

**REDAKCJA
NAUKOWA**

MACIEJ CYCOŃ

TOMASZ JEDYNAK

ZARZĄDZANIE RYZYKIEM STAROŚCI

PRZEGLĄD UBEZPIECZEŃ 2019

FUNDACJA UNIWERSYTETU EKONOMICZNEGO W KRAKOWIE

Zarządzanie ryzykiem starości

Przegląd Ubezpieczeń 2019

redakcja naukowa

Maciej Cycoń

Tomasz Jedynak

Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie

Kraków, wrzesień 2019

Recenzenci
dr Sebastian Jakubowski
dr Antoni Kolek
dr Ryszard Pukała

ISBN 978-83-65907-54-7
pdf online

Publikacja została wydana w ramach projektu „Zarządzanie ryzykiem starości” realizowanego przez Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management” oraz Katedrę Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń w latach 2018-2019.

© Copyright by Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2019

Wydawnictwo:
Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie
ul. Rakowicka 27, 31-510 Kraków

Spis treści

Wstęp.....	7
Rozdział 1. Ubezpieczenia społeczne w II Rzeczypospolitej	10
1.1. Wprowadzenie.....	10
1.2. Początki prawa ubezpieczeń społecznych	11
1.3. Sytuacja demograficzna w II Rzeczypospolitej	16
1.4. System ubezpieczeń społecznych w II Rzeczypospolitej	20
1.5. Podsumowanie	25
Rozdział 2. Wybrane konsekwencje starzenia się polskiego społeczeństwa.....	27
2.1. Wprowadzenie.....	27
2.2. Starzenie się społeczeństw – prognozy demograficzne	28
2.3. Perspektywa starości a wybrane aspekty gospodarki	32
2.4. Wpływ starzenia się społeczeństwa na system emerytalny.....	39
2.5. Podsumowanie	42
Rozdział 3. Funkcjonowanie otwartych funduszy emerytalnych i ich efektywność po zmianach w 2014 roku.....	44
3.1. Wprowadzenie.....	44
3.2. Historia i zasady działania I i II filaru emerytalnego po reformie 1999r.....	45
3.3. Zasady funkcjonowania I i II filaru	50
3.4. Rynek OFE	54
3.5. Porównanie OFE i subkonta ZUS.....	59
3.6. Podsumowanie	62
Rozdział 4. Ustawowy wiek emerytalny jako podstawowy parametr polskiego systemu emerytalnego.....	65
4.1. Wprowadzenie.....	65
4.2. Ewolucja wieku emerytalnego w Polsce	66
4.3. Kryzys polskiego systemu ubezpieczeń społecznych	70
4.4. Kształtowanie się wieku emerytalnego w wybranych krajach	74
4.5. Optymalna wartość wieku emerytalnego.....	78
4.6. Podsumowanie	85
Rozdział 5. Wiek emerytalny i wysokość składki na ubezpieczenie emerytalne jako determinanty adekwatności dochodowej systemu emerytalnego	87
5.1. Wprowadzenie.....	87
5.2. Adekwatność systemu emerytalnego.....	88

5.3. Wysokość składek na ubezpieczenie emerytalne jako determinanta adekwatności świadczeń	91
5.4. Wpływ wieku przechodzenia na emeryturę na wysokość świadczeń	94
5.5. Możliwości państwa i adekwatność dochodowa świadczeń w polskim systemie emerytalnym	96
5.6. Podsumowanie i wnioski	100
Rozdział 6. Wpływ aktywności zawodowej osób starszych na efektywny wiek emerytalny.....	102
6.1. Wprowadzenie.....	102
6.2. Aktywność zawodowa osób starszych	103
6.3. Efektywny, a ustawowy wiek emerytalny	107
6.4. Aktywność zawodowa, a efektywny wiek emerytalny	110
6.5. Podsumowanie	114
Rozdział 7. Wpływ świadomości emerytalnej Polaków na gromadzenie oszczędności w III filarze systemu emerytalnego	116
7.1. Wprowadzenie.....	116
7.2. Partycypacja w III filarze systemu emerytalnego	117
7.3. Bariery rozwoju III filaru systemu emerytalnego.....	124
7.4. Świadomość emerytalna na podstawie danych zastanych.....	128
7.5. Podsumowanie	132
Rozdział 8. Dochodowe bariery rozwoju rynku IKE i IKZE w Polsce.....	136
8.1. Wprowadzenie.....	136
8.2. Funkcjonowanie IKE i IKZE w Polsce	137
8.3. Determinanty dodatkowego oszczędzania na emeryturę.....	145
8.4. Analiza możliwości oszczędnościowych polskich gospodarstw domowych.....	152
8.5. Podsumowanie	156
Rozdział 9. Ubezpieczenia jako forma oszczędzania gospodarstw domowych w Polsce.....	159
9.1. Wprowadzenie.....	159
9.2. Powszechny system emerytalny w Polsce.....	160
9.3. Charakterystyka ubezpieczeń na życie	168
9.4. Ubezpieczenie jako produkt oszczędnościowy.....	171
9.5. Podsumowanie	176
Rozdział 10. Znaczenie narzędzi wywodzących się z ekonomii behawioralnej w tworzeniu Pracowniczych Planów Kapitałowych	178
10.1. Wprowadzenie.....	178
10.2. Ekonomia behawioralna i budowa planów emerytalnych	179

10.3. Zastosowanie rozwiązań ekonomii behawioralnej w Pracowniczych Planach Kapitałowych	183
10.4. Skuteczność narzędzi wywodzących się z ekonomii behawioralnej w systemach emerytalnych Nowej Zelandii i Wielkiej Brytanii	189
10.5. Podsumowanie	194
Rozdział 11. Symulacja wysokości świadczenia emerytalnego z tytułu emerytury obywatelskiej w Polsce	196
11.1. Wprowadzenie	196
11.2. Emerytura obywatelska w systemach emerytalnych	197
11.3. System emerytalny w Polsce	200
11.4. Symulacja emerytury obywatelskiej w Polsce	202
11.5. Podsumowanie	207
Rozdział 12. System emerytalny w Polsce i w Chinach – analiza komparatywna	209
12.1. Wprowadzenie	209
12.2. Architektura polskiego i chińskiego systemu emerytalnego	210
12.3. Uwarunkowania funkcjonowania systemu emerytalnych w Polsce i w Chinach	216
12.4. Porównanie polskiego i chińskiego systemu emerytalnego	218
12.5. Podsumowanie	222
Literatura	224
Spis tabel	242
Spis rysunków	244

Wstęp

Zachodzące przemiany społeczno-gospodarcze, w tym w szczególności postępujący proces starzenia się społeczeństwa oraz zmiany na rynku pracy związane z tzw. czwartą rewolucją przemysłową, powodują, że w ostatnich latach na pierwszy plan polityki społecznej wysuwają się kwestie związane z zarządzaniem ryzykiem starości. Dla jednostki ryzyko to sprowadza się do niepewność dożycia określonego wieku bądź niebezpieczeństwa dożycia wieku, w którym nie będzie ona już w stanie uzyskiwać dochodu z pracy. Natomiast z punktu widzenia systemowego, ryzyko starości to przede wszystkim prawdopodobieństwo, że określona kohorta wiekowa będzie żyła dłużej lub krócej niż oczekiwana dla niej przeciętna długość trwania życia¹.

Można przyjąć, że zarządzanie ryzykiem starości stanowi istotę funkcjonowania współczesnych systemów emerytalnych. Oznacza to, że głównym ich celem – w ujęciu mikroekonomicznym – jest zapewnienie jego uczestnikom dochodów w okresie po zakończeniu przez nich aktywności zawodowej. Uwzględniając z kolei szerszy, makroekonomiczny punkt widzenia wskazuje się, że celem systemów emerytalnych jest podział bieżącego PKB pomiędzy pokolenie pracujące a emerytów². Nieco odmienne ujęcie celów systemów emerytalnych prezentuje Komisja Europejska w ramach otwartej metody koordynacji (OMK). Zdaniem Komisji, do głównych celów, jakie powinny być realizowane przez systemy emerytalne należą: 1) Adekwatność emerytur, 2) Efektywność i stabilność finansowa systemów emerytalnych oraz 3) Modernizacja systemów emerytalnych³.

Zagadnienie zarządzania ryzykiem starości w kontekście celów funkcjonowania systemów emerytalnych stanowiło inspirację do zainicjowania projektu naukowego „Zarządzanie ryzykiem starości” realizowanego przez Koło Naukowe Ubezpieczeń Risk Management wraz z Katedrą Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie w październiku 2018 r. Jednym z efektów tego projektu jest

---

¹ Szerzej o ryzyku starości: T. Szumlicz, *Ubezpieczenie społeczne. Teoria dla praktyki*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Warszawa 2005.

² M. Góra, *System emerytalny*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003, s. 37

³ European Commission, *Adequate and Sustainable Pensions*, Publication Office, Luxemburg, M. Żukowski, *Otwarta koordynacja zabezpieczenia emerytalnego w Unii Europejskiej – nowy etap europejskiej polityki społecznej?*, Polityka Społeczna nr 11/12.

przedkładana publikacja obejmująca efekty badań prowadzonych przez studentów. Struktura monografii odpowiada problemom badawczym podejmowanym przez poszczególnych autorów, do których należą: zagadnienia rozwoju systemu ubezpieczeń społecznych w Polsce, analiza konsekwencji starzenia się społeczeństwa, problematyka kształtowania wieku emerytalnego, kwestie związane z dodatkowym oszczędzaniem na starość oraz potencjalne kierunki zmian w systemie emerytalnym, a także analiza doświadczeń międzynarodowych.

Monografia składa się dwunastu rozdziałów tworzących spójną całość. Autor rozdziału pierwszego podejmuje problematykę funkcjonowania systemu ubezpieczeń społecznych w II Rzeczypospolitej. W rozdziale drugim dokonano szerokiego przeglądu i analizy konsekwencji starzenia się społeczeństwa. Rozdział trzeci traktuje o funkcjonowaniu otwartych funduszy emerytalnych i ich efektywności po zmianach wprowadzonych w 2014 roku. Przedmiotem zainteresowania autorów trzech kolejnych rozdziałów są kwestie związane z ustawowym wiekiem emerytalnym, w szczególności jego związek z efektywnym wiekiem emerytalnym oraz wpływ jego wysokości na adekwatność świadczeń emerytalnych. Następne dwa rozdziały koncentrują się wokół zagadnienia gromadzenia dodatkowych oszczędności na okres starości. W rozdziałach siódmym i ósmym omówiono wpływ świadomości emerytalnej na gromadzenie oszczędności emerytalnych oraz dochodowe bariery rozwoju rynku IKE i IKZE w Polsce. Tematyka rozdziału dziewiątego koncentruje się na ubezpieczeniach jako formie oszczędzania gospodarstw domowych w Polsce. Omówienie nowych rozwiązań wdrażanych w ramach systemu pracowniczych planów kapitałowych było przedmiotem rozważań zaprezentowanych w rozdziale dziesiątym. W rozdziale jedenastym przedstawiono autorską symulację wysokości świadczenia emerytalnego z tytułu emerytury obywatelskiej w Polsce. Monografię zamyka rozdział poświęcony komparatystycznej analizie polskiego i chińskiego systemu emerytalnego.

Liczymy, że przekazywana w ręce czytelników monografia będzie stanowić wartościowe źródło wiedzy nie tylko dla studentów i ludzi nauki, ale również grona praktyków z dziedziny ubezpieczeń oraz pracowników instytucji publicznych. Wierzymy także, że zawartość publikacji będzie źródłem inspiracji dla kolejnych badań mających na celu zgłębienie złożonej problematyki zarządzania ryzykiem starości i zabezpieczenia emerytalnego.

Przedkładana publikacja nie powstałaby bez wsparcia liczego grona osób. Poza autorami poszczególnych rozdziałów i redaktorami naukowymi w badaniach, których efektem jest niniejsza książka brali również udział studenci z Koła Naukowego Ubezpieczeń „Risk Management”, których nie sposób wymienić tutaj wszystkich z imienia i nazwiska. Za okazane wsparcie w procesie wydawniczym dziękujemy pracownikom Fundacji Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie oraz Sekcji Promocji Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Ponadto szczególne podziękowania należą się recenzentom – dr. Sebastianowi Jakubowskiemu z Uniwersytetu Wrocławskiego, dr. Antoniemu Kolkowi z Instytutu Emerytalnego oraz dr. Ryszardowi Pukale z Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej w Jarosławiu.

Maciej Cycoń

Tomasz Jedynak

Rozdział 1.

Ubezpieczenia społeczne w II Rzeczypospolitej

Piotr Gomółka*

1.1. Wprowadzenie

Rzeczpospolita Polska po okresie zaborów stanęła przed wieloma wyzwaniami związanymi z reorganizacją i unifikacją systemów prawnych występujących na terenie kraju. Trzej zaborcy pozostawili po sobie sporo rozwiązań, które można było reformować lub całkowicie eliminować z prawa i życia społecznego. Niejednorodność ludności zamieszkującej kraj, ich przyzwyczajęń, podejścia do oszczędzania, zamożności sprawiły, że skomplikowane stało się stworzenie systemów prawnych, które byłyby dobrym rozwiązaniem dla wszystkich. Wymagało to wysiłku, ale odrodzona ojczyzna była zmuszona zmierzyć się z tym zadaniem, a zwłaszcza musiała zadbać o klasę robotniczą i chłopską, która po rewolucji przemysłowej nabrała większego znaczenia. Jednym z ważnych elementów reformy jakie powinny się dokonać były z pewnością zmiany w zakresie systemu ubezpieczeń społecznych. Władze stanęły przed wyborem techniki zabezpieczenia społecznego, wysokości składek czy powszechności dostępu do ubezpieczeń. Wyzwanie stanowiło również utworzenie odpowiednich instytucji i ukonstytuowanie obszarów ich działania. Dokonując tych reform oparto się na sytuacji demograficznej kraju wspierając się również doświadczeniami systemu niemieckiego⁴.

W niniejszym rozdziale monografii opisywane są przesłanki wyboru przez ówczesne władze danego modelu ubezpieczeń społecznych. By prawidłowo zrozumieć złożony problem ubezpieczeń społecznych w II Rzeczypospolitej potrzeba podejść do sprawy wielotorowo. W tym celu należy zadać sobie pytania: Skąd wzięła się idea ubezpieczeń

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

⁴ J. Markiewicz, *Kształtowanie Się Polskiego Systemu Prawa Sądowego I Jego Twórcy W Okresie Międzywojennym 1919–1939*, Teka Komisji Prawniczej Oddział w Lublinie PAN 2010, s. 113-122.

społecznych? Jakie istnieją formy ubezpieczeń społecznych i jakie było miejsce ich powstania? Jakie czynniki skłoniły władze II RP do wybrania modelu ubezpieczeniowego? Jak przebiegała reforma ubezpieczeń społecznych w Polsce? Jak funkcjonowały instytucje ubezpieczeniowe w Polsce?

W części pierwszej artykułu zaprezentowano początki prawa ubezpieczeń społecznych i regulacje prawne występującą w krajach europejskich, ze szczególnym naciskiem na początek dwóch odmian zabezpieczenia społecznego: zaopatrzeniowej, ukształtowanej na początku na wyspach brytyjskich i ubezpieczeniowej powstałej w bismarckowskich Niemczech. W drugiej części artykułu zwrócono uwagę na sytuację majątkową ludności w Polsce w okresie 1920-1939. Przyjrano się demografii i jej wpływowi na prowadzenie polityki społecznej. W trzeciej części artykułu opisane zostały procesy zmiany prawa związanego z ubezpieczeniami społecznymi w Polsce w latach 1918-1945.

Za metodę przyjęto analizę literatury przedmiotu z obszaru ubezpieczeń społecznych w II RP, a także z początków ubezpieczeń społecznych w Niemczech, Anglii oraz Szkocji. Przeanalizowano także dane demograficzne z okresu 20-lecia międzywojennego w Polsce. W tym celu wykorzystano raporty Głównego Urzędu Statystycznego - "100 lat Polski w liczbach" i "Historia Polski w liczbach". Opisano również regulacje prawne, które funkcjonowały w krajach Europy, w szczególności Szkocji, Anglii i Niemiec.

1.2. Początki prawa ubezpieczeń społecznych

Idea wzajemnego ponoszenia ryzyka jest tak stara, jak stare są potrzeby ludzi w ramach współpracy opartej na solidarności i wzajemności. Już w czasach starożytnych można było odnaleźć na to dowody. Za panowania Hammurabiego istniały zapisy o zrzeszaniu się uczestników karawan w celu wspólnego pokrywania ewentualnych strat wynikłych zwykle z utraty zwierząt jucznych. Również mieszkańcy starożytnej Palestyny zawierali umowy o wspólnym ponoszeniu ryzyka, wynikającym z zagrożenia padnięcia osłów. Jeśli chodzi o zapisy prawne związane z tym rodzajem ludzkiej działalności, to już w VI wieku kodeks Justyniana zawierał zapisy związane z awarią wspólną: IV księga Kodeksu Justyniana "gdy dla

ułżenia statkowi, towar został wyrzucony za burtę, wówczas to co zostało poświęcone dla wszystkich, powinno być przez wszystkich poniesione¹⁵.

Chroniąc się nie zapomniano również o ryzyku, które ze względu na swój wymiar społeczno-ekonomiczny pełni niezwykle ważną rolę w życiu ludzkim, czyli ryzyku starości⁶. Najskuteczniejszą formą zabezpieczenia się przed tym ryzykiem przez wieki było posiadanie liczego potomstwa. Dzieci miały zaopiekować się rodzicami, gdy ci osiągną wiek uniemożliwiający im dalszą pracę. Innym pierwotnym sposobem była ludzka ostrożność, przejawiająca się gromadzeniem środków na okres, gdy nie można było dalej zarabiać samodzielnie. Gdy rodzina lub własne środki nie były już wystarczające, często odpowiedzialność za osoby starsze brało otoczenie. Czyniło to pod postacią wspólnoty gminnej czy też religijnej. Jeśli osoby należały do cechu lub do gildii kupieckiej, to również one wspomagały swoich członków. Były to wciąż instytucje niescentralizowane i nieobejmujące wszystkich członków danej społeczności⁷.

W Europie wykształciły się trzy podstawowe metody w jakie państwo prowadzi politykę społeczną. Jest to metoda opiekuńcza, system zaopatrzeniowy, który wykształcił się początkowo w Anglii i Szkocji oraz system ubezpieczeniowy utworzony w Niemczech⁸. Podobnie jak ubezpieczenia gospodarcze jednoczy osoby narażone na pewne ryzyko, w tym przypadku ryzyko starości, w celu zabezpieczenia się przed nim. Ubezpieczeni opłacają składki, które gromadzone są w funduszach, a następnie środki te wypłacane są osobom u których zrealizowało się ryzyko. Wysokość składek, częstotliwość opłat i inne parametry ustala ustawodawca⁹. Zaopatrzeniowa metoda ma za zadanie zagwarantowanie obywatelom jednolitego świadczenia finansowanego z nakładanych na inne podmioty podatków¹⁰. Nie należy zapominać również o metodzie opiekuńczej. Charakteryzuje się ona

---

⁵P. Jaworski, J. Micał, *Pojęcie ubezpieczenia i podstawowa terminologia*, [w:] *Ubezpieczenia*, pod red. M. Iwanicz-Drozdowskiej, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2013, s. 17–37.

⁶U. Kalina-Prasznic, *Paradygmaty Społecznego Ubezpieczenia Emerytalnego*, "Acta Universitatis Wratislaviensis" 2015, No 3661, s. 392-393.

⁷K. Ślęzak, *Prawo do zabezpieczenia społecznego w Konstytucji RP. Zagadnienia podstawowe*, Monografie Prawnicze UAM, Poznań 2015, s. 102-107.

⁸U. Kalina-Prasznic, *O reformach ubezpieczenia emerytalnego*, "Acta universitatis Iodzensis" 2001, No 154, s. 41-47.

⁹M. Cycoń, T. Jedynek, *System ubezpieczeń społecznych w Polsce*, [w:] *System ubezpieczeń społecznych*, pod red. W. Sułkowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2014, s.28-29.

¹⁰P. Zieliński, *Zabezpieczenie emerytalne w teorii i w praktyce*, "Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska" 2001, Sectio H, Oeconomia 35, s. 135.

skupieniem na indywidualnych potrzebach osoby dotkniętej problemem niedoświetła starczego, nieprzewidzianego wypadku czy niedostatku w dochodach. Pomoc mogą otrzymać osoby znajdujące się w trudnej sytuacji niezależnie od aktywności zawodowej, ale ze względu na zamieszkiwanie danego kraju¹¹.

Ważnym etapem ewolucji zabezpieczenia społecznego była seria reform wprowadzonych w Anglii. Był to prawny początek systemu w formie zaopatrzeniowej. Reformy zostały wymuszone utworzeniem Kościoła Anglikańskiego przez króla Henryka VIII. Konfiskata majątków kościelnych oraz laicyzacja społeczeństwa doprowadziły do zmniejszenia skali dobroczynnej działalności kościoła. Osłabiło to istniejące od wieków formy wspomaganie ubogich i starszych. W obliczu takiej sytuacji państwo zmuszone było do interwencji. Następnie królowa Elżbieta I uchwaliła serię reform zwanych zbiorczo Elżbietańskimi Ustawami o Opiece nad Ubogim. Najważniejszymi spośród nich były:

- "Law on Registration of poor" z 1552, która zobowiązywała parafię do sporządzania rejestrów ubogich,
- "Justices of the Peace" z 1563 roku, która była pierwszym aktem definiującym ubogich, wśród których znalazła się kategoria ludzi będących zbyt starymi do pracy. Ustawa ta powoływała sędziów pokoju, odpowiedzialnych za utworzenie funduszy wspierającego ubogich,
- "Localpoorrate" z 1572 która wprowadzała podatki lokalne z przeznaczeniem na wsparcie ubogich,
- "Poor Relief Act" z 1576 regulująca wsparcie dla pełnosprawnych i niepełnosprawnych, spośród których jednym ważniejszych zapisów była informacja o tym, że pełnosprawny który pobrał pomoc jest zobowiązany ją później odpracować,
- "Poor Law Amendment Act" z 1597 która utworzyła urząd nadzorca ubogich i utrzymała uprawnienia sędziów pokoju,
- "The Act for the Relief of the Poor" z 1601 która zebrała wszystkie poprzednie prawa w jednym akcie. Zobowiązała ona również formalnie wszystkie parafie do odpowiedzialności za ubogich i niezdolnych do pracy z różnych przyczyn¹².

¹¹ I. Jędrasik-Jankowska, *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa 2018, s. 26-30.

¹²P. Slack, *The English Poor Law, 1531–1782*, University Press Cambridge, Cambridge 1995, s. 77-79

- Najważniejszym aktem prawnym była oczywiście ustawa o pomocy ubogim. Reformowano ją wielokrotnie:
- w 1607 poprzez korektę do Elżbietańskiego prawa ubogich tworzącej domy korekcyjne czyli miejsca przymusowej pracy dla dobrowolnie niechętnych do niej,
- w 1662 poprzez "Settlemen Act", nakreślająca zasady dziedziczenia majątku przez męskiego potomka,
- w 1723 przez "Workhouse Test Act", wprowadzająca możliwość pobierania zapomogi tylko przez mieszkańców przytułku
- w 1782 roku przez "Gilbert's Act", która powierzała organizowanie przytułków hrabstwom,
- w 1795 przez "Speenhamland System", który wspomagał rodziny w związku ze wzrostem cen żywności¹³.

Wszystkie te reformy doprowadziły w końcu do ustanowienia w 1834 roku *New Poor Law* które ograniczyło władztwo lokalne i scentralizowało pomoc. Powołano trzech komisarzy sprawujących nadzór nad działalnością dobroczynną. Odebrano również parafii funkcje pomocy i przekazano je jednostkom podległym komisarzom. Zmniejszono poziom pomocy, poprzez likwidację wszelkiego wsparcia dla potrzebujących nie zamieszkujących domów korekcyjnych. W tych instytucjach warunki również uległy pogorszeniu, zgodnie z zasadą, że nie może być tam lepiej niż na rynku pracy. Przykładem złych warunków tam panujących były minimalne racje żywnościowe i rozdzielanie rodzin. W dobie rewolucji przemysłowej chciano w ten sposób doprowadzić do większej kontroli władzy nad siłą roboczą¹⁴.

Kolejnym przykładem prawnego uregulowania ubezpieczeń społecznych może być uchwalona w Szkocji w 1574 r. – „Old Scottish Poor Law”. Szkocja w przeciwieństwie do Anglii posiadała słabszą władzę centralną, ale za to mocniejsze wspólnoty kościelne (w szczególności Kościół Szkocji). Kiedy nastąpił wzrost ludności i migracji pomiędzy poszczególnymi rejonami kraju, postanowiono stworzyć system pomocy oparty w dużej mierze właśnie na silnych wspólnotach wyznaniowych. Pierwsza z serii ustaw czyli uchwalona

---

¹³W. P. Quigley, *Five Hundred Years of English Poor Laws, 1349-1834: Regulating the Working and Nonworking Poor*, "The Akron Law Review" 1997, Vol. 30 s. 23-30

¹⁴M. Garbat, *Pauperyzacja i powstanie polityki społecznej na przykładzie Anglii w epoce elżbietańskiej*, "Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy" 2013, nr 34, s. 25-34.

w 1574 ustawa gwarantująca pomoc potrzebującym, była wzorowana na podobnej uchwalonej dwa lata wcześniej ustawie angielskiej. Z jednej strony zapewniała ona pomoc potrzebującym, z drugiej strony jednak nakładała drakońskie kary dla żebraków. Oceniającymi czy dana osoba zasługuje na pomoc czy nie byli diakoni lub inni urzędnicy kościelni. Jeśli dany człowiek nie był członkiem parafii, odsyłany był do swojej rodzinnej gminy, by tam pobierać potrzebną pomoc. Niechęć powrotu do własnej gminy lub włączystwo mogło się wiązać z karami finansowymi, które jeszcze bardziej pogarszały sytuację materialną. Zmiany w „Old Scottish Poor Law” z 1649 były przełomowe dla opieki socjalnej w Szkocji. Zobowiązały lokalnych dziedziców do pomocy ubogim za pośrednictwem lokalnych kościołów. Pomoc przestała być finansowana z dobrowolnych składek a zyskała stałe źródło finansowania, poprawiając swoją jakość i zyskując stabilny poziom rozłożenia pomocy w czasie¹⁵.

Za początek modelu niemieckiego czyli ubezpieczeniowej formy ochrony przed ryzykiem starości można uznać przemówienie z 1881 roku cesarza Wilhelma I. Odpowiadając na palące potrzeby robotników, obiecał utworzenie systemu powszechnych ubezpieczeń społecznych. Przemówienie to uznaje się za symboliczny początek państwowych systemów ubezpieczeń społecznych.

W latach 80 XIX wieku kanclerz Otto von Bismarck wprowadzał reformy, zwane od jego nazwiska "bismarckowskimi". Kolejne ustawy zapewniające opiekę osobom niezdolnym do pracy to: "Ustawa o Ubezpieczeniach Chorobowych" z 1883 r., "Ustawa o Ubezpieczeniach Ofiar Wypadków Przy Pracy" z 1884 r. i "Ustawa o Ubezpieczeniach Osób Starszych i Inwalidach" z 1889 r. Jednym z ważniejszych elementów, które wprowadzały wspomniane powyżej reformy, było zobowiązanie pracowników najemnych wraz z pracodawcami do opłacania składek na wypadek chorób, ubezpieczeń na starość i ubezpieczenia od wypadków. Początkowym zamysłem Kanclerza było wprowadzenie scentralizowanego systemu ubezpieczeń, ale sprzeciw w tym czasie w Reichstagu silnych reprezentantów klas średnich doprowadził do utworzenia bardziej zdecentralizowanej

---

¹⁵R. Mitchison, *The Old Scottish Poor Law In Scotland: The Experience Of Poverty, 1574-1845*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2000, s. 107-110.

formy, pod postacią lokalnych instytucji ubezpieczeniowych, ale poddanych kontroli władzy centralnej¹⁶.

Najważniejszą z reform było wprowadzenie w 1889 obowiązkowych ubezpieczeń emerytalno-rentowych działających na zasadzie repartycyjnej. Warunkiem wypłaty ubezpieczenia było należenie do klasy robotniczej lub bycie częścią klasy słabiej zarabiających pracowników umysłowych oraz przepracowanie 30 lat i osiągnięcie wieku 70 lat. Wypłata świadczeń związanych z inwalidztwem nie wynikających z wypadków przy pracy zależało od należenia do wcześniej wspomnianych klas społecznych i opłacanie składek przez okres 5 lat. Obowiązek ubezpieczeń nie obejmował lepiej zarabiających pracowników umysłowych. W ich przypadku uznano, że są oni w stanie poradzić sobie nawet po uzyskaniu sędziwego wieku. W roku 1899 obowiązkiem ubezpieczeń objęto również rolników. Biorąc pod uwagę fakt, że przeciętna długość życia w ówczesnych Niemczech wynosiła poniżej 50 lat, wyraźnie można zauważyć, że emerytura miała obejmować tylko niewielką część społeczeństwa, co gwarantowało ciągłość systemu opartego na solidarności międzypokoleniowej¹⁷.

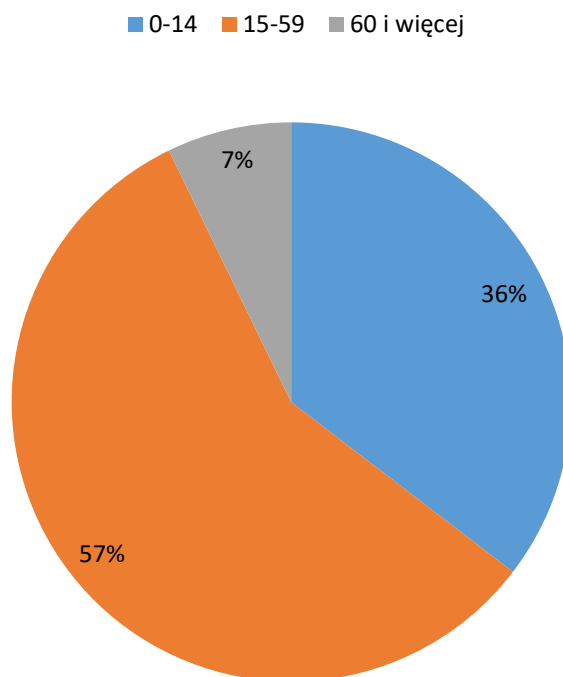
1.3. Sytuacja demograficzna w II Rzeczypospolitej

Władze decydując się na bismarckowską koncepcję zabezpieczenia społecznego dokonały stosownego wyboru dla panujących warunków. Związane to było oczywiście również z tym, że było to dominujące podejście w utworzonych przez zaborców systemach prawnych. Wśród najważniejszych wskaźników demograficznych wskazujących na słuszność przyjętych rozwiązań można wymienić: dodatni przyrost ludności czy korzystną strukturę demograficzną. Na wykresach 1, 2, 3, 4 i 5 zobrazowano kilka spośród tych czynników.

¹⁶ J. Auleytner, *Historia polityki społecznej* [w:] *Polityka społeczna Podręcznik akademicki* pod red. G. Firlit-Fesnak i M. Szylo-Skoczny, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018, s. 23-25.

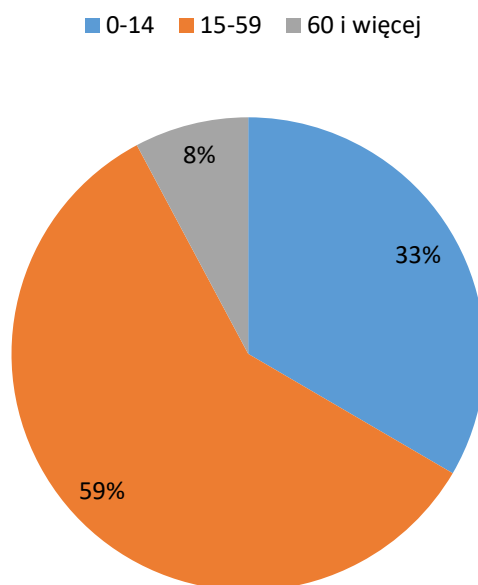
¹⁷A. J. Kolek, *Powszechne systemy emerytalne w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Analiza porównawcza*, Prace dyplomowe Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012, s. 11-15.

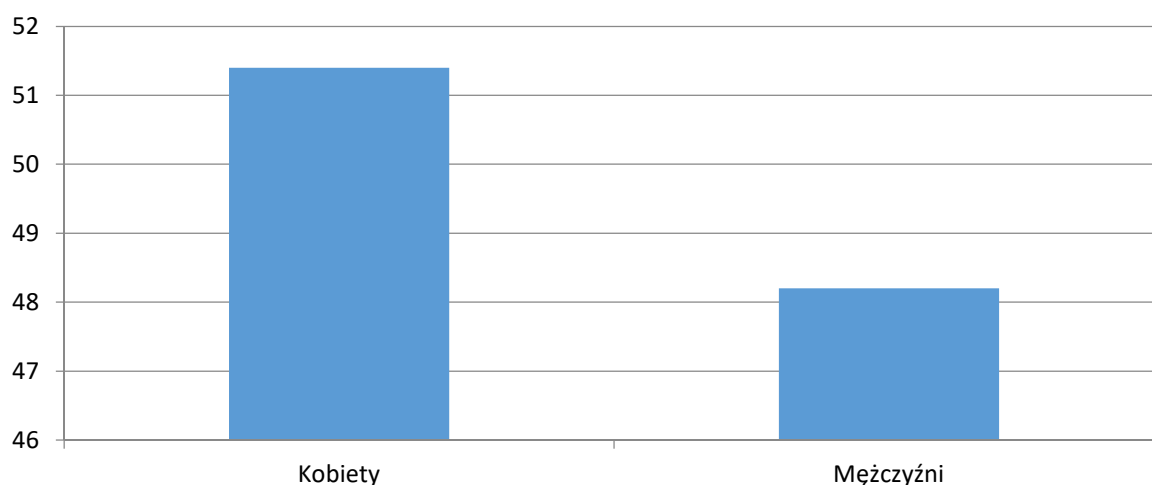
Rysunek 1.1. Struktura ludności w Polsce w 1921 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: M. Krysta, *100 lat Polski w liczbach*, Główny Urząd Statystyczny, Departament Opracowań Statystycznych, Warszawa 2018, s. 11-21.

Rysunek 1.2. Struktura ludności w Polsce w 1931 roku

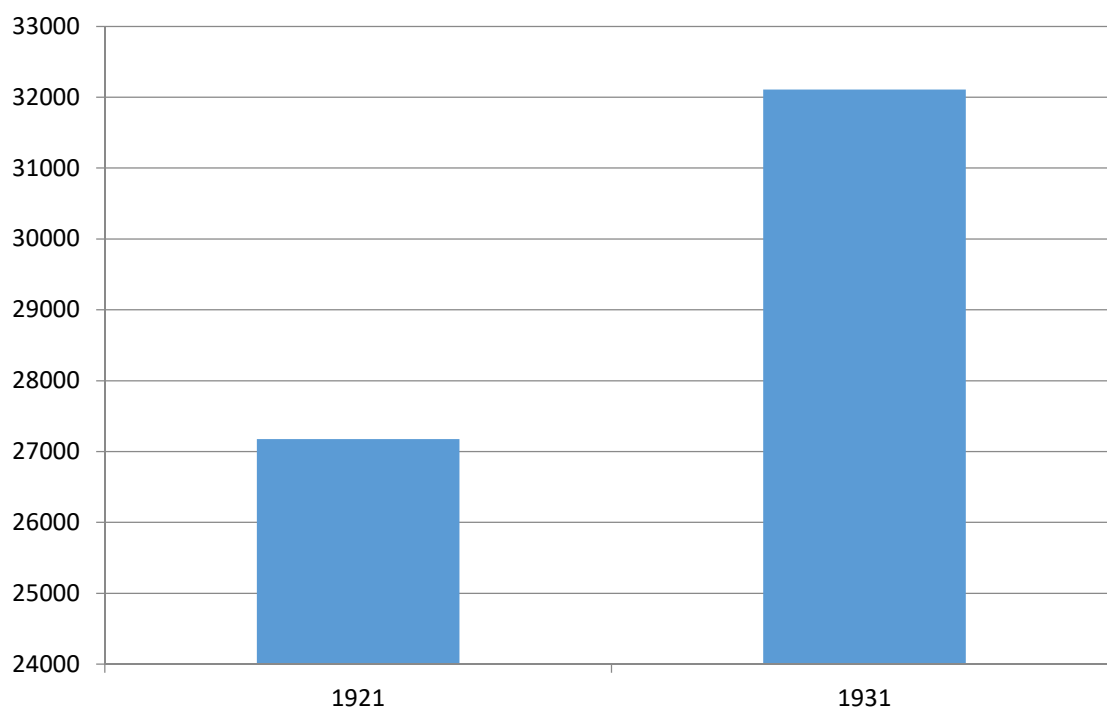
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: M. Krysta, *100 lat Polski w liczbach*, Główny Urząd Statystyczny, Departament Opracowań Statystycznych, Warszawa 2018, s. 11-21.

Rysunek 1.3. Przeciętna długość życia w Polsce kobiet i mężczyzn w 1931

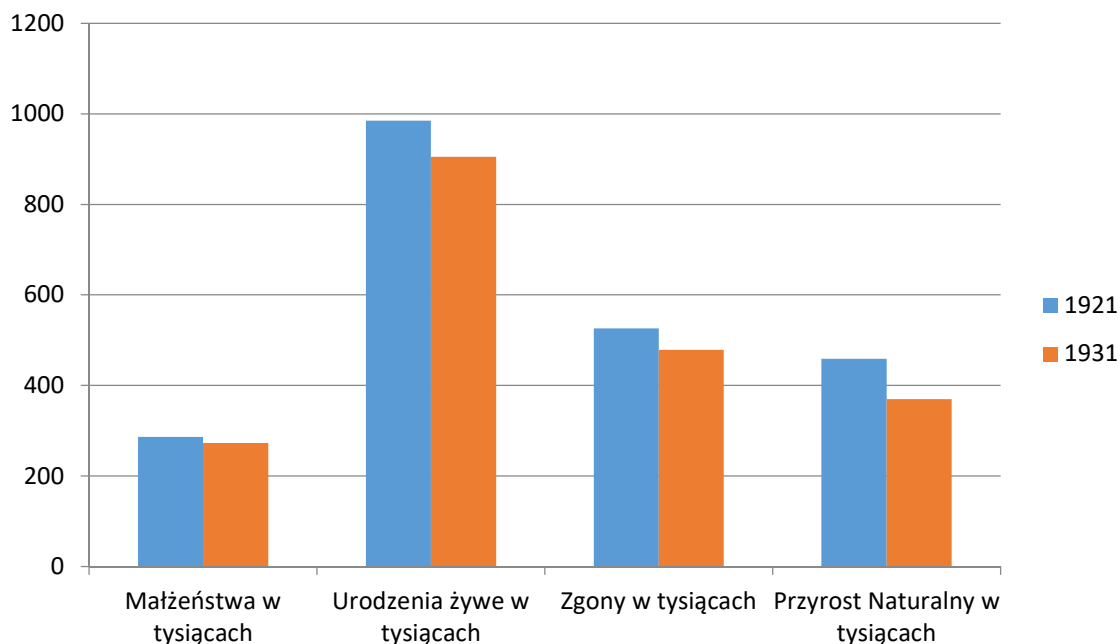
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: A. Jezierski, *Historia Polski w liczbach*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa, 1994, s. 185

W świetle danych zaprezentowanych na wykresach 1, 2 i można wywnioskować, że społeczeństwo Polskie w okresie 1918-1939 było społeczeństwem młodym. Ludności będącej w wieku poprodukcyjnym było niewiele. Przewidywano, że w przyszłości mogą nastąpić problemy z systemem repartycyjnym, ale na dany moment było to wciąż rozwiązanie optymalne. W dodatku średnia długość życia, dla urodzonych w 1931 r. wynosząca 48,2 lata dla mężczyzn i 51,4 dla kobiet, sprawiała, że system emerytalny spełniał swoje pierwotne bismarckowskie założenie, czyli był premią dla ludzi którym udało się dotrzeć do wieku emerytalnego.

Rysunek 1.4. Liczba ludność w Polsce w tysiącach w latach 1921 i 1931

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: M. Krysta, *100 lat Polski w liczbach*, Główny Urząd Statystyczny, Departament Opracowań Statystycznych, Warszawa 2018, s. 11-21.

Rysunek 1.5. Małżeństwa, urodzenia żywe, zgony, przyrost naturalny w latach 1921 i 1931

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: A. Jezierski, *Historia Polski w liczbach*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa, 1994, s. 179

W świetle danych zaprezentowanych na wykresach 4 i 5 można zaobserwować dodatni przyrost naturalny w okresie II RP, który wzrastał szybciej niż w większości krajów europejskich. Właściwie należałoby podkreślić, że znaczne polepszenie tego wskaźnika zaczęło się dopiero od roku 1921, kiedy to nastąpił tzw. trend kompensacyjny. Wcześniej odczuwane były jeszcze skutki I Wojny Światowej, odkąd jednak zaczął się trend dodatniego wzrostu, nie malał on aż do końca omawianego okresu. Co prawda można zauważyć niewielki spadek tempa wzrostu w okolicach lat 30 XX wieku spowodowany ogólnoswiatowym kryzysem. Nie było to wciąż jednak wahanie znaczące. Przyrost ludności pozwalał na stały wzrost uczestników systemu opłacających składki w stosunku do pobierających świadczenie. Wzrost liczby ludności wiązał się nie tylko ze wzrostem urodzeń, ale też z rozwojem medycyny i opieki społecznej. Gdyby sytuacja polityczna utrzymywała się stabilnie, to władze państwowe miałyby prawo uważać, że system będzie działał sprawnie co najmniej przez kolejne dziesięciolecia¹⁸.

Stały przyrost płac w okresie międzywojennym umożliwiały stały dopływ kapitału do systemu emerytalnego. Zapewniało to łącznie z przyrostem naturalnym stabilność finansową systemu. Czynniki te pozwalały mieć nadzieję, na finansowanie świadczeń bez potrzeby zbytnej interwencji finansowej z budżetu. II Rzeczpospolita Polska miała dogodne warunki do rozwoju systemu repartycyjnego opartego na obowiązkowych składkach. Wybór tego systemu miał więc swoje wyraźne podstawy w sytuacji demograficznej¹⁹.

1.4. System ubezpieczeń społecznych w II Rzeczpospolitej

Historię zabezpieczenia społecznego w II Rzeczpospolitej można datować na rok 1919, kiedy to marszałek Józef Piłsudski wydał dekret o "Obowiązkowych ubezpieczeniach na wypadek choroby."²⁰ Dekret niestety był obarczony wieloma błędami, które naprawiono w nowej ustawie w roku 1920. Nowa ustawa o tej samej nazwie "Obowiązkowe ubezpieczenia na wypadek choroby" tworzyła niezależne od państwa Kasy Chorych w każdym mieście i powiecie, którego liczba mieszkańców przekroczyła 50 tysięcy. Pracownik objęty obowiązkiem płacenia składki odprowadzał 6,5% pensji, z czego on sam płacił 60%

¹⁸ T. Jędruszczak, *Historia Polski* t. IV 1918-1939, wyd. PWN, Warszawa 1984, s. 389-404.

¹⁹ Statystyka Cen 1937 (Seria C, Zeszyt 96, 1938).

²⁰ Dekret o obowiązkowym ubezpieczeniu na wypadek choroby, (Dz. U. Nr 9, poz. 122).

składki, a resztę opłacał pracodawca. Dzięki ubezpieczeniu był on uprawniony do zasiłku w wysokości 60% pensji lub 40%, w zależności od tego czy przebywał w domu czy w szpitalu. Świadczenia ubezpieczony mógł pobierać przez 26 tygodni. Ubezpieczeniem objęte były również pracownice. Kobiety nabywały uprawnienia do całości pensji przez okres 8 tygodni po urodzeniu dziecka²¹.

Kolejnym ważnym elementem budowania ubezpieczeń społecznych w odrodzonej Polsce było utworzenie ubezpieczeń wypadkowych. Niestety ziemie polskie po zaborach miały bardzo zróżnicowane systemy prawne. Ubezpieczenia wypadkowe działały więc według różnych ustaw i były wprowadzane przez różne instytucje:

- Wielkopolska i Pomorze przez Wydział Ubezpieczeń od Wypadków Ubezpieczalni Krajowej w Poznaniu i Zakład Ubezpieczeń od Wypadków w Rolnictwie w Poznaniu,
- Górny Śląsk przez Wydział Ubezpieczenia od Wypadków w ramach Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Województwa Śląskiego,
- Były zabór austriacki, a później Śląsk Cieszyński i cały zabór rosyjski przez Zakład Ubezpieczenia od Wypadków we Lwowie.

Ubezpieczenia emerytalne początkowo były obowiązkowe w 3 województwach i byli nimi objęci tylko robotnicy. Były to województwa poznańskie, pomorskie i górnośląskie, na ich terenie ubezpieczenia realizowało Ubezpieczalnia Krajowa w Poznaniu i Zakład Ubezpieczenia na Wypadek Inwalidztwa w Królewskiej Hucie. Natomiast w Łodzi, Małopolsce i Zagłębiu Dąbrowskim obowiązywały niepełne ubezpieczenia emerytalne dla niektórych grup zawodowych²². Dnia 24 listopada 1927 r. wydane zostało rozporządzenie o "Ubezpieczeniu Pracowników Umysłowych" (nie obejmowało Dolnego Śląska). Było to kolejną, po ustawie o "Obowiązkowych ubezpieczeniach chorobowych" próbą ujednoczenia systemu ubezpieczeń społecznych²³.

Mimo wyżej wspomnianych prób zharmonizowania systemu, był on wciąż zbyt skomplikowany i niejednorodny. Władze Polski postanowiły więc dokonać niezbędnych reform w celu naprawy tej niekorzystnej sytuacji. Miało temu służyć Rozporządzenie

---

²¹ Ustawa z dnia 19 maja 1920 r. o obowiązkowym ubezpieczeniu na wypadek choroby, (Dz. U. Nr 44, poz. 272.).

²² P. Makarzec, *Ubezpieczenia społeczne w II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe WSEI” 2012, t. 2, s. 197-210.

²³ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 listopada 1927 r. o ubezpieczeniu pracowników umysłowych, (Dz. U. Nr 106, poz. 911.).

Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. o organizacji i funkcjonowaniu instytucji ubezpieczeń społecznych (Dz. U. Nr 81, poz. 635.), którego konceptualnym założeniem było utworzenie trójśczeblowego systemu z Kasami Ubezpieczeń Społecznych, Zakładami Ubezpieczeń Społecznych i ich związkami. Ustawa ta wzmocniła związki kas ubezpieczeniowych a także dała im uprawnienia do wykonywania czynności na rzecz innych ubezpieczeń²⁴. Związkom powierzono badania asekuracyjno-techniczne a także centralne prowadzenie statystyki, normowanie prac wewnętrznych wraz uzupełnianie i koordynowanie działalności kas, kontrolowanie gospodarki finansowej oraz wydawanie opinii odnośnie polityki lokacyjnej. Dalsze reformy skupiły się na zmniejszaniu liczby kas chorych i utworzeniu centralnego Związku Kas Chorych w Warszawie.

Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o ubezpieczeniu społecznym, (Dz. U. Nr 51, poz. 396.) była kolejnym ważnym krokiem w unormowaniu systemu ubezpieczeń społecznych. Regulowała ona ubezpieczenia na wypadek choroby i macierzyństwa, ubezpieczenia od wypadków przy pracy i chorób zawodowych grup objętych ubezpieczeniem społecznym, wprowadzała również ubezpieczenie emerytalne robotników. Mimo objęcia ubezpieczeniem robotników nie byli oni zadowoleni, ponieważ opłacali większą część składki niż pracodawca. Równocześnie zmniejszono składki na ubezpieczenia chorobowe z 7,5% do 5% obniżając wysokość świadczeń związanych z tym ubezpieczeniem²⁵.

Wysokość składek prezentowała się następująca:

Dla pracowników umysłowych:

- ubezpieczenie chorobowe 4,6% (2,3% pracodawca, 2,3% pracownik)
- ubezpieczenie emerytalne 8% (4%pracodawca, 4%pracownik)
- ubezpieczenie wypadkowe 2% (2% pracodawca)
- ubezpieczenie od bezrobocia 2% (1% pracownik, 1% pracodawca)

Dla robotników (którzy wcześniej byli ubezpieczeni tylko na terenie zaboru pruskiego):

- ubezpieczenie chorobowe 5% (2,5% pracodawca, 2,5% pracownik)
- ubezpieczenie emerytalne 5,3% (2% pracodawca, 3,3% pracownik)
- ubezpieczenie wypadkowe 2% (2% pracodawca),

²⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. o organizacji i funkcjonowaniu instytucji ubezpieczeń społecznych,(Dz. U. Nr 81, poz. 635.).

²⁵ P. Makarzec, *op. cit.*, s.201-202.

- ubezpieczenie od bezrobocia 2% (1,5% pracodawca, 0,5% pracownik)

Ustawa obok ubezpieczenia od ryzyka wypadku przy pracy i starości, wprowadziła również świadczenie dla wdów i sierot po ewentualnej śmierci ubezpieczonego. Wysokość tych świadczeń była zależna od świadczeń należnych ubezpieczonemu. Renta wdowia stanowiła 50% świadczenia ubezpieczonego, a renta sieroca 20% tegoż świadczenia²⁶.

Mimo wprowadzenia pełnego ubezpieczenia robotników, nie byli oni w pełni zrównani z pracownikami umysłowymi. Aby nabyć pełne prawo do świadczeń, musieli oni przepracować 200 tygodni w ostatnich 10 latach pracy. Dodatkowo co najmniej 50 okresów składkowych musiało przypadać na ostatnie 3 lata pracy. Natomiast pracownicy umysłowi potrzebowali tylko 60 miesięcznych okresów składkowych. Robotnik uzyskiwał rentę związaną z brakiem możliwości do pracy przy utracie 2/3 możliwości zarobkowania, gdy pracownikowi umysłowemu wystarczyła utrata 1/2 zdolności. W celu pomocy robotnikom będących w trudnej sytuacji majątkowej stworzono instytucję zaopatrzenia inwalidzkiego. To niewielkie świadczenia przyznawane było robotnikom w trudnej sytuacji majątkowej. Warunkiem było posiadanie obywatelstwa polskiego, a także przekroczenie wieku 65 lat i 4 letni okres zatrudnienia. Sytuacja górników była jeszcze gorsza, by nabyć prawa do renty starczej musieli przepracować 750 tygodni²⁷.

Nauczycieli, funkcjonariuszy administracji państwowej, monopoli państwowych a także wojskowych i pracowników kolei i poczty objęły tylko ubezpieczenia w zakresie niemożności zarobkowania. Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o ubezpieczeniu społecznym, (Dz. U. Nr 51, poz. 396.) ustaliła wiek emerytalny na 65 lat. Nie dotyczyło to jednak wszystkich grup zawodowych, górnicy i hutnicy mogli przechodzić na emerytury w wieku 60 lat²⁸.

Nowa struktura systemu ubezpieczeń społecznych przedstawiała się następująco: podstawowym szczeblem były ubezpieczalnie społeczne, następnie jako oddzielne zakłady wyposażone w osobowość prawną: Zakład Ubezpieczeń na Wypadek Choroby i Macierzyństwa, Zakład Ubezpieczeń od Wypadków, Zakład Ubezpieczeń Emerytalnych Robotników i Zakład Ubezpieczeń Pracowników Umysłowych. Nadzór nad całym systemem

²⁶ Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o ubezpieczeniu społecznym, (Dz. U. Nr 51, poz. 396.).

²⁷ A. Malaka, *Ubezpieczenie społeczne – dawniej i dziś W 80-lecie uchwalenia ustawy o ubezpieczeniu społecznym*, ZUS, Wrocław 2013, s. 7-25.

²⁸ P. Grata, *Polityka społeczna Drugiej Rzeczypospolitej wobec cyklu życia*, "Problemy Polityki Społecznej" 2015, nr 1, s. 46-59.

sprawowała Izba Ubezpieczeń Społecznych²⁹ przez historyków uznawanej za pierwszą w Polsce instytucje ubezpieczeniową, która umożliwiła ubezpieczonym regulowanie swych stosunków wynikających z ubezpieczeń od choroby, macierzyństwa, wypadków przy pracy i ubezpieczeń emerytalnych robotników i pracowników umysłowych. Do najważniejszych funkcji izby zaliczyć można:

- sporządzanie instrukcji oraz zarządzeń dla wszelakich ubezpieczalni społecznych,
- kontrola bilansów, statystyk i rachunkowości podległych instytucji,
- prowadzenie statystyki wszystkich rodzajów ubezpieczeń,
- wydawanie sprawozdań na temat prowadzonych ubezpieczeń,
- zarządzanie majątkiem wraz z funduszami socjalnymi,
- rozwiązywanie sporów instytucji ubezpieczeniowych,
- reprezentowanie instytucji na wszelakich zjazdach i konferencjach,
- podejmowanie działań zmierzających do rozwoju ubezpieczeń społecznych,
- wszelakie czynności przekraczające kompetencje pozostałych instytucji ubezpieczeniowych³⁰

Rozporządzenie Prezydenta RP z 24 października 1934 stało się przełomowe dla historii ubezpieczeń społecznych w Polsce. To właśnie wtedy utworzono znany do dziś Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Nie była to rzecz jasna ta sama instytucja która funkcjonuje obecnie, ale jej protoplasta. Powstając przejęła ona obowiązki wszystkich zakładów ubezpieczeniowych wraz z Izbą Ubezpieczeń Społecznych.

Do zadań nowo powstałego ZUS-u należało:

- wykonywanie wszelakich czynności związanych z ubezpieczeniami, za wyjątkiem tych, należących do kompetencji ubezpieczalni społecznych,
- ustalanie komu należą się świadczenia długoterminowe,
- wypłata świadczeń długoterminowych,
- zarządzanie środkami na ubezpieczenia emerytalne i wypadkowe,
- dbanie o zapobieganie wypadkom w zatrudnieniu,

---

²⁹P. Makarzec *op. cit.*, s.208-210

³⁰A. Jarosz, *Ustawa scaleniowa 1933 roku. Próba ujednoczenia ubezpieczeń społecznych w II RP*, [w:] *Między zacofaniem a modernizacją. Społeczno-gospodarcze problemy ziem polskich na przestrzeni wieków*, pod red. E. Kościak, T. Głowiński, Wrocław, Wydawnictwo GAJT, Wrocław 2009, s. 171-176.

- zapobieganie chorobom zawodowym,
- prowadzenie działalności leczniczej,
- prowadzenie działalności profilaktycznej,
- reprezentowanie instytucji ubezpieczenia społecznego na zjazdach i konferencjach,
- reprezentowanie instytucji ubezpieczeń społecznych przy zawieraniu porozumień i umów międzynarodowych,
- normowanie, koordynowanie, usprawnianie i uzupełnianie działalności ubezpieczalni społecznych,
- prowadzenie statystyk i tworzenie raportów na temat ubezpieczeń społecznych,
- tworzenie jednolitych zasad co do ubezpieczeń społecznych,
- tworzenie zasad związanych z zawieraniem umów przez ubezpieczalnie,
- regulowanie działalności ubezpieczeniowej instytucji,
- udzielanie subwencji i kredytów krótkoterminowych instytucjom ubezpieczeniowym,
- ustalanie zasad administracji, biurowości, gospodarki finansowej i materiałowej instytucji ubezpieczeniowych,
- udzielanie wyjaśnień i pomocy fachowej,
- dokonywanie inspekcje oraz lustracji organizacji ubezpieczeniowych³¹.

1.5. Podsumowanie

Dużym wyzwaniem dla ówczesnej władzy w Polsce był problem ujednoczenia prawa ubezpieczeń społecznych. Trzech zaborców na okupowanych przez nich ziemiach wprowadziło zróżnicowane systemy. Szczególną uwagę należy zwrócić na trudne warunki na arenie międzynarodowej i krótki okres dokonywania reform. Biorąc to wszystko pod uwagę, można stwierdzić, że wprowadzone reformy spełniły prawidłowo swoją funkcję.

W początkach XX wieku myśl społeczna i ekonomiczna dopiero się rozwijała. Niedawno utworzone koncepcje ubezpieczeń społecznych zaczęły przybierać na znaczeniu.

---

³¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. o zmianie ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o ubezpieczeniu społecznemu, (Dz.U. Nr 95, poz. 855.).

Europa była podzielona pomiędzy dwa główne projekty ubezpieczeń: zaopatrzeniową i ubezpieczeniową.

Polska w okresie międzywojennym była społeczeństwem młodym. Przez cały okres przyrost naturalny był dodatni. Wzrastały średnie zarobki i świadomość społeczeństwa. Biorąc to wszystko pod uwagę, wybór ubezpieczeniowego systemu ubezpieczeń społecznych był jak najbardziej logiczny. Co więcej, przez cały okres jego funkcjonowania zwiększała się ilość płacących składki a znacząco nie zwiększała liczba ich pobierających. Ludność w okresie produkcyjnym miała także coraz wyższe pensje. Dawało to nadzieję na stały dopływ środków do systemu. Odwrócenie piramidy wieku które następuje w XXI wieku było dla ówczesnych władz nie do przewidzenia.

System ubezpieczeń społecznych nie obejmował w Polsce wszystkich grup zawodowych. W najlepszej pozycji byli pracownicy umysłowi a inne grupy zawodowe takie jak robotnicy mieli stosunkowo gorsze warunki. Nie można zapominać jednak o czasach w jakich reformy miały miejsce. Mimo braku pełnego wachlarza świadczeń, wprowadzone reformy były ważnym krokiem w rozwoju kraju, zapewnienia zmniejszenia nierówności i ubóstwa w kraju.

Rozdział 2.

Wybrane konsekwencje starzenia się polskiego społeczeństwa

Bartłomiej Pilch*

2.1. Wprowadzenie

Starzenie się społeczeństw od lat 90. XX w. jest przedmiotem analiz naukowych i debat publicznych. Teoretycy często zwracali uwagę na istnienie owego problemu, jednak nie był on przez długi czas zauważany w praktyce. Jednakże, w ostatnich latach, negatywne tendencje demograficzne stały się dostrzegane przez ludność. Na tle państw Unii Europejskiej, polskie społeczeństwo jest nadal demograficznie młode, aczkolwiek tempo nasilania się problemu starzenia się w kolejnych latach w przypadku Polski będzie szybsze niż dla innych państw europejskich³². Wraz z przyspieszeniem owego procesu, będzie on wywierał coraz większy wpływ na życie codzienne ludności, bez wątpienia starzenie się społeczeństwa będzie się przejawiało w wielu dziedzinach. W poniższym opracowaniu zaznaczono niektóre z nich, takie jak ochrona zdrowia, pomoc społeczna, szkolnictwo, czy gospodarka mieszkaniowa. Warto zasygnalizować też, że zmiany demograficzne nie pozostaną bez znaczenia również dla polityki społecznej i gospodarczej kraju, szczególnie w kontekście funkcjonowania systemu emerytalnego.

W ramach niniejszej pracy postawiono następujące pytania badawcze: Czy starzenie się społeczeństw jest zjawiskiem mierzalnym, potwierdzonym empirycznie? Czy istotnie wpływa na pewne dziedziny życia? Czy oddziałuje obecnie i czy oddziaływało będzie w przyszłości na system emerytalny? Celem badawczym było określenie, w jaki sposób starzenie się polskiego społeczeństwa będzie wpływać na poszczególne aspekty gospodarki. Badania empiryczne, których wyniki przytaczane są w poniższym opracowaniu, opierały się na metodach badań społecznych i ilościowych.

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

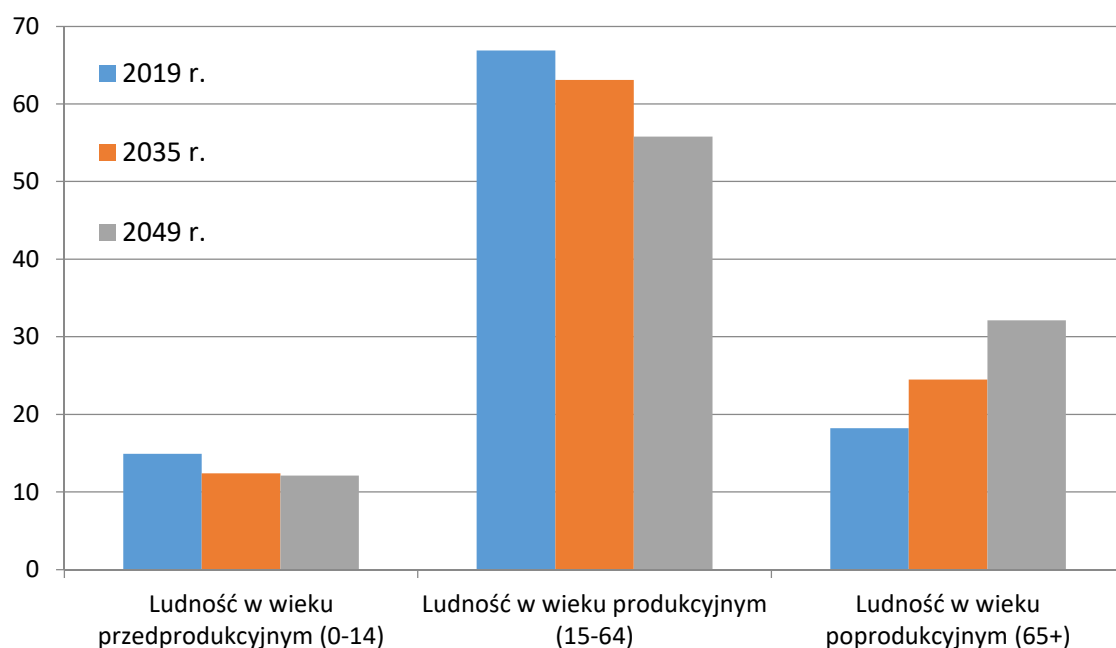
³² G. Ciura, J. Szymańczak, *Starzenie się społeczeństwa polskiego*, Biuro Analiz Sejmowych 2012, s. 2.

2.2. Starzenie się społeczeństw – prognozy demograficzne

Warta przytoczenia jest definicja terminu starzenia się społeczeństw, zaproponowana przez M. Okólskiego, według której demograficzne starzenie się to „systematyczny wzrost odsetka osób w wieku starszym w populacji”, kiedy tempo wzrostu liczby ludzi starych jest większe niż dynamika wzrostu populacji w ogóle³³. Przejawami takich zmian demograficznych są między innymi spadek udziału dzieci oraz wzrost udziału ludzi starszych – w całej populacji. Często, poza zwiększeniem odsetka tej ostatniej grupy wśród społeczeństwa, rośnie także bezwzględny udział owej zbiorowości, czyli seniorów. W tym miejscu warto zaznaczyć, że aby zmierzyć odsetek jakiegokolwiek z grup wiekowych, należy przyjąć pewne ramy wieku – dla poszczególnych grup. Zwykle jest to podział na wiek przedprodukcyjny, produkcyjny i poprodukcyjny. Często za wiek teoretycznej aktywności zawodowej uznaje się okres między 15 a 64 rokiem życia (m. in. według OECD, Eurostatu, GUS). Na wykresie 1. ujęto obecną i przewidywaną strukturę ludności według wieku w Polsce³⁴, zachowując podział na takie grupy wiekowe.

³³ M. Okólski, *Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2004, s. 154.

³⁴ *Struktura ludności według wieku w latach 1970 – 2050*, Główny Urząd Statystyczny 2018 (<http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/struktura-ludnosc,16,1.html>), dostęp: 01.03.2019 r.

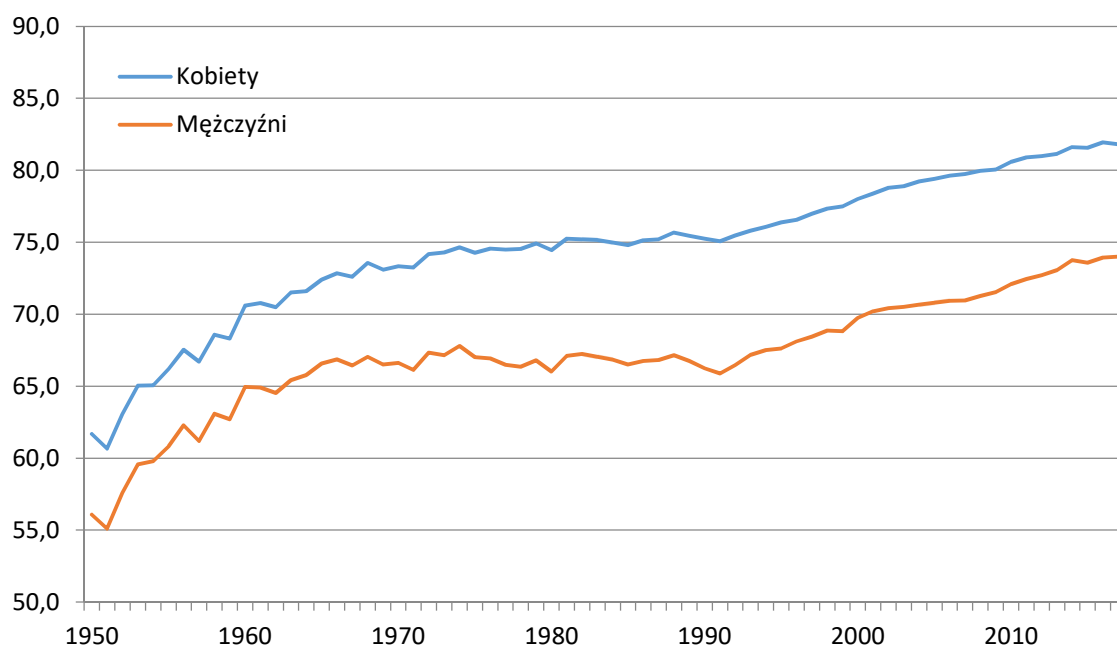

Rysunek 2.1. Struktura ludności według wieku w Polsce w latach 2019, 2035 i 2049 (prognoza)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Struktura ludności według wieku w latach 1970 – 2050*, Główny Urząd Statystyczny 2018 (<http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/struktura-ludnosc,16,1.html>), dostęp: 01.03.2019 r.

Do przyczyn starzenia się społeczeństw należy zaliczyć przede wszystkim wzrost przeciętnej długości trwania życia, niski współczynnik dzietności czy procesy migracyjne. Na pierwszy z wymienionych, wpłynęły przede wszystkim działania takie jak wprowadzenie szczepień czy antybiotyków, a także promowanie zdrowego trybu życia³⁵. Na wykresie 2. ujęto zmiany w przeciętnej długości trwania życia na przestrzeni ostatnich dekad w Polsce.

³⁵ *Problemy starzenia się społeczeństwa: teoria i praktyka : perspektywa polska i brytyjska*, pod red. M. J. Jarosz, Innovatio Press Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, Lublin 2011, s. 13.

Rysunek 2.2 Przeciętna długość trwania życia w Polsce w latach 1950-2017

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Trwanie życia – tablice*, Główny Urząd Statystyczny 2018, (<http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/trwanie-zycia/trwanie-zycia-tablice,1,1.html>), dostęp 01.03.2019 r.³⁶

Bezsprzecznie, na starzenie się społeczeństw oddziałuje także malejąca dzietność, której przejawem jest spadek udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym w populacji, a w przyszłości jej konsekwencją może być spadek liczby ludności w wieku produkcyjnym. Współczynnik dzietności wymagany dla zastępowalności pokoleń wynosi ok. 2,10-2,15. Obecny, obserwowalny w Polsce indeks osiąga wartość znacznie niższą – 1,45 w roku 2017³⁷. Zachowanie takiego trendu prowadzić będzie do zmniejszenia liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym, a w kolejnych latach – produkcyjnym. Zmniejszenie odsetka ludności (jeszcze) nieaktywnej zawodowo łączy się też ze wzrostem zarówno średniej, jak i mediany wieku w społeczeństwie polskim. Wartość wieku środkowego w roku 1990 wynosiła 32,3 roku, dla roku 2010 było to już 38 lat, a w roku 2017 – 40,6 roku, a więc na przestrzeni ostatnich 27 lat liczba ta wzrosła o prawie 26%³⁸. Warto zwrócić uwagę również na prognozę

³⁶ *Trwanie życia – tablice*, Główny Urząd Statystyczny 2018, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/trwanie-zycia/trwanie-zycia-tablice,1,1.html>, dostęp: 01.03.2019 r.

³⁷ *Urodzenia i dzietność*, Główny Urząd Statystyczny 2018, (https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5468/34/1/1/urodzenia_i_dzietnosc.pdf), dostęp: 01.03.2019 r.

³⁸ *Polska w liczbach 2018*, Główny Urząd Statystyczny 2018, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/inne-opracowania-zbiorcze/polska-w-liczbach-2018,14,11.html>), s. 2, dostęp: 01.03.2019 r.

obciążenia demograficznego – stosunek liczby osób w wieku nieprodukcyjnym do liczby osób w wieku produkcyjnym, tutaj ukazany jako liczba ludności w wieku nieprodukcyjnym przypadająca na 100 osób w wieku produkcyjnym, co ilustruje tabela 1.

Tabela 2.1. Liczba osób w wieku nieprodukcyjnym przypadająca na 100 osób w wieku produkcyjnym w latach 2010-2017

Rok	Liczba osób w wieku nieprodukcyjnym / 100 osób w wieku produkcyjnym
2010	55,2
2011	55,8
2012	56,6
2013	57,6
2014	58,8
2015	60,1
2016	61,7
2017	63,4

Źródło: <http://eregion.wzp.pl/wskaznik/wskaznik-obciazenia-demograficznego>, dostęp: 1.03.2019.

Zauważalna jest tutaj silna tendencja wzrostowa – w ciągu minionych 8 lat wartość współczynnika zwiększyła się o prawie 15%.

Z kwestią starzenia się społeczeństwa wiąże się możliwość realizacji strategii wzrostu imigracji. Argumenty przemawiające za takim rozwiązaniem to między innymi rosnąca liczba płatników składek – w przypadku legalnego zatrudnienia – czy przewidywany wzrost współczynnika dzietności. Zjawisko to ma jednak często także wiele wad. Należą do nich, między innymi, konieczność integracji ludności napływającej do kraju czy problemy polityczne i społeczne, związane z brakiem wzajemnej akceptacji imigrantów i ludności stałej. Co więcej, ludność napływowa często zajmuje znaczącą liczbę stanowisk pracy, co wiąże się z obniżeniem możliwości znalezienia satysfakcjonującego zatrudnienia przez ludność stałą. Tak więc wzrost imigracji, na przykład zarobkowej, może być jedną z przyczyn rosnącej liczby emigrantów, co zwykle nie jest pożądanym zjawiskiem.

2.3. Perspektywa starości a wybrane aspekty gospodarki

Wydaje się, że fakt starzenia się społeczeństwa oddziałuje na niemal wszystkie dziedziny życia społeczno-gospodarczego. W tej części opracowania przeanalizowano możliwy wpływ tego zjawiska na wybrane aspekty funkcjonowania gospodarki, w celu określenia jego konsekwencji dla całego systemu gospodarczego.

Gospodarka mieszkaniowa

Biorąc pod uwagę wpływ zmian demograficznych na gospodarkę mieszkaniową i budownictwo, można przewidywać rozbudowę infrastruktury dopasowanej do potrzeb osób starszych. Tę grupę społeczną w kontekście warunków mieszkaniowych można podzielić na ludność o wysokim stopniu samodzielności (osoby te często potrzebują tylko podstawowych udogodnień) oraz osoby potrzebujące pomocy w codziennym życiu, przykładowo ze względu na niepełnosprawność ruchową³⁹. Dla pierwszej z powyższych grup rozwiązaniem mogą być idee przystosowywania mieszkań do potrzeb osób starszych. Jedną z nich jest tzw. *ageing in place*, zgodnie z którą dopasowuje się lokale mieszkalne do potrzeb samodzielnego funkcjonowania osoby w wieku poprodukcyjnym. Praktycznie, tę koncepcję realizuje się na przykład przez zakup do mieszkania urządzeń pomocniczych czy wyposażenia innego typu⁴⁰. Skupiając się na osobach starszych, które cechuje niski stopień samodzielności (głównie ze względów fizycznych), warto zwrócić uwagę na istnienie, poza domami opieki społecznej, mieszkań chronionych. Są to lokale zamieszkiwane przez kilku seniorów (zwykle 4-6), a także osobę odpowiedzialną za sprawowanie opieki nad tymi lokatorami (zwykle jest nią opiekunka środowiskowa). W tego typu mieszkaniach pojedynczy pracownik opieki społecznej jest w stanie wspomóc równocześnie kilka osób, takie rozwiązanie wydaje się więc być dobrą koncepcją⁴¹.

Ludność w wieku starszym potrzebuje także łatwego dostępu do różnego typu usług, między innymi lekarskich. Z tego powodu w następnych latach zauważalna będzie tendencja przenoszenia się w kierunku centrów miast przez osoby w zaawansowanym wieku, gdzie

---

39 *Společne budownictwo mieszkaniowe wobec starzenia się polskiego społeczeństwa*, Z. Rataj, R. Iwański, B. Bugajska, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, Rok LXXX – Zeszyt 1 – 2018, s. 289-290.

40 Ibidem, s. 290.

41 Ibidem, s. 291.

bliskość różnego typu instytucji oraz rozbudowana komunikacja miejska zapewni im łatwy dostęp do usług typowych dla wieku starszego⁴².

Przemysł i rolnictwo

Przemysł i rolnictwo to sektory gospodarki, w których zatrudnienie znajduje prawie połowa aktywnych zawodowo Polaków (46,2% w 2005 r.⁴³). W 2016 r. nastąpił dość znaczny wzrost liczby pracujących w rolnictwie (o 3,4%) i przetwórstwie przemysłowym (o 3,2%)⁴⁴ co może wydawać się nieco zaskakujące – w obecnych czasach największą, i jak się wydaje – coraz większą, rolę odgrywają usługi. Także liczba zatrudnionych w przemyśle ogółem rosła na przestrzeni ostatnich lat – o 3,2% w 2016 r. w porównaniu do roku 2010⁴⁵. Można zastanawiać się, jak owe statystyki odnoszą się do perspektyw demograficznych polskiego społeczeństwa? Coraz większą część osób pracujących w rolnictwie stanowią ludzie w wieku średnim i zaawansowanym – wśród użytkowników gospodarstw rolnych najliczniejsze grupy wiekowe to osoby w wieku 45-64 lata, porównywalna jest liczba użytkowników w wieku 25-34 i 65 i więcej lat⁴⁶. W związku ze starzeniem się społeczeństwa, wydaje się że struktura wiekowa rolników nadal będzie ulegała przesunięciu w stronę starszych grup wiekowych, co może powodować niższą wydajność pracy tychże osób. Tendencje zauważalne w rolnictwie i przemyśle – zwiększanie się udziału pracowników w wieku starszym prawdopodobnie będą się nasilać w związku z postępującymi zmianami demograficznymi.

Transport

---

⁴² *Proces starzenia się społeczeństwa odbije się na rynku nieruchomości*, The Epoch Times 2018, (<https://epochtimes.pl/proces-starzenia-sie-spoleszczenstwa-odbije-sie-na-ryнку-nieruchomosci/>), dostęp: 01.03.2019 r.

⁴³ B. Puzio-Wacławik, *Trójsektorowa struktura zatrudnienia w Polsce na tle krajów Unii Europejskiej*, Kraków 2006 (<http://www.krakow.pte.pl/pliki/zn-pte-nr-4/zn-nr-4-pte05puzio-waclawik.pdf>), s. 99, dostęp: 01.03.2019 r.

⁴⁴ *Zatrudnienie i wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2016 r.*, Główny Urząd Statystyczny 2017, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-zatrudnieni-wynagrodzenia-koszty-pracy/zatrudnienie-i-wynagrodzenia-w-gospodarce-narodowej-w-2016-r-,1,25.html>), s. 16, dostęp: 01.03.2019 r.

⁴⁵ *Rocznik statystyczny przemysłu 2017*, Warszawa 2017 (https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5515/5/11/1/rocznik_statystyczny_przemyslu_2017.pdf), s. 210, dostęp 01.03.2019 r.

⁴⁶ *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2016 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017 (https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5507/5/5/1/charakterystyka_gospodarstw_rolnych_2016.pdf), s. 134.

Wpływ starzenia się społeczeństwa polskiego na transport przejawia się głównie w przypadku transportu lądowego. W związku z rosnącą liczbą seniorów, wydaje się prawdopodobne, że środki transportu wybierane przez przedstawicieli tej grupy wiekowej będą odgrywać coraz większą rolę w transporcie ogółem. Warto zwrócić uwagę przede wszystkim na transport samochodowy, ponieważ jest on najbardziej rozpowszechniony w Polsce. Ludność w wieku poprodukcyjnym często wybiera modele samochodów, które uważa się za komfortowe, bezpieczne i dość tanie w utrzymaniu. Według danych za 2015 r., osoby po 65 roku życia najchętniej kupowały odmiany takie jak Škoda Fabia, Ford Focus, Škoda Octavia czy Opel Astra (każdy z wymienionych modeli stanowił ponad 4% ogółu zakupionych przez tę grupę wiekową samochodów)⁴⁷.

Z drugiej strony, obecnie dość duża część osób starszych (zwłaszcza mieszkających w miastach) korzysta z komunikacji miejskiej. Tramwaje, autobusy czy pociągi oferują seniorom ulgi w cenach biletów, więc są to – dla tej grupy wiekowej – dość tanie środki transportu. W perspektywie wzrostu liczebności ludności zaawansowanej wiekowo, ulgi takie mogą znacząco się zmniejszyć lub nawet całkowicie zniknąć, ponieważ przewoźnicy nie będą mogli pozwolić sobie na straty spowodowane niskimi cenami biletów dla osób w wieku poprodukcyjnym. W konsekwencji wydaje się, że ludzie starsi jeszcze chętniej będą wybierać własne środki transportu, takie jak samochody, a modele przez nich dobierane mogą stać się bardziej popularne.

Handel

Skupiając się na handlu, w perspektywie starzenia się demograficznego, można spodziewać się przede wszystkim zmiany struktury towarowej produktów, na które popyt będzie wysoki. Obecnie, seniorzy bardziej zwracają uwagę na jakość produktów niż osoby młodsze, więc nabywają nieco inne artykuły. W perspektywie zwiększającej się liczby emerytów, przewiduje się wzrost ich znaczenia na rynku dóbr konsumpcyjnych, a więc coraz ważniejsze dla polskiego handlu będą produkty wybierane przez seniorów. Największą część dochodu rozporządzalnego ludzie starsi przeznaczają na bezpośrednią konsumpcję – wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe stanowią ok. 28% ich wydatków (o ponad 21% więcej niż

---

⁴⁷ *Jakie auto najlepsze dla seniora?*, Warszawa 2016, (<https://www.aaaauto.pl/pl/informacje-prasowe/jakie-auto-najlepsze-dla-seniora/article.html?id=41313>), dostęp: 01.03.2019 r.

średnia dla ogółu populacji Polski), a nakłady na użytkowanie mieszkania i nośniki energii stanowią ok. 24% (ponad 30% więcej niż średnia dla populacji)⁴⁸. W konsekwencji można więc spodziewać się rosnącego znaczenia artykułów spożywczych i przeznaczanych w związku z mieszkaniem – w ogóle wydatków społeczeństwa, w związku ze wzrostem udziału ludzi starszych w populacji. Co więcej, należy zwrócić uwagę na wysokie wydatki ludzi starszych na leki, prywatne leczenie i rehabilitację. Wydatki na te produkty i usługi są także najczęściej źródłem problemów finansowych osób starszych⁴⁹. Prawdopodobnie, w przyszłości jeszcze większa będzie liczba nabywających tego typu produkty i usługi.

Kultura, turystyka

Zmiany demograficzne niewątpliwie wpływają na branże związane z kulturą i sztuką. Wśród osób starszych popularnością cieszą się przede wszystkim spektakle teatralne i operowe, koncerty i imprezy plenerowe oraz kino. Seniorzy, przy wyborze wydarzeń kulturalnych, zwracają uwagę głównie na popularność wykonawców i cenę (odpowiednio 79,4% i 71,2% badanych). Osoby w wieku poprodukcyjnym decydują się na takiego typu aktywności głównie z powodu nadmiaru wolnego czasu, a także w celu prowadzenia aktywnego trybu życia. Istotne jest również zainteresowanie daną tematyką kulturalną⁵⁰. Można spodziewać się, że tendencje te pozostaną w dużym stopniu niezmienione – w konsekwencji coraz większa liczba seniorów może chcieć korzystać z tego typu wydarzeń.

W przypadku turystyki, dużą rolę dla branży odgrywa sezonowość działalności. Osoby w wieku produkcyjnym, często razem z dziećmi, na wyjazd wybierają zwykle miesiące letnie. Inna sytuacja ma miejsce w przypadku ludności starszej, ponieważ osoby nie pracujące mają znacznie więcej wolnego czasu, który mogą przeznaczyć przykładowo na podróże. Biura podróży i inne instytucje turystyczne są pozytywnie nastawione na turystykę ludzi starszych, ponieważ pozwala im to ograniczyć niekorzystne zjawisko sezonowości⁵¹. W sezonie

---

⁴⁸ *Konsumpcyjny wymiar starzenia się społeczeństwa* [w:] *Zeszyty naukowe WSES w Ostrołęce 2/2018(29)* (<http://www.wses-zeszyty.pl/zeszyty/2018/2.pdf>), s. 41, dostęp: 1.03.2019 r.

⁴⁹ *Polscy seniorzy zadłużeni na 7,3 mld zł*, Witold Ziomek 2017, money.pl, (<https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/arttykul/polscy-seniorzy-zadluzeni-na-7-3-mld-zlotych,211,0,2417363.html>), , dostęp: 1.03.2019 r.

⁵⁰ *Po co seniorom kultura? Badania kulturalnych aktywności osób starszych*, Poznań 2012, (http://www.wpek.pl/pi/91036_1.pdf), s. 35, 38, dostęp: 01.03.2019 r.

⁵¹ *Konsumpcyjny wymiar starzenia się społeczeństwa...*, s. 43.

turystycznym na wakacje wybiera się zaledwie 24% emerytów, podczas gdy większa ich część wybiera na wyjazd miesiące wiosenne czy jesienne. Osoby starsze, które decydują się na podróż, najczęściej (aż w 89% przypadków) wybierają się „nad wodę” (morze, jeziora)⁵². Przypuszcza się, że powyższe trendy dotyczące kultury i turystyki zostaną zachowane, a nawet ich popularność wzrośnie – z powodu coraz większej liczby osób w wieku poprodukcyjnym, którym takie formy spędzania wolnego czasu odpowiadają.

Oświata, szkolnictwo

W sytuacji malejącej liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym, można spodziewać się zarówno redukcji liczby szkół oraz uczelni publicznych, jak i – w związku z tym – zmniejszenia liczby etatów dla pracowników owych placówek. W roku szkolnym 2017/18 na pełen etat pracowało o 2,3% więcej nauczycieli niż w roku poprzednim⁵³. W perspektywie malejącej liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym ów skutek wydaje się być tylko kwestią czasu. Biorąc pod uwagę przedszkola czy szkoły podstawowe i średnie, wydaje się to być nieuchronnym zjawiskiem. Nieco innej sytuacji można spodziewać się w przypadku uczelni publicznych, w tym przypadku możliwy jest rozwój w kierunku Uniwersytetów Trzeciego Wieku – które mogą stać się ważnym źródłem przychodów ośrodków akademickich – jeśli zachowany zostanie obecny trend wzrostu liczby takich instytucji oraz osób starszych korzystających z takiej formy aktywności.

Co więcej, ludność w wieku starszym potrzebować będzie doksztalcenia, między innymi w zakresie technologii informacyjnych. W tym miejscu można przypuszczać, że pozwoli to na zatrudnienie pewnej liczby pracowników odpowiedzialnych za to zadanie – jeśli, zgodnie z założeniem tutaj przyjętym, osoby w wieku poprodukcyjnym będą chciały kształcić się odpłatnie w tym zakresie⁵⁴.

---

⁵² *Co kupuje i ile wydaje senior*, Strefa Biznesu.pl 2017 (<https://strefabiznesu.pl/co-kupuje-i-ile-wydaje-senior/ar/12395107>), dostęp: 01.03.2019 r.

⁵³ *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2017/18*, Główny Urząd Statystyczny 2018, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/oswiata-i-wychowanie-w-roku-szkolnym-20172018,1,13.html>), s. 70, dostęp: 01.03.2019 r.

⁵⁴ *Konsekwencje ekonomiczne i społeczne starzenia się społeczeństwa*, pod red. J. Kleera, Komitet Prognoz "Polska 2000 Plus" przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2008, s. 46.

Ochrona zdrowia

Ochrona zdrowia to działalność mająca na celu leczenie chorób i schorzeń, a także wcześniejsze zapobieganie im, przy równoczesnym przedłużaniu życia oraz zachowaniu odpowiedniego poziomu rozwoju fizycznego i psychicznego⁵⁵. Definicja ta często kojarzona jest z osobami starszymi, gdyż to ich najczęściej dotyczą różnego rodzaju choroby, niedołęstwo. W perspektywie starzenia się społeczeństwa, coraz więcej osób będzie narażonych na schorzenia typowe dla wieku poprodukcyjnego, więc konieczne jest funkcjonowanie systemu ochrony zdrowia dostosowanego do potrzeb seniorów. Polski system ochrony zdrowia jest nisko oceniany w porównaniu do Europy – przykładowo, w raporcie prezentującym Europejski Konsumencki Indeks Zdrowia (za 2018 r.), Polska zajęła 32. miejsce na 35. możliwych⁵⁶. Problemy związane z ochroną zdrowia najczęściej dotyczą najstarszej części społeczeństwa. W grupie wiekowej 65+ średnia wydatków Narodowego Funduszu Zdrowia (NFZ) na 1 obywatela jest prawie 3-krotnie wyższa niż przeciętna wartość dla ogółu populacji Polski⁵⁷. Często wskazywanym jako możliwe rozwiązaniem jest zwiększenie wydatków na ochronę zdrowia – obecnie duża część wydatków finansowana jest prywatnie, np. w przypadku konieczności wykonania badań nierefundowanych przez NFZ. Szczególnie zwraca się uwagę na coraz częstsze występowanie chorób nowotworowych, postulując zwiększenie wydatków zwłaszcza na tę dziedzinę⁵⁸. Bez wątpienia, istnieje konieczność dalszego (wydatki na ochronę zdrowia w 2015 r. stanowiły 6,36% PKB, w roku 2016 – już 6,52% PKB⁵⁹) zwiększania dofinansowywania systemu ochrony zdrowia i zmian pod kątem osób starszych.

⁵⁵ Encyklopedia PWN, hasło: Ochrona zdrowia, (<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/ochrona-zdrowia;3949681.html>), dostęp: 01.03.2019 r.

⁵⁶ *Euro Health Consumer Index 2018*, Health Consumer Powerhouse (<https://healthpowerhouse.com/media/EHCI-2018/EHCI-2018-report.pdf>), dostęp: 01.03.2019 r.

⁵⁷ M. Jeziorska, *Wpływ starzenia się społeczeństwa na organizację systemu ochrony zdrowia w Polsce*, (http://repozytorium.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/22339/%5B51%5D-64_Jeziorska_Wp%C5%82yw%20starzenia%20si%C4%99.pdf?sequence=1&isAllowed=y), s. 6, dostęp: 01.03.2019 r.

⁵⁸ *Nowotwory w liczbach. Coraz więcej chorych na raka*, medonet.pl 2018, (<http://www.medonet.pl/zdrowie,nowotwory-w-liczbach--coraz-wiecej-chorych-na-raka,artykul,1724523.html>), dostęp: 01.03.2019 r.

⁵⁹ *Narodowy Rachunek Zdrowia*, Główny Urząd Statystyczny 2018, (http://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5513/4/9/1/narodowy_rachunek_zdrowia_za_2016_r..pdf), dostęp: 1.03.2019 r.

Opieka społeczna, wydatki socjalne

Pomoc społeczna jest nastawiona na pomoc osobom, które nie są w stanie samodzielnie poradzić sobie z określonymi sytuacjami życiowymi bez pomocy publicznej⁶⁰. Często beneficjentami takiego wsparcia są osoby starsze (stanowią one 12,3% osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej⁶¹), najczęściej pomoc ta ma postać usług opiekuńczych, które mają miejsce zwykle w miejscu zamieszkania osoby w podeszłym wieku⁶². Zatrudnienie w jednostkach organizacyjnych pomocy i integracji społecznej w ostatnich latach wykazywało tendencję wzrostową – liczba osób wyniosła w 2015 r. ok. 125 tys., w 2016 r. było to już 128 754 osób, w 2017 r. – ok. 130,5 tys. Głównym powodem przyznania świadczeń było ubóstwo, które najczęściej dotyczy osób zaawansowanych wiekowo⁶³. Warto zwrócić uwagę także na zakłady stacjonarne opieki społecznej, których liczba również zwiększa się rok do roku (przykładowo – w 2017 r. było ich o 2,7% więcej niż w roku 2016). Największą część mieszkańców tego typu placówek stanowią osoby w wieku 65+ (około połowy wszystkich lokatorów)⁶⁴. Przez pryzmat starzenia się społeczeństwa wydaje się, że znaczenie pomocy społecznej będzie rosnąć – w związku z tym wydatki na ten instrument polityki społecznej państwa także mogą się zwiększać, a tendencja wzrostu zatrudnionych w instytucjach związanych z polityką społeczną osób pozostanie zachowana.

Usługi finansowe

Usługi finansowe często wydają się być dopasowane do grupy osób w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym, jednak także seniorzy, co wydaje się być dość zaskakującą informacją, dość licznie korzystają z szeroko pojętych usług finansowych.

⁶⁰ *Pomoc społeczna i opieka nad dzieckiem i rodziną w 2017 r.*, Główny Urząd Statystyczny 2018, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/pomoc-spoeczna-i-opieka-nad-dzieckiem-i-rodzina-w-2017-roku,10,9.html>), s. 57, dostęp: 01.03.2019 r.

⁶¹ *Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej w 2017 r.*, Główny Urząd Statystyczny 2018, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/beneficjenci-srodowiskowej-pomocy-spoecznej-w-2017-roku,6,8.html>), s. 3., dostęp: 01.03.2019 r.

⁶² J. Krzyszkowski, *Pomoc społeczna wobec starzenia się społeczeństwa polskiego*, (<http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/5395/Przeg%20Soc%202013%20Krzyszkowsk%20i.pdf?sequence=1>), s. 4, dostęp: 01.03.2019 r.

⁶³ *Sprawozdanie MRPiPS-03 za 2017 r.*, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, (<https://www.gov.pl/web/rodzina/statystyka-za-rok-2017>), dostęp: 01.03.2019 r.

⁶⁴ *Statystyki pomocy społecznej / Statystki za rok 2017*, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej 2019, (https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5487/18/2/1/zaklady_stacjonarne_pomocy_spoecznej_w_2017_roku.pdf), dostęp: 1.03.2019 r.

Stanowią oni aż 18% wszystkich kredytobiorców, co więcej 12% kart kredytowych należy do ludności w wieku poprodukcyjnym. Ponadto, ponad połowa (52%) seniorów to posiadacze kart debetowych⁶⁵. Instytucje finansowe coraz chętniej dostosowują swoje produkty do potrzeb ludzi starszych, gdyż osoby te – często jako pobierający świadczenia emerytalne – notują regularne wpływy na rachunki bankowe, przez co są wiarygodnymi nabywcami np. produktów na raty.⁶⁶ Z drugiej strony, osoby w wieku starszym często stają się dłużnikami – podczas gdy w I półroczu 2018 ogólna liczba dłużników w Polsce wzrosła o 1,7%, w przypadku ludności w wieku 64+ zanotowano wzrost aż o 3,5%, a średnia kwota zadłużenia dla tej grupy wiekowej wzrosła o 9%⁶⁷. Tak więc, w kolejnych latach można spodziewać się dalszego rozwijania przez instytucje finansowe gamy produktów dopasowanych do potrzeb ludzi starszych, ponieważ ich udział w rynku usług finansowych prawdopodobnie będzie systematycznie rosł.

2.4. Wpływ starzenia się społeczeństwa na system emerytalny

Starzenie się społeczeństwa niewątpliwie wpływa na funkcjonowanie systemu emerytalnego. Zjawisko to oddziałuje przede wszystkim na stabilność finansową systemu ubezpieczeń społecznych, a także, w perspektywie korzystających ze świadczeń, na ich adekwatność względem otrzymywanego wcześniej wynagrodzenia.

Wzrost odsetka ludności w wieku starszym może prowadzić do problemów z wypłacalnością systemu. Roczne saldo funduszu emerytalnego, mające zgodnie z prognozami ZUS wynieść w 2020 r. ok. -50 mld zł, do 2040 r. teoretycznie może zanotować spadek nawet do ok. -125 mld zł, a prognozy na rok 2060 przewidują saldo na poziomie do -250 mld zł⁶⁸. Rokowania te uwarunkowane są głównie prognozami demograficznymi – liczba emerytów, którzy korzystają ze świadczeń wypłacanych z funduszu emerytalnego, będzie

---

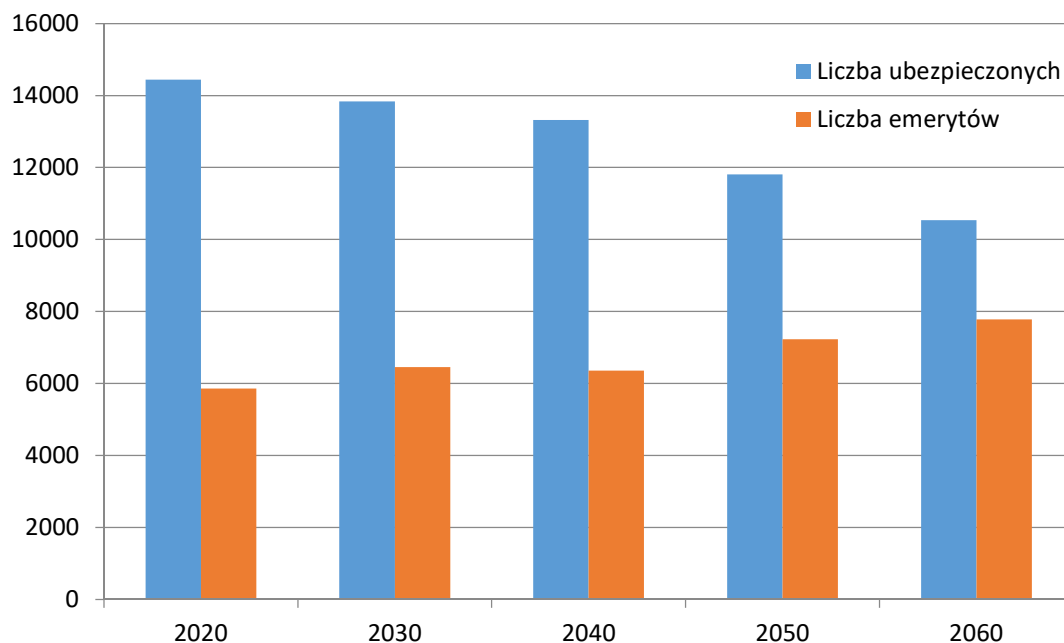
⁶⁵ *Raport InfoSenior*, Związek Banków Polskich 2018, (https://zbp.pl/public/repozytorium/wydarzenia/images/styczen_2018/ZBP_InfoSenior_18.01_f.pdf), dostęp: 01.03.2019 r.

⁶⁶ *Co kupuje i ile wydaje senior*, Strefa Biznesu.pl 2017 (<https://strefabiznesu.pl/co-kupuje-i-ile-wydaje-senior/ar/12395107>), dostęp: 01.03.2019 r.

⁶⁷ *Polscy seniorzy zadłużeni na 7,3 mld zł, op. cit.*

⁶⁸ *Prognoza wpływów i wydatków funduszu emerytalnego do roku 2060*, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Warszawa 2016, (<https://www.zus.pl/documents/10182/167761/Prognoza+FUS+do+2060+roku/40081ba6-175c-4b44-80f7-b4580542cff8>), dostęp: 01.03.2019r.

systematycznie rosnać, przy równoczesnym spadku liczby płatników składek na ubezpieczenia emerytalne – co przedstawia wykres 3.

Rysunek 2.3. Wykres 2.4. Prognoza liczby ubezpieczonych (świadczenie emerytalne) i emerytów korzystających z tych świadczeń

Źródło: *Prognoza wpływów i wydatków funduszu emerytalnego do roku 2060*, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Warszawa 2016, (<https://www.zus.pl/documents/10182/167761/Prognoza+FUS+do+2060+roku/40081ba6-175c-4b44-80f7-b4580542cff8>), dostęp: 01.03.2019 r.

Bezpośrednio z powyższą statystyką demograficzną wiąże się współczynnik obciążenia systemowego (stosunek liczby emerytów do liczby płatników składek na świadczenia emerytalne), który przy spełnieniu powyższych założeń (prognoz) będzie także niewątpliwie rosnać, i prawdopodobnie wyniesie:

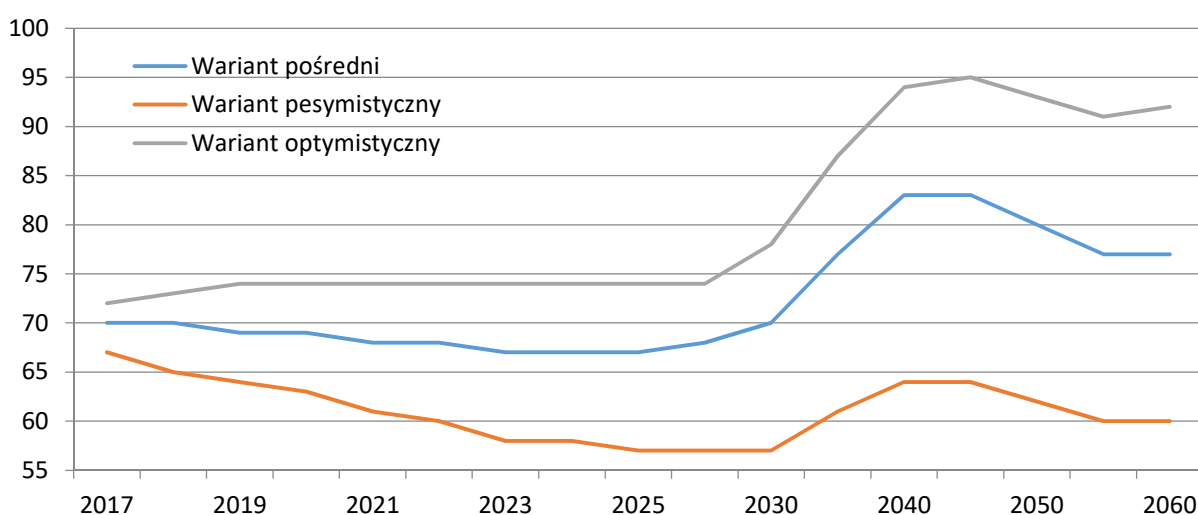
- 0,38 w roku 2020,
- 0,43 w latach 2030 – 2040,
- 0,54 w roku 2050,
- 0,65 w roku 2060.

Tak znacząca zwyżka przejawia się z pewnością w problemach z wypłacalnością systemu, gdyż przewiduje się prawie dwukrotny wzrost owego współczynnika. Dla przykładu, w obecnej sytuacji składki przeznaczane na emeryturę 3 obywateli opłaca średnio 8 osób w wieku produkcyjnym, a – przy założeniu spełnienia się prognoz – w 2060 r. 8 pracowników

deponowałoby składki na rzecz ponad 5 (teoretycznie 5,2) osób w wieku starczym. Konsekwencją powyższych zmian będzie albo konieczność dofinansowywania systemu z innych źródeł, albo niższe świadczenia emerytalne.

Kolejną rozważaną prognozą jest przewidywana wydolność systemu emerytalnego (wielkość wypłat świadczeń, które są pokrywane z bieżących wpłat składkowych). Z obecnego poziomu 69-70% (lata 2017-2020), wartość ta powinna wzrastać do najwyższego poziomu (64-95%, zależnie od wariantu) ok. 2040 roku, a potem wahać się wokół nieco niższego poziomu, co przedstawia wykres 4.

Rysunek 2.5. Prognoza wydolności systemu emerytalnego w latach 2017-2060

Źródło: *Prognoza wpływów i wydatków funduszu emerytalnego do roku 2060*, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Warszawa 2016,

(<https://www.zus.pl/documents/10182/167761/Prognoza+FUS+do+2060+roku/40081ba6-175c-4b44-80f7-b4580542cff8>), dostęp: 01.03.2019 r.

Wzrost współczynnika wydolności systemu (głównie w latach 2030-2045) wydaje się być dość zaskakujący, z uwagi na negatywne dla systemu prognozy demograficzne, jednak wynika to głównie ze zmiany systemu o zdefiniowanym świadczeniu na system o zdefiniowanej składce.

Biorąc pod uwagę wpływ starzenia się społeczeństwa na system emerytalny, należy zwrócić uwagę także na adekwatność świadczeń emerytalnych względem otrzymywanego wcześniej wynagrodzenia. Patrząc przez pryzmat rosnących – zarówno współczynnika obciążenia systemowego, jak i liczby emerytów – przewiduje się raczej niską wysokość

przyszłych świadczeń emerytalnych, czego konsekwencją może być spadek poziomu życia ludności w wieku emerytalnym – z uwagi na przewidywane, niższe dochody.

Wysokość pierwszej otrzymanej emerytury względem ostatniego uzyskanego wynagrodzenia określa stopa zastąpienia (*replacement rate*). Obecnie waha się ona (w przypadku Polski) na poziomie ok. 55%, a w perspektywie kolejnych kilkudziesięciu lat, może ona zmaleć nawet o prawie 30 punktów procentowych (według prognoz – w 2060 r. wyniesie ok. 26%, w roku 2070 – zaledwie 25%)⁶⁹. W celu zniwelowania tej niekorzystnej statystyki, osoby starsze mogą decydować się na przedłużenie aktywności zawodowej lub inwestycje – przykładowo opłacanie dobrowolnych składek na indywidualne konta emerytalne (IKE) czy indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego (IKZE).

2.5. Podsumowanie

Podsumowując rozważania przedstawione w opracowaniu, starzenie się społeczeństwa z pewnością wywiera wpływ na różne dziedziny funkcjonowania ludności i gospodarki. Zmiana struktury wiekowej ludności nie może pozostać bez znaczenia w kontekście nadchodzących lat. Statystyki takie jak mediana wieku, współczynnik dzietności czy udział ludności w wieku poprodukcyjnym w społeczeństwie empirycznie potwierdzają sygnalizowane zmiany demograficzne. Starzenie się społeczeństwa będzie istotnie wpływać na wiele obszarów życia społeczno – gospodarczego, w szczególności na dziedziny omówione w opracowaniu:

- gospodarka mieszkaniowa – przewidywane są migracje starszej ludności do miast, rozwój zgodnie z ideą *ageing in place*,
- przemysł, rolnictwo – zwiększać będzie się udział osób starszych wśród pracowników, co może negatywnie wpłynąć na wydajność pracy,
- transport, handel, kultura, sztuka, usługi finansowe – większe znaczenie dla rynku będą stanowić produkty i usługi wybierane przez seniorów,
- szkolnictwo, oświata – zmniejszy się liczba uczniów i nauczycieli, wzrośnie znaczenie Uniwersytetów Trzeciego Wieku,

---

⁶⁹ *The 2018 Ageing Report*, European Commission 2017, (<https://www.age-platform.eu/publications/ageing-report-2018>), dostęp: 01.03.2019 r.

- ochrona zdrowia, pomoc społeczna – coraz większa liczba osób starszych będzie korzystać z tego typu usług, co może prowadzić do zwiększenia wydatków publicznych i zatrudnienia w tych gałęziach gospodarki.

Zmiany demograficzne oddziaływać będą także na system emerytalny, który w perspektywie następnych kilkudziesięciu lat – przy założeniu obecnego sposobu funkcjonowania – będzie musiał zmierzyć się z problemem stosunkowo małej liczby płatników składek emerytalnych oraz dość dużej liczby osób korzystających z emerytur. Nie bez znaczenia jest także adekwatność świadczeń dla seniorów względem wcześniej otrzymywanych wynagrodzeń – będzie ona, niestety, wykazywać tendencję spadkową.

Reasumując, konieczne wydają się modyfikacje dostosowane do nadchodzących zmian demograficznych. Można spodziewać się wzrostu znaczenia osób w wieku poprodukcyjnym i ich wyborów dla całego społeczeństwa, głównie przez pryzmat popytu na towary i usługi. Zasadna wydaje się także reforma systemu emerytalnego lub modyfikacja już istniejącego oraz dopasowanie go do potrzeb starzejącego się społeczeństwa.

Rozdział 3.

Funkcjonowanie otwartych funduszy emerytalnych i ich efektywność po zmianach w 2014 roku

Dariusz Więcek*

3.1. Wprowadzenie

Opracowanie zgłębia tematykę systemu emerytalnego w Polsce, a w szczególności jego pierwszego i drugiego filaru. W pracy podjęto próbę analizy działalności otwartych Funduszy Emerytalnych, przedstawienia ich rynku oraz porównania ich efektywności. Informacje te pozwolą stwierdzić, czy otwarte fundusze emerytalne efektywnie pomnażają środki oraz czy ewentualna ich likwidacja jest zasadna, czy powinny one funkcjonować w dalszym ciągu. Po 2014 roku każdy pracownik podlegający obowiązkowym ubezpieczeniom społecznym jest zobowiązany do zdecydowania o lokowaniu swoich środków na indywidualnym koncie w OFE lub na subkoncie w ZUS. Niewątpliwie lektura tej pracy pozwoli z większą świadomością dokonać wyboru pomiędzy tymi dwoma alternatywami. W celu jak najlepszego wyjaśnienia problemu badawczego, w referacie posłużono się literaturą oraz danymi statystycznymi dotyczącymi OFE.

Otwarte fundusze emerytalne prowadzone są w ramach drugiego filaru po reformie ubezpieczeń społecznych z roku 1999. Reforma ubezpieczeń społecznych w 1999 roku przyniosła nowe możliwości, ale także zrodziła zagrożenia. Zrekonstruowany został system ubezpieczeń społecznych w celu przystosowania go do coraz szybciej starzejącego się społeczeństwa. Bardzo szybko okazało się, że nowy system potrzebuje kolejnych poprawek, które zostały wprowadzane kolejno w latach 2004-2018. Jednym z najważniejszych elementów tych reform było funkcjonowanie otwartych funduszy emerytalnych. Reforma OFE była konieczna, ponieważ w 2011 roku słusznie zauważono, że jeśli część składki zamiast do systemu repartycyjnego trafia do kapitałowego, to pozostała część składki osób

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

pracujących po 1999 roku, nie wystarczy na finansowanie w pełni repartycyjnego systemu sprzed 1999 roku oraz na budowanie kapitałowej części nowego systemu. W związku z tym konieczne były reformy, najpierw zredukowano wysokość składki przypadającej na konto w OFE, podczas gdy pozostała część pozostała do dyspozycji ZUS i ewidencjonowana jest na tak zwanych subkontach. Następnie w 2014 roku poddano w wątpliwość wiele zasad dotyczących funkcjonowania drugiego filaru. Przed rokiem 2014 otwarte fundusze emerytalne były nieefektywne a do tego przyczyniały się do pogorszenia stanu finansów publicznych. Przeprowadzono ich reformę, której częścią było planowane przeniesienie znacznej ilości środków z OFE do ZUS. Informacje o nieefektywności OFE spowodowały niechęć społeczeństwa do korzystania z OFE. a ponieważ od 2014 roku uczestnictwo w OFE było dobrowolne, wiele ludzi zrezygnowało z uczestnictwa. Oprócz zniesienia obowiązku partycypacji w OFE, reforma zobligowała OFE do wprowadzenia zmian, które między innymi dotyczyły ich działalności lokacyjnej oraz obniżenia wysokości opłat pobieranych przez PTU za zarządzanie środkami klientów. Jednocześnie nieprzerwanie trwały dyskusje nad całkowitą likwidacją OFE, tym bardziej, że alternatywą jest subkonto, gdzie środki pomnażane są zgodnie ze wskaźnikiem wzrostu PKB.

3.2. Historia i zasady działania I i II filaru emerytalnego po reformie 1999r.

Reforma systemu emerytalnego z 1999 r.

Do końca 1998 r. w Polsce funkcjonował system emerytalny zarządzany przez instytucje państwowe, który charakteryzował się pełną repartycyjnością oraz był oparty o formułę zdefiniowanego świadczenia⁷⁰. Jednak za sprawą niekorzystnych dla systemu zmian demograficznych w latach 80. konieczne było znalezienie nowego rozwiązania, gwarantującego wypłacalność i sprawność systemu. W latach 90. tempo zmian i pogarszania się stanu systemu emerytalnego znacznie wzrosło, a aby uzyskać zdefiniowane świadczenie, obliczona składka ubezpieczeniowa wynosiła nawet 45% wynagrodzenia brutto⁷¹. Zmiany w systemie były konieczne i w roku 1993 podjęto prace nad projektem nowego systemu.

⁷⁰ T. Jedynak, *Charakterystyka systemu emerytalnego w ramach powszechnego ubezpieczenia społecznego*, [w:] *System ubezpieczeń społecznych*, pod red. W. Sułkowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2014, s. 49.

⁷¹ T. Sowiński, *Finanse ubezpieczeń emerytalnych*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2009, s. 116.

Efektem prac nad systemem emerytalnym była reforma emerytalna i funkcjonujący od 1 stycznia 1999 r. nowy system. Struktura nowego systemu została oparta na rekomendowanej przed Bank Światowy konstrukcji trójfilarowej. Zgodnie z tą architekturą, pierwszy filar podlegał finansowaniu repartycyjnemu, drugi filar działał w przestrzeni kapitałowej i był obowiązkowy, a trzeci filar, jako dodatkowy, stanowiły promowane przez państwo, dobrowolne, kapitałowe formy zabezpieczenia emerytalnego⁷². Najważniejszą zmianą, była zmiana z systemu zdefiniowanego świadczenia, na system zdefiniowanej składki. W nowym systemie ustalana jest stawka procentowa od podstawy wymiaru i w oparciu o sumę odprowadzonych składek, obliczane jest świadczenie emerytalne przysługujące w ramach filaru pierwszego.

Nie każdy obywatel został objęty reformą w taki sam sposób, ponieważ zauważono, że wprowadzane zmiany mogłyby negatywnie odbić się na świadczeniach niektórych osób⁷³. W związku z tym, społeczeństwo zostało podzielone na 3 grupy.

Urodzeni przed 1 stycznia 1949 r. którzy najbardziej negatywnie odczuliby zmiany, zostali pozostawieni w poprzednim systemie. Prawo do emerytury nabywali zgodnie ze starymi zasadami, a więc na podstawie osiągniętego wieku emerytalnego wynoszącego 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn oraz stażu ubezpieczeniowego wynoszącego odpowiednio 20 lat dla kobiet oraz 25 lat dla mężczyzn. Osoby te nie miały możliwości dołączenia do obowiązkowej części kapitałowej nowego systemu. Świadczenia niepodlegających reformie miały być ustalane według starego systemu, jednak założenie to z czasem uległo zmianie na niekorzyść ubezpieczonych⁷⁴.

Drugą grupą byli urodzeni po 31 grudnia 1948 r. a przed 1 stycznia 1969 r. Była to tak zwana grupa przejściowa. Osoby te obligatoryjnie zostały objęte nowym pierwszym filarem, natomiast ich przystąpienie do drugiego filaru było dobrowolne i co ważne, decyzja o przystąpieniu lub nie była nieodwołalna. Nieprzystąpienie do drugiego filaru powodowało ulokowanie całości składki w pierwszym filarze nowego systemu, a przystąpienie wiązało się z podzieleniem składki pomiędzy pierwszym filarem a jednym z otwartych funduszy emerytalnych, gdzie na podstawie przydzielonej składki obliczany był kapitał początkowy.

---

⁷² T. Jedynak, *op. cit.*, s. 49.

⁷³ T. Jedynak, *op. cit.*, s. 49.

⁷⁴ T. Sowiński, *op. cit.*, s. 124-125.

Trzecia grupa to osoby urodzone po 31 grudnia 1968 r. Osoby te zostały obowiązkowo objęte w pełni nowym systemem emerytalnym. Według nowego systemu część składki w wysokości 12,22% podstawy wymiaru odprowadzana była na część repartycyjną, a 7,3% na część kapitałową. Musiały one wybrać jeden z funkcjonujących na rynku otwartych funduszy emerytalnych a w przypadku braku decyzji, przydzielano je losowo.

Zmiany po 1999 roku

Pierwszą zmianą, jaka została dokonana od wdrożenia reformy, była poprawka dotycząca funkcjonowania trzeciego filaru. Z powodu niskiej popularności dotychczas funkcjonujących pracowniczych programów emerytalnych, postanowiono wprowadzić bardziej indywidualną formę oszczędzania, a mianowicie indywidualne konta emerytalne⁷⁵. Zmieniono także zasady działania pracowniczych programów emerytalnych.

Następnym etapem w kształtowaniu polskiego systemu emerytalnego była korekta z 2011 roku. Zauważono wówczas, że Fundusz Ubezpieczeń Społecznych co roku jest deficytowy. Działo się tak, ponieważ w poprzednim systemie emerytury były finansowane w pełni repartycyjnie, to znaczy całość składki finansowała wypłatę bieżących świadczeń, a po reformie, jedynie część składki finansowała wypłatę bieżących świadczeń. Osoby pracujące po 1999 r. musiały zatem zarówno ponosić ciężar finansowania wypłaty bieżących świadczeń w ramach pierwszego filaru, ale także budować część kapitałową w ramach drugiego filaru nowego systemu⁷⁶. Nie można zatem stwierdzić, że coroczny deficyt w FUS powodowany był nieefektywnością systemu po reformie oraz działalnością otwartych funduszy emerytalnych. Deficyt był konieczny aby możliwe było zgromadzenie kapitału, który następnie byłby pomnażany w ramach drugiego filaru. Jednak deficyt był na tyle duży, że postanowiono podjąć kroki w celu jego zredukowania. Na mocy ustawy⁷⁷ postanowiono o zmniejszeniu części składki przekazywanej do OFE z 7,3% do docelowej wartości w 2017 roku, 3,5%. Pozostała część została oddana do dyspozycji ZUS na wypłatę bieżących świadczeń, jednakże nie była ona ewidencjonowana na zasadach analogicznych do indywidualnego konta w

⁷⁵ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych oraz indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego (Dz. U. 2004 Nr 116 poz. 1205).

⁷⁶ T. Jedynak, *op. cit.*, s. 53.

⁷⁷ Ustawa z dnia 25 marca 2011 r. o zmianie niektórych ustaw związanych z funkcjonowaniem systemu ubezpieczeń społecznych (Dz. U. 2011 nr 75 poz. 398).

ramach pierwszego filaru. Środki były traktowane w podobny sposób jak w OFE, a mianowicie podlegały one prawu dziedziczenia, a sposób waloryzacji opierał się na wskaźniku PKB. Dodatkowo, aby w dalszym ciągu zachęcić do dobrowolnego oszczędzania na emeryturę, na mocy tej samej ustawy powstały indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego.

Kontrowersyjną decyzją było podniesienie wieku emerytalnego w roku 2012. Do tej pory obowiązywał wiek emerytalny wynoszący 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn, jednak pogarszająca się struktura demograficzna i sytuacja finansowa Funduszu Ubezpieczeń Społecznych wymusiła dyskusję także w tej materii. Ważne także było, aby stopa zastąpienia była satysfakcjonująca dla przyszłych emerytów. Biorąc pod uwagę powyższe argumenty zdecydowano o podniesieniu wieku emerytalnego do 67 lat, bez względu na płeć⁷⁸. Miało się to dzieć stopniowo tak, że co kwartał wiek emerytalny wydłużany miał być o jeden miesiąc, aby wynieść 67 lat dla mężczyzn finalnie w roku 2020, a dla kobiet w roku 2040.

Rok 2014 był okresem rewolucyjnym dla otwartych funduszy emerytalnych i całego drugiego filaru. Zarzuty dotyczyły głównie braku efektywności drugiego filaru za sprawą funkcjonowania otwartych funduszy emerytalnych. Dyskusji poddano takie kwestie jak zasadność lokowania środków OFE w obligacje Skarbu Państwa, obowiązkowość uczestnictwa w OFE, zasady konkurencji pomiędzy poszczególnymi OFE a także kwestie techniczne dotyczące inwestycji środków otwartych funduszy emerytalnych⁷⁹.

Jeśli chodzi o racjonalność zakupu obligacji Skarbu Państwa, zarzut dotyczył pogorszenia finansów stanu finansów publicznych w związku z lokowaniem w nie. Mechanizm działania takiego lokowania był prosty. Część składki trafiała do OFE powodując deficyt w FUS, aby sfinansować ten deficyt, państwo emitowało obligacje, które następnie były kupowane przez OFE. Wynika z tego, że był to jedynie transfer środków w ramach systemu emerytalnego, a na dodatek tworzył on niepotrzebne koszty.

Mając na uwadze wszystkie te informacje, na mocy ustawy⁸⁰ postanowiono, że zmianie ulegną następujące czynniki: przeniesiono obligacje Skarbu Państwa do ZUS z ich

---

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ T. Jedynak, *op. cit.*, s. 56.

⁸⁰ Ustawa z dnia 6 grudnia 2013 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z określeniem zasad wypłaty emerytur ze środków zgromadzonych w otwartych funduszach emerytalnych (Dz. U. 2013 poz. 1717).

jednoczesnym umorzeniem, a pozostałe aktywa przekazano do Funduszu Rezerwy Demograficznej, natomiast prawa do tych środków zostały zaewidencjonowane na subkontach w ZUS⁸¹; zmniejszono wysokość składki przekazywanej do OFE do 2,92% podstawy wymiaru; wprowadzenie dobrowolności w zakresie uczestnictwa w OFE, a dla członków możliwość rezygnacji z dalszego odprowadzania składek; zniesiono reguły dotyczące minimalnej stopy zwrotu i limitów inwestycyjnych otwartych funduszy emerytalnych; zmniejszono opłaty pobierane przez OFE.

W roku 2017 nastąpiło obniżenie wieku emerytalnego do poziomu sprzed nowelizacji z 2012 roku, czyli 65 lat dla mężczyzn i 60 lat dla kobiet. Ostatnią z nowelizacji są zmiany wprowadzone w roku 2018. Pierwotnie, podstawowym celem tych zmian miała być likwidacja OFE i wprowadzenie pracowniczych planów kapitałowych, które miałyby zastąpić te pierwsze. Zaproponowany został pomysł, w ramach którego OFE miałyby zostać przekształcone w fundusze inwestycyjne a powszechne towarzystwa emerytalne zmieniłyby się w towarzystwa funduszy inwestycyjnych. Środki dotychczas zgromadzone przez OFE, w 75 procentach przekazane by zostały na prywatne konta emerytalne trzeciego filaru, czyli indywidualne konta emerytalne oraz indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego, a reszta środków trafiłaby do Funduszu Rezerwy Demograficznej. Do likwidacji OFE jednak nie doszło, a pracownicze plany kapitałowe zostały wprowadzone, jako kolejna, dodatkowa forma oszczędzania w ramach trzeciego filaru.

W przypadku OFE, od początku funkcjonowania zmiany były konieczne, w 2014 roku postawiono na próbę uratowania otwartych funduszy emerytalnych. Informacje na temat ich nieefektywności stały się przedmiotem medialnym co sprawiło, że zaufanie do OFE znacznie spadło a ludzie za sprawą dobrowolności, mniej chętnie powierzali środki do OFE. Od tamtej pory obywatele mają możliwość wyboru czy składkę w całości zewidencjonują na subkoncie ZUS, czy może część składki oddadzą do OFE w celu jej pomnożenia. W dalszej części pracy zajmiemy się oceną i analizą oraz porównamy korzyści płynące z obu propozycji.

---

⁸¹ *Komunikat w sprawie przekazania części aktywów OFE do ZUS*, KNF 2014 (<https://finanse-arch.mf.gov.pl/documents/766655/2446897/Komunikat+w+sprawie+przekazania+cz%C4%99%C5%9Bci+aktyw%C3%B3w+OFE+do+ZUS.pdf>), dostęp: 27.02.2019 r.

3.3. Zasady funkcjonowania I i II filaru

W celu prawidłowej oceny efektywności działalności otwartych funduszy emerytalnych, należy wyjaśnić podstawowe zasady finansowe, zgodnie z którymi dokonuje się przepływ składek w ramach I i II filaru. Sposób waloryzacji w ramach podstawowego indywidualnego konta ubezpieczonego jest odmienny niż w ramach subkonta, OFE natomiast posługują się stopą zwrotu.

Pierwszy filar jest prowadzony w systemie repartycyjnym, co oznacza, że środki pieniężne które pochodzą z wpływających do Funduszu Ubezpieczeń Społecznych składek, przeznaczone są na wypłatę bieżących świadczeń emerytalnych⁸². Mamy tu także do czynienia ze stosowaniem zdefiniowanej składki, co oznacza że wysokość świadczenia w przyszłości obliczana jest na podstawie równowartości łącznej kwoty odprowadzonych składek. Równowartość ma ogromne znaczenie, ponieważ w celu urealnienia ich wartości, składki podlegają waloryzacji⁸³. Instytucją, która spełnia zadania w ramach I filaru jest Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Składka ubezpieczonego w ramach tego systemu ewidencjonowana jest na indywidualnym koncie ubezpieczonego. Wynika z tego, że składki nie są gromadzone i inwestowane oraz nie są własnością ubezpieczonego⁸⁴.

Istotną kwestią w ramach odprowadzania i ewidencjonowania składek, jest ich waloryzacja. Polega ona na corocznym przemnażaniu kwoty zewidencjonowanych składek przez wskaźnik waloryzacji z zastrzeżeniem, że stan konta po waloryzacji nie może ulec obniżeniu⁸⁵. Na wskaźnik waloryzacji składają się dwie części⁸⁶, z których jedną jest wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych ogółem w roku kalendarzowym poprzedzającym termin waloryzacji w stosunku do poprzedniego roku, a drugą wzrost realny sumy przypisu składek na ubezpieczenie emerytalne w roku kalendarzowym poprzedzającym termin waloryzacji w stosunku do roku poprzedniego. Druga część równa jest ilorazowi wskaźnika wzrostu nominalnego sumy przypisu składek na ubezpieczenie emerytalne w roku

⁸² I. Jędrasik-Jankowska, *Emerytury dla osób urodzonych po 31 grudnia 1948 r. a przed 1 stycznia 1969 r.*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1999, nr 5, s. 24.

⁸³ Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. 1998 Nr 162 poz. 1118).

⁸⁴ T. Sowiński, *op. cit.*, s. 247.

⁸⁵ Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. 1998 Nr 162 poz. 1118).

⁸⁶ *Ibidem*.

kalendaryzowanym poprzedzającym termin waloryzacji w stosunku do roku poprzedniego przez wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych ogółem ustalony dla tego samego okresu. Obie te części sumuje się, przy czym jeżeli część druga jest ujemna, pomija się ją.

Odmienne zasady charakteryzują subkonto kapitałowe, które w obecnej konstrukcji systemu gdzie istnieje możliwość wyboru, stanowi alternatywę dla OFE. W przypadku wyboru lokowania w OFE, na subkonto trafia 4.38% podstawy wymiaru składki, natomiast w przypadku rezygnacji z OFE jest to 7,3% podstawy wymiaru. Środki są traktowane w sposób zbliżony do środków ulokowanych w OFE, co oznacza, że dotyczą ich takie stosunki prawne jak między innymi ich podział w przypadku ustania wspólności majątkowej poprzez na przykład rozwód czy unieważnienie małżeństwa, czy prawo do dziedziczenia tych środków po śmierci ubezpieczonego⁸⁷. Drugą kwestią dotyczącą środków lokowanych na subkoncie jest ich waloryzacja. Aby upodobnić waloryzację do zmian w koniunkturze gospodarczej, zastosowano wskaźnik waloryzacji oparty na wskaźniku PKB. Środki podlegają corocznej waloryzacji według średniorocznej dynamiki wartości produktu krajowego brutto w cenach bieżących za okres ostatnich 5 lat poprzedzających termin waloryzacji.

Przejdźmy teraz do OFE jako tej części, która zostanie poddana analizie w dalszym toku pracy. Definiując otwarte fundusze emerytalne można powiedzieć, że są to podstawowe instytucje drugiego filaru, których przedmiotem działalności jest gromadzenie i lokowanie środków pieniężnych, które zostaną przeznaczone na wypłatę świadczeń emerytalnych dla osób, które osiągnęły określony wiek emerytalny⁸⁸. Organem otwartego funduszu emerytalnego jest powszechne towarzystwo emerytalne, wyłącznie jako spółka akcyjna, które tworzy fundusz, zarządza nim oraz reprezentuje w stosunkach z osobami trzecimi⁸⁹. Członkostwo w OFE uzależnione jest od zawarcia umowy z OFE, podlegania w okresie bieżącym lub poprzednich 4 miesięcy ubezpieczeniu emerytalnemu oraz od wpisu Zakładu Ubezpieczeń społecznych do Centralnego Rejestru Członków Otwartych Funduszy Emerytalnych (CRCOFE). Istnieje pełna dowolność w wyborze funduszu, lecz jednocześnie można być członkiem maksymalnie jednego. Także OFE nie może odmówić członkostwa

⁸⁷ S. Jakubowski, *Instytucja subkonta ZUS – uwarunkowania prawne i finansowe*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych” 2017, nr 24, s. 88.

⁸⁸ T. Jedynak, *op. cit.*, s. 64.

⁸⁹ Ustawa z dnia 28 sierpnia 1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (Dz. U. 1997 nr 139 poz. 934).

osobie, która spełnia określone warunki. W przypadku utraty tytułu do ubezpieczeń społecznych i zaprzestania opłacania składki następuje zawieszenie obowiązku opłacania składki na OFE, natomiast w dalszym ciągu pozostaje się pełnoprawnym członkiem⁹⁰. Członkostwo ustaje, kiedy z powodu przekazania całości środków zgromadzonych w funduszu na rachunek w ZUS, następuje wykreślenie z CRCOFE.

Po przystąpieniu do OFE, posiada on swój imienny rachunek, na który poprzez ZUS trafia część składek emerytalnych. Środki zgromadzone w OFE podlegają dziedziczeniu w razie śmierci ubezpieczonego oraz podziałowi w przypadku rozwiązania lub unieważnienia małżeństwa. Zgromadzone środki są przeliczane na jednostki rozrachunkowe. Wartość jednostki rozrachunkowej obliczana jest poprzez podzielenie wartości aktywów netto funduszu przez liczbę jednostek rozrachunkowych na rachunkach prowadzonych przez fundusz. Względny przyrost wartości jednostki rozrachunkowej z okresu na okres nazywany jest stopą zwrotu z funduszu emerytalnego

W swojej działalności OFE pobierają dwa rodzaje opłat, dystrybucyjną oraz za zarządzanie środkami. Według ustawy, opłatą dystrybucyjną jest potrącana procentowo kwota z wpłacanych składek, przy czym limit procentowy wynosi 1,75%⁹¹. Drugą z opłat jest opłata dla powszechnego towarzystwa emerytalnego za zarządzanie OFE. Opłata ta jest obliczana procentowo od aktywów netto funduszu oraz jest limitowana skalą prezentowaną przez ustawę. Dokładną wysokość opłat prezentuje poniższa tabela.

Tabela 3.1. Maksymalne wartości kosztów zarządzania pokrywane przez aktywa OFE

Wysokość aktywów netto (w mln złotych)		Miesięczna opłata za zarządzanie otwartym funduszem od aktywów netto
Powyżej	do	
-	8000	0,045% wartości aktywów netto w skali miesiąca
8000	20000	3,6 mln zł + 0,04% nadwyżki ponad 8000 mln zł wartości aktywów netto, w skali miesiąca
20000	35000	8,4 mln zł + 0,032% nadwyżki ponad 20000 mln zł wartości aktywów netto, w skali miesiąca

⁹⁰ S. Jakubowski, *Prawno-ekonomiczne aspekty gromadzenia i lokowania środków przez otwarty fundusz emerytalny*, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Uniwersytet Wrocławski. Wydział Prawa Administracji i Ekonomii, Wrocław 2013, s. 69.

⁹¹ Ustawa z dnia 28 sierpnia 1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (Dz. U. 1997 nr 139 poz. 934).

35000	45000	13,2 mln zł + 0,023% nadwyżki ponad 35000 mln zł wartości aktywów netto, w skali miesiąca
45000	-	15,5 mln zł

Źródło: Ustawa z dnia 28 sierpnia 1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (Dz. U. 1997 nr 139 poz. 934).

Wnioskując na podstawie danych zawartych w tabeli, koszty maksymalne, które PTE może potrącić z aktywów OFE, licząc ich procentowy udział w całości aktywów netto OFE, w miarę wzrostu aktywów netto zmniejszają się. Oznacza to, że im większe aktywa netto posiada dane OFE, tym mniejszą procentową kwotę opłaty za zarządzanie PTE potrąci swojemu członkowi.

Podstawową funkcją OFE jest działalność lokacyjna, która według ustawy powinna odbywać się w warunkach maksymalizacji bezpieczeństwa i rentowności, co oznacza, że płynność jest drugorzędna. Ustawa charakteryzuje w jakie instrumenty OFE mogą lokować swoje środki oraz pewne prawne wytyczne dotyczące bezpieczeństwa lokowania jak na przykład dywersyfikacja podmiotowa i przedmiotowa. W razie naruszenia ograniczeń inwestycyjnych Komisja Nadzoru Finansowego ma prawo do zastosowania sankcji wobec takiego funduszu⁹². W skład portfela inwestycyjnego OFE w przeważającej części wchodzi krajowe instrumenty udziałowe, mniejsze znaczenie mają depozyty bankowe, lokaty poza granicami kraju oraz pozostałe krajowe papiery dłużne.

OFE zobowiązany jest do wyboru depozytariusza w celach bezpieczeństwa, który na podstawie umowy będzie przechowywał jego aktywa. Depozytariuszem może być Krajowy Depozyt Papierów Wartościowych lub bank, pod warunkiem, że spełnia szereg wymagań, między innymi odpowiedni poziom środków własnych⁹³. Oprócz przechowywania do zadań depozytariuszy należy, realizacja decyzji inwestycyjnych, kontrola prawna lokowania oraz reprezentowanie członków OFE w sprawach przeciwko funduszowi⁹⁴. Drugą instytucją kontrolującą jest krajowy organ nadzoru, czyli Komisja Nadzoru Finansowego, która sprawuje bieżący nadzór nad OFE i PTE.

Istotny dla systemu jest sposób wypłaty środków z OFE. Wprowadzono tutaj tak zwany suwak bezpieczeństwa, aby osoby które przechodziłyby na emeryturę w okresie złej

⁹² S. Jakubowski, *op. cit.*, s. 115.

⁹³ B. Hadyniak, J. Monkiewicz, *Fundusze Emerytalne II Filar*, POLTEXT, Warszawa 1999, s. 53.

⁹⁴ T. Jedynak, *op. cit.*, s. 65.

koniunktury gospodarczej nie zostały nadmiernie poszkodowane. Oznacza to, że ZUS informuje fundusz o osiągnięciu przez ubezpieczonego wieku o 10 lat niższego niż wiek emerytalny i od tego momentu, comiesięczne zostaje umorzona i przekazana do ZUS liczba jednostek rozrachunkowych obliczona poprzez podzielenie pozostałych na rachunku jednostek rozrachunkowych przez pozostałą do wieku emerytalnego liczbę miesięcy⁹⁵. Środki przekazane w ten sposób do ZUS ewidencjonowane są na subkoncie i podlegają tym samym regułom waloryzacji jak środki uprzednio tam zgromadzone. Inną koncepcją ochrony zgromadzonych środków był podział na „OFE typu A” oraz „OFE typu B”, który miał funkcjonować od 01 stycznia 2005 roku ale został uchylony. Z założenia „OFE typu A” działały by na zasadach zbliżonych do obecnego funkcjonowania OFE, natomiast „OFE typu B” przeznaczone były dla osób w ostatnich latach aktywności zawodowej i lokowały by one środki w bezpieczniejsze papiery wartościowe w celu ochrony środków członków przed niekorzystną koniunkturą na giełdzie w momencie przejścia na emeryturę⁹⁶.

Sposób organizacji obu filarów jest zadowalający pod względem zarządzania. Badany w następnej części artykułu drugi filar został znacznie zreformowany w roku 2014, co spowodowało całkowitą zmianę w jego funkcjonowaniu. Przed zmianami, środki lokowano bezpiecznie w obligacje skarbowe, co odbiło się negatywnie na ich rentowności, natomiast po zmianach postawiono na bardziej ryzykowne, ale też bardziej dochodowe krajowe instrumenty udziałowe. Usystematyzowano także inne kwestie techniczne doboru instrumentów lokacyjnych. Aby sprawdzić, czy zmiany były skuteczne, analizie zostaną poddane otwarte fundusze emerytalne. Ich efektywność zostanie porównana w stosunku do alternatywnej opcji jaką jest lokowanie środków na subkonto ZUS. W dalszej części pracy zostaną przedstawione szczegóły dotyczące funkcjonowania rynku OFE.

3.4. Rynek OFE

---

⁹⁵ Ustawa z dnia 28 sierpnia 1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (Dz. U. 1997 nr 139 poz. 934).

⁹⁶ S. Jakubowski, *Otwarte fundusze emerytalne typu B jako mechanizm ochrony kapitału emerytalnego w ostatnich latach aktywności zawodowej członka otwartych funduszy emerytalnych*, [w:] *Instytucje prawnofinansowe w warunkach kryzysu gospodarczego*, pod red. Wiesławy Miemieć, Krystyny Sawickiej, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 697-708.

Już w pierwszym roku po reformie na rynku pojawiły się otwarte fundusze emerytalne, zarządzane przez powszechne towarzystwa emerytalne. Początkowo ich działalność koncentrowała się w dużej mierze na akwizycji, czyli pozyskiwaniu osób mających zawrzeć umowę z OFE, na którego rzecz działa akwizytor. Dopiero w kolejnych latach, gdy sytuacja członkostwa ustabilizowała się, tempa zaczęły nabierać działania inwestycyjne. Początkowo istniała zaawansowana rywalizacja pomiędzy otwartymi funduszami emerytalnymi, OFE konkurowały ze sobą zarówno pod kątem wysokości stóp zwrotu, jak i liczby członków, przystępnej obsłudze klientów czy szerokich akcjach informacyjnych. Dodatkowo Komisja Nadzoru Finansowego podsycała konkurencję publikując raporty dotyczące działalności OFE, a nawet rankingi stóp zwrotu. W następnych latach działalność lokacyjna znacznie wyhamowała, ponieważ zaczęła się opierać na obligacjach skarbowych o niskim stopniu rentowności oraz dodatkowo obciążających skarb państwa. Sytuacja odmieniła się dopiero w 2014 roku, gdzie za sprawą zmian ustanowiono między innymi, że OFE mają nakaz lokowania określonej minimalnej części w akcje, co spowodowało, że lokowanie znów nabrało tempa.

Według danych KNF na koniec roku 2018 funkcjonowało 10 otwartych funduszy emerytalnych, były to: AEGON OFE, Allianz Polska OFE, Aviva OFE Aviva Santander, AXA OFE, Generali OFE, Metlife OFE, Nationale-Nederlanden OFE, PKO BP Bankowy OFE, OFE Pocztylion, OFE PZU „Złota Jesień”⁹⁷. Od początku zmian, które miały miejsce w 2014 roku, przejęte przez inne PTE zostały: Amplico OFE, ING OFE, Nordea OFE, Pekao OFE oraz OFE Warta. Aviva OFE Aviva BZ WBK zamieniło się w Aviva OFE Aviva Santander, OFE Warta dołączyło do Allianz Polska OFE, a akcje Nordea OFE zostały przekazane do AEGON OFE.

Łączna liczba członków wszystkich OFE na koniec 2018 roku wynosiła 15 901 894 i zmalała w stosunku do końca roku 2014 o 801 867 członków.

Tabela 3.2. Łączna liczba członków OFE w poszczególnych latach.

Data	27.12.2014	26.12.2015	30.12.2016	31.12.2017	31.12.2018
Liczba członków OFE	16 621 686	16 532 142	16 424 842	16 102 578	15 901 894

⁹⁷ *Rynek otwartych funduszy emerytalnych w III kwartale 2018 roku*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2018 (https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Rynek_OFE_2018_3_64039.pdf), dostęp: 10.03.2019.

Źródło: Rynek otwartych funduszy emerytalnych w IV kwartale 2015 roku, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2016, (https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Rynek_OFE_IV_2015_46777_56355.pdf), Rynek otwartych funduszy emerytalnych w IV kwartale 2016 roku, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2017 (https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Rynek_OFE_2016_4_www_50073_56334.pdf), Rynek otwartych funduszy emerytalnych w IV kwartale 2017 roku, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2018 (https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Rynek_OFE_2017_4_61291.pdf), Biuletyn kwartalny. Rynek OFE IV kwartał 2018, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego 2019, (https://www.knf.gov.pl/aktualnosci?articleId=64652&p_id=18), dostęp: 16.03.2019 r.

Oprócz tego, że w latach krańcowych działalności OFE po zmianach występuje obniżenie liczby członków, na uwagę zasługuje fakt, że liczba członków OFE maleje z roku na rok. Spadek może powodować niewystarczającą zastępowalność członków w OFE.

Między poszczególnymi otwartymi funduszami emerytalnymi występują różnice dotyczące między innymi liczby członków, składki przekazywanej przez ZUS do OFE, czy wartość i struktura ich portfeli inwestycyjnych. Różnica dotyczy także depozytariuszy, na koniec 2018 roku OFE korzystały z usług 6 depozytariuszy.

Tabela 3.3. Zestawienie danych dotyczących OFE na dzień 31.12.2018

Otwarty Fundusz Emerytalny	Członkowie OFE	Udział przekazanych składek w rynku w IV kw. 2018r.	Wielkość portfela inwestycyjnego (zł)	Depozytariusz
AEGON OFE	1 803 965	7,0756%	13 611 937 823,62	Bank Pekao S.A.
Allianz Polska OFE	1 050 676	4,7833%	7 127 500 230,26	Deutsche Bank Polska S. A.
OFE Pocztylion	567 551	1,5672%	2 808 133 341,64	
MetLife OFE	1 536 235	7,2460%	12 367 984 307,82	
Generali OFE	970 404	6,3328%	7 822 235 815,49	PKO BP SA
Aviva OFE Aviva Santander	2 539 421	19,2531%	34 149 407 462,48	Bank Handlowy w Warszawie S. A.
Nationale-Nederlanden OFE	2 981 619	32,4083%	39 668 389 798,04	

PKO BP Bankowy OFE	912 604	4,0668%	7 026 771 040,33	mBank S. A.
AXA OFE	1 119 398	6,0256%	10 114 355 663,85	
OFE PZU „Złota Jesień”	2 420 021	11,2412%	21 890 003 849,63	ING Bank Śląski
RAZEM	15 901 894	100%	156 586 719 333,16	-

Źródło: *Biuletyn kwartalny. Rynek OFE IV kwartał 2018*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego 2019, (https://www.knf.gov.pl/aktualnosci?articleId=64652&p_id=18), dostęp: 16.03.2019 r.

Rozstęp pomiędzy poszczególnymi OFE w liczbie członków wynosi nawet powyżej 2 milionów członków, co oznacza, że niektóre OFE mają nawet ponad 2 razy więcej członków niż inne. Do największych OFE należą w kolejności: Nationale-Nederlanden OFE, Aviva OFE Aviva Santander oraz OFE PZU „Złota Jesień”, najmniejszym natomiast jest OFE Pocztylion. Pod względem udziału w rynku OFE przekazanych przez ZUS do OFE składek w IV kwartale 2018 roku liderem jest Nationale-Nederlanden OFE, którego udział wynosił prawie 1/3 sumy przekazanych składek. Na uwagę zasługuje fakt różnicy pomiędzy ilościami członków a sumami składek, ponieważ Nationale-Nederlanden OFE posiada zaledwie około 20% więcej członków niż OFE PZU „Złota Jesień”, a jednocześnie suma przekazanych do tego OFE składek była prawie 3 razy większa niż drugiego. Wartości portfela inwestycyjnego jest w pewnym stopniu skorelowana z liczbą członków a także w mniejszym stopniu z wielkością przekazanych składek. Depozytariuszem przechowującym największą wartość portfela inwestycyjnego jest Bank Handlowy w Warszawie S. A. a Deutsche Bank Polska S.A. jest depozytariuszem dla największej liczby OFE, czyli 3. Z raportów publikowanych przez KNF wynika, że na dzień 31.12.2018 największy fundusz miał ponad 25% udziału w rynku pod względem aktywów, dwa największe miały ponad 47% udziału a trzy największe już ponad 61%⁹⁸.

Składki przekazywane przez ZUS do OFE nie trafiają w całości do składu portfeli inwestycyjnych. Ustawa przewiduje potrącanie opłaty na rzecz PTE oraz dokładnie określa jej

⁹⁸ *Rynek otwartych funduszy emerytalnych w III kwartale 2018 roku*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2018 (https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Rynek_OFE_2018_3_64039.pdf), dostęp: 10.03.2019 r.

maksymalną wartość. W 2018 roku tylko dwa fundusze spośród całego rynku stosowały stawki opłat od składek niższe niż przewidziane w ustawie stawki maksymalne. Były to PKO BP Bankowy OFE ze stawką 1,7%⁹⁹ oraz Aviva OFE Aviva Santander ze stawką wynoszącą od 1 sierpnia 2014 roku zaledwie 0,75%¹⁰⁰, co przy ustalonym ustawowo poziomie maksymalnym 1,75% jest stawką mogącą mieć znaczenie w funkcjonowaniu OFE.

Rynek OFE zmagają się z postępującym niedoborem składek w stosunku do kapitałów przekazywanych do ZUS w ramach suwaka bezpieczeństwa. Dodatkowym szokiem było natychmiastowe skrócenie wieku emerytalnego w roku 2017 który spowodował, że znaczna część osób osiągnęła wiek emerytalny natychmiast, a kolejne osoby z dnia na dzień zostały zakwalifikowane do mechanizmu suwaka bezpieczeństwa. Bezpośrednio po zmianach, w IV kwartale 2017 roku wartość kapitałów przekazywanych do OFE przez ZUS była o 2,3 miliarda większa od wartości składek przekazywanych do OFE¹⁰¹. W kwartale tym, żaden z funduszy nie odnotował dodatniego salda rozliczeń z ZUS.

Rynek OFE w Polsce jest rynkiem bardzo zaawansowanym. Posiada ogromny kapitał, który jest inwestowany w różnego rodzaju instrumenty. Najczęściej wykorzystywanym instrumentem są instrumenty udziałowe, co oznacza, że kapitał OFE zaspokaja potrzeby kapitałowe wielu podmiotów giełdowych. OFE jest jednym z najważniejszych filarów rozwoju polskiej giełdy, kapitał budowano przez lata i jest on jednym z najchętniej pozyskiwanych. W kontekście likwidacji OFE należy zaznaczyć, że jeżeli do tego dojdzie, polski rynek kapitałowy nie przyjmie tego bezboleśnie. Inwestorzy zagraniczni, którzy liczyli na stabilny i długoterminowy popyt OFE na instrumenty udziałowe, mogliby wycofać swój kapitał ze względu na wzrost ryzyka. W razie likwidacji, najgorszy dla Giełdy Papierów Wartościowych będzie okres poszukiwania nowych pomysłów na rozwój giełdy. Już sytuacja giełdowa w okresie następującym po wycofaniu połowy aktywów z OFE do ZUS pokazuje, że nawet

---

⁹⁹ Statut PKO BP Bankowego Otwartego Funduszu Emerytalnego (<https://www.pkopte.pl/publikacje-obowiazkowe-ofe/prospekt-informacyjny/>), dostęp 10.03.2019 r.

¹⁰⁰ Prospekt Informacyjny Aviva Otwartego Funduszu Emerytalnego Aviva Santander, sporządzony w Warszawie 8 maja 2018 roku (<https://www.aviva.pl/emerytura/ofe/prospekt-informacyjny-aviva-ofe>), dostęp: 10.03.2019 r.

¹⁰¹ Rynek otwartych funduszy emerytalnych w IV kwartale 2017 roku, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2018 (https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Rynek_OFE_2017_4_61291.pdf), dostęp: 10.03.2019 r.

wtedy, kiedy krajowe instrumenty udziałowe zajmowały mniejszą niż teraz część portfeli inwestycyjnych, takie działania przysparzają zawirowań na rynku kapitałowym.

3.5. Porównanie OFE i subkonta ZUS

Głównym celem działalności otwartych funduszy emerytalnych jest gromadzenie i pomnażanie przekazanych im środków. Oznacza to, że cechą najważniejszą charakteryzującą OFE będzie ich efektywność w inwestowaniu i osiąganiu zysków. Zgodnie z wymogami aktów prawnych, do oceny efektywności inwestycyjnej OFE wykorzystuje się okresową stopę zwrotu (najczęściej 3-letnią), średnią ważoną stopę zwrotu oraz minimalną wymaganą stopę zwrotu¹⁰². W badaniu wykorzystano okresową stopę zwrotu oraz średnioroczne stopy zwrotu, ponieważ pokazują one bezpośrednio, jak dużą wartość zyskały nasze środki poprzez ich inwestowanie. Po zmianach w 2014 roku znacznie zmienił się portfel inwestycyjny co spowodowało nie tylko ogromne zmiany w stopach zwrotu, ale także w ryzyku inwestycyjnym. Zmienność stóp zwrotu od momentu reformy znacznie się zwiększyła, pomimo tego że zastosowano szerokie spektrum środków bezpieczeństwa jak na przykład dywersyfikację przedmiotową i podmiotową. Do oceny zasadniczości likwidacji OFE oraz porównania efektywności OFE z oferowaną na subkoncie w ZUS waloryzacją, przeanalizować należy czynniki dotyczące OFE takie jak roczna stopa zwrotu z całego rynku OFE i ryzyko związane z inwestowaniem oraz te dotyczące subkonta jak wskaźnik PKB a także miara jego zmienności, którą będzie można porównać do ryzyka występującego w OFE.

Analizowane stopy zwrotu OFE dotyczą okresu od 1.01.2015 do 30.09.2018. Okres sprzed 2015 roku nie był brany pod uwagę, ze względu na możliwe zaburzenia spowodowane zmianami, natomiast okres po trzecim kwartale 2018 roku nie był rozpatrywany ze względu na brak danych potrzebnych do analizy. Dodatkowo badany okres w roku 2018 wynosi 3 kwartały, zatem wskaźnik PKB musiał zostać odpowiednio dostosowany dla celów porównawczych.

---

¹⁰² M. Dybał, *Efektywność inwestycyjna funduszy emerytalnych*, CeDeWu, Warszawa 2008, s. 62.

Tabela 3.4. Roczne stopy zwrotu OFE

Okres	Rok 2015	Rok 2016	Rok 2017	I-III kw. roku 2018
Stopa zwrotu (%)	-4,73	10,22	18,80	-6,25 ¹⁰³

Źródło: *Rynek otwartych funduszy emerytalnych w IV kwartale 2015 roku*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2016, (https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Rynek_OFE_IV_2015_46777_56355.pdf) , *Rynek otwartych funduszy emerytalnych w IV kwartale 2016 roku*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2017 (https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Rynek_OFE_2016_4_www_50073_56334.pdf), *Rynek otwartych funduszy emerytalnych w IV kwartale 2017 roku*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2018 (https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Rynek_OFE_2017_4_61291.pdf), dostęp: 10.03.2019 r.

Stopy zwrotu OFE w głównej mierze zależą od koniunktury giełdowej, którą obrazuje indeks WIG. W roku 2015 odnotowano niekorzystne dla inwestorów warunki na giełdzie, co poskutkowało ujemną stopą zwrotu OFE. Następny rok charakteryzował się korzystną koniunkturą na krajowym rynku akcji, co przyczyniło się do uzyskania ponad 10% stopy zwrotu w skali roku. Rok 2017 był w badanym okresie zdecydowanie najlepszym rokiem pod względem efektywności OFE w pomnażaniu pieniędzy, ponieważ wyjątkowo dobre warunki na krajowej giełdzie przyniosły efekt w postaci niemal 19% rocznej stopy zwrotu. Pierwsze trzy kwartały w roku 2018 przyniosły ujemną stopę zwrotu, zaznaczyć należy, że przyczyną takiego stanu były pierwsze dwa kwartały, trzeci natomiast przyniósł dodatnią stopę zwrotu co może, ale nie musi oznaczać że w następnych okresach stopa również będzie dodatnia. Biorąc pod uwagę cały okres od 01.01.2015 do 30.09.2018, funduszom udało się wypracować stopę zwrotu wynoszącą około 17,5%¹⁰⁴. Oznacza to, że środki posiadane na rachunku w OFE na początku 2015 roku były inwestowane w badanym okresie aby na dzień 30.09.2018 zwiększyć swoją wartość przeciętnie o około 17,5%.

Znacznie stabilniejszy jest wzrost środków na subkoncie w ZUS. Środki te są waloryzowane według stopy waloryzacji opartej na wartości wskaźnika PKB. Wskaźnik rocznej waloryzacji zostaje ogłoszony w komunikacji prezesa GUS w połowie maja roku w którym obowiązuje. Wynika z tego, że wzrost środków zewidencjonowanych na subkoncie oparty jest o wzrost PKB. Dokładne wartości wskaźnika waloryzacji w badanym okresie przedstawione zostały w tabeli 5.

¹⁰³ Obliczenia własne na podstawie: *Rynek otwartych funduszy emerytalnych w III kwartale 2018 roku*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2018, (https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Rynek_OFE_2018_3_64039.pdf), dostęp: 10.03.2019 r.

¹⁰⁴ Obliczenia własne.

Tabela 3.5. Wskaźniki waloryzacji dla środków zgromadzonych na subkoncie w ZUS

Rok	2015	2016	2017	2018
Wsk. Rocznej waloryzacji (%)	104,89	104,37	103,39	103,99

Źródło: Komunikat prezesa GUS z dnia 15 maja 2018 r. (M. P. z 2018 r., poz. 476), Komunikat prezesa GUS z dnia 15 maja 2017 r. (M. P. z 2017 r., poz. 448), Komunikat prezesa GUS z dnia 13 maja 2016 r. (M. P. z 2016 r., poz. 449), Komunikat prezesa GUS z dnia 15 maja 2015 r. (M. P. z 2015 r., poz. 404).

Wskaźnik rocznej waloryzacji od 2015 do roku 2017 z roku na rok malał, a w roku 2017 wyniósł aż 1,5 punktu procentowego mniej niż w roku 2015. Trend odwrócił się w roku 2018, kiedy wskaźnik rocznej waloryzacji wyniósł 103,99% czyli zwiększył się w stosunku do roku poprzedniego o 0,6 punktu procentowego. Aby zapewnić dla tych danych możliwość porównania z danymi OFE, należy pomniejszyć wskaźnik rocznej waloryzacji w roku 2018 o wartość wskaźnika waloryzacji w IV kwartale roku 2018. W wyniku tego otrzymany został wskaźnik obejmujący trzy kwartały 2018 roku, wynoszący 102,99% i w ten sposób okres badawczy dla tych danych został dopasowany do okresu badawczego dla danych z OFE. Wynikiem przeliczenia tych wartości jest łączny wskaźnik waloryzacji w okresie 01.01.2015 do 30.09.2018 wynoszący około 116,57%¹⁰⁵, co oznacza że środki zgromadzone na subkoncie w ZUS uległy w tym okresie powiększeniu o około 16,57%.

Drugim badanym czynnikiem jest ryzyko. Należy zauważyć, że nie tylko w OFE środki podlegają ryzyku. Wskaźnik PKB a co za tym idzie, wskaźnik waloryzacji także jest zmienną, co oznacza, że do pewnego stopnia jest obciążony ryzykiem. Dla celów naszego badania przyjmujemy metodę oceny ryzyka jaką jest średnia stopa zwrotu oraz współczynnik zmienności dla danych historycznych. Współczynnik zmienności stóp zwrotu zaliczany jest do względnych miar zmienności opisujących ryzyko¹⁰⁶. Metoda ta odpowiada naszym badaniom ponieważ możemy ją zastosować zarówno do badania ryzyka w OFE, jak i dla wskaźnika waloryzacji subkonta ZUS. W związku z tym, pozwoli ona porównać wartości ryzyka w obu przypadkach. W obliczeniach została zastosowana średnia ważona, ponieważ ostatni okres jest niepełny.

¹⁰⁵ Obliczenia własne.

¹⁰⁶ M. Dytał, *Analiza portfelowa*, [w:] *Rynek papierów wartościowych*, pod red. U. Banaszczak-Soroki, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2016, s. 135.

Tabela 3.6. Porównanie OFE i subkonta ZUS

Lokowanie	Średnioroczna stopa zwrotu (%)	Łączna stopa zwrotu w okresie 01.01.2015-30.09.2018 (%)	Odchylenie standardowe	Współczynnik zmienności (ryzyko)
OFE	5,23	17,50	0,12	2,32
Subkonto ZUS	4,17	16,57	0,01	0,16

Źródło: Obliczenia własne.

Średnia roczna stopa zwrotu OFE obliczana według średniej ważonej wynosi około 5,23%. Odchylenie standardowe dla tych danych wynosi około 0,12. Powyższe dane pozwalają obliczyć współczynnik zmienności który w przypadku tych danych, jest równy 2,317. W przypadku stopy wzrostu środków na subkoncie w ZUS, średnia roczna stopa według średniej ważonej wynosi około 4,17%. Odchylenie standardowe w tym przypadku wynosi 0,007, natomiast współczynnik zmienności wynosi 0,16.

Porównując stopy zwrotu należy zwrócić uwagę na zmienność stóp w przypadku OFE, jednak ze względu na zastosowane środki bezpieczeństwa jakim jest suwak bezpieczeństwa, możemy porównać stopę zwrotu z całego okresu. W przypadku OFE całkowita stopa zwrotu w okresie 01.01.2015 do 30.09.2018 wynosiła około 17,5%, natomiast w przypadku subkonta w ZUS, wynosiła ona 16,57%. Oznacza to, że działalność OFE była efektywniejsza od waloryzacji na subkontach w ZUS bezwzględnie o niespełna 1 punkt procentowy, natomiast względnie o 5,6 procenta. Działalność OFE była zatem skuteczna w swoich działaniach, ponieważ dość, że pomnożyła powierzone jej środki, to jeszcze w stopniu lepszym niż odbyło się to na subkontach w ZUS.

Ryzyko mierzone jako wskaźnik zmienności, różniło się diametralnie. W przypadku stopy zwrotu OFE współczynnik zmienności wynosił 2,317, natomiast w przypadku stopy wzrostu środków na subkoncie w ZUS wynosił on 0,16. Wynika z tego, że ryzyko w przypadku działalności OFE względnie jest ponad 14 razy większe niż w przypadku środków lokowanych na subkoncie w ZUS.

3.6. Podsumowanie

Od początku swojego istnienia otwarte fundusze emerytalne miały za zadanie wspierać system emerytalny z jego kapitałowej strony. Reforma wymuszona były poprzez

szereg czynników jak starzenie się społeczeństwa czy dynamiczny wzrost wpłacanych składek, który nie dawał nadziei na poprawę bez ingerencji w system. Otwarte fundusze emerytalne miały być obowiązkową częścią drugiego filara nowego systemu. Po kilkunastu latach jego funkcjonowania, spostrzeżono że drugi filar w swojej ówczesnej formie dość, że nie spełnia wystarczająco dobrze swoich założeń, to jeszcze obciąża budżet państwa. Konieczne więc były obszerne zmiany, które przeprowadzono w 2014 roku. Fundusze w tym roku przeszły gruntowną metamorfozę, która miała za zadanie je uskutecznić i poprawić ich efektywność.

Rynek OFE w Polsce od początku istnienia zdecydowanie ewoluował. Najpierw dynamiczny rozwój a później jego udoskonalanie spowodowało, że w obecnej chwili mamy do czynienia z w pełni rozwiniętym rynkiem oraz wyspecjalizowanymi podmiotami odpowiedzialnymi za ich funkcjonowanie. Rynek ten jest także ważny z punktu widzenia gospodarki jako dostawca stabilnego i długoterminowego kapitału. Jest istotnym elementem rynku kapitałowego, dlatego że zdecydowaną większość swoich środków lokuje w krajowych instrumentach udziałowych.

Z punktu widzenia osoby ubezpieczonej, może ona część swojej składki przekazać do OFE lub ewidencjonować ją na subkoncie w ZUS. Z przeprowadzonych analiz wynika, że dla danych historycznych z okresu po modyfikacjach korzystne było lokowanie części swojej składki w OFE. W badanym okresie kilku lat OFE osiągnęło wyższą o około 1 punkt procentowy stopę zwrotu, niż łączna waloryzacja na subkoncie w ZUS. Jednocześnie środki w OFE ze względu na ich działalność na rynku kapitałowym są narażone na o wiele większe ryzyko niż środki na subkoncie w ZUS. Wynika z tego, że OFE skutecznie i efektywnie pomnaża swoje środki.

Z rezultatu przeprowadzonej analizy można wywnioskować, że dla ubezpieczonego, lokowanie części jego składki w OFE może być korzystne. Dla gospodarki natomiast, jest to korzystne z dwóch powodów, po pierwsze środki te dostarczają kapitału na rynek krajowy, a po drugie wzrost wartości środków jest wypracowywany przez fundusz, a nie jak w przypadku subkonta z środków publicznych. Rozważana w ostatnim czasie likwidacja OFE mogłaby spowodować zarówno znaczne zaburzenia na krajowym rynku instrumentów udziałowych, jak i poważne konsekwencje dla systemu emerytalnego. OFE jest także

elementem dywersyfikacji ryzyka dla systemu emerytalnego. Z tego natomiast wynika, że rozpatrywane zarzuty oraz likwidacja OFE nie są zasadne.

Rozdział 4.

Ustawowy wiek emerytalny jako podstawowy parametr polskiego systemu emerytalnego

Natalia Zeman*

4.1. Wprowadzenie

System emerytalny jest z pewnością jednym z tematów wzbudzających największe emocje w państwie. Istnieje kilka przyczyn skupienia uwagi na tym problemie. Po pierwsze, zabezpieczenie emerytalne odgrywa istotną rolę w zabezpieczeniu społecznym, a co za tym idzie wydatki na pokrycie wypłaty emerytur są równie wysokie. Co więcej wydatki te rosną, a w związku ze zjawiskiem starzenia się społeczeństwa wszystko wskazuje na to, że będą rosły również w przyszłości. Liczne zmiany systemu ubezpieczeń zarówno w Polsce i na świecie również przyczyniły się do powstania różnych opinii co do wprowadzanych zmian strukturalnych, jak i funkcjonowania systemu¹⁰⁷.

Na przełomie XX i XXI w. przeszedł on wiele zmian, a wprowadzane reformy, mające na celu poprawę sytuacji materialnej osób w okresie poprodukcyjnym oraz usystematyzowanie procesu obliczania emerytur, spotykały się z różnymi opiniami. Wśród Polaków aspektem, który jest najbardziej kontrowersyjny jest zdecydowanie wysokość wieku emerytalnego oraz wypłacanego świadczenia. Głównym celem systemu emerytalnego jest dostarczenie ubezpieczonemu takiej wysokości emerytury, aby zapewnić im godziwy poziom życia przy jednoczesnym zagwarantowaniu wypłacalności państwa w ramach sektora ubezpieczeń społecznych. Nie sztuką jest bowiem zapewnić jedynie wypłatę obiecanego świadczenia, ale również znaleźć takie mechanizmy, aby system dobrze funkcjonował i nie prowadził do pogorszenia sytuacji finansowej państwa. Dlatego też ważne jest odpowiednie dobieranie parametrów systemu, z których istotną rolę stanowi wysokość wieku

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

¹⁰⁷ M. Żukowski, *Wiek emerytalny*, Polskie Stowarzyszenie Ubezpieczenia Społecznego, Kazimierz Dolny 2012, s. 5.

emerytalnego, który będzie przedmiotem dalszych rozważań.

Celem niniejszego artykułu jest rozważenie zasadności dokonanych zmian w wysokości wieku emerytalnego w Polsce, jak i za granicą. Podjęta zostanie również próba odpowiedzi na pytanie o optymalną wysokość wieku emerytalnego. Ważne bowiem jest rozróżnienie „właściwego” wieku emerytalnego z perspektywy ubezpieczonego w rozumieniu komfortu życia, warunków zdrowotnych, zdolności do pracy, jak i z punktu widzenia państwa (charakter ekonomiczny) w odniesieniu do finansowania ubezpieczeń społecznych¹⁰⁸. Opracowanie porusza problem negatywnych skutków zarówno zbyt niskiego, jak i zbyt wysokiego wieku emerytalnego, jego wpływ na wysokość wypłacanych świadczeń i poziom PKB. Przeanalizowany zostanie również wpływ wprowadzanych w przeszłości modyfikacji wieku emerytalnego na kryzys systemu ubezpieczeń społecznych.

4.2. Ewolucja wieku emerytalnego w Polsce

Okres międzywojenny

Problematyka wysokości wieku emerytalnego i jego wysokości sięga czasów okresu międzywojennego, gdzie na podstawie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 listopada 1927r. o ubezpieczeniu społecznym pracowników umysłowych użyto po raz pierwszy pojęcia „wieku starczego”. Wówczas emerytura zwana rentą starczą¹⁰⁹ przysługiwała mężczyznom, którzy ukończyli 65 lat lub po osiągnięciu 480 miesięcy składkowych i ukończeniu co najmniej 60 lat. Kobiety natomiast po ukończeniu 65 lat lub po osiągnięciu 420 miesięcy składkowych i ukończeniu co najmniej 55 lat. Możliwe było jednak odroczenie pobierania renty starczej. W sytuacji takiej, jeśli określony wyżej okres składkowy nie został osiągnięty, wówczas pracownik ma obowiązek dalszego uiszczania opłat składek ubezpieczeniowych, natomiast gdy próg ten został przekroczony, obowiązek ustaje w każdym przypadku. Bez względu na to, czy ubezpieczony był zdolny do pracy oraz czy pozostawał na swojej posiadłości, prawo do renty starczej było nieograniczone tymi

¹⁰⁸ H. Zalewska, *Co to jest właściwy wiek emerytalny?* (<http://www.zus.pl/documents/10182/874079/17+-+W%C5%82a%C5%9Bciwy+wiek+emerytalny.pdf/d186b1cd-dadb-4171-a45b-13ee4b70e317>), dostęp: 01.03.2019 r., s. 3.

¹⁰⁹ W niniejszym opracowaniu pojęcie to jest stosowane zamiennie z określeniem „emerytura”.

okolicznościami¹¹⁰.

Od 1933 roku granica wieku była rozumiana jako inwalidztwo¹¹¹ i wynosiła odpowiednio 65 lat lub 60 lat (zarówno dla kobiet i mężczyzn) w przypadku osoby, która była ubezpieczona przez 750 tygodni składkowych¹¹². Taki system określania wieku emerytalnego był odnoszony w szczególności do robotników (górników i hutników) i był pierwowzorem dla późniejszych przywilejów przeznaczonych dla osób pracujących w wyjątkowych warunkach¹¹³ (o dużym narażeniu utraty zdrowia oraz wysokim stopniu trudności i sił fizycznych), które umożliwiają również dzisiaj wcześniejsze przechodzenie na emeryturę. Do tej grupy należą np. górnicy, hutnicy, pracownicy działu energetyki, przemysłu chemicznego metalowego i inne wymienione w rozporządzeniu Rady Ministrów¹¹⁴.

Wśród publikowanej literatury można spotkać się ze stwierdzeniem, że wyodrębnienie podstawowego wieku emerytalnego w Polsce osobno dla kobiet i mężczyzn było już stosowane w okresie międzywojennym. Nie jest to jednak prawidłowe myślenie, ponieważ zasada ta sprawdza się jedynie dla obniżonego wieku starczego po spełnieniu wymagań okresów składkowych, a ogólny wiek przechodzenia na rentę starczą wynosił dla obu płci 65 lat,¹¹⁵ o czym świadczy opisany powyżej system przechodzenia na emeryturę.

System z 1954 roku

W okresie międzywojennym występował podział zatrudnionych na kategorie pracowników umysłowych i robotników, które różniły się pod względem reguł określania granicy możliwości skorzystania ze świadczenia emerytalnego. Po II wojnie nastąpiło jednak przekształcenie ustroju społeczno- gospodarczego, co doprowadziło do konieczności

---

¹¹⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 listopada 1927 r. o ubezpieczeniach pracowników umysłowych, (Dz.U. nr 106 poz. 911).

¹¹¹ Inwalidą jest w rozumieniu Ustawy z dnia 28 marca 1933 roku o ubezpieczeniu społecznym „ten, kto wskutek choroby, ułomności fizycznej albo umysłowej, bądź w skutek upadku sił fizycznych lub umysłowych stanie się niezdolny do zarobienia własną pracą 1/3 tego, co zarabia w danej miejscowości osoba w pełni sił fizycznych i umysłowych o podobnym wykształceniu i uzdolnieniu”.

¹¹² Ustawa z dnia 28 marca 1933 roku o ubezpieczeniu społecznym, (Dz.U. nr 51 poz. 396).

¹¹³ M. Zieleniecki, *Ewolucja wieku emerytalnego w ustawodawstwie polskim- perspektywa historyczna*, [w:] *Wiek emerytalny*, Polskie Stowarzyszenie Ubezpieczenia Społecznego, Kazimierz Dolny, 2012, s. 9.

¹¹⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego oraz wzrostu emerytur i rent inwalidzkich dla pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, Dz.U. nr 8 poz. 43.

¹¹⁵ M. Zieleniecki, *op. cit.*, s. 9.

ujednoczenia warunków osiągnięcia prawa do korzystania z renty starczej¹¹⁶.

System emerytalny obejmował wszystkich pracowników, z wykluczeniem członków Sił Zbrojnych, Milicji Obywatelskiej działającej w tamtych czasach i Straży Więziennej oraz ich krewnych, dla których przeznaczono odrębne przepisy. Wprowadzone zostały nowe zasady przyznawania emerytury. Mianowicie, aby móc pobierać świadczenie wymagany był okres zatrudnienia, który w przypadku mężczyzn wynosił 25 lat, a dla kobiet odpowiednio 20 lat. Wiek starczy był określany według dwóch kategorii zatrudnienia. Dla pracowników I kategorii było to 60 lat dla mężczyzn i 55 lat dla kobiet (w ramach emerytury wcześniejszej), natomiast dla II kategorii było to odpowiednio 65 i 60 lat. Do tej pierwszej zaliczano osoby wykonujące pracę pod ziemią oraz w warunkach szkodliwych dla zdrowia, z kolei druga obejmowała wszystkich pozostałych pracowników¹¹⁷.

Takie rozdzielenie jest podobne do systemu opisanego powyżej i stosowanego również współcześnie polegającego na przechodzeniu na emeryturę wcześniejszą. System ten wprowadził dywersyfikację wieku emerytalnego uprawniającego do uzyskania renty ze względu na rodzaj pracy oraz płeć, a ważną rolę odgrywał tutaj już nie, jak to miało miejsce w okresie międzywojnia, okres składkowy a okres zatrudnienia. W przypadku wcześniejszej emerytury wynosić on powinien dla kobiet przynajmniej 20 lat, a dla płci przeciwnej 25 lat (przy dodatkowym założeniu 15 lat pracy w wyjątkowych warunkach) po osiągnięciu odpowiednio 55 i 60 lat¹¹⁸.

System w latach 60. i 70.

14 lat po dekrete z 1954r. rząd wprowadził ustawę z dnia 23 stycznia 1968r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin. Świadczenie pieniężne wcześniej nazywane rentą starczą zyskało nazwę emerytury, natomiast wiek starczy przekształcono w wiek emerytalny. Warunki nabycia prawa do pobierania środków pieniężnych po zakończeniu aktywności zawodowej nie różniły się jednak od tych z 1954 roku.

---

¹¹⁶ *Ibidem*, s. 9.

¹¹⁷ Dekret z dnia 25 czerwca 1954r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, (Dz. U. nr 30 poz. 116).

¹¹⁸ M. Zieleniecki, *op. cit.*, s. 10.

Głównym założeniem reformy było dążenie do coraz większej liberalizacji między innymi przechodzenia na emeryturę mimo nieosiągnięcia wymaganego progu wiekowego¹¹⁹. Patrząc z perspektywy lat 90. XX wieku można zauważyć, że wspomniana liberalizacja wraz z otwieraniem coraz większych możliwości korzystania z przyspieszonej emerytury była zarodkiem i zapowiedzią problemów, a w szczególności niewydolności systemu emerytalnego w późniejszych latach. Zwłaszcza przy funkcjonującym systemie repartycyjnym¹²⁰, pula z której były wypłacane świadczenia stała się w pewnym momencie niewystarczająca z racji braku odpowiedniej, racjonalnej proporcji między pokoleniem pracującym, a przebywającym na emeryturze. W latach 50. i 60. jednak oferując coraz więcej przywilejów, władze mogły stosować takie udogodnienia ze względu na to, że emeryci stanowili w Polsce zaledwie około 7-10%¹²¹, przy około 13-15% pod koniec lat 90¹²². Jednak według prognoz problem ten tylko pogarszałby się, gdyby nie zastosować radykalnych reform systemu. Zgodnie z najnowszymi prognozami GUS w 2050 roku osoby powyżej 60 roku życia mają stanowić ponad 40% ludności kraju¹²³. W 1979 roku podjęto próbę ograniczenia liczby zawodów uprawniających do wcześniejsze świadczenia do 278¹²⁴, co było zdecydowanie pozytywnym działaniem państwa ze względu na rosnący udział emerytów w społeczeństwie, jednak nie wystarczającym, gdyż dalszym reformom nie było końca.

Reformy z lat 80.

Ustawa z dnia 14 grudnia 1982 roku o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin wprowadziła zmiany polegające na możliwości uzyskania świadczenia przez kobiety

---

¹¹⁹ *Ibidem*, s. 11.

¹²⁰ System repartycyjny opiera się na tym, że osoby w wieku produkcyjnym i aktywne zawodowo pracują na wypłatę emerytur dla osób w wieku poprodukcyjnym.

¹²¹ D. Jarosz, Emeryci w przestrzeni społecznej Polski Gomułkowskiej, 2013, (http://rcin.org.pl/Content/59723/WA303_78832_B155-Polska-T-11-2013_Jarosz.pdf), s. 69, dostęp: 01.03.2019 r.

¹²² Główny Urząd Statystyczny, *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2012 roku*, 2013, s.14, (http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/L_podst_inf_o_rozwoju_dem_pl_do_2012.pdf), dostęp: 01.03.2019 r.

¹²³ Główny Urząd Statystyczny, *Informacja Ministra Zdrowia na temat wpływu zmian demograficznych i starzenia się społeczeństwa na organizację systemu ochrony zdrowia i Narodowy Program Zdrowia*, 2016, (https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5468/24/1/1/ludnosc_w_wieku_60_s_truktura_demograficzna_i_zdrowie.pdf), dostęp: 01.03.2019 r.

¹²⁴ M. Zieleniecki, *op. cit.*, s. 11.

poniżej ustawowego podstawowego wieku emerytalnego, których okres zatrudnienia wynosi 30 lat przy osiągnięciu wieku 55 lat lub posiadają one 20-letni okres zatrudnienia przy jednoczesnym zakwalifikowaniu do I bądź II grupy inwalidzkiej. Dla mężczyzny z kolei okres zatrudnienia wynosi 25 lat przy osiągnięciu 60 lat i uzyskania I i II grupy inwalidów¹²⁵.

Tak jak w poprzednich latach wiele zawodów uprawniało do korzystania z obniżonego wieku emerytalnego. Do listy prac o szczególnym charakterze dodano m.in. osoby pracujące w pożarnictwie, pracowników jednostek ochrony przeciwpożarowej, organów administracji celnej, organów kontroli państwowej, dziennikarzy czy niektórych pracowników budownictwa i przemysłu materiałów budowlanych. Do zawodów o szczególnych warunkach aktywności zaliczono zatrudnionych wykonujących pracę pod ziemią, przy przetwórstwie azbestu, produkcji ołowiu i kadmu, przy pracach technologicznych połączonych z wytwarzaniem aluminium, w zespołach formujących szkło, na statkach żeglugi powietrznej, w charakterze rybaków morskich i nurków, itd. Osiągając jednak narzucony wiek emerytalny przy równoczesnym nie spełnieniu warunków okresu zatrudnienia możliwe było przejście na emeryturę w niepełnym wymiarze¹²⁶.

W roku 1983 weszło Rozporządzenie Rady Ministrów, które po raz kolejny uszczegółowiło ogólne przesłanki korzystania z wcześniejszej emerytury dla zatrudnionych w szczególnych warunkach. Dla zawodów wykazu A koniecznym było osiągnięcie o 5 lat niższego wieku niż ustawowy podstawowy wiek emerytalny oraz przepracowanie określonego w ustawie z dnia 14 grudnia 1982 roku okresu zatrudnienia (w przypadku kobiet 20 lat, a mężczyzn 25), lecz tym razem co najmniej 15 lat w szczególnych warunkach. Dokument ten dla zawodów znajdujących się w wykazie B z kolei ustalał wiek emerytalny zasadniczo dla kobiet- 50 lat, a dla mężczyzn 55 lub 55 dla obu płci¹²⁷. Wspomniane regulacje określały jeszcze więcej szczegółowych ograniczeń wiekowych dla poszczególnego zakresu wykonywanych działalności.

4.3. Kryzys polskiego systemu ubezpieczeń społecznych

¹²⁵ Ustawa z dnia 14 grudnia 1982r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, (Dz.U. nr 40 poz. 267).

¹²⁶ Ibidem

¹²⁷ M. Zieleniecki, *op. cit.*, s.14

W związku z funkcjonowaniem repartycyjnego systemu ubezpieczeń emerytalnych w latach 1987-1998 głównym źródłem dochodów FUS¹²⁸ były składki odprowadzane przez zakłady pracy w imieniu pracowników lub przez osoby niebędące pracownikami. Oprócz tego część środków stanowiły dotacje z budżetu państwa. Z czasem same składki okazały się jednak niewystarczające, a co za tym idzie, pojawiły się trudności z pozyskiwaniem wystarczających środków pieniężnych tylko z tego źródła. Nieuniknione stało się coraz większe finansowanie wydatków FUS ze środków publicznych¹²⁹. Sytuacji z pewnością nie pomagały wprowadzone we wcześniejszych latach przywileje pozwalające na przechodzenie na wcześniejszą emeryturę dużej części zatrudnionych. Aby zaradzić tej sytuacji nastąpiło stałe zwiększanie składek na ubezpieczenia społeczne, co z czasem poprawiło dochody FUS.

Czynnikami wpływającymi na problemy systemu ubezpieczeń społecznych oprócz obniżonego wieku, uprawniającego do świadczenia emerytalnego były przemiany systemu społeczno- gospodarczego państwa oraz silne przekształcenia własnościowe w latach 90. XX w. Problem ten dobrze przedstawiają dane obrazujące wiek osób, w momencie pobierania pierwszej emerytury dla obu płci (por. tabela 1).

Tabela 4.1. Przeciętny wiek pobierania pierwszej emerytury

Rok	Kobiety	Mężczyźni
1990-1992	52,4	57,8
1992-1993	55,0	59,0
1994	55,2	59,1
1995	55,1	59,0
1996	54,9	59,0

Źródło: P. Szukalski, *Zmiany wieku przechodzenia na emeryturę*, „Gospodarka Narodowa” 1999, nr 10, s. 76.

Przypomnieć należy, że ustawowy wiek emerytalny w tych czasach wynosił 65 lat dla mężczyzn oraz 60 lat dla kobiet. Według danych około 80% osób przechodzących na emeryturę, nie osiągnęło określonego ustawowo wieku¹³⁰. Wynik stąd, że znaczna część pracowników korzystała z przywilejów przechodzenia na wcześniejszą emeryturę

¹²⁸ Fundusz Ubezpieczeń Społecznych

¹²⁹ T. Sowiński, *Finanse ubezpieczeń emerytalnych*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2009, s.98-99.

¹³⁰ P. Szukalski, *Zmiany wieku przechodzenia na emeryturę*, „Gospodarka Narodowa” 1999, nr 10, s. 76.

przysługującą niektórym profesjom. Doprowadziło to do sytuacji, że w celu osiągnięcia równowagi finansowej systemu emerytalnego w 2045 roku, należałoby m.in. podnieść składki o 49%, zmniejszyć relatywną wartość emerytur o 43%, zwiększyć liczbę pracowników o ¼ lub podnieść przeciętny wiek emerytalny o 9,9 lat¹³¹.

Ponadto, zauważalne było wydłużanie się długości życia ludności oraz w konsekwencji rosnący okres przebywania na emeryturze. Kryzys napędziła również negatywna sytuacja finansów publicznych oraz niski poziom zamożności ludności¹³². W latach 1987- 1998 znacząco zaczęła rosnąć liczba emerytów i rencistów. Sytuację tą przedstawia tabela 2:

Tabela 4.2. Liczba pracowników przypadającej na jednego emeryta i rencistę w latach 1987-1998

Lata	Liczba pracowników w tys.	Liczba emerytów i rencistów w tys.	Liczba pracowników na jednego emeryta i rencistę
1987	14462	5278	2,74
1988	14582	5386	2,70
1989	14696	5471	2,69
1990	13953	5598	2,49
1991	13539	6154	2,20
1992	13199	6505	2,03
1993	12665	6703	1,89
1994	12787	6873	1,86
1995	13206	7036	1,88
1996	13220	6908	1,91
1997	12937	7039	1,84
1998	12737	7184	1,77

Źródło: T. Sowiński, *Finanse ubezpieczeń emerytalnych*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2009, s. 97-98.

Na podstawie tabeli można zauważyć, że średnio w latach 1987-1998 na jednego rencistę i emeryta przypadały dwie osoby pracujące. Liczba pracowników zmalała o około 1700 osób przy równoczesnym wzroście liczby świadczeniobiorców o blisko 1900 osób. Coraz bardziej obciążeni finansowaniem emerytur i rent zostały obciążone osoby zatrudnione. Jest

¹³¹ Ibidem, s. 77.

¹³² T. Sowiński, *op. cit.*, s. 97.

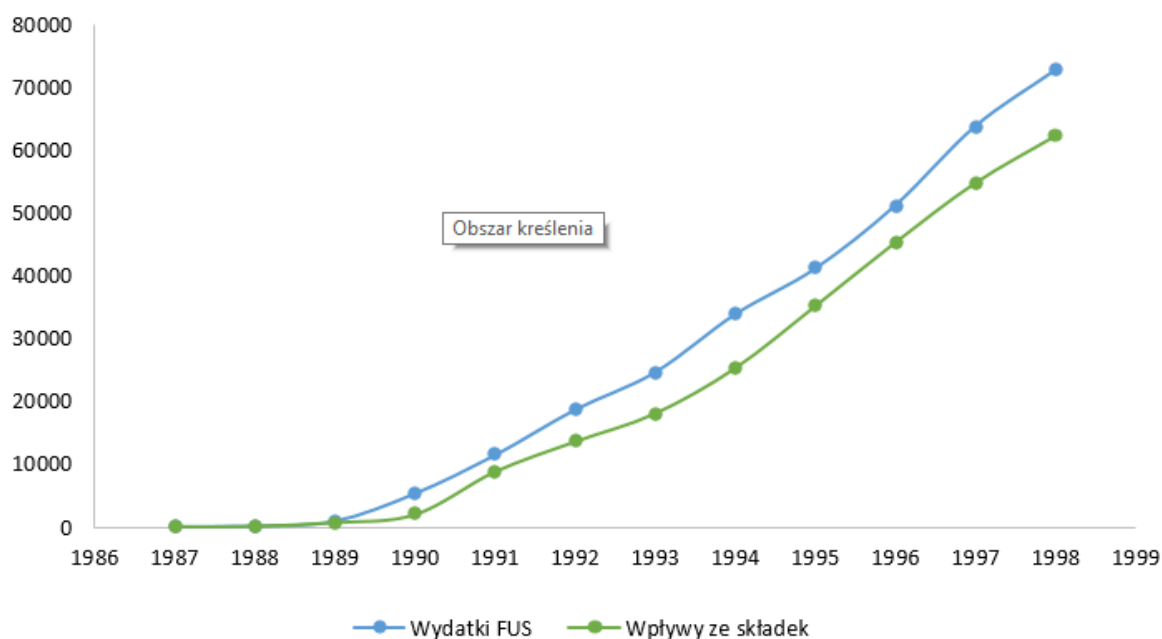
to niewątpliwie jedna z reperkusji wywołanych obniżaniem wieku pozwalającego w Polsce na korzystanie z tych świadczeń. Sytuacji nie polepszyło także wydłużenie się długości życia ludności, co przyczyniło się do zwiększenia zapotrzebowania finansowego na opłacenie należnych emerytur i rent.

W 1989 roku pojawił się poważny problem związany z niewypłacalnością FUS. Wpłacane zgodnie z systemem repartycyjnym składki w znacznym stopniu przestały pokrywać wydatki funduszu (por. tabela 3.). Z roku na rok deficyt stawał się coraz większy, a w 1998 sięgał prawie 17%¹³³. Składki, które wpływały do puli przestały być wystarczające, co spowodowało, że rząd musiał przekazać coraz więcej pieniędzy z budżetu państwa. Niewystarczające dochody były konsekwencją szybkiego rozwoju sektora prywatnego, dynamiczną inflacją prowadzącą w latach 80. i 90. do hiperinflacji. Lata 1987-1998 charakteryzowały się również zmianami systemu podatkowego, denominacją złota, co niewątpliwie również przyczyniło się do problemu niedoboru dochodów FUS. Państwo chciało zapewnić polepszenie wysokości otrzymywanych świadczeń jednak spotkało się z trudnościami związanymi z zachwianiem samowystarczalności finansowej FUS oraz coraz gorzej sprawdzającym się systemem repartycyjnym, na co w głównej mierze miało wpływ przyznawanie emerytur osobom, które nie spełniły wymogu minimalnego wieku emerytalnego, a także liczne przywileje zawodowe¹³⁴. Koniecznością stało się zatem przeprowadzenie gruntownych reform systemu, które nastąpiły w 1999 roku. Mimo jednak, iż ustawowy wiek emerytalny pozostał na tym samym poziomie (60 lat dla kobiet i 65 dla mężczyzn), straty próbowano zrekompensować poprzez wprowadzenie systemu zdefiniowanej składki w miejsce zdefiniowanego świadczenia oraz utworzenie systemu kapitałowego (obok systemu repartycyjnego).

---

¹³³ Ibidem, s. 112.

¹³⁴ Ibidem, s. 100-101.

Rysunek 4.1. Wydatki oraz wpływy ze składek FUS na przestrzeni lat 1987-1998 (w mln zł)

Źródło: T. Sowiński, *Finanse ubezpieczeń emerytalnych*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2009, s. 112.

Analizując powyższy wykres, można stwierdzić, że system repartycyjny okazał się nieskuteczny i potrzebował jak najszybszych zmian, bowiem w większości przypadków wpływy ze składek były niższe od dokonywanych przez Fundusz Ubezpieczeń Społecznych wydatków. Szczególny wzrost wydatków nastąpił w 1989 (w porównaniu z 1988 r.). Największy deficyt widoczny jest w latach 1994, 1997 i 1998.

4.4. Kształtowanie się wieku emerytalnego w wybranych krajach

Analizując w pierwszym rozdziale zmiany zachodzące w polskim systemie emerytalnym odnoszące się do warunków przejścia na emeryturę, bardzo często pojawiało się stwierdzenie wcześniejszej emerytury i przywileju korzystania z niej przez pewne zawody. Podobne zjawisko było możliwe do zaobserwowania od lat 70. w wielu krajach rozwiniętych. To właśnie lata 70. były uznawane za okres dynamicznego spadku aktywności zawodowej osób starszych. O ile około 50 lat temu 80% mężczyzn w wieku 55-64 lat pracowało, tak pod koniec lat 90. wskaźnik aktywności zawodowej wynosił już tylko 60%. Do przyczyn tego zjawiska, oprócz wcześniejszej emerytury, należy również zaliczyć proces globalizacji oraz nastawienie pracodawców na stosowanie coraz to nowszych technologii, co przyczyniło się do traktowania osób doświadczonych, o długim okresie stażu jako zbędną siłę roboczą, która

zamiast przyczyniać się do rozwoju, utrudnia dostosowanie się do warunków panujących na rozwijającym się rynku¹³⁵. Powyższej opisaną zależność przedstawia tabela 3.

Tabela 4.3. Stopa aktywności zawodowej wśród mężczyzn w wieku 55-64 lat w wybranych krajach

Kraj	1970	1975	1980	1985	1993
Kanada	84,2	79,4	76,2	70,2	60,9
Stany Zjednoczone	80,7	74,6	71,2	67,3	66,6
Japonia	86,6	86,0	85,4	83,0	85,6
Francja	75,4	68,9	68,5	50,1	43,5
Niemcy	82,2	68,1	65,5	57,0	57,7
Holandia	77,2 (1773)	72,2	63,2	47,0	43,1
Szwecja	85,4	82,0	78,7	76,0	80,5

Źródło: P. Szukalski, *Zmiany wieku przechodzenia na emeryturę*, „Gospodarka Narodowa” 1999, nr 10, s. 70

Wiek przechodzenia na emeryturę w wielu krajach był normowany różnymi regulacjami prawnymi w oparciu o różne czynniki. Z reguły istnieją trzy kategorie wieku umożliwiającego pobieranie świadczeń: wiek minimalny, wiek normalny oraz wiek maksymalny. Odpowiednio mają one charakter dobrowolny, bądź obowiązkowy.

Wiek minimalny i maksymalny stanowią przedział wieku, dający osobie pracującej możliwość podjęcia decyzji o zakończeniu aktywności zawodowej. Ten pierwszy związany był z reguły ze świadczeniem niepełnym, podczas gdy wiek maksymalny często pokrywał się z wiekiem normalnym, gwarantującym pełne uprawnienia emerytalne. W większości krajów osiągnięcie wieku maksymalnego było dla pracodawcy wyznacznikiem odpowiedniego momentu wysłania pracownika na świadczenie emerytalne. Nie jest to jednak zasada stosowana we wszystkich krajach, bowiem w niektórych krajach OECD, takich jak Stany Zjednoczone, Szwecja, Japonia, Kanada, Hiszpania, Grecja czy Finlandia, dezaktywacja zawodowa była opóźniana, co przyczyniało się do wzrostu wysokości świadczeń. To samo rozwiązanie w 1999 roku było stosowane w nowym polskim systemie emerytalnym¹³⁶.

Pomiędzy rokiem 1965-1970 a 1990-1995 zauważyć można było w takich krajach jak Niemcy, Japonia, Szwecja czy USA zdecydowany spadek przeciętnego wieku przechodzenia

¹³⁵ P. Szukalski, op. cit., s. 69-70.

¹³⁶ Ibidem, s. 71

na emeryturę. Największe zmiany w odniesieniu do obu płci nastąpiły w Niemczech, bo o 4,4 roku dla mężczyzn oraz 3,1 dla kobiet, a najmniejsze w Japonii (odpowiednio 1,4 dla mężczyzn oraz 0,9 dla kobiet). We Francji z kolei między latami 50. oraz rokiem 1996 średnia wartość ta uległa zmianie z 66,5 na 59, a więc różnica wynosiła 7,5 roku¹³⁷. Można zauważyć, że dla mężczyzn zmiany te były o wiele większe, co wynikało między innymi z wykonywanego zawodu i związanych z nim należnych przywilejów. Znaczna część krajów poprzez liczne regulacje dawała możliwość przechodzenia na wcześniejsze świadczenie również kobietom, ale w mniejszym stopniu. Dysproporcje między kobietami a mężczyznami zaczęto jednak niwelować w latach 80. Bowiem aktywność zawodową pań pobudziły poglądy mówiące o tym, że wbrew istniejącym w przeszłości trendom, rola kobiety uległa zmianie a ich praca nie stanowi już jedynie uzupełnienia dochodów męża¹³⁸.

Na decyzje o przejściu na wcześniejszą emeryturę miały w tamtych czasach stopy opodatkowania wypłacanych emerytur. Analizowano i porównywano, czy korzyści płynące z tego przywileju były większe od kosztów, czy odwrotnie. Koszty dalszego podjęcia działalności zawodowej takie jak m.in. wydatek czasowy czy brak możliwości pobierania przysługującego świadczenia były przeciwstawiane korzyściom związanym z powiększaniem przyszłej emerytury dzięki wydłużeniu stażu pracy. Świadczenia osób, których korzyści niwelują koszty dalszej obecności na rynku pracy, są obciążone zerową stopą podatkową. Przy przewadze kosztów nad korzyściami rozsądną decyzją jest natomiast dezaktywność zawodowa, a przy sytuacji odwrotnej przesuwanie momentu zakończenia aktywności zawodowej na późniejsze lata. Dane krajów OECD pokazują, że wiek emerytalny oraz stopa opodatkowania są ze sobą silnie związane oraz im większa przewaga korzyści nad kosztami, tym wyższy wiek przejścia na emeryturę¹³⁹.

Na podstawie powyższych rozważań, można zauważyć, że ustalenie odpowiedniej wysokości wieku emerytalnego jest ważnym czynnikiem, wpływającym na prawidłowe funkcjonowanie systemu emerytalnego. Podobnie jak w Polsce na przestrzeni lat, system emerytalny, a co za tym idzie, wiek emerytalny w wielu krajach ulegał ewolucji. Podobnie jak w naszym państwie w analizowanych krajach można zauważyć tendencję podwyższania

---

¹³⁷ Ibidem, s.73.

¹³⁸ Ibidem, s. 73.

¹³⁹ P. Szukalski, op. cit., s. 73-74.

wieku emerytalnego w odpowiedzi na przewidywane dożywanie coraz to dalszych lat życia. Sytuację tę dobrze obrazuje tabela 4. przedstawiająca wartości ustawowych granic przechodzenia na emeryturę według stanu na dzień 1 stycznia 2002r., rok 2007 oraz wiek docelowy¹⁴⁰.

Tabela 4.4. Kształtowanie się wieku emerytalnego (w latach) mężczyzn (kobiet) w wybranych krajach Unii Europejskiej w latach 2002, 2007 oraz wiek docelowy:

Państwo	Wiek emerytalny w 2002r.	Wiek emerytalny w 2007r.	Wiek docelowy
Austria	65 (60)	65 (60)	65
Belgia	65 (62)	65 (64)	65
Dania	65	65 67- osoby, które osiągnęły wiek 60 lat przed 01.07.1999r.	74
Finlandia	65	65- emerytura państwowa 63-68- emerytura składkowa	68
Francja	60	60	64
Grecja	65	65 (60)	62
Hiszpania	65	65	65
Holandia	65	65	71
Irlandia	65	65- emerytura państwowa 66- emerytura składkowa	68
Luksemburg	65	65	60
Niemcy	65	65	65
Polska	65 (60)	65 (60)	65 (60)
Portugalia	65	65	68
Szwecja	65	61-67	65
Wielka Brytania	65 (60)	65(60)	68
Włochy	57-65	65 dla osób objętych ubezpieczeniem przed dniem 01.01.1996r.	71

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Pension at glance 2017: OECD and G20 Indicators*, OECD Publishing 2017(https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/pension_glance-2017-en.pdf?expires=1552685409&id=id&accname=guest&checksum=69F6B58C79DA4217D856C783063DDCBF), dostęp: 01.03.2019 r.; T. Sowiński, *Finanse ubezpieczeń emerytalnych*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2009, s.303; B. Kłos, *Wiek emerytalny kobiet i mężczyzn*, Biuro Analiz Sejmowych, ISSN 1896-6559, nr3(27)([http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/D8FD27CD446CB5DDC12573E800318FA1/\\$file/infos_027.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/D8FD27CD446CB5DDC12573E800318FA1/$file/infos_027.pdf)), dostęp:01.03.2019 r.

¹⁴⁰ Wiek docelowy określony jest tutaj jako wiek przejścia na emeryturę osoby będącej w wieku 20 lat i wchodzącej na rynek pracy.

Analizując dane z powyższej tabeli można zauważyć, że większość krajów Europy zmierza do podniesienia wieku emerytalnego. Zgodnie z przewidywanym wydłużaniem się długości życia ludności świata, jest to niewątpliwie racjonalne posunięcie. Wynika to również ze struktury demograficznej i starzejącego się społeczeństwa, gdzie przy dodatkowo niskim współczynniku przyrostu naturalnego, podwyższanie jego wartości jest nieuniknione. Wspomniany proces starzenia się społeczeństwa, który postępuje w bogatych krajach Europy prowadzi do tego, że dalsza ochrona i zapewnienie godnego bytu osobom w wieku poprodukcyjnym, opierające się na modelu solidarnościowym i finansowaniu świadczeń z pobranych od osób pracujących składek, powoli przestają być możliwe.

4.5. Optymalna wartość wieku emerytalnego

Określenie jednego optymalnego wieku emerytalnego jest bardzo trudne ze względu na różnice, np. w procesie starzenia ludności. Każdy człowiek odrębnie przechodzi proces starzenia (jedni szybciej, inni później), co sprawia, że niektórzy są w stanie pracować w wieku 75 lat, podczas gdy niektórzy tracą tę zdolność ze względów zdrowotnych dużo wcześniej, nie osiągając nawet ustawowo określonego wieku emerytalnego. Wiele osób decyduje się jednak na pracę ponad umowny wiek (czasem podejmując pracę w kilku miejscach pracy) i odroczenie pobierania świadczenia emerytalnego ze względu na niewystarczającą ekwiwalentność otrzymywanych pieniędzy. Dla każdego państwa sposób ustalenia odpowiedniego poziomu wieku emerytalnego opierać się może na różnych czynnikach, parametrach, czy przewidywaniach co do sytuacji gospodarczej i demograficznej danego regionu świata. Do czynników znacząco wpływających na wysokość wieku emerytalnego wpływa m. in. poziom medycyny i higieny, przewidywana długość dalszego trwania życia, ale także postęp technologiczny i inne kwestie ekonomiczno- demograficzne.

Przy uchwalaniu ustawowego wieku emerytalnego ważne jest, aby nie był on ani za wysoki ani za niski, bowiem za duże odchylenie od optymalnej jego wartości w obu przypadkach może mieć wiele negatywnych reperkusji. Mimo iż większość osób w sposób zrozumiały chciałoby, aby moment przejścia na świadczenie emerytalne był jak najwcześniej, tak z racjonalnego punktu widzenia jest to sytuacja ekonomicznie niekorzystna nie tylko dla państwa i jego gospodarki, ale również dla portfela przyszłego emeryta, którego sytuacja ta dotyczy, ponieważ im przejście na emeryturę szybsze, tym świadczenie odpowiednio niższe.

Jak wiadomo, w 2012 roku partia rządząca podniosła wiek emerytalny zarówno dla kobiet i mężczyzn do 67 lat. Spotkało się to z negatywnym odbiorem przez obywateli, co pokazuje raport z 2016 roku sporządzony przez Centrum Badania Opinii Społecznej¹⁴¹, według którego 84% zapytanych domagało się powrotu do dawniej obowiązującego wieku 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn, co doszło do skutku w 2017 roku. Warto podkreślić, że był to najniższy wiek emerytalny dla kobiet w Europie i bez wątpienia działanie to przyniesie negatywne skutki dla polskiej gospodarki¹⁴².

Argumentem przemawiającym za obniżeniem wieku emerytalnego może się wydawać zmniejszenie bezrobocia wśród osób młodych, gdyż z naturalnej kolei rzeczy osoby przechodzące na świadczenie zwolniłyby swoje miejsce na rynku pracy osobom dopiero na niego wchodzącym. Jednak badania Forum Obywatelskiego Rozwoju pokazują, że podniesienie wieku emerytalnego nie wpływa w sposób negatywny na dostępność miejsc pracy dla młodszych. Z przeprowadzonych badań empirycznych zależności procentu osób bezrobotnych w wieku 15-24 lata od procentu osób zatrudnionych w wieku 55-64 lata wynika, że poziom stopy zatrudnienia osób z przedziału wiekowego 55-64 nie wpływa na zwiększenie bezrobocia wśród osób w wieku 15-24 lata. Wynika to m. in. z tego że stanowiska pracy osób doświadczonych zawodowo nie są substytucyjne ze stanowiskami pracy osób młodych. Często bardziej cennymi zasobami pracy są osoby starsze, których zastąpienie młodszym pokoleniem mogłoby przyczynić się do spadku poziomu PKB¹⁴³.

Jak wynika z wcześniejszych treści, obniżony wiek emerytalny oprócz spadku PKB może doprowadzić, przy niezmiennych zasadach finansowania świadczeń, do złej sytuacji finansowej FUS z racji na zwiększone wydatki głównie na emerytury. Jak pamiętamy w latach 1987-1998 średnio na pokrycie świadczeń jednego emeryta pracowały dwie osoby aktywne zawodowo. Biorąc pod uwagę fakt, że liczba emerytów przy obniżonym wieku emerytalnym i przewidywaniach co do wydłużania długości życia będzie rosła, na jednego rencistę będzie przypadać więcej niż dwóch pracowników, co spowoduje większe zaangażowanie dotacji z budżetu państwa na finansowanie deficytu FUS. Dodatkowo do 2060 roku populacja Polski

¹⁴¹ *Opinie o obniżeniu wieku emerytalnego*, Komunikat z badań CBOS, 2016, nr 140, s.3-16

¹⁴² F. Wnęk, *Ekonomiczne skutki powrotu do niższego wieku przechodzenia na emeryturę*, [w:] *Optimum Economic studies* nr 1 (91), 2018, s.35.

¹⁴³ *Ibidem*, s. 36-38.

ma zmaleć o 5,6 mln ludzi, a wraz z tym do 2040r. nastąpi najszybszy wzrost liczby osób przekraczających 65 lat¹⁴⁴. Według danych Eurostatu, w 2017 roku w UE na jedną osobę powyżej 65 roku życia przypadały trzy osoby w wieku 15-64 lata. Polska pod względem współczynnika obciążenia demograficznego cechowała się jednym z najniższych wartości wśród krajów europejskich (w 2018r. wskaźnik wynosił około 25%) i ma stale rosnać¹⁴⁵. Aby zapobiec tym problemom konieczne byłoby znaczne podniesienie składek odprowadzanych do funduszu. Nie bez powodu w większości krajów Europy wiek docelowy, do którego osiągnięcia dążą rządy tych państw, wykazuje się tendencją wzrostową.

Podwyższenie wieku emerytalnego jednak nie jest sprawą do końca jednostronną i również niesie za sobą negatywne skutki, dlatego też tak ważne jest ustalenie takiej wartości wieku emerytalnego, aby zrównoważyć korzyści i koszty z niej płynące. Konieczność takiej polityki wynika nie tylko z dłuższego życia ale także zmniejszonego współczynnika dzietności (w tym modnego modelu rodziny 2+1).

W Polsce w latach 1990-2017 można zauważyć wzrost przeciętnego trwania życia dla mężczyzn z 66,23 do 73,96, a dla kobiet z 75,24 do 81,82. Oprócz tego doszło do znacznego wzrostu tej wielkości dla osób w wieku 60 lat o prawie 4 lata dla mężczyzn oraz o około 4,5 roku dla kobiet¹⁴⁶. Tendencja wzrostowa długości trwania życia ma się utrzymywać w kolejnych latach, a według doniesień Głównego Urzędu Statystycznego z 2009 roku, w roku 2035 powinna wynosić 77,1-78 lat dla mężczyzn oraz 82,9-83,4 lat dla kobiet¹⁴⁷.

Wartości drugiego z czynników przemawiających za podwyższeniem wieku emerytalnego donoszą, że w 2016 roku (702 tys.) liczba urodzeń zmalała w porównaniu z 1980 rokiem (383 tys.) o prawie połowę¹⁴⁸. Zgodnie z prognozami demograficznymi z 2014 roku, współczynnik dzietności w 2030 roku ma wynosić 1,43 oraz dalej wzrastać¹⁴⁹. Nie jest to jednak w stanie powstrzymać procesu starzenia się ludności, które nadal będzie postępować. Nie mniej jednak państwo powinno podejmować wszelkich starań, aby dążyć

---

¹⁴⁴ Ibidem, s. 41.

¹⁴⁵ Eurostat, *Record high old-age dependency ratio in the UE, 2018*, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20180508-1?inheritRedirect=true>, dostęp: 01.03.2019 r.

¹⁴⁶ Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik Demograficzny 2017*, Warszawa 2018, s. 386.

¹⁴⁷ Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik Demograficzny 2011*, Warszawa 2011, s.26-28.

¹⁴⁸ Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik Demograficzny 2017*, Warszawa 2018, s. 256.

¹⁴⁹ Główny Urząd Statystyczny, *Prognoza ludności gmin na lata 2017-2030*, Warszawa 2017, s. 4.

do podwyższenia tego współczynnika. Kluczowe dlatego przy podwyższaniu wieku emerytalnego jest zapewnienie możliwości łączenia rodzicielstwa z pracą zawodową. Często bowiem konieczności wyboru pomiędzy karierą a założeniem rodziny powoduje odkładanie decyzji o potomstwie na później, co w konsekwencji przyczynia się do występowania modelu rodziny 2+1 z tylko jednym dzieckiem.

Najczęstszą pozytywną konsekwencją podniesienia wieku emerytalnego jest wzrost realnej wysokości świadczeń emerytalnych. Odłożenie w czasie momentu przejścia na emeryturę ma wpłynąć pozytywnie na wysokość stopy zastąpienia, zwłaszcza że aktualne prognozy co do jej wartości (przy obecnym wieku emerytalnym) wskazują spadek tego wskaźnika w stosunku do jego obecnego poziomu¹⁵⁰. Nie jest to jednak sprawa tak oczywista, bowiem na przeszkodzie stanąć mogą np. nieekwiwalentna waloryzacja w systemach repartycyjnych, czy chociażby konieczność rezygnacji z pracy ze względów zdrowotnych uniemożliwiających dalszą aktywność. Niemniej jednak, nie da się ukryć, że przesuwanie granicy minimalnego wieku emerytalnego w górę zdecydowanie wpłynie na poprawę kondycji ekonomicznej Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, który stale boryka się z deficytem. Problem FUS dobrze obrazują dane sprzed kilku lat dotyczące dotacji z budżetu państwa na pokrycie wydatków na wypłatę świadczeń. Porównując lata 2007 oraz 2012 zauważyć można tendencję rosnącą, gdyż w 2007 roku dotacje wynosiły około 24 mld zł, a pięć lat później już nieco ponad 39,5 mld zł¹⁵¹.

Jednakże poprawa sytuacji finansowej FUS może się okazać jedynie chwilowa, a co za tym idzie konieczne może stać się dalsze podnoszenie wieku przechodzenia na świadczenie emerytalne. Świadczą o tym dane przedstawione w tabeli 5., z której wynika że z początku podniesienie wieku przyczyni się co prawda do poprawy rocznego salda FUS, ale deficyty mimo wszystko będą rosły, aż w 2055 prognozowane saldo dla wieku podwyższonego będzie większe niż przy aktualnie obowiązującym wieku emerytalnym. Ważną kwestią jest jednak zwiększona wydajność FUS z 71% w 2020 roku dla wieku 60 lat dla kobiet i 65 dla mężczyzn do 86% w 2045 roku przy podwyższonej wielkości, która mimo wszystko później

¹⁵⁰ T. Jedynek, *Przesłanki kształtowania wysokości minimalnego wieku emerytalnego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2016, nr 10(958), s. 43.

¹⁵¹ A. Klimkiewicz, *Zmiana granicy wieku emerytalnego jako element racjonalizacji wydatków emerytalnych*, [w:] *Acta Universitatis Lodzensis Folia Oeconomica* nr 296, pod red. Stanisława Wieteski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2013, s. 44.

również znacznie maleć. Będzie to spowodowane nową formułą obliczania wysokości emerytury i dzielenie zebranego kapitału na dalsze trwanie życia, przez co emeryt, obojętnie w którym momencie zakończy aktywność zawodową, skonsumuje całość kapitału¹⁵². Należy również zauważyć, że o ile w krótkim okresie (stopniowego podwyższania wieku emerytalnego przy wzrastającej liczbie ubezpieczonych i malejącej świadczeniobiorców) podwyższanie wieku emerytalnego w systemie zdefiniowanej składki jest skuteczne i poprawia kondycję funduszu emerytalnego, tak w długim okresie polepszenie sytuacji finansowej odnosi się jedynie do zmniejszenia dopłat do emerytur minimalnych. Podwyższenie wieku emerytalnego nie gwarantuje jednak pozytywnego wpływu na fundusz rentowy, chorobowy czy wypadkowy, które również stanowią część (obok funduszu emerytalnego) Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Mimo zwiększenia wpływów ze składek z racji na wydłużenie aktywności zawodowej, nie da się przewidzieć, czy będą one w stanie pokryć zwiększone wydatki¹⁵³.

Tabela 4.5 Prognoza salda rocznego FUS (w kwotach nominalnych) oraz wydolności FUS

Rok	Saldo roczne FUS (wpływy minus wydatki*)			Wydolność FUS (iloraz wpływów i wydatków*)		
	Wiek emerytalny 60- K 65-M	Podwyższony wiek emerytalny	Różnica-podwyższony wiek emerytalny minus wiek emerytalny 60-K 65-M	Wiek emerytalny 60- K 65-M	Podwyższony wiek emerytalny	Różnica-podwyższony wiek emerytalny minus wiek emerytalny 60-K 65-M
	w mld zł			w %		
2013	-49,9	-49,9	0,0	72	72	0
2015	-56,0	-55,8	0,3	72	72	0
2020	-76,6	-63,3	13,3	71	75	4
2025	-94,1	-75,5	18,7	72	77	5
2030	-106,3	-89,8	16,4	75	78	3
2035	-112,3	-94,8	17,5	78	81	3
2040	-116,2	-91,8	24,3	81	85	4

¹⁵² H. Zalewska, *Finansowanie emerytur z systemu repartycyjnego w świetle prognoz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych*, [w:] *Wiek emerytalny*, Polskie Stowarzyszenie Ubezpieczenia Społecznego, Kazimierz Dolny 2012, s. 57-58.

¹⁵³ T. Jedynek, *op. cit.*, s. 43.

2045	-123,7	-100,6	23,0	83	86	4
2050	-137,4	-128,3	9,2	84	85	2
2055	-149,5	-167,3	-17,7	85	84	-1
2060	-148,7	-196,2	-47,4	87	84	-3

* jako wpływy rozumiane są wpływy składkowe do FUS i dotacje celowe na pokrycie świadczeń refundowanych z budżetu państwa, a do wydatków zaliczane są wyłącznie wydatki na świadczenia

Źródło: H. Zalewska, *Finansowanie emerytur z systemu repartycyjnego w świetle prognoz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych*, [w:] *Wiek emerytalny*, Polskie Stowarzyszenie Ubezpieczenia Społecznego, Kazimierz Dolny 2012, s. 57.

Obok ZUS beneficjentem może zostać również sektor finansów publicznych poprzez obniżenie zadłużenia i nierównowagi. Jest to spowodowane przede wszystkim wycofywaniem się państwa z nadmiernych przywilejów emerytalnych niektórych grup zawodowych i społecznych. Przesunięcie wieku uprawniającego do emerytury niewątpliwie przyczyni się do wzrostu siły roboczej tam, gdzie jej obecnie brakuje. Jest to sytuacja na tyle korzystna, że przy występowaniu niskiego popytu na pracę, młodszy mają większą szansę zatrudnienia za granicą, gdzie dla ludzi starszych jest to praktycznie niemożliwe, co może skutkować w bezrobociu w okresie przedemerytalnym prowadzącym do ubóstwa i pogorszenia stanu zdrowia¹⁵⁴.

Zwolennicy procesu podwyższania wieku emerytalnego oprócz wyżej wymienionych argumentów wskazują również korzystną zmianę sytuacji makroekonomicznej kraju- poziomu dochodów fiskalnych, wydatków publicznych oraz tempa wzrostu gospodarczego. Jednak pomimo niepodważalnego wzrostu dochodów fiskalnych, zmniejszenie wydatków publicznych nie jest pewne z racji na konieczność wypłaty świadczeń z pozostałych wyodrębnionych funduszy FUS. Bowiemy dłuższej aktywności zawodowej towarzyszyć może pogorszenie stanu zdrowia, a co za tym idzie zwiększenie wypłat rent czy świadczeń chorobowych. Z kolei wydłużenie okresu zatrudnienia przyczyni się do wzrostu siły roboczej, co może pozytywnie wpłynąć na tempo wzrostu gospodarczego i zwiększenie PKB kraju. Jednak wątpliwości może budzić jakość i wydajność pracy osób starszych. Gdy wartość ta spadnie poniżej poziomu wynagrodzenia niewykluczone jest, że PKB zamiast wzrosnąć spadnie, generując powstanie luki inflacyjnej¹⁵⁵.

¹⁵⁴ M. Tkaczuk, *Podnoszenie wieku emerytalnego a problemu polskiej polityki społecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 2014, s. 201-204.

¹⁵⁵ T. Jedynek, *op. cit.*, s. 44-45.

W parze z reformą prowadzącą do zwiększenia wieku emerytalnego powinna iść reforma opieki zdrowotnej, gdyż sam fakt dłuższego życia społeczeństwa nie gwarantuje dobrej kondycji obywateli w wieku 60+. Ponadto, kluczową rolę stanowi wspieranie zatrudnienia osób starszych poprzez działania takie jak kursy czy szkolenia w celu stałego podnoszenia ich kwalifikacji, a także uświadamiania pracodawców. Równocześnie konieczna będzie również reforma samego systemu emerytalnego, a w szczególności funkcjonowanie otwartych funduszy emerytalnych i koszty ich działania. Ma to związek z tym, że wprowadzenie wyższego wieku emerytalnego daje możliwość pobierania wyższych świadczeń, jednak otrzymywane wypłaty z powszechnego systemu emerytalnego mogą być niewystarczające w zapewnieniu dobrobytu emerytom. Dlatego właśnie przed podniesieniem wieku emerytalnego ważne jest, aby zachęcić ludzi do oszczędzania w dobrowolnych formach oferowanych przez państwo¹⁵⁶.

Wśród negatywnych skutków podnoszenia wieku emerytalnego pierwszą rzeczą wyróżniająca się na tle czynników ekonomicznych jest wzrost niezadowolenia i protestów obywateli. Częste zmiany i manipulacje w systemie emerytalnym w znacznym stopniu prowadzą do utraty zaufania przez społeczeństwo do państwa. Jest to niewątpliwie zagrożenie towarzyszące proponowanym zmianom. Z punktu widzenia przyszłego emeryta jest to rzecz zrozumiała, gdyż sytuacja ta wiąże się ze zmniejszeniem czasu odpoczynku po długoletniej pracy, często przyczyniającej się do utraty zdrowia i sił. Ponadto, duża część osób może nawet nie dożyć wieku starczego, co może zostać niezauważone przy analizie przewidywanych długości trwania życia. Narzucenie z góry wyższego wieku emerytalnego pozbawia ludzi samodzielnego wyboru pomiędzy dalszą pracą i wyższym świadczeniem, a przejściem na emeryturę i zapewnieniem komfortu zdrowotnego. Jednym jednak z głównych argumentów świadczącym przeciwko podnoszeniu wieku emerytalnego jest brak przygotowania podstawowej koncepcji wdrażania zmian w takich dziedzinach jak: edukacja dorosłych, zdrowie, pomoc społeczna, polityka zatrudnienia oraz mentalność pracodawców¹⁵⁷.

---

¹⁵⁶ M. Żukowski, *Podwyższanie wieku emerytalnego w perspektywie demografii i sytuacji na rynku pracy* [w:] *Wiek emerytalny*, Polskie Stowarzyszenie Ubezpieczenia Społecznego, Kazimierz Dolny 2012, s. 45-47.

¹⁵⁷ Ibidem, s. 201-204.

Jeśli więc wiemy, że podniesienie wieku emerytalnego jest nieuchronne, należy poczynić wszelkich starań, aby jego ustalona optymalna wartość znalazła odzwierciedlenie w panujących warunkach gospodarczych, demograficznych i zdrowotnych danego kraju. Nie tylko w Polsce, ale także w innych krajach ważne jest dostosowanie się do aktualnie panujących w danych latach warunków, aby racjonalnie zarządzać zarówno funduszami ZUS jak i siłami witalnymi obywateli. Dlatego też trudno jest określić jedną stałą wartość, która byłaby najefektywniejsza.

4.6. Podsumowanie

Już od połowy XX wieku system emerytalny przechodził liczne zmiany pod względem warunków przyznawania prawa do przechodzenia na emeryturę. Przez większość czasu, wiek emerytalny utrzymywał się na poziomie 60 lat dla kobiet i 65 dla mężczyzn. Przez pewien czas w latach międzywojennych, podobnie jak po reformie w 2012 roku, wiek został zrównany dla obu płci. Różnicę stanowiły jednak okresy składkowe oraz okres zatrudnienia, które często pozwalały na przechodzenie po spełnieniu określonych warunków na wcześniejsze emerytury.

Sytuacja ta negatywnie odbiła się na gospodarce w latach 80. i 90. Wcześniejsze przechodzenie na świadczenia emerytalne spowodowało zmniejszenie wpływów FUS oraz w połączeniu z rosnącą liczbą emerytów zwiększenie wydatków, co z kolei przyczyniło się do znacznych problemów sektora finansów. Niekorzystna struktura demograficzna była wskazówką, że konieczne są zmiany funkcjonowania systemu emerytalnego, zarówno w celu poprawy sytuacji finansowej, jak i zwiększenia ekwiwalentności wypłacanych emerytur.

Przy wyborze odpowiedniego wieku ważne jest zwrócenie uwagi na różne czynniki. Ważne jest przede wszystkim wzięcie pod uwagę zdolności fizycznych i zdrowotnych, których poziom jest dla każdego człowieka różny. Dlatego więc, wartość ta nie może być zbyt wysoka. Innym czynnikiem jest przewidywana długość trwania życia i dopasowanie takiej wartości, aby czas aktywności zawodowej był w odpowiedniej relacji z czasem odpoczynku należącym się po przejściu na emeryturę. Bowiem dla przykładu podniesienie wieku emerytalnego do 70 lat (jak planują niektóre kraje Europy- patrz tabela 4) przy przewidywanej długości trwania życia 77 lat dla mężczyzn znajdzie się z dużym sprzeciwem i niezadowoleniem obywateli. Patrząc jednak na tablice trwania życia zauważyć można, że przy ustalaniu wieku

emerytalnego dużą rolę powinna stanowić płeć, gdyż przy ewidentnie dłuższym przeciętnym życiu kobiet (około 83 lata) nierozsądnym, a przede wszystkim nieekonomicznym i nieefektywnym jest uprzywilejowanie ich niższą ustawową granicą uprawniającą do przejścia na emeryturę (wdrożenie wyrównania wieku emerytalnego w Polsce dla obu płci jest planowane na 2020r.). Wydłużenie i zrównanie wieku przyczyniłoby się nie tylko do zwiększenia świadczeń dla kobiet nawet o 70%, ale również do zmniejszenia dopłat do emerytur minimalnych z budżetu państwa¹⁵⁸.

Od połowy lat 90. kwestia podwyższenia wieku emerytalnego była podnoszona wielokrotnie, lecz spotkała się z brakiem poparcia. We wszystkich krajach zauważono, że jest to działanie konieczne. Wiąże się to jednak z powszechną niechęcią wśród społeczeństwa. W 2012 roku przeprowadzono badanie opinii publicznej w krajach członkowskich Unii Europejskiej, z którego wynikało, że około 32% pytanych uważa że do 2030 roku powinno się zwiększyć wiek emerytalny, a ponad 50% była przeciwna tym działaniom¹⁵⁹.

Jeśli więc wiemy, że podniesienie wieku emerytalnego jest nieuchronne, należy poczynić wszelkich starań, aby jego ustalona optymalna wartość znalazła odzwierciedlenie w panujących warunkach gospodarczych, demograficznych i zdrowotnych danego kraju. Nie tylko w Polsce, ale także w innych krajach ważne jest dostosowanie się do aktualnie panujących w danych latach warunków, aby racjonalnie zarządzać zarówno funduszami ZUS jak i siłami witalnymi obywateli. Dlatego też trudno jest określić jedną stałą wartość, która byłaby najefektywniejsza.

---

¹⁵⁸ J. Ratajczak- Tuchołka, *Wyrównywanie i podwyższanie wieku emerytalnego kobiet i mężczyzn*, [w:] *Wiek emerytalny*, Polskie Stowarzyszenie Ubezpieczenia Społecznego, Kazimierz Dolny 2012, s. 65.

¹⁵⁹ *Active Ageing*, Special Eurobarometr 378, IX-XI 2011, European Commission 2012.

Rozdział 5.

Wiek emerytalny i wysokość składki na ubezpieczenie emerytalne jako determinanty adekwatności dochodowej systemu emerytalnego

Martyna Czerwonka*

5.1. Wprowadzenie

W ostatnich latach ze względu na problemy dotyczące zapewnienia adekwatności świadczeń system emerytalny znajduje się pod ogromną presją. W odpowiedzi na pojawiające się trudności, władze państwa podejmują próby reformowania obecnego systemu emerytalnego. Zadanie to nie jest jednak łatwe, gdyż ogromnym problemem staje się adekwatność świadczeń emerytalnych, czyli przeciwdziałanie ubożeniu ludzi starszych oraz zapewnienie godziwego poziomu życia na emeryturze. Polska dokonała radykalnych zmian w systemie emerytalnym, między innymi zmieniając system emerytalny na taki¹⁶⁰, w którym emerytura obliczana jest na podstawie ilorazu sumy zwaloryzowanych składek i średniego dalszego trwania życia w chwili przejścia na emeryturę (podawanego co roku w „tablicach trwania życia”)¹⁶¹. W obliczu pogłębiających się problemów demograficznych, reforma składek okazała się niewystarczająca. Szybkie starzenie się społeczeństwa prowadzi do zmniejszania poziomu stóp zastąpienia, a to z kolei ma wpływ na realizację celu zapewnienia adekwatności systemu emerytalnego.

W tym kontekście w opracowaniu podjęto problem badawczy obejmujący kwestię adekwatności świadczeń emerytalnych w polskim systemie emerytalnym. W odniesieniu do

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

¹⁶⁰E. Guvernat, *„Stabilny system emerytalny w świetle reformy emerytalnej z 1999 roku, [w:] 10 lat reformy emerytalnej w Polsce. Efekty, szanse, perspektywy i zagrożenia*, pod red. F. Chybalskiego, I. Staniec, Monografie Politechniki Łódzkiej, Łódź 2009, s. 10.

¹⁶¹(https://kadry.infor.pl/kadry/ubezpieczenia/emerytury_i_renty/680281,System-emerytalny-system-zdefiniowanej-skladki.html), dostęp: 13.02.2019 r.

tak określonego problemu postawiono pytanie „jakie czynniki wpływają na adekwatność świadczeń emerytalnych?”.

Aby udzielić odpowiedzi na tak postawione pytanie badawcze sformułowano główne cele opracowania, do których należą: zdefiniowanie pojęcia adekwatności systemu emerytalnego oraz identyfikacja i charakterystyka czynników wpływających na adekwatność systemu emerytalnego.

Struktura opracowania wynika z przyjętych celów i poza niniejszym wstępem obejmuje trzy części oraz zakończenie. W części pierwszej omówiono podstawowe kwestie związane z pojęciem adekwatności systemów emerytalnych. W części drugiej scharakteryzowano czynniki wpływające na adekwatność systemów emerytalnych, a część trzecia obejmuje analizę adekwatności polskiego systemu emerytalnego. Całość wieńczy podsumowanie, w którym zestawiono wnioski płynące ze zrealizowanych badań.

5.2. Adekwatność systemu emerytalnego

Celem nadrzędnym każdego systemu emerytalnego jest przede wszystkim rozwiązanie problemu finansowania konsumpcji w okresie bierności zawodowej, czyli innymi słowy zapewnienie adekwatności świadczeń emerytalnych¹⁶². Adekwatność dochodowa systemu emerytalnego polega zatem na zapewnieniu przez świadczenia z tego systemu możliwości utrzymania wcześniejszego standardu życia po przejściu na emeryturę¹⁶³.

Warto w tym momencie przytoczyć hipotezę cyklu życia Ando i Modgilianiego. W latach 50-tych dwudziestego wieku Franco Modgiliani i jego uczeń Richard Brumberg opracowali teorię wydatków, która oparta była na sposobie, w jaki ludzie dążą do utrzymania konsumpcji na względnie stałym poziomie w ciągu całego życia. Modgiliani uważał, że konsumpcja jest zależna od dochodu oraz zgromadzonego wcześniej majątku. Podzielił on okres życia na dwie części: okres aktywności zawodowej, w którym gromadzimy oszczędności na poczet przyszłych lat oraz okres emerytalny, w którym wykorzystywane są zgromadzone wcześniej środki. Model Modgilianiego oparty jest na założeniu, że jednostka podejmuje

---

¹⁶² A. Pollok, G. Wałęga, „Bezpieczeństwo dzięki różnorodności, czyli o polskim systemie emerytalnym”, „Nowe życie gospodarcze” 2008, nr 4.

¹⁶³T. Jedynak *Luka emerytalna a potencjał do oszczędzania w polskich gospodarstwach domowych*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej” 2017, Nr 73, s. 128.

decyzje dotyczące poziomu konsumpcji tylko w oparciu osiągnięte podczas okresu pracy zarobkowej własne dochody. Ta prosta teoria prowadzi do ważnych, ale nieoczywistych prognoz: poziom zamożności w gospodarce ma odzwierciedlenie w długości okresu emerytalnego i jego adekwatności, gdyż jej model jest bardzo zbliżony do modelu pobierania i wpłacania świadczeń w ramach systemu¹⁶⁴.

Drugą hipotezą, jest hipoteza Milтона Friedmana, która w odróżnieniu od hipotezy cyklu życia mówi, że poziom konsumpcji zależy głównie od dochodu, który ludzie spodziewają się osiągnąć w czasie całego swojego życia, czyli od „dochodu permanentnego”, a wszelkie nadwyżki ponad ten dochód nie mają znaczącego wpływu na poziom konsumpcji (w odróżnieniu do hipotezy cyklu życia, gdzie na poziom konsumpcji mają również wpływ oszczędności).

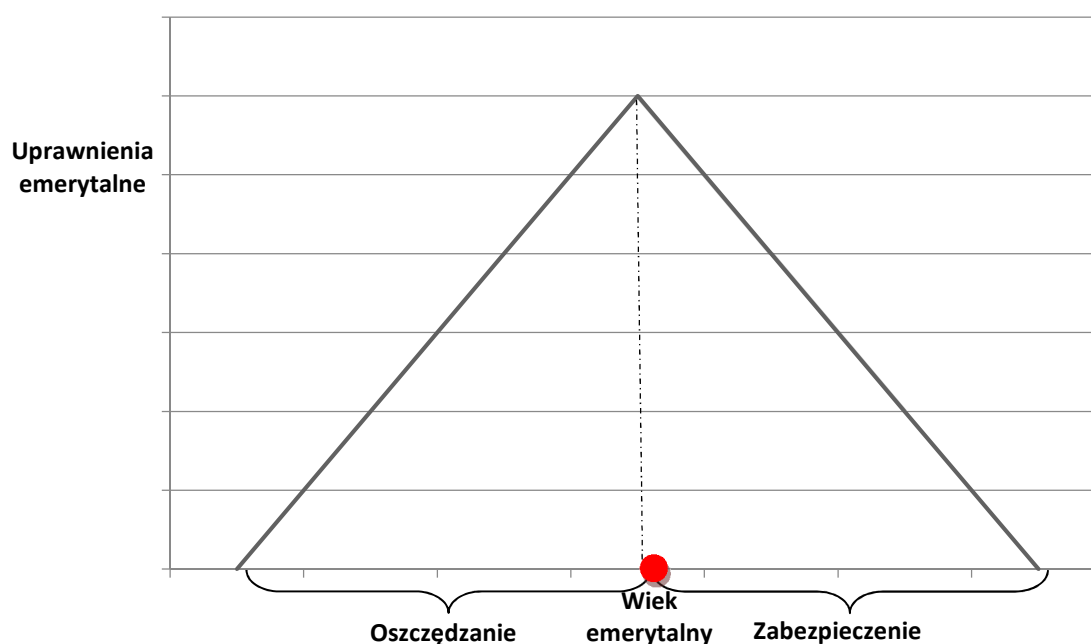
Współcześnie bardzo dużą uwagę poświęca się odpowiedzi na pytanie „czy system emerytalny jest adekwatny”. Główne problemy jakie spotykają osoby zajmujące się tą tematyką dotyczą pomiaru adekwatności i doboru odpowiednich wskaźników, które w sposób wiarygodny pozwoliłyby na ocenę realizacji celów poszczególnych systemów emerytalnych. Przy pomiarze adekwatności brane są pod uwagę przede wszystkim następujące elementy:

- potencjał emerytur w zakresie zapobiegania ubóstwu,
- stopień, w jakim emerytury zastępują dochód z pracy,
- okres przez jaki pobierana jest emerytura¹⁶⁵.

---

¹⁶⁴ A. Deaton, *Franco Modigliani and the Life Cycle Theory of Consumption*, Research Program in Development Studies and Center for Health and Wellbeing, Princeton University 2005.

¹⁶⁵(https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_adequacy-sustainability-pensions_pl.pdf), dostęp: 13.02.2019 r.

Rysunek 5.1. Uproszczona struktura systemu zabezpieczenia emerytalnego

Źródło: Opracowanie własne.

Na rysunku 1 przedstawiono uproszczoną strukturę systemu emerytalnego. Jak już wcześniej wspomniano, przypomina ona hipotezę cyklu życia oraz dochodu permanentnego. Pierwsza część wykresu dotyczy okresu aktywności zawodowej, w którym oszczędzane są środki na przyszłą emeryturę. Im dłuższy jest okres aktywności zawodowej, a tym samym oszczędzania, tym więcej kapitału składkowego gromadzi się na kontach ZUS i nabywane są coraz wyższe uprawnienia emerytalne. Wierzchołek wykresu jest to moment przejścia na emeryturę, w tym momencie zaczyna się wykorzystywanie zebranych środków i pobieranie świadczenia emerytalnego w takiej wysokości, w jakiej ono przysługuje. Analizując powyższy wykres dochodzimy do wniosku, że na wysokość i tym samym adekwatność świadczenia emerytalnego mają wpływ dwa kluczowe elementy, które determinowane są przez kształt systemu emerytalnego:

- wysokość odkładanych składek,
- wiek emerytalny.

W dzisiejszych czasach jesteśmy świadkami burzliwej dyskusji dotyczącej optymalnego wieku emerytalnego - zrównania wieku emerytalnego kobiet i mężczyzn, a

także kwestii przywilejów, które pozwalają przejść na wcześniejszą emeryturę osobom wykonującym pewne (określone w ustawie) zawody.

Reforma systemu emerytalnego determinuje poziom świadczeń, a ten z kolei zależy od wielu czynników, które mogą powodować odbieganie wysokości emerytur od poziomu uznanego za adekwatny. W artykule omówione zostaną trzy elementy, które mają największy wpływ na osiągnięcie celu adekwatności: wiek emerytalny, poziom świadczeń oraz możliwość ich finansowania przez państwo. Tylko pełna świadomość nierozzerwalności trzech wyżej wymienionych elementów pozwoli na osiągnięcie celu systemu emerytalnego jakim jest zapewnienie adekwatności świadczeń dla osób nieaktywnych zawodowo.

5.3. Wysokość składek na ubezpieczenie emerytalne jako determinanta adekwatności świadczeń

Od 1 stycznia 1999 roku w Polsce obowiązuje nowy system emerytalny, który został stworzony w celu zapewnienia trwałej stabilizacji składek finansujących emeryturę. Wpłata świadczeń z nowego systemu oznacza, że wysokość emerytury jest zależna od kwoty składek wpłaconych przez ubezpieczonego. Składka obowiązkowa w polskim systemie emerytalnym wynosi 19,52%. Podniesienie tej stawki z pewnością przyczyniłoby się do polepszenia sytuacji ZUSu i zwiększenia stopy zastąpienia, jednak takich sytuacji się nie przewiduje, gdyż podniesienie składki obowiązkowej zwiększyłoby klin podatkowy i mogłoby wpłynąć negatywnie na rynek pracy.

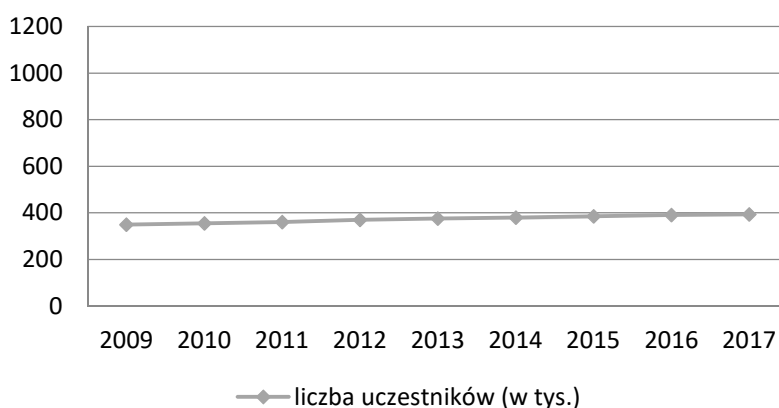
Zgodnie z art. 19. ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, roczna podstawa wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe w danym roku kalendarzowym nie może być wyższa od kwoty odpowiadającej trzydziestokrotności prognozowanego przeciętnego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce narodowej na dany rok kalendarzowy¹⁶⁶. W projekcie ustawy z dnia 15 grudnia 2017 r. o zmianie ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych oraz niektórych innych ustaw pojawiła się propozycja zniesienia górnego limitu składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe¹⁶⁷. W grudniu 2017 Prezydent RP skierował do Trybunału Konstytucyjnego wniosek o zbadanie zgodności ustawy z

¹⁶⁶ Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń, art.19, (Dz. U. 1998 Nr 137 poz. 887).

¹⁶⁷ Ustawa z dnia 15 grudnia 2017 r. o zmianie ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych oraz niektórych innych ustaw, (Dz. U. z 2017 r. poz. 1778).

Konstytucją podnosząc zarzut niezgodności ustawy z zasadą zaufania obywatela do państwa i stanowionego prawa¹⁶⁸. Ostatecznie TK orzekł że nowelizacja ustawy nie jest zgodna z Konstytucją wskazując w uzasadnieniu, że wątpliwości budzi przebieg głosowania nad nowelizacją. Przepis ten nie wszedł w życie, ale gdyby stało się inaczej, to zgodnie z szacunkami MRPiPS dotyczyłby około 350 tys. osób, czyli około 2% ubezpieczonych. Na zmianach bardzo dużo zyskałby sektor finansów publicznych, ale znaczna część społeczeństwa zostałaby pokrzywdzona¹⁶⁹.

W celu zwiększenia adekwatności systemów emerytalnych ustawodawca przewidział możliwość tworzenia Pracowniczych Programów Emerytalnych, kont IKE oraz kont IKZE, które mają charakter dobrowolny i uzupełniający w stosunku do powszechnego systemu emerytalnego¹⁷⁰. Zabieg utworzenia alternatywnych sposobów oszczędzania ma na celu podwyższenie przyszłej stopy zastąpienia, czyli stosunku wartości przyszłego świadczenia do zarobków przed przejściem na emeryturę¹⁷¹. Oszczędności te uzupełniają emerytury i tym samym podwyższają stopę zastąpienia zapewniając wyższy poziom życia. Na rysunku 2 zaprezentowano wykres przedstawiający liczbę uczestników PPE.

Rysunek 5.2. Rysunek 2 Liczba uczestników PPE w latach 2009-2017

Źródło: *Pracownicze Programy Emerytalne w 2017 roku*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2018.

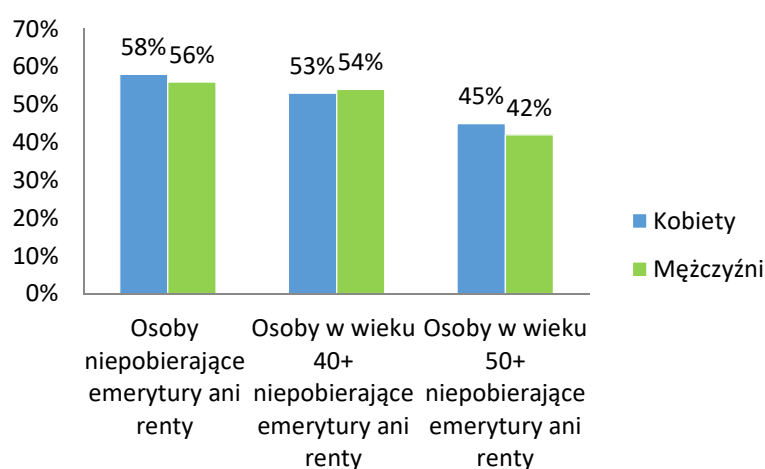
¹⁶⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

¹⁶⁹ K. Jagliński, P. Wawrzeński, *Skutki zniesienia limitu składek na ZUS. Analiza skutków zniesienia limitu składek na ubezpieczenia społeczne z wyszczególnieniem rynku usług biznesowych*, Fundacja Republikańska, listopad 2018.

¹⁷⁰ (https://rf.gov.pl/vademecum-klienta/abc-ubezpiezen/Pracownicze_programy_emerytalne__1297), dostęp: 13.02.2019

¹⁷¹ M. Dytał, *Private Pension - Benefit Expenditures*, "Economic and Environmental Studies" 2017, nr 17, s. 127-137.

Analizując powyższy rysunek można z łatwością stwierdzić, że niewielu Polaków korzysta z alternatywnych sposobów oszczędzania, a więc nie przyczyniają się one w dużym stopniu do podwyższenia stopy zastąpienia¹⁷². Wynika z tego, że należy szukać innych rozwiązań, które w większym stopniu oddziaływałyby na podniesienie przyszłych świadczeń dla osób nieaktywnych zawodowo. Do podniesienia stóp zastąpienia z pewnością przyczyniłaby się większa świadomość obywateli dotycząca okresu wpłacania składek emerytalnych i powiązanej z tym kwoty otrzymywanych przyszłych. Należy uświadomić społeczeństwu, że konieczne jest wydłużenie wieku aktywności zawodowej. Podwyższenie wieku emerytalnego jest równoznaczne z dłuższym okresem wpłaty składek, co będzie korzystne dla przyszłych emerytów. Jednym z pomysłów, które miały wpłynąć na późniejsze przechodzenie na emeryturę, była idea wprowadzenia finansowej rekompensaty w wysokości 10 000zł dla osób, które przez dwa lata po osiągnięciu wieku emerytalnego zdecydowałyby się na dalszą pracę rezygnując ze świadczeń emerytalnych. Na rysunku 3 zaprezentowano wyniki ankiety przeprowadzonej przez CBOS, dotyczącej właśnie tej kwestii.

Rysunek 5.3. Odsetek zainteresowanych rezygnacją z przejścia na emeryturę i kontynuowaniem pracy zawodowej przez 2 lata w zamian za 10 tys. zł rekompensaty

Źródło: *Przed obniżeniem wieku emerytalnego: jak zatrzymać Polaków na rynku pracy*, Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa 2017.

¹⁷² M. Dytał, *Pracownicze programy emerytalne w Polsce*, „Ekonomia – Wrocław Economic Review” 2017, nr 23/3, s. 91-106.

5.4. Wpływ wieku przechodzenia na emeryturę na wysokość świadczeń

Kolejnym bardzo ważnym czynnikiem, który wpływa na adekwatność emerytur jest wiek emerytalny. W dzisiejszych czasach należy dążyć do tego, aby przedłużać okres aktywności zawodowej, ale nie zawsze tak było. W latach 90-tych rząd masowo wypychał ludzi starszych na emerytury (pojawily się też różne inne zapomogi), aby zmniejszyć panujące w kraju bezrobocie¹⁷³. Doprowadziło to do ogromnych problemów, władze chcąc poprawić „reputację” kraju, jeszcze bardziej ją pogorszyły, gdyż okazało się, że Polska nie udźwignie tak dużej ilości przywilejów. W 1998 roku pojawiły się reformy systemu emerytalnego, które przewidywały wprowadzenie minimalnego wieku przechodzenia na emeryturę, aby poprawić sytuację kraju i utrzymać wysokość emerytur na dotychczasowym poziomie. Zaczęto wycofywać również większość uprawnień. Sytuacja państwa nie poprawiała się i przewidywane emerytury były z roku na rok niższe. Nastal okres ogromnych problemów demograficznych, społeczeństwo stawało się coraz starsze, a ludzi pracujących ubywało. Co więcej 2004 r. Polska stała się jednym państw członkowskich Unii Europejskiej, otworzyło to zupełnie nowe perspektywy przed obywatelami i spowodowało, że coraz więcej młodych osób zaczęło opuszczać kraj. W roku 2012 podjęto decyzję o stopniowym podwyższeniu wieku emerytalnego do 67 lat (dla kobiet oraz mężczyzn)¹⁷⁴. Taka decyzja nie spotkała się z aprobatą i wycofano się tego pomysłu przywracając wiek emerytalny – 60lat w przypadku kobiet oraz 65lat w przypadku mężczyzn¹⁷⁵. Rząd chciał zadziałać bardzo szybko nie starając się wzbudzić w obywatelach świadomości konieczności podniesienia wieku emerytalnego, w konsekwencji jak szybko zmiany zostały wprowadzone, tak szybko z nich zrezygnowano.

Tabela 5.1. Wiek emerytalny w wybranych krajach europejskich

Kraj	Wiek emerytalny	
	Kobiety	Mężczyźni
Polska	60	65
Austria	65	65
Ukraina	60	62

¹⁷³ (<https://goldenmark.com/pl/mysaver/historia-polskich-emerytur/>), dostęp: 15.02.2019 r.

¹⁷⁴ K. Hagemeyer „Adekwatność zreformowanych systemów emerytalnych”, Styczeń 2018, s. 14.

¹⁷⁵ Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw, (Dz. U. z dnia 5 stycznia 2017 r., poz. 38).

Słowacja	62	62
Norwegia	67	67
Wielka Brytania	68	68
Niemcy	67	67

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie danych z <https://serwisemerytalny.rp.pl>.

W tabeli 1 przedstawiono minimalny wiek emerytalny w wybranych krajach europejskich. Na podstawie powyższych danych z łatwością można stwierdzić, że w krajach wysoko rozwiniętych mamy do czynienia z wyższym wiekiem emerytalnym niż w krajach o niskim wskaźniku rozwoju ekonomiczno-gospodarczego. Co również charakterystyczne, kraje te ustalają ten sam wiek dla obu płci.

W Polsce pomimo tak niskiego wieku przejścia na emeryturę, niektóre grupy zawodowe mogą pochwalić się dodatkowymi przywilejami i skorzystaniem z emerytury jeszcze wcześniej niż przewiduje to ustawa. Jest to kolejny problem polskiego systemu emerytalnego, gdyż:

- system nie traktuje wszystkich obywateli równorzędnie,
- przywileje wcześniejszego przechodzenia na emeryturę nie poprawiają sytuacji budżetu państwa i negatywnie wpływają na kształtowanie się przyszłych prognoz emerytalnych.

Zawody, które objęte są przywilejem przejścia na wcześniejszą emeryturę wymienione są w Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 7.02.1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze oraz w jego załącznikach. Do nich należą między innymi¹⁷⁶:

- pracownicy organów kontroli państwowej, administracji celnej,
- pracownicy wykonujący działalność artystyczną,
- nauczyciele,
- żołnierze,
- funkcjonariusze: Policji, Agencji Wywiadu, Urzędu Ochrony Państwa,
- pracownicy zawodowej straży pożarnej.

¹⁷⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7.02.1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (stan prawny na dzień: 1.01.1999 r).

Polski system emerytalny, tak jak większość systemów emerytalnych na całym świecie jest bardzo specyficzny i ciężko w nim dokonać zmian bez odpowiedniego nastawienia społeczeństwa. Polacy nie mają odpowiedniej wiedzy na temat oszczędzania oraz polityki społecznej, co powoduje, że wprowadzenie jakichkolwiek zmian, a w szczególności podwyższenie wieku emerytalnego spotyka się z ogromnym oburzeniem. Powyższe czynniki prowadzą do tego, że przyszli emeryci, a zwłaszcza kobiety nie będą otrzymywać wystarczająco wysokich świadczeń.

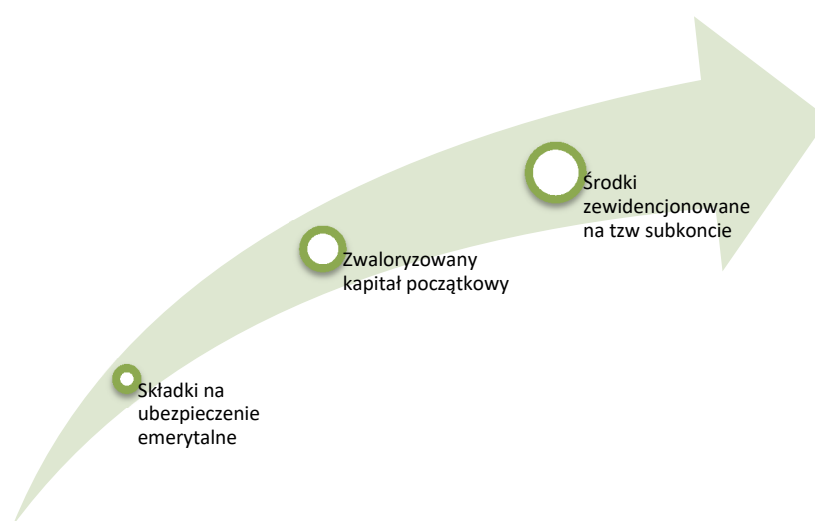
5.5. Możliwości państwa i adekwatność dochodowa świadczeń w polskim systemie emerytalnym

W Polsce przyszłe świadczenie emerytalne wyliczane jest przez podzielenie podstawy obliczenia emerytury przez średnie dalsze trwanie życia dla osób w wieku równym wiekowi, w jakim ubezpieczony decyduje się przejść na emeryturę.

Wysokość przyszłych świadczeń emerytalnych wyliczanych na podstawie obowiązujących reguł będzie (jak już wcześniej wspomniano) zależała przede wszystkim od:

- wysokości wpłaconych do ZUSu składek,
- wieku przechodzenia na emeryturę.

Na rysunku 4 przedstawiono kwoty, które mają bezpośredni wpływ na wyliczanie emerytury przy pomocy obowiązujących polskim systemie zasad.

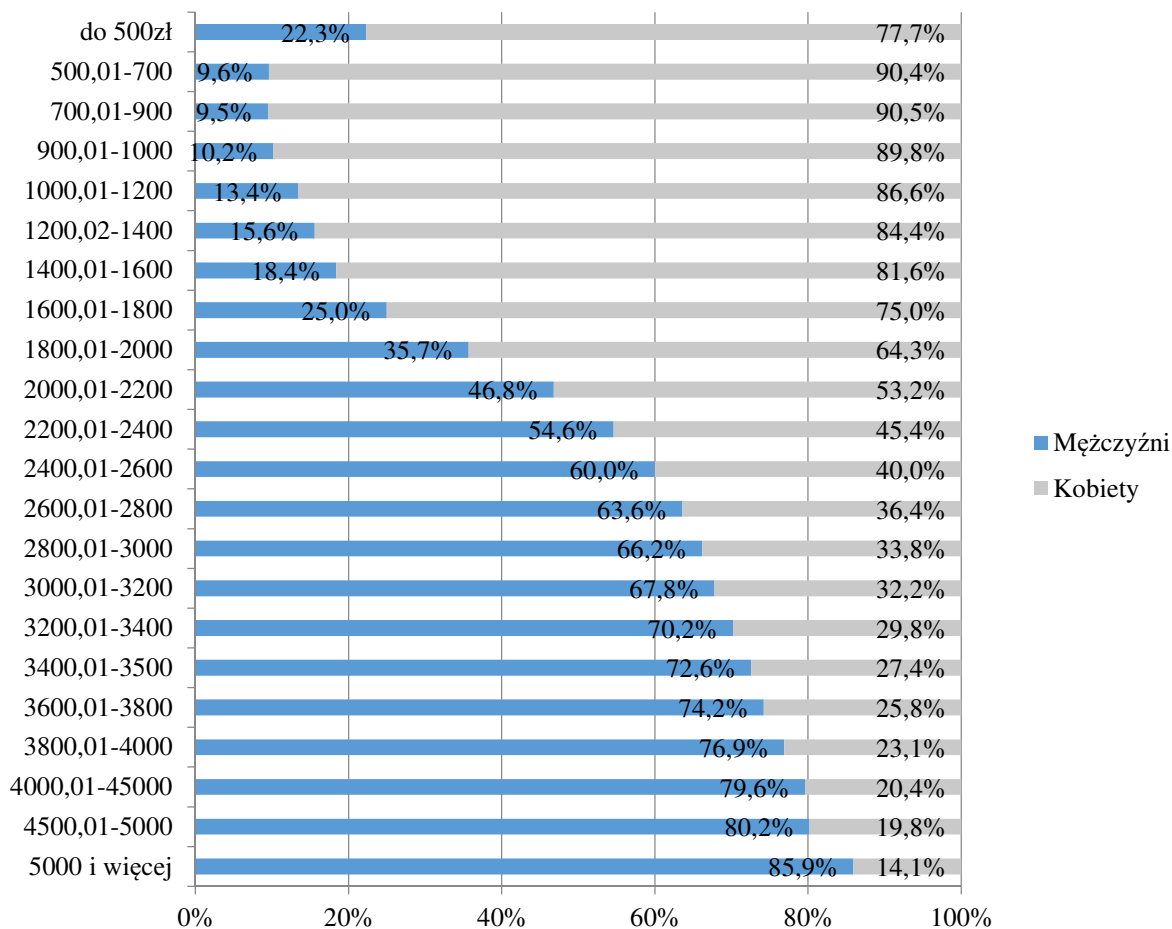

Rysunek 5.4. Kwoty stanowiące podstawę obliczenia emerytury

Źródło: Opracowanie własne.

Na podstawie powyższego rysunku można stwierdzić, że wiek emerytalny ma bardzo duży wpływ na wysokość emerytur, gdyż to on decyduje o długości odprowadzania składki. Im niższy wiek emerytalny, tym ubezpieczony zgromadzi mniej kapitału składkowego i kwota stanowiąca podstawę obliczenia emerytury będzie niższa. Warto również zwrócić uwagę na fakt, że to właśnie w ostatnim okresie zawodowym zarobki osób pracujących są często dużo wyższe niż na początku kariery. Długość gromadzenia składki oraz jej wysokość ma duże znaczenie dla wysokości podstawy wymiaru przyszłego świadczenia emerytalnego. Wiek emerytalny decyduje również o okresie pobierania świadczenia, im jest wyższy tym obywatele krócej korzystają z emerytury, a tym samym na mniej okresów trzeba podzielić to, co zgromadzili w ZUS-ie w okresie aktywności zawodowej. Z powyższych rozważań wynika, że tak niski wiek emerytalny dla kobiet (60lat) nie jest dla nich korzystny, ma to swoje odzwierciedlenie również w statystykach ZUS przedstawionych na rysunku 5, które pokazują jaka jest proporcja pomiędzy świadczeniami otrzymywanymi przez kobiety oraz mężczyzn.

Rysunek 5.5. Proporcja pomiędzy wysokością świadczeń mężczyzn i kobiet

Źródło: Raport roczny ZUS 2017.

Przy niezmiennym nastawieniu społeczeństwa dotyczącym zmian w wieku emerytalnym, a przy tym niezmiennym sposobie obliczania emerytur, świadczenia emerytalne będą się obniżać, państwo nie będzie mieć wystarczająco dużo środków na wypłacanie wyższych niż przewidywane przez system emerytury. Świadczenia te będą bardzo niskie w szczególności w przypadku kobiet, którym nie będą one zapewniać dogodnego życia na starość, nie tak późną jeżeli będą się one decydowały na zakończenie swojej aktywności zawodowej w wieku 60 lat.

Na podstawie powyższych rozważań możemy wnioskować, że wiek emerytalny jest kluczowym elementem wpływającym na adekwatność świadczeń. Im później ubezpieczeni będą przechodzić w stan bierności zawodowej, tym dostaną większe emerytury, co spowodowane jest głównie większą sumą odprowadzonych składek oraz krótszym przewidywanym czasem pobierania świadczenia emerytalnego.

Należy również wspomnieć o stopie zastąpienia, czyli „ wielkość uzyskanej emerytury w stosunku do ostatniej pensji, liczona w procentach”¹⁷⁷. W systemie zdefiniowanej składki bardzo wiele czynników ma wpływ na wysokość stopy zastąpienia¹⁷⁸. Najważniejsze zostały przedstawione w tabeli 2.

Tabela 5.2. Czynniki wpływające na stopę zastąpienia

Parametr	Wzrost stopy zastąpienia	Spadek stopy zastąpienia
Stopa wzrostu indywidualnego wynagrodzenia	Spadek realnego wynagrodzenia	Wzrost realnego wynagrodzenia
Staż pracy	Wydłużanie stażu	Obniżanie stażu
Statystyczny przeciętny dalszy czas trwania życia	Niska dynamika/spadek	Wysoka dynamika

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: K. Bielawska *Adekwatność emerytur w świetle zmian polskiego systemu emerytalnego*, „Zarządzanie i Finanse Journal of Management and Finance” 2016, Nr 4.

Jak przewidują prognozy, stopy zastąpienia z biegiem lat będą coraz niższe pomimo tego, że w opublikowanych przez GUS najnowszych tablicach średniego dalszego trwania życia kobiet i mężczyzn, które są podstawą przyznania emerytur pojawiła się niespodzianka: skrócił się czas życia¹⁷⁹

- 1 miesiąc w przypadku 60-latków,
- 1,2 miesiąca przypadku 65-latków¹⁸⁰.

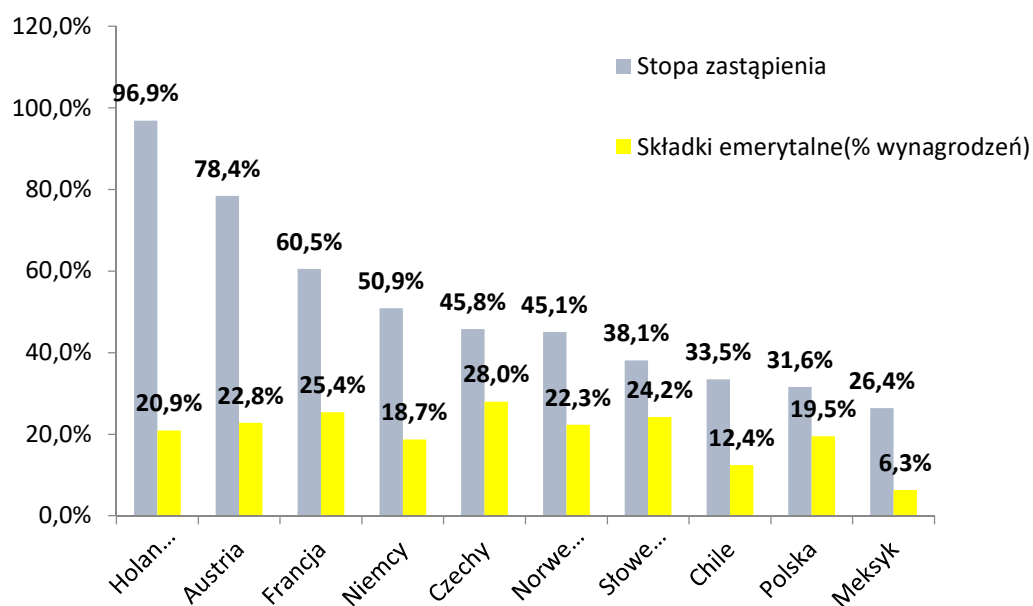
Stopa zastąpienia dla Polski jest bardzo niska i jeżeli w systemie emerytalnym nic nie ulegnie zmianie to prognozowany jest spadek do 30%, a z tego wynika, że nasza przyszła emerytura nie będzie wyższa niż 30% ostatnich zarobków. Takie statystyki są dla naszego kraju bardzo niepokojące, na rysunku 5 przedstawiono, jak kształtują się stopy zastąpienia w wybranych światowych gospodarkach oraz jak na ich tle wypada Polska.

¹⁷⁷(https://www.ubezpieczenie.com.pl/slownik_ubezpieczeniowy/stopa_zastapienia/79,0,0,102.html), dostęp: 19.02.2019 r.

¹⁷⁸ K. Bielawska, *Adekwatność emerytur w świetle zmian polskiego systemu emerytalnego*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych” 2016, nr 22 (3/2016).

¹⁷⁹(<http://www.wskazniki.gofin.pl/8,380,2,tablica-sredniego-dalszego-trwania-zycia-kobiet-i-mezczyzn.html>), dostęp: 19.02.2019 r.

¹⁸⁰ *Komunikat Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 27 marca 2018 r. w sprawie tablicy średniego dalszego trwania życia kobiet i mężczyzn*, (<https://stat.gov.pl/>), dostęp: 19.02.2019 r.

Rysunek 5.6. Wielkość stóp zastąpienia oraz procentowa wysokość składek emerytalnych w stosunku do dochodu w wybranych krajach.

Źródło: OECD.

Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w odniesieniu się do raportu OECD (z przed roku, który plasował Polskę również tylko przed Meksykiem) tłumaczy, że tak niskie emerytury w naszym kraju są wynikiem rozwiązań systemowych przyjętych w latach 90-tych¹⁸¹. Polska wciąż pracuje nad tym, aby przyszłe stopy zastąpienia plasowały się wyżej, ale do takiej poprawy potrzeba czasu oraz owocnej współpracy pomiędzy obywatelami oraz ustawodawcami, gdyż wprowadzenie reform jest koniecznym elementem wprowadzenia zmian.

5.6. Podsumowanie i wnioski

W artykule podjęto zagadnienie adekwatności systemu emerytalnego, a dokładnie czynników, które mają na niego bezpośredni i tym samym największy wpływ. Analiza opiera się na przeanalizowaniu i ocenie czynników takich jak: wiek emerytalny, wysokość składek oraz stopa zastąpienia. Powyższe rozważania pozwalają sformułować stwierdzenie, że tylko pełna świadomość społeczeństwa i zrozumienie, że wyżej omówione elementy są

¹⁸¹ (<https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/emerytury/emerytura-w-polsce-ranking-oecd-jestesmy-za-meksykiem/v1yrh33>), dostęp: 20.02.2019 r.

---

nierozłączne pozwoli osiągnąć porozumienie pomiędzy wszystkimi obywatelami i tym samym zrealizować cel jakim jest zapewnienie adekwatności przyszłych emerytur. Przy aktualnym poziomie składki polski system osiągnie ten cel jedynie dla wybranych i tylko podwyższenie wieku emerytalnego bądź zwiększenie poziomu składki spowodują skuteczne podwyższenie stopy zastąpienia. Niezbędne jest zatem poszukiwanie metod na zwiększenie przyszłych dochodów emerytalnych przez wzrost oszczędności przeznaczanych na świadczenia dla osób nieaktywnych zawodowo czy też promowanie form aktywnego starzenia się.

Rozdział 6.

Wpływ aktywności zawodowej osób starszych na efektywny wiek emerytalny

Anna Kozubal*

6.1. Wprowadzenie

Prognozy demograficzne wskazujące na starzejące się zasoby ludzkie na rynku pracy pokazują, że sytuacja w Europie pogorszy się w ciągu najbliższych lat i dziesięcioleci. Problemom demograficznym towarzyszy również aspekt słabej pozycji na rynku pracy osób starszych, szczególnie w Polsce¹⁸². Stosunek między liczbą ludności zdolną do pracy, a osobami starszymi biernymi zawodowo się zmniejsza. Spadek ludności w wieku produkcyjnym, a także dynamizacja zjawiska starzenia się społeczeństwa prowadzą do nieregularnego przebiegu procesu starzenia się zasobów pracy, zauważalnego w całej Europie. Obecnie Polska gospodarka musi zmagać się z wysokim udziałem niepracujących wśród osób starszych. Mniejsza część populacji ludności zdolnej do pracy, zmiana jej struktury, a duże zapotrzebowanie na pracę może spowodować konieczność aktywizacji zawodowej biernych zawodowo w starszym wieku, czy też oferowanie kontynuacji pracy osobom osiągniętym wiek emerytalny¹⁸³.

Zmieniająca się rzeczywistość gospodarcza wywiera wpływ na uczestników rynku pracy¹⁸⁴. Zaawansowanie procesu starzenia się ludności w Europie, współwystępujące ze zmniejszeniem się zasobów pracy oraz starzeniem się populacji aktywnej zawodowo, może powodować niedobory pracowników i potęgować niedostosowania kwalifikacyjne, zmniejszenie mobilności, czy elastyczności zasobów pracy, a także spowolnienie postępu

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

¹⁸² J. Męcina, *Wspieranie aktywności zawodowej osób 50+- pierwsze efekty programu „Solidarność pokoleń” i rekomendacje*, Instytut Polityki Społecznej, Uniwersytet Warszawski, s. 77.

¹⁸³ *Determinanty aktywności zawodowej ludzi starszych*, pod red. Z. Wiśniewskiego, Toruń 2009, s. 9.

¹⁸⁴ M. Balcerowicz- Szkutnik, *Dynamika zatrudnienia, a procesy globalizacyjne w wybranych państwach UE*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2016, Nr 291, s. 7.

technologicznego. Europa staje przed poważnym zadaniem polegającym na konieczności dostosowania polityki rynku pracy¹⁸⁵. W dobie starzenia się populacji, czynniki polityczne, które często nieracjonalnie ustalają wiek emerytalny, tzn. sprzecznie z sytuacją ekonomiczną czy sytuacją demograficzną kraju zyskały na znaczeniu, co prowadzi do problemów nie tylko w systemie emerytalnym, ale także w sferze finansów publicznych i całej gospodarce¹⁸⁶. Warto się zastanowić nad rolą starszego pokolenia na rynku pracy i ewentualnymi sposobami poprawienia kondycji systemu emerytalnego. W artykule podjęto próbę scharakteryzowania aktywności zawodowej pokolenia 50+ w Polsce, w porównaniu do innych krajów Unii Europejskiej, oraz przedstawiania jaki to ma wpływ na efektywny wiek emerytalny.

Celami niniejszej pracy są: przedstawienie aktywności zawodowej wśród osób starszych, porównanie efektywnego i ustawowego wieku emerytalnego w Polsce i w innych krajach Unii Europejskiej, uzmysłowienie wpływu aktywizacji zawodowej osób starszych na efektywny wiek emerytalny, z jednoczesnym podkreśleniem dużej wagi problemu starzejącego się społeczeństwa. Do rozważenia powyższych zagadnień, przeanalizowano literaturę krajową, zagraniczną oraz badania przeprowadzone przez takie instytucje jak: Główny Urząd Statystyczny (GUS), Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), Europejski Urząd Statystyczny (Eurostat).

6.2. Aktywność zawodowa osób starszych

Potencjał jednostki w sektorze zatrudnienia zazwyczaj oceniany jest przez pracodawców na podstawie wieku czy doświadczenia, dlatego ważne jest zdefiniowanie dolnej granicy wieku osób określanych mianem starszych. W większości opracowań z zakresu literatury demograficznej i gerontologicznej za tą granicę przyjmuje się 65 rok życia. W ekonomii wyróżniamy podział na grupę osób w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym. Ma to swoje uzasadnienie w kontekście różnic we wkładzie w rozwój

---

¹⁸⁵ J. Kucharczyk, E. Kuźmich, *Podnoszenie wieku emerytalnego- diagnoza potrzeb i rekomendacje na przykładzie Polski i Niemiec*, Instytut spraw publicznych, Warszawa 2011, s. 41.

¹⁸⁶ F. Chybalski, *Wiek emerytalny z perspektywy ekonomicznej. Studium teoretyczno- empiryczne*, wyd. C. H. Beck 2018, s. 22

gospodarczy i znaczenia dla finansów publicznych¹⁸⁷. Mówiąc o osobach starszych w kontekście rynku pracy, przyjmuje się grupę ludzi powyżej 45, 50 lub 55 roku życia, ponieważ jest to starsza część społeczeństwa w wieku produkcyjnym¹⁸⁸. W niniejszym artykule za osoby starsze w sektorze zatrudnienia, rozumiana będzie grupa ludzi powyżej 50 roku życia.

Na współczesnym rynku pracy, przewagę posiadają pracownicy, cechujący się dużą aktywnością, umiejętnością rozwiązywania problemów, wykazujący się aktywnością samorozwojową¹⁸⁹. Osoby starsze są niechętnie zatrudniane, związane jest to ze słabnącą produktywnością, niższą zdolnością uczenia się, większym ryzykiem chorób, w konsekwencji większymi kosztami pracy w porównaniu do młodych. Cenionymi zaletami pracowników 50+ są: doświadczenie, etyka pracy, rzetelność, zaangażowanie w pracę, uczciwość i dobre zdolności interpersonalne¹⁹⁰. Podniesienie wskaźnika zatrudnienia osób starszych wymaga strategii podnoszących ich zdolność do pracy oraz poprawiających alokację pracy na wewnętrznym rynku pracy¹⁹¹. Niemniej jednak mobilizacja potencjału seniorów jako doświadczonych pracowników może pomóc w sektorze zatrudnienia. Co więcej dłuższe życie zawodowe może pomóc osobom starszym utrzymać dobre samopoczucie. Aby zatrzymać starszą kadrę pracowniczą należy: dostosować miejsce pracy (dopasować harmonogram, zapewnić lepszą wydajność szkoleniową, itd.¹⁹². Warto się nad tym zastanowić, ponieważ jak wynika z danych GUS struktura wieku w Polsce się pogarsza.

Tabela 6.1 Porównanie ludności w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym w Polsce, 2012-2017 r.

Lata:	2012	2017
-------	------	------

¹⁸⁷ K. Baładynowicz-Panfil, *Interdyscyplinarne dylematy granic starszego wieku- wstęp do rozważań nad wiekiem granicznym starszych konsumentów*, „Acta Universitatis Lodziensis, Folia Oeconomica” 2016, nr 3 (321), s. 24.

¹⁸⁸ M. Luty-Michalik, *Aktywność zawodowa osób starszych w Polsce*, „Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne” 2016, s. 17.

¹⁸⁹ I. Mandrzejewska-Smól, *Aktywność zawodowa osób starszych na współczesnym rynku pracy*, „Problemy Profesjologii” 2014, nr 2, s. 176.

¹⁹⁰ K. Turek, *Znaczenie wieku na rynku pracy – model relacji pomiędzy pracownikiem i pracodawcą*, „Studia Socjologiczne” 2015, nr 2 (217), s. 167-194.

¹⁹¹ K. Zawadzki, *Zarządzanie wiekiem w organizacjach gospodarczych*, [w:] pod red. Z. Wiśniewskiego, *Zarządzanie wiekiem w organizacjach wobec procesów starzenia się ludności*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Stowarzyszenie Wyższej Użyteczności „Dom Organizatora”, Toruń 2009, s. 9-11

¹⁹² J. Clifton, *Ageing and Well-Being in an International Context*, Politics of Ageing Working Paper no. 3, Institute for Public Policy Research, 2009, s. 13

Wiek:	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
Wiek przedprodukcyjny	7067000	3624000	3442000	6920652	3551497	3369155
Wiek produkcyjny	24606000	12930000	11676000	23517643	12470748	11046895
Wiek mobilny	15397000	7811000	7586000	14859754	7540625	7319129
Wiek niemobilny	9209000	5119000	4089000	8657889	4930123	3727766
Wiek poprodukcyjny	6861000	2095000	4766000	7995263	2570930	5424333

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rocznik Demograficzny GUS 2018, Demographic Yearbook of Poland*, Warszawa 2018, s. 145 i *Rocznik Demograficzny GUS 2018, Demographic Yearbook of Poland*, Warszawa 2013, s. 155.

W Tabeli 1 porównano strukturę ludności w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym w 2012 r. w Polsce z rokiem 2017. Liczba osób niepełnoletnich w 2017 r. spadła o ok. 150 tys. Mniejszy odsetek urodzeń zanotowano zarówno wśród dziewczyn jak i chłopców. Zmalała także grupa ludzi w wieku produkcyjnym. W 2017 r. w wieku mobilnym (tzn. 18-44 lata), było niecałe 7541 tys. mężczyzn i ok. 7319 tys. kobiet to ponad 537 tys. mniej niż 5 lat wcześniej. Ludzi będących w wieku niemobilnym (tzn. mężczyźni 45-64 lata i kobiety 45-59 lat) również było mniej w 2017 r. w porównaniu do 2012 r. Zmiana ta wyniosła ok. 551 tys.

Jedynie grupa ludzi, która osiągnęła wiek poprodukcyjny wzrosła i stanowiła ok. 117% liczby osób w tym wieku 5 lat wcześniej. Należy podkreślić, że w 2012 r. odsetek ludzi, którzy osiągnęli wiek poprodukcyjny wynosił 17,8%, podczas gdy 5 lat później to już 20,8%. Wynika z tego, że w 2017 r. na jedną osobę w wieku poprodukcyjnym przypada 2,94 osoby w wieku produkcyjnym. Dodając do tego dzieci łatwo obliczyć, że na jedną osobę w wieku nieprodukcyjnym przypada 1,58 osoby w wieku produkcyjnym.

W Tabeli 2. przedstawiono zmianę wskaźnika zatrudnienia wśród osób w wieku 55- 64 lata w 20 wybranych państwach Unii Europejskiej, na przestrzeni 5 lat. W latach 2012-2017 łatwo zauważyć stopniowy wzrost wskaźników zatrudnienia osób w wieku 55-64 lat. W 2017 r. średnia wartość wskaźnika zatrudnienia w Unii Europejskiej wynosiła 57,1%, co przewyższa wartość tegoż wskaźnika o blisko 10 punktów procentowych w porównaniu do 2012 r. Polska i Belgia z wynikiem 48,3% wyprzedzają Grecję (38,3%), Luksemburg (39,8%)

i Słowenię (42,7%), niestety zajmując jedne z niższych pozycji. Na czołowe miejsce wysuwają się: Szwecja z wartością wskaźnika aż 76,4%, kolejno Niemcy (70,1%) oraz Dania (68,9%). W analizowanym okresie największą poprawę odnotowały Węgry, wartość wskaźnika zatrudnienia osób starszych z 36,1% w 2012 r. wzrosła o 15,6 punktów procentowych, a najslabiej- bo tylko o 1,8 punktu procentowego poprawiła się sytuacja wśród Greków. Co ciekawe, jedynie w Luksemburgu wystąpiło pogorszenie i z 41% w 2012 r. wartość wskaźnika spadła do 39,8%. Z roku na rok Polska jednostajnie poprawia swój wynik, średnio o 2 punkty procentowe niestety jeżeli chcemy dogonić inne kraje Unii Europejskiej potrzebna jest jeszcze większa aktywizacja seniorów.

Tabela 6.2. Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 55-64 lata (%)

Państwo / rok	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Austria	41,6	43,8	45,1	46,3	49,2	51,3
Belgia	39,5	41,7	42,7	44,0	45,4	48,3
Czechy	49,3	51,6	54,0	55,5	58,5	62,1
Dania	60,8	61,7	63,2	64,7	67,8	68,9
Finlandia	58,2	58,5	59,1	60,0	61,4	62,5
Francja	-	-	46,9	48,7	49,8	51,3
Grecja	36,5	35,6	34,0	34,3	36,3	38,3
Hiszpania	43,9	43,2	44,3	46,9	49,1	50,5
Holandia	57,6	59,2	59,9	61,7	63,5	65,7
Irlandia	49,3	51,2	52,6	55,4	56,8	58,4
Litwa	51,7	53,4	56,2	60,4	64,6	66,1
Luksemburg	41,0	40,5	42,5	38,4	39,6	39,8
Łotwa	52,8	54,8	56,4	59,4	61,4	62,3
Niemcy	61,6	63,6	65,6	66,2	68,6	70,1
Polska	38,7	40,6	42,5	44,3	46,2	48,3
Słowacja	43,1	44,0	44,8	47,0	49,0	53,0
Słowenia	32,9	33,5	35,4	36,6	38,5	42,7
Szwecja	73,0	73,6	74,0	74,5	75,5	76,4
Węgry	36,1	37,9	41,7	45,3	49,8	51,7

Włochy	40,3	42,7	46,2	48,2	50,3	52,2
Średnia EU	48,7	50,1	51,8	53,3	55,3	57,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Eurostat: *Employment rate of older workers, age group 55-64*.

6.3. Efektywny, a ustawowy wiek emerytalny

Pomimo, że pojęcie wieku emerytalnego jest powszechnie znane, nierzadko pojmowane jest dość intuicyjnie. Rozumiane jest jako wiek, w którym przechodzi się na emeryturę. Na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci wystąpiły ewolucyjne zmiany, których wynikiem jest brak możliwości jednoznacznego rozgraniczenia okresu aktywności zawodowej od okresu emerytalnego¹⁹³.

Ustawowy (powszechny) wiek emerytalny uzyskują osoby, które kiedyś wkroczyły na rynek pracy, dzięki czemu stały się członkami systemu emerytalnego. N. Barr i P. Diamond nazywają go normalnym wiekiem emerytalnym, ponieważ uprawnia do pobierania świadczenia w pełnej wysokości¹⁹⁴. Normalny wiek emerytalny możemy podzielić na dwa rodzaje: powszechny i niższy wiek emerytalny. Pierwszy z nich obowiązuje tych, których obejmują dane przepisy, oraz gdy dla danej grupy społecznej nie ustalono niższego wieku emerytalnego, bądź prawo do szybszego przejścia na zasiłek nie zostało przez nich wykorzystane¹⁹⁵. W Polsce ustawowy wiek emerytalny wynosi 60 lat dla kobiet i 65 dla mężczyzn¹⁹⁶ i jest jednym z najniższych w Europie. Natomiast drugi z nich- niższy (minimalny/ minimalny ustawowy) wiek emerytalny przeznaczony jest dla grupy osób, która pracuje w szczególnie niebezpiecznych lub ciężkich warunkach bądź ustala się go z powodu innych okoliczności (np. inwalidztwa). Jest od 5 do 15 lat niższy od powszechnego wieku emerytalnego¹⁹⁷ i uprawnia do wcześniejszego oświadczenia emerytalnego. Obowiązkowy

¹⁹³ F. Chybalski, *Wiek...*, s.21.

¹⁹⁴ N. Barr, P. Diamond, *Reformy systemu emerytalnego. Krótka przewodnik*, (przekład polski: Z. Matkowski), Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2014.

¹⁹⁵ I. Jędrasik- Jankowska, *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Warszawa: Wolters Kluwer, 2014.

¹⁹⁶ Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw, (Dz.U. 2017 poz. 38).

¹⁹⁷ https://pl.wikipedia.org/wiki/Wiek_emerytalny, dostęp: 19.03.2019 r.

wiek emerytalny to wiek, w którym dana grupa ludzi jest zobowiązana przepisami prawa bądź regulacjami firmowymi (np. korporacyjnymi) do zaprzestania aktywności zawodowej i przejścia na emeryturę¹⁹⁸.

Efektywny wiek emerytalny, to wiek w którym dana osoba przechodzi na emeryturę i zaczyna pobierać świadczenie emerytalne zaś efektywny wiek zejścia z rynku pracy, to wiek ostatecznego zaprzestania aktywności zawodowej, tzn. dana osoba ostatecznie schodzi z rynku pracy¹⁹⁹. Nie powinno się tych dwóch wariantów mylić, ponieważ w dzisiejszych czasach możliwe jest pobieranie emerytury przy jednoczesnej aktywności zawodowej, wówczas efektywny wiek emerytalny jest mniejszy niż efektywny wiek zejścia z rynku pracy. Prawdopodobna jest także odwrotna sytuacja kiedy dana osoba zesza z rynku pracy ale przez to, że nie osiągnęła wieku emerytalnego nie pobiera świadczenia emerytalnego.

Tabela 6.3. Średni efektywny wiek przejścia na emeryturę w stosunku do normalnego wieku emerytalnego, 2012-2017

Państwo	Kobiety		Mężczyźni	
	efektywny	ustawowy	efektywny	ustawowy
Austria	61,1	60,0	63,0	65,0
Belgia	60,1	65,0	61,7	65,0
Czechy	60,9	62,5	62,7	63,2
Dania	62,8	65,0	64,6	65,0
Finlandia	63,1	65,0	63,8	65,0
Francja	60,6	62,0	60,5	62,0
Grecja	59,9	62,0	61,5	62,0
Hiszpania	61,6	65,0	62,2	65,0
Holandia	62,7	65,8	63,8	65,8
Irlandia	64,2	66,0	66,0	66,0
Litwa	62,5	62,0	63,0	63,5
Luksemburg	60,8	60,0	59,7	60,0
Łotwa	61,9	63,0	63,4	63,0

¹⁹⁸ Por. definicje pojęcia *mandatory retirement age* na stronach krajowych instytucji sektora emerytalnego, np. Irlandia: https://www.citizensinformation.ie/en/employment/retirement/older_people_and_working/retirement_age_in_ireland.html, dostęp: 24.03.2019 r.

¹⁹⁹ F. Chybalski, *Wiek...*, s.24

Niemcy	63,4	65,0	63,6	65,0
Polska	60,0	61,3	62,7	66,3
Słowacja	59,4	62,2	60,7	62,2
Słowenia	60,6	59,3	62,3	59,7
Szwecja	65,1	65,0	66,0	65,0
Węgry	60,2	60,0	63,3	63,5
Włochy	61,0	65,6	62,4	66,6
OECD	63,6	63,5	65,3	64,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Organisation for Economic Co-operation and Development: Ageing and Employment Policies - Statistics on average effective age of retirement, 2017.*

W Tabeli 3. pokazano średni efektywny wiek emerytalny oraz normalny wiek emerytalny, w wybranych krajach Unii Europejskiej, osobno dla kobiet i mężczyzn, w latach 2012- 2017. Najwyższy efektywny wiek emerytalny wśród kobiet, w przeciągu tych 5 lat, odnotowała Szwecja, w której wyniósł on 65,1 lat. W czołówce znajduje się także Irlandia z wynikiem 64,2 lata, Niemcy- 63,4 lata oraz Finlandia- 63,1 lata. Co ciekawe, z tych krajów najwyższy średni ustawowy wiek emerytalny ma Irlandia 66 lat. Holandia 65,8 oraz Włochy 65,6 lat zajmują odpowiednio drugie i trzecie miejsce. Najgorszy wynik średniego efektywnego wieku emerytalnego wśród pań zanotowano na Słowacji, w której wyniósł on 59,4 lat, następnie Grecja 59,9 lat i tuż za nią Polska- 60 lat. Najniższą średnią ustawowego wieku emerytalnego wśród kobiet z 2012- 2017 r. wyznaczono na Słowenii i była ona równa 59,3 lat. Kolejno Węgry, Austria i Luksemburg ze średnią granicą ustawowego wieku emerytalnego równą 60 lat, znalazły się na końcowych pozycjach. Średnia dla Polski to 61,3 lat, niestety obecnie powszechny wiek emerytalny dla kobiet to 60 lat, jest to najniższy wynik w Unii Europejskiej. Pozostałe kraje Unii Europejskiej, po reformie systemu emerytalnego, mają wyższy niż Polska normalny wiek emerytalny dla kobiet. Najwyższą granicę podczas reformy ustanowiła Irlandia, gdzie panie będą pracowały do 68 roku życia.²⁰⁰

Wśród mężczyzn wyniki są z reguły większe. Najwyższy średni efektywny wiek emerytalny wśród mężczyzn, w analizowanych latach był w Irlandii i Szwecji, jego wartość

²⁰⁰ *Jak wygląda wiek emerytalny w Europie*, Business Insider, https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/emerytury/jak-wyglada-wiek-emerytalny-w-europie/0f8xx61?utm_source=pl.wikipedia.org_viasg_businessinsider&utm_medium=referral&utm_campaign=leo_automatic&srcc=ucs&utm_v=2, dostęp: 25.03.2019 r.

wyniosła 66 lat. Następnie Dania- 64,6 lata oraz Holandia i Finlandia- 63,8 lata. Najniższe wyniki odnotowały: Luksemburg- 59,7 lat, Francja- 60,5 lat i Słowacja- 60,7 lat. Warto zauważyć, że we Francji i Luksemburgu średni efektywny wiek emerytalny wśród mężczyzn był niższy niż wśród kobiet. Pierwsze trzy miejsca pod względem najwyższej średniej ustawowego wieku emerytalnego w latach 2012- 2017 zajmują: Włochy 66,6 lat, Polska 66,3 lat oraz Irlandia 66 lat. Obecnie sytuacja się trochę zmieniła i najwyższy, powszechny wiek emerytalny wśród panów jest w Irlandii- wynosi 68 lat. Wiele państw podniosło granicę przejścia na emeryturę do 67 lat, w tym m. in.: Hiszpania, Holandia, Dania, Belgia, Grecja. Niską średnią normalnego wieku emerytalnego w 2012- 2017 r. odznaczyła się Słowenia 59,7 lat, Luksemburg 60 lat, Francja i Grecja 62 lata. Współcześnie, mężczyźni na Słowacji pracują do 62 roku życia i jest to najniższy wśród państw Unii Europejskiej, ustawowy wiek emerytalny.

W większości krajów Unii Europejskiej przeciętny efektywny wiek emerytalny jest niższy od ustawowego. Ma to swoje korzenie m. in. we wprowadzonych rozwiązaniach dotyczących wcześniejszych dezaktywizacji, np.: świadczeń przedemerytalnych, różnych przywilejów czy zakwalifikowania niektórych grup zawodowych do niższego wieku emerytalnego. Im dłuższy czas takiego funkcjonowania systemu emerytalnego, tym więcej negatywnych skutków dla podaży pracy w konkretnym kraju²⁰¹. Austria, Belgia, Dania, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Niemcy, Słowacja, Słowenia, Szwecja, Węgry, Włochy, czyli prawie wszystkie analizowane państwa zrównały ustawowy wiek emerytalny kobiet i mężczyzn w trakcie reform systemów emerytalnych. Ma to ogromne znaczenie dla ekonomii poszczególnych państw. Nierozdzielenie powszechnego wieku emerytalnego według kryterium płci ma pozytywny wpływ na rozwój gospodarczy.

6.4. Aktywność zawodowa, a efektywny wiek emerytalny

Porównaniu aktywności zawodowej i efektywnego wieku emerytalnego może służyć jeden z mierników postępującego starzenia demograficznego- wskaźnik obciążenia demograficznego osobami starszymi. Zgodnie z definicją GUS-u jest to stosunek liczby osób

---

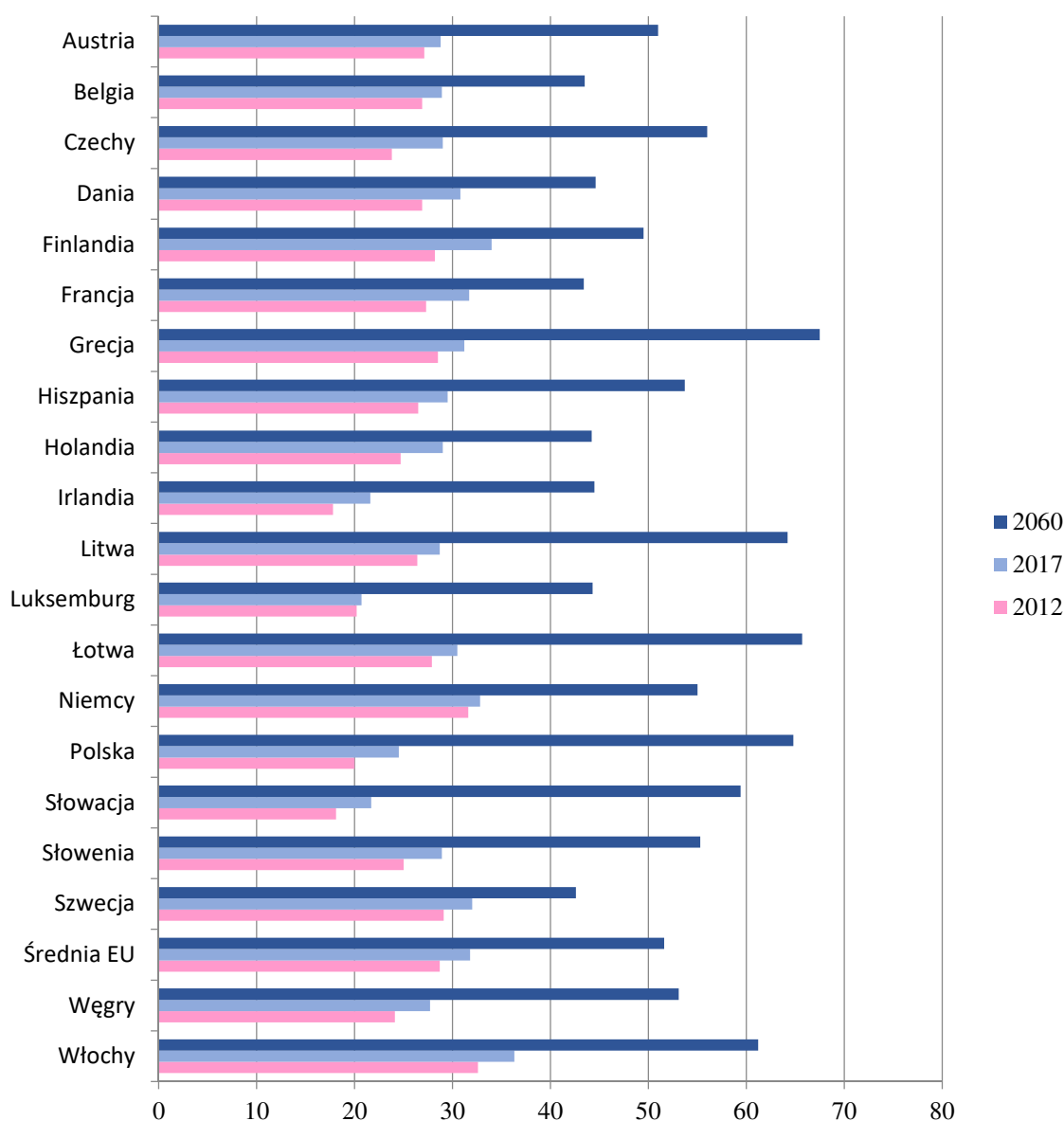
²⁰¹ M. Guzikowski, *Dlaczego musimy podwyższyć ustawowy wiek emerytalny?*, „Analiza Forum Obywatelskiego Rozwoju” 2012 nr 6, s. 12.

---

w wieku poprodukcyjnym (tzn. osób niepracujących, w wieku powyżej 65 lat> efektywny wiek emerytalny) do liczby osób w wieku produkcyjnym (gdzie zdecydowana większość jest aktywna zawodowo). Na Rysunku 1. pokazano współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi w różnych państwach Unii Europejskiej. Dane przedstawiają lata: 2012, 2017 oraz prognozę 2060 roku. Wskaźniki te porównują jaki był, a jak duży będzie udział osób starszych w całej populacji, w poszczególnych krajach. Uświadamiają jak duże będzie obciążenie grupy w wieku produkcyjnym powiązane z koniecznością podziału wytworzonego PKB między coraz mniejszą liczbę pracujących i coraz liczniejsze pokolenie emerytów²⁰².

---

²⁰² Ibidem, s. 6

Rysunek 6.1. Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie: THE WORLD BANK Data (rok 2012 i 2017), <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SP.POP.DPND.OL&country=>, oraz [https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00200&plugin=](https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00200&plugin=1) 1 (prognoza roku 2060)

Łatwo zauważyć szybko postępujący wzrost współczynnika obciążenia demograficznego osób starszych na przełomie lat 2012- 2060 zarówno w Polsce jak w innych krajach Unii Europejskiej. W 2012 r. najlepiej kształtowała się sytuacja w Irlandii 17,8% i na Słowacji 18,1%. Polska ze wskaźnikiem równym 20% zajmowała trzecie miejsce. Największą ilość osób starszych zanotowały wówczas Włochy 32,6% i nasi sąsiedzi- Niemcy 31,6%. W 2017 r. we wszystkich państwach nastąpiło pogorszenie. Najbardziej odczuły to:

Finlandia, gdzie współczynnik ten skoczył aż o 5,8 punktu procentowego i Czechy- 5,2 punktu procentowego. W dalszym ciągu, najwyższy wskaźnik zanotowano we Włoszech- 36,3%, a najlepszą sytuację: w Irlandii- 21,6%, na Słowacji 21,7% i w Polsce 24,5%. Prognozy 2060 r. nie są już dla nas aż tak korzystne. Do 2040 r. Polska wraz z malejącą populacją doświadczy najszybszego wzrostu liczby osób po 65 roku życia.²⁰³ Jak pokazuje Rysunek 1. sytuacja w 2060 r. się nie unormuje i współczynnik ten będzie wynosił 64,8%. Jest to trzecie miejsce w Europie, gorszą sytuację zaobserwują jedynie Grecy- 67,5% i Łotysze 65,7%, ale jednak różnica między prognozą 2060 r., a 2017 r. będzie w Polsce największa i będzie to ok. 40,3 punktów procentowych. Bardzo duży wzrost wystąpi też na Słowacji- 37,7 punktów procentowych. Najlepiej sytuacja będzie wyglądała w Szwecji 42,6%, gdzie sytuacja zmieni się tylko o 10,6 punktów procentowych w porównaniu do 2017 r., we Francji- 43,4% i w Belgii- 43,5%.

Zaobserwowany spadek liczby osób pracujących do liczby osób w wieku emerytalnym w krajach Unii Europejskiej ma istotny wpływ na funkcjonowanie i kondycję finansową systemów emerytalnych²⁰⁴. Co więcej, osoby w wieku produkcyjnym mogą porzucać lub zawieszać działalność zawodową aby zająć się starszymi członkami rodziny. Jeśli prognozy demograficzne okażą się prawdziwe, a nie zostaną podjęte żadne działania zaradcze to nastąpi dodatkowe zmniejszenie się grupy osób aktywnych zawodowo wynikające z konieczności opieki nad niesamodzielnymi osobami w wieku poprodukcyjnym²⁰⁵. Z analizy Towarzystwa Ekonomistów Polskich (TEP) wynika, że niższy wiek emerytalny doprowadzi w latach 2017-2050 do zmniejszenia PKB o ok. 0,14 punktów procentowych²⁰⁶. Polska nie będzie w stanie zwiększać produkcji dóbr i usług względem okresów wcześniejszych. Gospodarka się zmniejszy, a państwo będzie potrzebować dodatkowych środków, aby

---

²⁰³ The Ageing Report Economic, Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2013-2060), European Economy, 3/2015, s. 358- 360, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2015/pdf/ee3_en.pdf, dostęp: 30.03.2019 r.

²⁰⁴ M. Góra, J. Rutecka, *Elastyczny system emerytalny, a obecne i przyszłe potrzeby jego uczestników*, „Ekonomista” 2013, nr 6/2013, s. 735.

²⁰⁵ R. Iwański, *Współczynnik obciążenia demograficznego, a rozwój społeczny*, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, „Nowiny Lekarskie” 2013, nr 82, s. 47.

²⁰⁶ W. Otto, M. Bitner, M. Radzikowski, W. Wojciechowski, *Obniżenie wieku emerytalnego - ocena skutków regulacji wprowadzenia w życie prezydenckiego projektu ustawy*, Publikacja Towarzystw Ekonomistów Polskich, Warszawa 2016, s. 5.

prawidłowo funkcjonować. Reforma obniżająca wiek emerytalny pogłębia niedostosowanie na rynku pracy osób powyżej 50 roku życia czy po osiągnięciu dezaktywizacji zawodowej. Pełne wykorzystanie kapitału ludzkiego będzie możliwe, gdy nastąpi kulturowa zmiana postrzegania starości i w większym stopniu wydłuży się aktywność zawodowa, a przez to też efektywny wiek emerytalny.

6.5. Podsumowanie

Proces starzenia się społeczeństw to problem globalny i nieodwracalny, o wysokim zróżnicowaniu regionalnym. Analiza prognoz demograficznych dotyczących państw, w których mediana wieku jest największa pokazuje, że w 2050 r. z medianą wieku na poziomie 51,8 lat znajdziemy się wśród pierwszych 10 krajów z najwyższą medianą wieku na świecie²⁰⁷. Czekające Polaków zmiany o podłożu demograficznym wynikają m. in. z małej liczby urodzeń, ze starzenia się osób z powojennego wyżu demograficznego, emigracji zarobkowej młodych i wydłużania się średniej długości życia²⁰⁸. Z jednej strony, można je traktować jako dynamiczne, ale z drugiej są one także przewidywalne. Struktura i rozmiary zasobów siły roboczej, determinują konieczność opracowania rozwiązań na ich efektywne wykorzystanie. Jest to szczególnie ważne w momencie, gdy w ujęciu globalnym liczba ludności w wieku produkcyjnym maleją oraz gdy mamy do czynienia ze starzeniem się tych zasobów²⁰⁹.

Aktywizacja i dezaktywizacja kapitału ludzkiego w wieku emerytalnym uwarunkowana jest przede wszystkim systemem emerytalnym. Działania służące przedłużeniu aktywności zawodowej osób starszych winny być podjęte odpowiednio wcześniej, a nie w momencie odchodzenia z rynku pracy. Promowane rozwiązania powinny obejmować: zwalczanie wszelkich przejawów dyskryminacji ze względu na wiek, kształtowanie pozytywnego nastawienia i motywacji starszego pokolenia, aby samo skłaniało

---

²⁰⁷ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). *World Population Prospects: The 2015 Revision, Key Findings and Advance Tables*. Working Paper No. ESA/P/WP.241, s. 32.

²⁰⁸ S. K. Wieczorowska-Tobis, M. Mossakowska, P. Błędowski, *Medizinische, psychologische, soziologische und ökonomische Aspekte des Alterwerdens von Menschen in Polen – das Projekt PolSenior*, [w:] pod red. Buchen T., Jajeśniak-Quast D., Keck-Szajbel M., Kowalski K.K., *Demographischer Wandel in Polen, Deutschland und Europa. Geschichte, Verflechtungen und neue Forschungsperspektiven*, Interdisciplinary Polish Studies 2, Berlin 2014, s. 276.

²⁰⁹ M. Cichorzewska, B. Mazur, A. Niewiadomska, E. Sobolewska-Poniedziałek, K. Zimnoch, B. Ziółkowska, *Zarządzanie wiekiem aspekt regionalny, instytucjonalny oraz organizacyjny*, Politechnika Lubelska, Lublin 2015.

się do zwiększenia własnej aktywności. R. Duval uważa, że na podaż pracy wśród osób 50+ i efektywny wiek emerytalny mają wpływ m. in. efekt zamożności związany z wyższym standardem życia, zapotrzebowanie na czas wolny, ale przede wszystkim polityka państwa w zakresie stwarzania możliwości i zachęcanie do skracania bądź wydłużania aktywności zawodowej²¹⁰. Podwyższając powszechny wiek emerytalny, zwiększymy podaż pracy, a to przyczyni się do przyspieszenia tempa wzrostu gospodarczego.

W świetle szybko postępującego procesu starzenia się społeczeństwa podniesienie normalnego wieku emerytalnego w Polsce, jest uzasadnione i nieuchronne. W większości krajów Unii Europejskiej, zdecydowano się na ten krok podczas reform systemów emerytalnych. Podwyższeniu ustawowego wieku emerytalnego powinna towarzyszyć większa aktywizacja zawodowa osób starszych. Wprowadzanie reform stymulujących zatrudnienie osób w wieku około emerytalnym jest słuszne i odciąży polską gospodarkę. Im większa aktywizacja zawodowa starszego pokolenia, tym wyższy przeciętny efektywny wiek emerytalny. W przyszłości warte uwagi mogą być: porównanie wskaźnika zatrudnienia osób starszych ze stopą bezrobocia wśród młodych, porównanie wydatków na emerytury z ustawowym i efektywnym wiekiem emerytalnym, czy obliczenie wskaźnika obciążenia ekonomicznego.

---

²¹⁰ R. Duval, *The Retirement Effects of Old-Age Pension and Early Retirement Schemes in OECD Countries*, OECD Economic Department Working Papers nr 370, Paris 2003, s. 2-3.

Rozdział 7.

Wpływ świadomości emerytalnej Polaków na gromadzenie oszczędności w III filarze systemu emerytalnego

Anna Fielek, Aleksandra Dankowska*

7.1. Wprowadzenie

Dodatkowe formy oszczędzania na emeryturę mogą zapewnić godne warunki życia po zakończeniu aktywności zawodowej. Jednakże, gromadzenie oszczędności w dłuższej perspektywie jest dla większości osób trudnym do zrealizowania zadaniem. Konsumenci często łączą oszczędzanie z licznymi przeciwnościami, nie wierząc w końcowy efekt, jaki przyniesie regularne powiększanie swojego kapitału. W kontekście oszczędzania na emeryturę, Polacy w większości przypadków uczestniczą tylko w I i II filarze systemu emerytalnego, co nie jest wystarczające. Wypłacane przez ZUS emerytury nie będą należytych źródłem dochodów, które zapewniłoby emerytom zadowalający poziom życia w okresie starości. Obecna stopa zastąpienia kształtuje się na poziomie około 50%, a do roku 2050 ma ona wynosić około 31% ostatniego wynagrodzenia²¹¹. Wypłacana emerytura opiera się bowiem na systemie zdefiniowanej składki, zgodnie z którym, wysokość emerytury jest relacją zwaloryzowanych składek zgromadzonych na koncie oraz subkoncie ubezpieczonego w ZUS do średniej długości dalszego trwania życia²¹². W obliczu procesu starzenia się społeczeństwa, średnia długość trwania życia wydłuża się, powodując tym samym zmniejszenie wartości wypłacanych emerytur.

Dodatkowe oszczędzanie, to jeden ze sposobów zwiększenia konsumpcji i poprawy warunków życia w okresie starości. Sposobów oszczędzania jest wiele, a niektóre z nich oferuje Polakom III filar systemu emerytalnego. Uczestnictwo w nim jest całkowicie

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

²¹¹The 2015 Ageing Report, European Commission, Belgia 2015, s. 255.

²¹²Emerytury w Polsce i na świecie, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, 2016, (www.zus.pl) dostęp: 17.03.2019 r.

dobrowolne. Wciąż niewiele osób skłoniło się jednak do skorzystania z tej możliwości. Wyniki badań zrealizowanych przez J. Czapińskiego oraz M. Górę wykazują, że aż 78,5% obywateli nie podejmuje żadnych zadań, które zapobiegłyby pogorszeniu materialnego standardu ich życia na emeryturze²¹³. Co więcej, badanie przeprowadzone przez Fundację Kronenberga dowodzi, iż odsetek oszczędzających na emeryturę spadł z 21% w 2015 roku aż do poziomu 8% w 2017 roku²¹⁴.

W związku z tym, problem badawczy niniejszej pracy może być przedstawiony w postaci następujących pytań: Jaka część społeczeństwa uczestniczy w III filarze? Na jakim poziomie kształtuje się świadomość emerytalna Polaków i z czego to wynika? Na ile ta świadomość jest barierą dla rozwoju III filaru systemu emerytalnego? Jakie działania należy podjąć, by skłonić Polaków do większych oszczędności? W ramach tak postawionych pytań została sformułowana hipoteza badawcza, zgodnie z którą, niska świadomość emerytalna Polaków jest przeszkodą dla upowszechnienia III filaru systemu emerytalnego.

Aby zweryfikować powyższą hipotezę za główne cele opracowania przyjęto:

1. Charakterystykę III filaru systemu emerytalnego
2. Przedstawienie oraz analizę partycypacji w III filarze systemu emerytalnego.
3. Analizę poziomu świadomości emerytalnej.

W celu zrealizowania powyższych celów badawcze w artykule dokonano przeglądu literatury przedmiotu oraz aktów prawnych, a także analizy danych zawartych w raportach Komisji Nadzoru Finansowego, Głównego Urzędu Statystycznego oraz w badaniach Narodowego Banku Polskiego, TNS dla Nationale-Nederlanden, Fundacji Kronenberga dla Citi Handlowy oraz *Diagnozy Społecznej 2015*.

7.2. Partycypacja w III filarze systemu emerytalnego

Do końca 1998 roku obowiązywał w Polsce tzw. „stary system emerytalny”, który oparty był na modelu repartycyjnym oraz formule zdefiniowanego świadczenia. Głównym założeniem tego systemu, było finansowanie świadczeń emerytalnych ze składek osób ówczynie aktywnych zawodowo, a wypłacana emerytura, wyliczana według wzoru,

²¹³J. Czapiński, M. Góra, *Świadomość „emerytalna” Polaków. Raport z badania ilościowego*, Publikacje Europejskiego Kongresu Finansowego, Warszawa 2016, s. 10.

²¹⁴*Postawy Polaków wobec finansów*, Fundacja Kronenberga przy Citi Handlowym, wrzesień 2016, s. 5.

doprowadzała do braku ekwiwalentności składek i świadczeń. W 1999 roku wprowadzono reformę i zaczął funkcjonować system oparty na modelu repartycyjno-kapitałowym. Podzielono system na części zwane filarami²¹⁵. I filar został oparty na modelu repartycyjnym, natomiast II i III filar na modelu kapitałowym, tzn. na oszczędnościach jego uczestników, a emerytury pochodzące z tych filarów zostały wypłacane ze środków zgromadzony na ich indywidualnych rachunkach²¹⁶. Po 1999 roku dokonano jeszcze trzech zmian w funkcjonowaniu systemu. Pierwsza w 2004 roku wdrożyła do III filaru Indywidualne Konta Emerytalne. Druga w 2011 roku, doprowadziła do utworzenia subkonta w ZUS oraz wprowadzenia do III filaru Indywidualnego Konta Zabezpieczenia Emerytalnego. Wdrożenie subkonta ZUS doprowadziło do podziału dotychczasowej składki odprowadzanej do OFE na dwie części- większą (5%), która została przekazana na subkonto w ZUS oraz mniejszą (2,3%), która została przekazana do OFE. W 2014 roku dokonano kolejnych zmian w obrębie systemu emerytalnego, które m. in. wprowadziły możliwość całkowitej rezygnacji z uczestnictwa w OFE i przekazywania całej składki w wysokości 7,3% na subkonto w ZUS. W przypadku decyzji o pozostaniu w OFE, wysokość składek do niego przekazywanych wzrosła do 2,92%, a składki przekazywane na subkonto w ZUS spadły do poziomu 4,38%. Po zmianach z 2014 roku budowa systemu emerytalnego wygląda następująco:

- 1) I filar- konto ubezpieczonego w ZUS oraz subkonto w ZUS,
- 2) II filar- Otwarte Fundusze Emerytalne (OFE),
- 3) III filar-dodatkowe promowane przez państwo formy oszczędzania na starość, takie jak: Pracownicze Programy Emerytalne (PPE), Indywidualne Konta Emerytalne (IKE) oraz Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego (IKZE). Dodatkowo, od lipca 2019 roku, w obrębie tego filaru zaczną działać Pracownicze Plany Kapitałowe (PPK).

Filar I jest elementem systemu bazowego i jest on filarem obowiązkowym, to znaczy każdy obywatel funkcjonujący w powszechnym systemie ubezpieczeń społecznych jest zobowiązany do posiadania konta oraz subkonta w ZUS. Filar II jest natomiast filarem fakultatywnym. Uczestnik systemu emerytalnego może zdecydować, czy chce przekazywać część składki emerytalnej do OFE, czy też gromadzić środki tylko na subkoncie w ZUS. III filar

---

²¹⁵Przegląd emerytalny. Bezpieczeństwo dzięki odpowiedzialności, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, 2016, (www.zus.pl) dostęp: 26.02.2019 r.

stanowi uzupełniającą część systemu emerytalnego, a co z tego wynika, ma on charakter dobrowolny²¹⁷. Obejmuje on formy dobrowolnego i dodatkowego oszczędzania, które ma zapewnić wypłatę dodatkowego świadczenia w okresie emerytury. Środki zgromadzone w ramach tego filaru, mają zatem poprawić poziom życia przyszłego emeryta, pod warunkiem, że nie będzie on nimi dysponował przed osiągnięciem wieku emerytalnego i dopiero wtedy przeznaczy je na bieżącą konsumpcję²¹⁸.

Podstawą prawną dla funkcjonowania III filaru systemu emerytalnego są m. in. Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r., o pracowniczych programach emerytalnych²¹⁹, Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r., o indywidualnych kontach emerytalnych oraz indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego²²⁰, oraz Ustawa z dnia 25 marca 2011 r., o zmianie niektórych ustaw związanych z funkcjonowaniem systemu ubezpieczeń społecznych²²¹.

Pracowniczy Program Emerytalny może być prowadzony w następujących formach:

- 1) jako fundusz emerytalny,
- 2) jako umowa o wnoszenie przez pracodawcę składek pracowników do funduszu inwestycyjnego,
- 3) jako umowa grupowego ubezpieczenia na życie pracowników z zakładem ubezpieczeń. PPE w tym przypadku prowadzony jest w formie grupowego ubezpieczenia na życie wraz z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym
- 4) jako zarządzanie zagraniczne²²².

Formę w jakiej będzie funkcjonował PPE proponuje pracownikowi jego pracodawca²²³. Tworzy on projekt zakładowej umowy emerytalnej z wybrana formą programu i przedstawia go reprezentacji pracowników. Obecnie PPE może zostać założony przez każdego pracodawcę, bez konieczności spełnienia dodatkowych kryteriów związanych

---

²¹⁷ J. Wantoch-Rekowski, *System ubezpieczeń społecznych a budżet państwa*, Wolters Kluwer SA, Warszawa 2014, s. 92.

²¹⁸ K. Rubel, *Pracownicze programy emerytalne, indywidualne konta emerytalne oraz konta zabezpieczenia emerytalnego*, [w:] *System ubezpieczeń społecznych. Zagadnienia podstawowe*, pod red. G. Szpor, Wolters Kluwer SA, Warszawa 2016, s. 247.

²¹⁹ Dz. U. z 2004 r. nr 116, poz. 1207 z późn. zm.

²²⁰ Dz. U. z 2018 r. poz. 2215 z późn. zm.

²²¹ Dz. U. z 2011r. poz. 395 z późn. zm.

²²² Art.6, ust. 1 Ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o pracowniczych programach emerytalnych, Dz. U. z 2004 r. nr 116, poz. 1207 z późn. zm.

²²³ R. Garbiec, *Ubezpieczenia w teorii i praktyce*, Sekcja Wydawnicza Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2016, s. 58.

z liczbą zatrudnionych oraz stażem prowadzenia przedsiębiorstwa²²⁴. Dodatkowe kryteria muszą być jednak spełnione, aby prowadzony przez pracodawcę PPE mógł zastąpić konieczność tworzenia przez niego PPK. Zwolnienie takie jest możliwe, jeżeli w terminach, określonych w ustawie²²⁵, pracodawca prowadzi PPE oraz nalicza i odprowadza składki podstawowe w wysokości co najmniej 3,5% wynagrodzenia oraz co najmniej 25% zatrudnionych uczestniczy w PPE²²⁶.

Indywidualne Konto Emerytalne oraz Indywidualne Konto Zabezpieczenia Emerytalnego mogą być prowadzone w formie:

- 1) zapisu w rejestrze uczestników funduszu inwestycyjnego,
- 2) wyodrębnionego rachunku papierów wartościowych, rachunku innych instrumentów finansowych oraz rachunku pieniężnym służącym do obsługi takich rachunków w podmiocie, który prowadzi działalność maklerską,
- 3) wyodrębnionego rachunku w ubezpieczeniowym funduszu kapitałowym,
- 4) wyodrębnionego rachunku bankowego w banku,
- 5) wyodrębnionego rachunku IKE w dobrowolnym funduszu emerytalnym²²⁷.

Obecne przepisy umożliwiają gromadzenie środków tylko na jednym IKE i na jednym IKZE oraz w jednej formie i w jednej instytucji finansowej. Możliwe jest natomiast posiadanie równoległe IKE i IKZE. Instytucjami świadczącymi te usługi są m.in. zakłady ubezpieczeń, banki, fundusze inwestycyjne oraz podmioty prowadzące działalność maklerską²²⁸. Osobą gromadzącą środki może być natomiast osoba fizyczna, która skończyła 16 lat, mająca nieograniczony obowiązek podatkowy (art. 3, ust. 1 i art. 2, pkt. 1a U. o IKE oraz IKZE). Dodatkowo osoba niepełnoletnia może dokonywać wpłat na IKE tylko w tym roku kalendarzowym, w którym uzyskuje dochody z tytułu umowy o pracę.

---

²²⁴K. Rubel, *op. cit.*, s. 253.

²²⁵ Dla podmiotów zatrudniających co najmniej 250 osób według stanu na dzień od 31.12.2018 do 01.07.2019, dla podmiotów zatrudniających co najmniej 50 osób według stanu na dzień od 30.06.2019 do 01.01.2020, dla podmiotów zatrudniających co najmniej 20 osób według stanu na dzień od 31.12.2019 do 01.07.2020 oraz dla pozostałych podmiotów według stanu od 01.01.2021.

²²⁶ Art. 133, ust. 1 Ustawy z dnia 4 października 2018r. o pracowniczych planach kapitałowych, Dz. U. 2018, poz. 2215, z późn. zm.

²²⁷ Art. 2, pkt. 1 Ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych oraz indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego, Dz. U. z 2018 r. poz. 2215 z późn. zm., dalej jako U. o IKE oraz IKZE.

²²⁸ K. Rubel, *op. cit.*, s. 267.

Limity wpłat, związanych z uczestnictwem w poszczególnych formach III filaru zostały określone przez ustawodawcę. Wprowadzono również zachęty finansowe związane z dobrowolnym gromadzeniem oszczędności w ramach tego filaru. Informacje te zostały przedstawione w tabeli nr 1.

Tabela 7.1. Limity wpłat oraz zachęty finansowe dla uczestników PPE oraz posiadaczy IKE i IKZE

	PPE	IKE	IKZE
Limit wpłat w ciągu roku kalendarzowego	Składka podstawowa: 7% wynagrodzenia uczestnika (opłacana przez pracodawcę). Składka dodatkowa: 4,5-krotność przeciętnego prognozowanego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce narodowej na dany rok (opłacana przez pracownika).	3-krotność przeciętnego prognozowanego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce narodowej na dany rok.	1,2-krotność przeciętnego prognozowanego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce narodowej na dany rok.
Zachęty finansowe	Zyski zwolnione są z podatku od zysków kapitałowych.	Zyski zwolnione są z podatku od zysków kapitałowych.	Zyski zwolnione są z podatku od zysków kapitałowych.
	Wyplata środków spadkobiercom, w przypadku śmierci uczestnika PPE, zwolniona jest z podatku od spadków i darowizn.	Wyplata środków spadkobiercom, w przypadku śmierci posiadacza IKE, zwolniona jest z podatku od spadków i darowizn.	Wyplata środków spadkobiercom, w przypadku śmierci posiadacza IKZE, zwolniona jest z podatku od spadków i darowizn
	Wyplata środków na rzecz pracownika zwolniona jest z podatku dochodowego od osób fizycznych.	Wyplata środków na rzecz posiadacza zwolniona jest z podatku dochodowego od osób fizycznych.	Wyplata środków na rzecz posiadacza obciążona jest podatkiem dochodowym. Nie jest to jednak podatek obliczany według skali podatkowej, a zryczałtowany podatek dochodowy w wysokości 10%.
	Składka podstawowa nie jest wliczana do wynagrodzenia, które stanowi podstawę		Wpłata na IKZE zmniejsza podstawę opodatkowania.

	ustalenia obowiązkowych składek na ubezpieczenie społeczne		
--	--	--	--

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych oraz indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego, Ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o pracowniczych programach emerytalnych.

Pracownicze Plany Kapitałowe będą kolejną alternatywą w obrębie III filaru systemu emerytalnego. Będą one stanowiły program dla pracowników, którym zostaną automatycznie objęci pracownicy w wieku do 55 lat, których okres zatrudnienia w danej jednostce gospodarczej przekracza 3 miesiące. Osoby zatrudnione, które ukończyły 55 lat, a nie ukończyły 70 lat mogą zostać objęte planem, wyłącznie na ich wniosek. Pierwsze PPK zostaną wprowadzone w lipcu 2019 roku. Pracownikom oszczędzającym w ramach PPK będzie przysługiwało prawo do rezygnacji z uczestnictwa w programie, poprzez złożenie oświadczenia o odstąpieniu²²⁹. Każda osoba, która zrezygnuje z uczestnictwa w PPK, co cztery lata- licząc od kwietnia 2023 roku- zostanie do PPK ponownie zapisana, z dalszą możliwością rezygnacji. Strategia ta, będzie miała na celu, poprzez techniki ekonomii behawioralnej, wykorzystanie niechęci pracowników do działania i wypisywania się z PPK, co spowoduje ich pozostanie w programie i gromadzenie oszczędności.

Pomimo licznych alternatyw, Polacy wciąż niechętnie korzystają z możliwości dodatkowego oszczędzania, które oferuje III filar systemu emerytalnego. Liczba uczestników poszczególnych form instytucjonalnych w ramach tego filaru systemu emerytalnego została przedstawiona w tabeli nr 2.

Tabela 7.2. Liczba uczestników PPE, IKE i IKZE w latach 2013-2017

	2013	2014	2015	2016	2017
Liczba uczestników PPE (w tys.)	375	381	392,6	395,6	395,8
Liczba uczestników IKE (w tys.)	817,6	824,5	858,7	902,6	951,6
Liczba uczestników IKZE (w tys.)	496,4	528,1	597,6	643,1	691

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Pracownicze Programy Emerytalne w 2017 roku*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2018, *Indywidualne Konta Emerytalne oraz Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego w 2017 roku*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2018,

²²⁹Art. 23 Ustawy z dnia 4 października 2018r. o pracowniczych planach kapitałowych, Dz. U. z 2018 poz. 2215.

Indywidualne Konta Emerytalne oraz Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego w 2015 roku, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2016.

Najliczniejszą grupą są posiadacze Indywidualnych Kont Emerytalnych, z kolei najmniej liczną grupę stanowią uczestnicy Pracowniczych Programów Emerytalnych. Na podstawie powyższych danych można również zauważyć, że liczba uczestników poszczególnych form III filaru w analizowanym okresie wzrastała w kolejnych latach. Pomimo tego, że III filar systemu emerytalnego zyskuje z roku na rok coraz więcej uczestników, w dalszym ciągu liczba osób z niego korzystających jest jedynie niewielkim odsetkiem liczby osób aktywnych zawodowo. W 4 kwartale 2017 roku liczba osób aktywnych zawodowo wyniosła 17173 tys. osób²³⁰. Uczestnicy IKE stanowili zatem 5,5% osób aktywnych zawodowo, uczestnicy IKZE 4%, a uczestnicy PPE jedynie 2,3%. Należy pamiętać, iż część osób może być zarówno uczestnikiem PPE jak i posiadaczem IKE i IKZE, a więc odsetek Polaków uczestniczących w III filarze jest jeszcze mniejszy. Nie wszyscy uczestnicy oszczędzają także regularnie. W 2018 roku liczba zasilonych IKE wyniosła 336 075 sztuk (mniej niż 40% ogółu otwartych IKE) a liczba zasilonych IKZE wyniosła 229 471 sztuk (nieco ponad 30% ogółu otwartych IKZE)²³¹.

Oprócz niskiego poziom uczestnictwa w III filarze systemu emerytalnego, także udział oszczędności długoterminowych Polaków w grupie oszczędności gospodarstw domowych kształtuje się na niskim poziomie. Według badania, przeprowadzonego przez portal finansowy Analizy Online, na koniec 2015 roku aż 57% ogółu oszczędności stanowiły środki zgromadzone w bankach oraz SKOK-ach. W ich skład wchodziły depozyty krótkoterminowe oraz średnioterminowe. Dodatkowo, aż 13% oszczędności, stanowią środki posiadane w gotówce²³². Co więcej, osobom podejmującym się oszczędzania brakuje skonkretyzowania wyraźnego celu, któremu służyłyby czynione przez nich oszczędności. Według badania przeprowadzonego przez Związek Banków Polskich w 2014 roku, aż 46% oszczędzających gromadzi środki na tzw. czarną godzinę, a jedynie 34% oszczędzających odkłada pieniądze z

²³⁰ *Kwartalna informacja o rynku pracy w czwartym kwartale 2017 roku (dane wstępne)*, Główny Urząd Statystyczny, 2018, (www.stat.gov.pl) dostęp : 27.02.2019 r.

²³¹ *Indywidualne Konta Emerytalne oraz Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego w 2018 roku*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2019, s. 14-23.

²³² E. Cichowicz, A.K. Nowak, *Wybrane determinanty rozwoju rynku długoterminowego oszczędzania w Polsce*, [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Podstawy, strategie i wyzwania*, pod red. J. Ruteckiej-Góry, Oficyna wydawnicza SGH, Warszawa 2016, s. 326.

myślą o emeryturze i starości²³³. Niestety, badanie przeprowadzone przez Fundację Kronenberga w 2018 roku, pokazuje dynamiczny spadek oszczędności przeznaczonych na emeryturę do zaledwie 9%, z poziomu 21% z 2015 roku, a wśród sposobów gromadzenia oszczędzanych pieniędzy w dalszym ciągu dominują depozyty i gotówka²³⁴.

7.3. Bariery rozwoju III filaru systemu emerytalnego

W naszym kraju istnieje wiele możliwości oszczędzania na przyszłą emeryturę. Jak wynika z informacji przedstawionych w poprzednim rozdziale, Polacy niechętnie z nich korzystają. Często nie podejmują nawet żadnych działań w tym kierunku. Wynika z tego, że istnieją pewne bariery rozwoju III filaru systemu emerytalnego w Polsce. Najważniejszymi z nich są: niezadowalające ulgi podatkowe, niewystarczające zarobki, realizowanie bieżących celów i potrzeb zamiast oszczędzania, niski poziom zaufania Polaków do instytucji finansowych, deficyt bezpiecznych ofert długoterminowego oszczędzania, niewystarczająca edukacja, a także uwarunkowania historyczne.

W przeszłości, jako przyczynę słabego rozwoju III filaru wskazywano brak ulg podatkowych od wpłacanej składki. Samo zwolnienie z tzw. podatku Belki (podatku od zysków kapitałowych) nie jest wystarczającą zachętą. Wprowadzenie zmian w III filarze nie przyniosło pożądanych efektów. Ulgi podatkowe nie zwiększyły znacząco liczby uczestników IKE, IKZE czy PPE, a jedynie wpłynęły na przeniesienie dotychczasowych oszczędności w obszary podlegające preferencjom podatkowym²³⁵.

W badaniach przeprowadzonych przez TNS Polska dla Nationale-Nederlanden w 2016 roku 62% Polaków powyżej 25 roku życia przyznaje, że ich wynagrodzenia są zbyt niskie, aby móc oszczędzać²³⁶. Można by sądzić, że niewystarczające zarobki stanowią przeszkodę dla oszczędzania na emeryturę. Tymczasem średni poziom wynagrodzeń w Polsce stopniowo wzrasta. Przeciętne wynagrodzenie w 2016 roku wynosiło 4277 zł i było wyższe o 25% w

²³³*Ibidem.*

²³⁴*Postawy Polaków wobec finansów...*, s. 5, 13.

²³⁵ T. Orlik, *Udział funduszy inwestycyjnych w oszczędnościach gospodarstw domowych w latach 2006- 2016 oraz perspektywy rozwoju funduszy w III filarze systemu emerytalnego*, [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Podstawy, strategie i wyzwania*, pod red. J. Ruteckiej-Góry, Oficyna wydawnicza SGH, Warszawa 2016, s. 183.

²³⁶*Skłonność Polaków do dodatkowego oszczędzania na emeryturę - mit czy rzeczywistość?*, TNS dla Nationale-Nederlanden, marzec 2016, s. 9.

stosunku do 2010 roku²³⁷. Ponadto, z roku na rok następuje poprawa sytuacji materialnej gospodarstw domowych w Polsce. W ostatnich latach osiągały one wyższe dochody i ponosiły większe wydatki. Poziom przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na osobę w 2016 roku wyniósł 1475 zł i był wyższy o 15% od dochodu z 2012 roku. Wydatki na 1 osobę w gospodarstwach domowych wzrosły o 7% z 1059 zł w 2012 roku na kwotę 1132 zł w 2016 roku. Tym samym udział wydatków w dochodzie rozporządzalnym w latach 2012-2016 zmniejszył się z 82,8% do 76,7%, co dało gospodarstwom domowym większe możliwości oszczędzania²³⁸. Jednak mimo tego, że średnie wynagrodzenie wzrasta oraz sytuacja materialna gospodarstw domowych poprawia się z roku na rok, nie przekłada się to na znaczny wzrost oszczędzania wśród Polaków. Jedynie 12,5% gospodarstw domowych deklaruje, że oprócz zaspokajania wszystkich bieżących potrzeb wystarcza im również na oszczędzanie. Wynika z tego, że ponad 80% Polaków uważa, że nie ma środków na oszczędzanie na swoją przyszłą emeryturę²³⁹.

Ponadto, ponad 1/3 społeczeństwa przyznaje, że ważniejsze od oszczędzania na emeryturę jest dla nich realizowanie bieżących potrzeb i celów konsumpcyjnych²⁴⁰. Zauważalna jest tendencja do zaciągania pożyczek i kredytów, która dominuje nad skłonnością do oszczędzania. Panuje ogólne przekonanie, iż cele łatwiej realizować dzięki kredytowi, a nie poprzez systematyczne oszczędzanie²⁴¹. Jak pokazuje raport BIK Kredyt Trendy²⁴², w latach 2012-2017 średni okres „życia” kredytów konsumenckich wzrósł o ponad półtora roku. Biuro Informacji Kredytowej podało, że w 2017 roku wynosił on 45 miesięcy, w porównaniu do 24 miesięcy w 2012 roku. Przytoczone dane wskazują na to, że Polacy zaciągają kredyty na coraz dłuższe okresy. Nie są jednak skłonni do stawiania sobie długoterminowych celów związanych z efektywnym pomnażaniem oszczędności. Jak pokazuje raport *Polak Oszczędny 2017* zrealizowany przez BGŻ Optima²⁴³ blisko połowa

²³⁷Wynagrodzenia w Polsce według GUS, (www.wynagrodzenia.pl/gus), dostęp: 16.03.2019 r.

²³⁸Budżety gospodarstw domowych w 2017 r., (www.stat.gov.pl), dostęp: 01.04.2019 r.

²³⁹J. Czapiński, T. Panek, *Diagnoza Społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2015, s. 79.

²⁴⁰*Skłonność Polaków...*, s. 9.

²⁴¹I. Zmudzińska, *Postawy Polaków wobec systematycznego i długoterminowego oszczędzania* [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Postawy, strategie i wyzwania* pod red. J. Ruteckiej-Góry, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2016, s. 117.

²⁴²Raport BIK Kredyt Trendy 2017, (www.media.bik.pl), dostęp: 01.04.2019 r.

²⁴³*Polak Oszczędny 2017. Dlaczego przechodzimy obojętnie obok zysków?*, BGŻ Optima, s. 12.

ankietowanych jest zainteresowana wyłącznie krótkoterminowym oszczędzaniem – maksymalnie na okres roku. Aż 20% nie myśli o oszczędzaniu w perspektywie dłuższej, niż pół roku. Wynika z tego, że znacznie łatwiej jest się nam zobowiązać do kilku lat spłacania rat kredytu, niż tego samego okresu regularnego oszczędzania.

Niski poziom zaufania Polaków do instytucji finansowych to kolejna przeszkoda w oszczędzaniu na przyszłą emeryturę. Z wyników badań zaprezentowanych w *Diagnozie Społecznej 2015* wynika, że w latach 2013-2015 nastąpił wzrost zaufania, lecz w dalszym ciągu kształtuje się on na dość niskim poziomie. Największym zaufaniem cieszą się banki komercyjne (63%). Zaufanie do towarzystw ubezpieczeń na życie i majątkowych jest na zbliżonym poziomie (odpowiednio 52% i 49%). Stopień zaufania do ZUS wynosi 48%, pośród osób, które mają zdanie na ten temat²⁴⁴.

Jedną z przyczyn niskiego poziomu zaufania Polaków do instytucji finansowych mogą być ostatnie działania zmierzające do przeksięgowania zobowiązań emerytalnych z kont zarządzanych przez Powszechne Towarzystwa Emerytalne na konta zarządzane przez ZUS. Zostały one przeprowadzone w sposób podważający zaufanie do instytucji zarządzających długookresowym oszczędzaniem, mimo tego, że były to działania rządu²⁴⁵. Negatywny wpływ na zaufanie społeczeństwa do instytucji miały także zmiany proporcji podziału składki pomiędzy konta w ZUS i OFE²⁴⁶. Z badań przedstawionych w Raporcie Polish Pension Group SGH wynika, że zmiana ta była raczej niekorzystna dla przyszłych emerytów. Tracą na niej więcej osoby młodsze, jak również te, które wpłacają do systemu emerytalnego większe składki. To wynik odnoszący się jedynie do skutków ekonomicznych na poziomie mikro. Na poziomie makro sytuacja jest również niekorzystna. Negatywnym skutkiem wprowadzonych zmian jest przede wszystkim utrata wiarygodności systemu emerytalnego jako całości, czyli tak części zarządzanej przez ZUS, jak i części zarządzanej przez Powszechne Towarzystwa Emerytalne (czyli OFE)²⁴⁷.

Z niskim zaufaniem do instytucji finansowych wiąże się małe zainteresowanie wśród Polaków bankowymi długoterminowymi produktami oszczędnościowym. Pomimo ich dużej

²⁴⁴ J. Czapiński, T. Panek, *op. cit.*, s. 83.

²⁴⁵ J. Czapiński, M. Góra, *op. cit.*, s. 17.

²⁴⁶ M. Góra, *op. cit.*, s. 16.

²⁴⁷ A. Chłoń-Domińczak, M. Góra, J. Rutecka, *Konsekwencje zmian w systemie emerytalnym z punktu widzenia osób ubezpieczonych - Raport PolishPensionGroup SGH*, Warszawa 2016, s. 9.

dostępności, na rynku brakuje tradycyjnych, jasnych i bezpiecznych ofert, które byłyby przeznaczone dla klientów chcących oszczędzać na swoją przyszłą emeryturę²⁴⁸. Oferty obecnie dostępne na rynku nie cieszą się popularnością wśród klientów z uwagi na ryzyko i niepewność w wieloletnim oszczędzaniu. Wynika to z posiadania się przez banki w dużym zakresie kapitałem obcym, w związku z czym są podatne na duże ryzyko finansowania, a utrata ich płynności może nastąpić z dnia na dzień. Dlatego też rozwój depozytów wieloletnich to skomplikowany i niełatwy proces. O ile z punktu widzenia banków depozyty wieloletnie pozwoliłyby na zabezpieczenie stabilności i rozwój zrównoważonej akcji kredytowej, o tyle dla deponentów musiałyby zapewnić rekompensatę z tytułu wieloletniego zamrożenia środków oraz braku możliwości realizacji innych inwestycji w trakcie ulokowania depozytu w banku²⁴⁹.

Nieodpowiednia lub niewystarczająca edukacja na temat systemu emerytalnego w naszym kraju jest kolejną przeszkodą na drodze do rozwoju III filaru systemu emerytalnego. Aż 72% Polaków uważa, że wiedza z zakresu ekonomii i finansów jest potrzebna w codziennym życiu, lecz jedynie 26% uznaje ją jako łatwą do zrozumienia²⁵⁰. Wynika to przede wszystkim ze znikomej edukacji na temat systemu emerytalnego ze strony instytucji publicznych. W związku z tym ludzie czerpią informacje ze środków masowego przekazu, które są niewystarczające, ale również mogą okazać się błędne²⁵¹. Ponadto, edukacja ekonomiczna szkolna i pozaszkolna nie jest powszechna w wystarczającym stopniu. Aż 60% badanych nie biorących nigdy udziału w takich zajęciach deklaruje raczej małą lub bardzo małą ogólną wiedzę na temat ekonomii, finansów i gospodarki. Udział osób ze znikomą wiedzą spada do 31% wśród tych, którzy w takiej edukacji uczestniczyli. Problemem jest także brak rozmów o ekonomii i finansach w dzieciństwie w domu. 64% osób, którzy nie brali udziału w takich rozmowach z rodzicami przyznaje, że ich wiedza jest bardzo mała, podczas gdy regularne rozmowy sprawiają, że liczba takich osób spada do 38%²⁵².

---

²⁴⁸M. Buszko, *Banki a długoterminowe oszczędzanie* [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Postawy, strategie i wyzwania* pod red. J. Ruteckiej-Góry, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2016, s. 143.

²⁴⁹*Ibidem*, s. 139-140.

²⁵⁰*Stan wiedzy i świadomości ekonomicznej Polaków 2015*, Narodowy Bank Polski, 2015, s. 33.

²⁵¹J. Czapiński, M. Góra, *op. cit.*, s.17.

²⁵²*Stan wiedzy i świadomości...*, s. 8.

Znaczącą barierą rozwoju III filaru systemu emerytalnego są doświadczenia historyczne, poprzez które Polacy są zdania, że długookresowe oszczędzanie obarczone jest bardzo dużym ryzykiem. Części społeczeństwa może wydawać się, że proces oszczędzania prowadzi raczej do straty niż do zysku. Historia Polski dostarcza wiele przykładów na potwierdzenie takiego myślenia. Nie muszą być one reprezentatywne, lecz chodzi o to, że oddziałują w silniejszy sposób niż w krajach mniej doświadczonych historycznie, w których formy oszczędzania były w mniejszym stopniu narażone na prawne lub ekonomiczne unieważnienie²⁵³.

Czynnik historyczny ma swoje odzwierciedlenie również w potrzebach konsumpcyjnych Polaków, którzy przez wiele lat obserwowali prężnie rozwijający się konsumpcyjnie zachód, a sami żyli w kraju o niskim poziomie konsumpcji. Czuli ogromną potrzebę odreagowania tej sytuacji, która stała się możliwa po 1989 roku. Psychologicznie była ona zrozumiała, lecz ekonomicznie nieracjonalna. W związku z tym, przez ostatnie ponad dwadzieścia lat konsumpcja w naszym kraju była duża w przeciwieństwie do oszczędzania. W wyniku tej sytuacji Polacy dalecy są od racjonalnej postawy opierającej się na równowadze między konsumowaniem a oszczędzaniem na przyszłą emeryturę²⁵⁴.

7.4. Świadomość emerytalna na podstawie danych zastanych

Wobec braku definicji świadomości emerytalnej w polskiej literaturze przedmiotu, posłużono się definicją świadomości finansowej. W świetle tej definicji świadomość emerytalna utożsamiana jest z posiadaniem stanem wiedzy, zrozumieniem, umiejętnościami, motywacją oraz pewnością siebie do podejmowania decyzji finansowych, które są odpowiednie dla sytuacji danej osoby²⁵⁵. Problem świadomości emerytalnej Polaków powinien być często poruszany tematem w naszym kraju. W tym celu przeprowadzane są badania i powstają raporty przedstawiające wiedzę i świadomość Polaków na temat systemu emerytalnego. Z ich analizy wynika, że badaniom poddawana jest częstość myślenia Polaków o swojej przyszłości na emeryturze, a także poziom ich wiedzy na temat form oszczędzania

---

²⁵³M. Góra, *op. cit.*, s. 13-14.

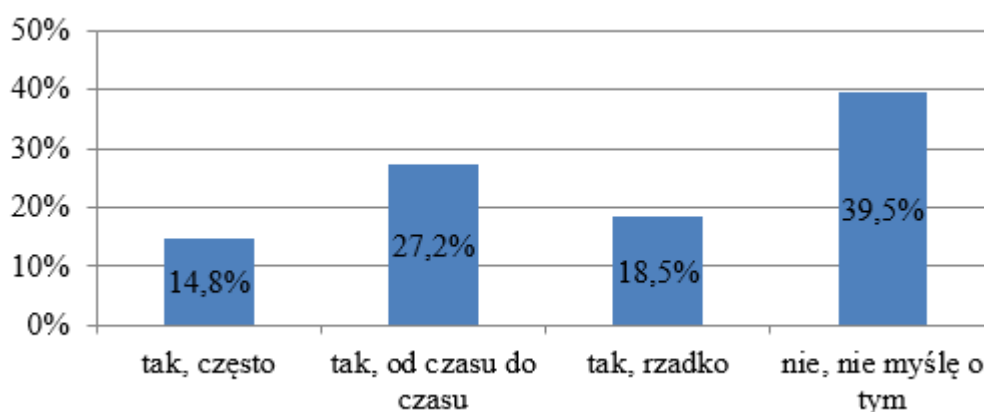
²⁵⁴*Ibidem*.

²⁵⁵ M. Zdanowska, *Świadomość finansowa w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Współczesne problemy ekonomiczne” 2012, nr 5, s. 214-216.

w III filarze oraz systematycznie pobieranych z ich wynagrodzenia składek. Ponadto, są ukazywane badania na temat wiedzy Polaków o wysokości ich przyszłych emerytur.

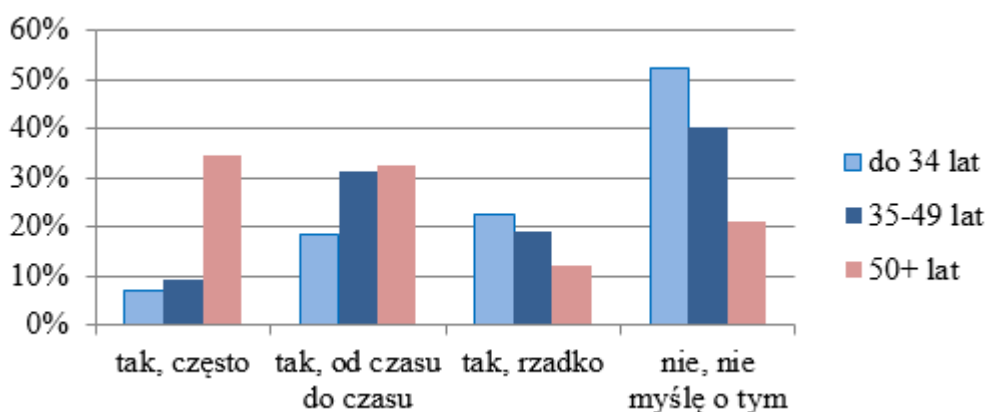
Z raportu J. Czapińskiego i M. Góry przeprowadzonego w 2016 roku wynika, że emerytura jest odległym tematem dla większości Polaków²⁵⁶. Według danych przedstawionych na rysunku 1., aż 39,5% respondentów nie myśli o swojej emeryturze, 45,7% robi to od czasu do czasu lub rzadko. Jedynie 14,8% Polaków często czyni rozważania na ten temat. Z danych przedstawionych na rysunku 2. można wnioskować, iż Polacy zaczynają myśleć o swojej przyszłej emeryturze najczęściej wtedy, kiedy jest już bardzo późno na rozpoczęcie jakichkolwiek działań w kierunku oszczędzania. Ponad połowa Polaków w wieku poniżej 34 lat nie myśli o swojej emeryturze, jedynie 7% badanych robi to często. Spośród 14,8% Polaków, którzy deklarują częste rozważania na temat przyszłej emerytury, zdecydowana większość rozpoczyna to myślenie w wieku powyżej 50 lat. Rozpoczęcie oszczędzania w tym wieku nie przyniesie zadowalających efektów. Przykładowo, jeśli mężczyzna zacznie oszczędzać w wieku 50 lat, a w wieku 65 lat przejdzie na emeryturę, to znaczy, że w ciągu 15 lat oszczędzania na emeryturę musiałby odłożyć pieniądze na kolejne 20 lat życia (mniej więcej tyle lat życia ma przed sobą 65-letni mężczyzna). Efekty będą niewielkie, nawet przy bardzo wysokim oprocentowaniu oszczędności.

Rysunek 7.1. Częstość myślenia o życiu na emeryturze

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Czapiński, M. Góra, *Świadomość „emerytalna” Polaków. Raport z badania ilościowego*, Publikacje Europejskiego Kongresu Finansowego, Warszawa 2016, s. 9.

²⁵⁶J. Czapiński, M. Góra, *op. cit.*, s. 9.

Rysunek 7.2. Zależność między wiekiem a częstością myślenia o życiu na emeryturze

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Czapiński, M. Góra, *Świadomość „emerytalna” Polaków. Raport z badania ilościowego*, Publikacje Europejskiego Kongresu Finansowego, Warszawa 2016, s. 9.

Wiedza Polaków na temat systemu emerytalnego jest ograniczona. W społeczeństwie informacje interpretowane są na podstawie starego powszechnego systemu emerytalnego w przekonaniu, że jest on nadal aktualny. Wynika to z tego, że starsze pokolenia przekazują nieaktualną już wiedzę ludziom młodym, a z kolei ci jej nie weryfikują. Ten proces prowadzi do nieodpowiednich działań ludzi młodych, wynikających z niezgodnej z rzeczywistością wiedzy na temat systemu emerytalnego²⁵⁷. Ponadto, aż 53% Polaków nie potrafi podać żadnej formy oszczędzania w III filarze. IKE wymienia 13%, IKZE 3% badanych, natomiast nikt z respondentów nie wskazuje na PPE. Znajomość form dedykowanych do dodatkowego oszczędzania na emeryturę jest bardzo powierzchowna, jedynie nieliczni wiedzą jak korzystać z produktów finansowych z myślą o emeryturze. Tylko 27% Polaków w wieku 25-45 lat potrafi korzystać z IKE, 14% z IKZE oraz zaledwie 6% z PPE²⁵⁸.

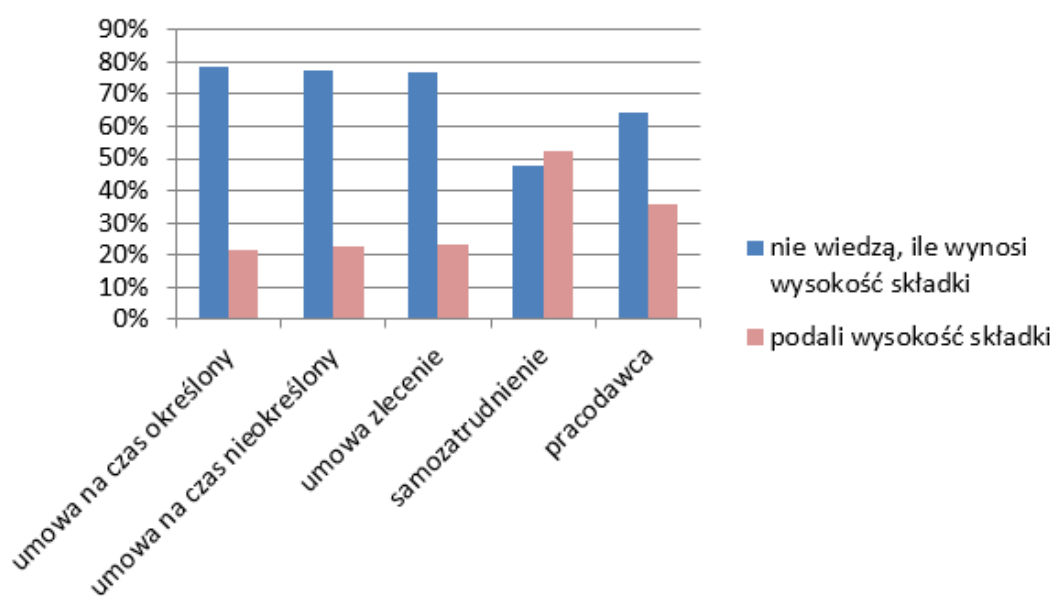
Polacy będący w wieku aktywności zawodowej, oprócz niezajomości form oszczędzania, nie posiadają również wiedzy na temat składek emerytalnych płaconych w ramach powszechnego systemu. Ponad 7,2% badanych nie wie, gdzie trafiają ich składki, które systematycznie pobierane są z ich wynagrodzenia²⁵⁹. Na jeszcze niższym poziomie kształtuje się wiedza Polaków na temat wysokości składki emerytalnej. Na rysunku 3. przedstawiono dane na temat wiedzy o wysokości obowiązkowej składki emerytalnej wśród

²⁵⁷ J. Czapiński, M. Góra, *op. cit.*, s. 17.

²⁵⁸ *Skłonność Polaków...*, s. 6-8.

²⁵⁹ J. Czapiński, M. Góra, *op. cit.*, s. 17.

osób, których składka trafia do ZUS i OFE. Jedynie 23,8% z nich jest w stanie podać, jakim procentem zarobków jest składka emerytalna²⁶⁰. Według danych przedstawionych na rysunku 3. największą wiedzę na temat wysokości składki posiadają samozatrudnieni (ponad połowa) oraz ponad 1/3 wśród respondentów, którzy są pracodawcami. Wśród osób pracujących na umowę na czas określony, nieokreślony lub umowę zlecenie jedynie średnio co piąty badany jest w stanie podać wysokość składki emerytalnej.

Rysunek 7.3. Status zawodowy a wiedza o wysokości składki emerytalnej

Źródło: opracowanie własne na podstawie J. Czapiński, M. Góra, *Świadomość „emerytalna” Polaków. Raport z badania ilościowego*, Publikacje Europejskiego Kongresu Finansowego, Warszawa 2016, s. 19.

Niewystarczająca wiedza Polaków ujawnia się również w kwestii wysokości emerytur. Zależność między spodziewaną, a oczekiwaną wysokością przyszłej emerytury wskazuje na pewien paradoks. Spośród badanych 77% osób spodziewa się emerytury w wysokości 1500zł lub niższej, podczas gdy 3/4 badanych przyznaje, że w celu utrzymania obecnego standardu życiowego potrzebuje więcej niż 1500zł²⁶¹. Ponadto, jeden na dziesięciu Polaków w wieku 25-45 lat jest zdania, że odprowadzanie jedynie obowiązkowych składek emerytalnych wystarczy na to, aby przyszła emerytura pokryła wszystkie koszty życia. Natomiast 30% uważa, że emerytura nie będzie wystarczała nawet na pokrycie podstawowych świadczeń, a o dodatkowych wydatkach poza zaspokajaniem podstawowych

²⁶⁰*Ibidem*, s. 19.

²⁶¹*Skłonność Polaków...*, s. 45-46.

potrzeb nie myśli żaden badany. Odpowiedzi badanych wskazują na to, że Polacy zdają sobie sprawę z niewystarczających przyszłych świadczeń emerytalnych, lecz mimo to nie są skłonni do oszczędzania. Spośród Polaków zapytanych, co zrobiliby w sytuacji, gdyby ich emerytura nie wystarczyła na opłacenie podstawowych wydatków, 61% odpowiedziało, że podjęłoby dodatkową pracę, 24% przyznaje, że zwróciłoby się o pomoc do opieki społecznej²⁶², a 1/4 korzystałaby z oszczędności, podczas gdy tylko co 7 Polak w wieku 25-45 lat deklaruje, że dodatkowo oszczędza na emeryturę²⁶³. Obecna postawa Polaków prowadzi do tego, że standard życia na emeryturze będzie się w przyszłości stopniowo obniżał.

Mimo, że wiedza Polaków o systemie emerytalnym kształtuje się na niskim poziomie, to wyrażają oni chęć do jej zdobywania. Jak wynika z raportu przeprowadzonego przez Narodowy Bank Polski w 2015 roku, aż 2/3 Polaków w wieku powyżej 15 lat deklaruje, że wiedza z zakresu ekonomii, finansów i gospodarki jest im bardzo lub raczej potrzebna i czuje potrzebę jej zdobywania. Ponadto Polacy deklarują najsilniejszą potrzebę poszerzenia swojej wiedzy z zakresu ekonomii dotyczącą emerytur (54%). Analizując te dane pod względem wieku widać, że w większości są to osoby powyżej 45 roku życia. Można wywnioskować, że emerytura dla młodych Polaków jest mało interesującym i odległym tematem²⁶⁴.

7.5. Podsumowanie

Świadomość emerytalna Polaków kształtuje się na zbyt niskim poziomie. Przyczyn tego zjawiska należy poszukiwać począwszy od niewystarczającej edukacji rodzinnej, szkolnej, aż do lekceważenia tematu emerytury i odkładania tego zagadnienia na czas starości. Praktyki te są bardzo powszechne, wiele osób nie zdaje sobie sprawy z faktu, iż kończąc swoją aktywność zawodową nie będzie już w stanie odłożyć wystarczającej sumy pieniędzy. Dlatego też, zaledwie niewielki odsetek osób aktywnych zawodowo decyduje się na skorzystanie z dobrowolnego filaru systemu emerytalnego i oszczędzanie pieniędzy również w dodatkowy sposób, poprzez uczestnictwo w PPE, IKE lub IKZE. Należy dodać, iż ponad połowa Polaków nie potrafi wymienić żadnej z tych form. Potwierdza to przekonanie

---

²⁶²*Ibidem*, s. 47.

²⁶³*Ibidem*, s. 12.

²⁶⁴*Stan wiedzy i świadomości...*, s. 39-41.

o niskim poziomie wiedzy Polaków w zakresie emerytury i związanych z nią możliwości. Dlatego też, na podstawie przedstawionej analizy poziomu świadomości emerytalnej Polaków, możemy stwierdzić, że postawiona hipoteza okazała się być prawdziwa, tzn. niska świadomość emerytalna Polaków jest przeszkodą dla upowszechnienia III filaru systemu emerytalnego.

Przedstawione badania i raporty wskazują, że problem niewiedzy na temat emerytur, a tym samym korzystania z III filaru systemu emerytalnego dotyczy głównie młodych Polaków. Wynika to przede wszystkim z tego, że jest to dla nich odległa kwestia. Skutkiem jest niski poziom oszczędzania wśród osób poniżej 35. roku życia. Należy zatem podjąć próby dotarcia do młodych osób w celu edukowania ich o możliwościach oszczędzania na przyszłą emeryturę, które jest obecnie niezbędne, jeśli chce się uniknąć obniżenia standardu życia na emeryturze. Edukacją emerytalną zajmują się głównie instytucje finansowe, które oferują produkty emerytalne. Dodatkowo, kwestie te bywają sezonowo poruszane przez media. Są to jednak w większości działania krótkoterminowe i nie dające żadnych rezultatów.

Wymagane jest zatem znalezienie sposobów zachęcających Polaków do częstszego oszczędzania na emeryturę. W badaniu ZUS z 2016 roku, dotyczącym wiedzy i postaw wobec ubezpieczeń społecznych, duża część osób, które nie posiadają obecnie dodatkowych środków emerytalnych odpowiedziała, że do oszczędzania na emeryturę mogłaby ich skłonić lepsza akcja informacyjna w zakresie funkcjonowania systemu emerytalnego i dodatkowych produktów emerytalnych (19% badanych), większa stabilność systemu emerytalnego i przepisów go regulujących (13% badanych) oraz wprowadzenie większych ulg dla oszczędzających w ramach instrumentów III filara (12% badanych). Respondenci odpowiedzieli również, że chcieliby uzyskać wiedzę na temat sposobu wyliczania emerytury oraz wysokości ich emerytury w przyszłości a także na temat tego, od czego będzie ta wysokość zależała. Jednak przeważająca ilość osób przyznała, że zaczęłaby oszczędzać na emeryturę, gdyby ich sytuacja materialna uległa poprawie²⁶⁵.

Szansą na upowszechnienie dodatkowego oszczędzania na starość jest wprowadzenie Pracowniczych Planów Kapitałowych. Ich istota będzie się opierać na systemie *opt-out*, co oznacza system automatycznego zapisu, który ma szansę skutecznie

---

²⁶⁵Wiedza i postawy wobec ubezpieczeń społecznych, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Warszawa 2016, s. 29.

zwiększyć poziom partycypacji obywateli w systemie dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego oraz będzie miał na celu przeciwdziałanie ich prokrastynacji²⁶⁶. System ten może mieć największy wpływ na partycypację tych pracowników, których wiedza oraz świadomość emerytalna znajdują się na najniższym poziomie²⁶⁷. System automatycznego zapisu wykorzystuje mechanizm inercji, na co wskazują B.C. Madrian oraz D. Shea. Pokazują oni, że skłonność obywateli do inercji spowodowała, iż w USA przekształcenie planu emerytalnego na automatyczny doprowadziło do wzrostu liczby uczestników z 37,4% do 85,9%²⁶⁸.

Każdy pracownik, spełniający ustawowo określone zasady, zostanie obowiązkowo włączony do PPK i pozostanie w nim, aż do czasu, kiedy sam odmówi dalszego uczestnictwa. Wyjątek stanowią osoby zatrudnione w przedsiębiorstwach, które wcześniej utworzyły już PPE- przedsiębiorstwa te nie zostaną bowiem zobligowane do utworzenia PPK w przypadku spełnienia określonych warunków odnośnie partycypacji.

W ramach PPK zostanie wprowadzone współfinansowanie składki podstawowej, która będzie składała się z równowartości 2% wynagrodzenia pracownika, co zostanie sfinansowane ze strony pracownika oraz równowartości 1,5% wynagrodzenia pracownika, co z kolei zostanie sfinansowane ze strony pracodawcy²⁶⁹. Dodatkowo, pracownik, który oszczędza pieniądze w ramach PPK przez 3 pełne miesiące, może uzyskać jednorazową wpłatę powitalną od Państwa w wysokości 250 zł. Dopłata ze strony Państwa jest również możliwa, po zgromadzeniu w ciągu roku co najmniej 6-krotności minimalnego wynagrodzenia w ramach wpłat podstawowych. Wówczas dopłata roczna wynosi 240zł.

---

²⁶⁶ M. Stokłosa, *System opt-out jako szansa na upowszechnienie III filaru systemu emerytalnego w Polsce*, [w:] *Kierunki rozwoju ubezpieczeń prywatnych i publicznych*, pod red. W. Sułkowskiej i M. Cyconia, Poltex, Warszawa 2017, s. 305.

²⁶⁷ S. Pieńkowska-Kamieniecka, *Rola i zakres udziału pracodawców we wspieraniu długoterminowych oszczędności emerytalnych-przykłady programów automatycznego zapisu*, [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Podstawy, strategie i wyzwania*, pod red. J. Ruteckiej-Góry, Oficyna wydawnicza SGH, Warszawa 2016, s. 292.

²⁶⁸ M. Swacha-Lech, *Propozycje dotyczące kształtu III filaru systemu emerytalnego w kontekście oczekiwanej mobilizacji dobrowolnych oszczędności emerytalnych Polaków*, [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Podstawy, strategie i wyzwania*, pod red. J. Ruteckiej-Góry, Oficyna wydawnicza SGH, Warszawa 2016, s. 316.

²⁶⁹ *Strategia Odpowiedzialnego Rozwoju- program Budowy Kapitału- Prezentacja*, Ministerstwo Rozwoju, 2016, (www.mr.gov.pl) dostęp: 18.03.2019 r.

W obrębie składki dodatkowej, pracodawca będzie mógł zadeklarować dopłatę w wysokości 2,5% wynagrodzenia, a pracownik wpłatę dodatkową w wysokości do 2% wynagrodzenia²⁷⁰.

Jak wynika z raportu przeprowadzonego przez J. Czapińskiego i M. Górę, respondenci uważają, iż dodatkowe oszczędzania powinny być współfinansowane zarówno przez pracodawcę jak i z podatków²⁷¹. Za taką formą współfinansowania opowiedziało się aż 36,4% badanych. Za ledwie 10% respondentów odrzuciło natomiast jakikolwiek sposób współfinansowania dodatkowych oszczędności emerytalnych.

Wprowadzenie PPK budzi zatem nadzieje na zwiększenie dodatkowych oszczędności emerytalnych wśród społeczeństwa. Jednak Polacy w dalszym ciągu potrzebują jasnych informacji, powszechnej edukacji emerytalnej oraz poznania przejrzystych zasad funkcjonowania obecnego systemu emerytalnego, w skład którego wchodzi filary powszechne (obowiązkowe), jak i dodatkowe.

---

²⁷⁰Uzasadnienie do projektu ustawy o pracowniczych planach kapitałowych, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2018, (www.sejm.gov.pl) dostęp: 15.04.2019 r.

²⁷¹J. Czapiński, M. Góra, *op. cit.*, s. 15.

Rozdział 8.

Dochodowe bariery rozwoju rynku IKE i IKZE w Polsce

Dominka Wolniak*

8.1. Wprowadzenie

Zmiany w strukturze demograficznej, zachodzące w ostatnich dziesięcioleciach, stawiają poważne wyzwania przed systemami emerytalnymi. Zjawisko starzenia się społeczeństwa zagraża stabilności systemów opartych na zasadzie repartycyjności. Wydłużanie się przeciętnej długości życia ma wpływ na obniżanie się wysokości przyszłych emerytur, bazujących na zasadzie zdefiniowanej składki. Formuła ta uzależnia bowiem poziom emerytury od sumy zgromadzonych składek oraz właśnie przeciętnego dalszego trwania życia²⁷². Niższe emerytury wpływają na obniżenie stopy zastąpienia, rozumianej jako relacja między wysokością świadczenia emerytalnego a wysokością ostatniego wynagrodzenia przed pójściem na emeryturę²⁷³. Skutkuje to pogłębianiem się luki emerytalnej, będącej różnicą między oczekiwaną, a rzeczywistą stopą zastąpienia. Według danych Komisji Europejskiej (KE) z 2015 r. stopa zastąpienia kształtowała się w Polsce na poziomie 53%. W zależności od przyjętych rozmiarów docelowej stopy zastąpienia (60-80%), luka emerytalna w Polsce może sięgać rzędu 7-27%, a prognozy zapowiadają, że w przyszłości będzie ona wzrastać. Według szacunków KE stopa zastąpienia w Polsce w 2046 r. może być o 19 punktów proc. niższa, co wskazywałoby że przyszli emeryci będą mogli liczyć na środki na poziomie 1/3 ostatniego wynagrodzenia²⁷⁴. Może to zwiastować problemy z realizacją

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

²⁷² *System ubezpieczeń społecznych*, pod red. W. Sułkowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2014, s. 62.

²⁷³ I. Skibińska-Fabrowska, *Problem prywatnych oszczędności długoterminowych w polskim systemie emerytalnym*, „Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze”, 2016, nr 5, s. 19.

²⁷⁴ *Updates of current and prospective theoretical pensions replacement rate 2006-2046*, European Commission, s. 17.

jednego z podstawowych celów systemu emerytalnego, jakim jest zapewnienie adekwatności dochodowej.

Wobec tak negatywnych przewidywań co do wysokości emerytury w ramach obowiązkowej części systemu emerytalnego, coraz częściej mówi się o konieczności dobrowolnego oszczędzania na emeryturę. Taką możliwość oferują instytucje działające w ramach III filara systemu emerytalnego, który ma charakter kapitałowy. Oznacza to, że wpłacane składki inwestowane są w aktywa finansowe, a wysokość otrzymywanego świadczenia zależy od wysokości uiszczonych składek, uzyskanych stóp zwrotu oraz kosztów obsługi systemu²⁷⁵.

Choć wydaje się, że przejście indywidualnej odpowiedzialności za wysokość zgromadzonych oszczędności emerytalnych wydaje się konieczne w sytuacji bardzo niskich przewidywanych stóp zastąpienia, należy postawić pytania o możliwości oszczędnościowe gospodarstw domowych: *Czy wysokość ich dochodów rozporządzalnych pozwala nie tylko na zaspokajanie bieżących potrzeb konsumpcyjnych, ale także akumulację oszczędności na przyszłe lata? Jak wiele są w stanie zaoszczędzić Polacy? Ilu Polaków już oszczędza na emeryturę w ramach indywidualnych form dobrowolnego zabezpieczenia emerytalnego?* Poniższy artykuł ma na celu ustalenie odpowiedzi na te pytania poprzez analizę dochodowych barier rozwoju rynku IKE i IKZE w Polsce. Do rozważenia tego problemu dokonano kwerendy literatury krajowej i zagranicznej, a także wykorzystano wyniki badań przeprowadzonych przez krajowe instytucje, między innymi przez Główny Urząd Statystyczny, Narodowy Bank Polski, Komisję Nadzoru Finansowego i TNS Polska.

8.2. Funkcjonowanie IKE i IKZE w Polsce

Reforma polskiego systemu emerytalnego przeprowadzona w 1999 r. wprowadziła system trójfilarowy, wykorzystujący koncepcję Banku Światowego z 1994 r. Bazową część systemu emerytalnego tworzą obowiązkowy I filar i fakultatywny II filar. W ramach I filara funkcjonuje konto oraz subkonto w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych (ZUS), natomiast II filar stanowią Otwarte Fundusze Emerytalne (OFE). Wysokość składki na ubezpieczenie emerytalne w ramach podstawowej części systemu emerytalnego wynosi 19,52% płacy

²⁷⁵ I. Olejnik, *Zabezpieczenie emerytalne. Modele i determinanty zachowań polskich gospodarstw domowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2016, s. 53.

brutto, z czego 12,22% trafia bezpośrednio do ZUS, natomiast pozostałe 7,3% może trafić albo w całości na subkonto w ZUS lub zostać podzielone pomiędzy subkonto a Otwarte Fundusze Emerytalne²⁷⁶.

Pierwszy filar systemu emerytalnego opiera się o zasadę repartycyjności – ze składek aktualnie pracujących wypłacane są bieżące świadczenia dla emerytów. I filar nie jest więc odporny na ryzyko demograficzne. Wzrastająca relacja liczby osób w wieku poprodukcyjnym w stosunku do ludności aktywnej zawodowo zagraża jego stabilności i wypłacalności. Problem ten dostrzegali już twórcy reformy emerytalnej, wprowadzając do systemu element kapitałowy, czyli OFE, które wówczas były obowiązkowe. Wobec niskiej konkurencji na rynku OFE, nadmiernego obciążenia ubezpieczonych z tytułu uczestnictwa w OFE (wysokie opłaty), a także pogłębiania się deficytu publicznego ze względu na potrzeby dofinansowywania wypłat bieżących emerytur dokonano reformy OFE. Wśród licznych zmian dotyczących funkcjonowania OFE dokonano m.in. przeksięgowania ponad 50% środków zgromadzonych w OFE do ZUS. W wyniku reformy OFE stało się fakultatywną częścią systemu bazowego²⁷⁷. Oszczędzający mają prawo zdecydować, czy chcą przekazywać część swojej składki do OFE, czy też całość środków ma trafiać do ZUS. W przypadku wyboru pierwszej opcji do OFE trafia 2,92% wymiaru podstawowej składki²⁷⁸. OFE mają charakter kapitałowy i są zarządzane przez Powszechne Towarzystwa Emerytalne.

III filar obejmuje dodatkowe promowane przez państwo (rząd) formy zabezpieczenia emerytalnego. Wśród instytucji działających w obszarze dobrowolnej części systemu emerytalnego wyróżniamy: Indywidualne Konta Emerytalne (IKE), Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego (IKZE), Pracownicze Programy Emerytalne (PPE), a od stycznia 2019 r. także Pracownicze Plany Kapitałowe (PPK).

Wśród powyższych instytucji na gruncie prawa najdłużej funkcjonują PPE, mające formę zbiorowego oszczędzania na emeryturę. Są one tworzone przez pracodawców, ale pracownicy dołączają do PPE na zasadzie dobrowolności. Ich celem jest gromadzenie i

²⁷⁶ Art. 22 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz. U. 1998 Nr 137 poz. 887 z późn. zm.).

²⁷⁷ D.K. Nowicki, *Kapitałowy system emerytalny po zmianach – wybrane zagadnienia prawne*, Komisja Nadzoru Finansowego, Warszawa 2014, s. 9-14.

²⁷⁸ W. Sułkowska (red.), *op. cit.*, s. 57.

inwestowanie środków w celu ich wypłaty uczestnikom programu po osiągnięciu przez nich odpowiedniego wieku²⁷⁹.

Z kolei Pracownicze Plany Kapitałowe są nowością w polskim systemie emerytalnym, wprowadzającą pewne innowacyjne rozwiązania²⁸⁰. PPK są powszechne, to znaczy zakłady pracy mają obowiązek zawierania umowy o prowadzenie PPK²⁸¹, a pracownicy są automatycznie zapisywani do planu, mają jednakże możliwość rezygnacji i wypisania się, przy czym po czterech latach od rezygnacji znów następuje automatyczne przypisanie do systemu²⁸². W ten sposób wykorzystywane są mechanizmy ekonomii behawioralnej, zakładającej, że ludzie są mniej skłonni do zrezygnowania z jakiegoś programu, niż dobrowolnego przystąpienia do niego (mechanizm inercji²⁸³). Z drugiej strony automatyczny zapis ma przeciwdziałać prokrastynacji, rozumianej jako skłonność do odkładania na później przy podejmowaniu decyzji²⁸⁴. Środki trafiające do PPK miałyby pochodzić zarówno ze składek opłacanych przez pracodawców, jak i pracowników, a także z dopłat Funduszu Pracy oraz jednorazowej składki powitalnej gwarantowanej przez budżet państwa²⁸⁵.

Zindywidualizowanymi formami gromadzenia oszczędności emerytalnych w ramach III filara są funkcjonujące od 2004 r. IKE i od 2011 r. IKZE. IKE były przewidywane już w reformie emerytalnej z 1999 r., zaś IKZE utworzono, ponieważ zarówno PPE, jak i IKE nie cieszyły się dużym zainteresowaniem. Na niski stopień partycypacji w PPE wpływ miało kilka czynników – konieczność przystosowania się przedsiębiorstw do nowych warunków

---

²⁷⁹ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o pracowniczych programach emerytalnych (Dz. U. 2004 Nr 116 poz. 1207 z późn. zm.), art. 3.

²⁸⁰ PPK będą w Polsce wprowadzane etapowo. Jako pierwsze do programu przystąpią największe firmy (zatrudniające powyżej 250 pracowników) – od 01.07.2019 r. Następnie przedsiębiorstwa zatrudniające od 50 do 249 osób – 01.01.2020 r., 20 do 49 osób – 01.07.2020 r. Natomiast przedsiębiorstwa zatrudniające poniżej 20 osób do programu przystąpią 01.01.2021 r. (zgodnie z art. 134 ustawy z dnia 4 października 2018 r. o pracowniczych planach kapitałowych, Dz. U. 2018 poz. 2215), a pozostałe podmioty zatrudniające od 01.01.2021 r.

²⁸¹ Istnieje możliwość zwolnienia z tego obowiązku, w sytuacji gdy zakład pracy założył wcześniej Pracowniczy Program Emerytalny, na który odprowadzane były składki w wysokości min. 3,5% wynagrodzenia i jeżeli do PPE przystąpiło przynajmniej 25% osób zatrudnionych w danym podmiocie (zgodnie z art. 133 ustawy z dnia 4 października 2018 r. o pracowniczych planach kapitałowych).

²⁸² Ustawa z dnia 4 października 2018 o pracowniczych planach kapitałowych (Dz. U. 2018 poz. 2215), art. 23.

²⁸³ K. Krzakiewicz, *Zmiany w organizacji i strukturalna inercja*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2014, nr 340, s. 450.

²⁸⁴ M. Szczepański, *Badanie możliwości wykorzystania ekonomii behawioralnej w reformowaniu systemów emerytalnych*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia”, 2017, nr 5 (89) cz.1, s. 426.

²⁸⁵ G. Gołębiowski, P. Russel, *Pracownicze Plany Kapitałowe a bezpieczeństwo finansowe Polaków*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2018, nr 358, s. 85-86.

gospodarczych po transformacji ustrojowej, problemy z rynkiem pracy, wysoka stopa bezrobocia, a także załamanie gospodarcze²⁸⁶. IKZE miało dawać korzyści niedostępne w dwóch poprzednich formach – możliwość odliczenia wpłat od podstawy opodatkowania. Uważano, że jest to brakująca zachęta podatkowa.

Główne zasady funkcjonowania IKE i IKZE w Polsce zostały określone przez ustawę z dnia 20 kwietnia 2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych i indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego²⁸⁷. Prawo do założenia IKE bądź IKZE posiada każda osoba fizyczna, która ukończyła 16 lat i ma nieograniczony obowiązek podatkowy. Można posiadać tylko jedno IKE i jedno IKZE, ale można korzystać z IKE i IKZE jednocześnie. Konto przysługuje osobie fizycznej, to znaczy nie można prowadzić go wspólnie np. z małżonkiem.

IKE lub IKZE prowadzone jest na mocy umowy zawartej przez oszczędzającego z wybraną instytucją finansową. W myśl ustawy może nią być:

- fundusz inwestycyjny albo dobrowolny fundusz emerytalny
- podmiot prowadzący działalność maklerską (domy maklerskie i banki prowadzące działalność maklerską)
- zakład ubezpieczeń
- bank²⁸⁸.

Charakter instytucji prowadzącej IKE lub IKZE determinuje konkretny produkt finansowy, w ramach którego gromadzone są oszczędności. Może nim być: jednostka uczestnictwa funduszu emerytalnego albo funduszu inwestycyjnego, rachunek papierów wartościowych lub rachunek pieniężny, ubezpieczenie na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym lub rachunek bankowy. Posiadaczowi konta przysługuje prawo do zmiany instytucji prowadzącej jego IKE lub IKZE, środki są wówczas przenoszone za pomocą wypłaty transferowej. Liczba takich zmian nie jest limitowana.

Dobrowolne fundusze emerytalne polecane są osobom nieposiadającym dużej wiedzy i doświadczenia dotyczącego rynku kapitałowego. To instytucje utworzone specjalnie z myślą o oszczędzaniu na emeryturę i oferujące zwykle dość umiarkowany poziom ryzyka

²⁸⁶ J. Wykowska, *III filar dla początkujących. Poradnik przyszłego emeryta*, Komisja Nadzoru Finansowego, Warszawa 2014, s. 7.

²⁸⁷ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych oraz indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego (Dz. U. 2004 Nr 116 poz. 1205 z późn. zm.).

²⁸⁸ *Ibidem*, art. 8.

inwestycyjnego. Z kolei fundusze inwestycyjne proponują zróżnicowaną politykę lokacyjną i poziom ryzyka, w związku z tym zarówno osoby z niską, jak i wysoką skłonnością do ryzyka będą mogły znaleźć tu dogodne dla siebie rozwiązanie²⁸⁹.

Oszczędzający, posiadający wysoki poziom wiedzy dotyczącej rynków finansowych mogą zdecydować się na założenie rachunku inwestycyjnego w podmiocie prowadzącym działalność maklerską. Dysponują wówczas całkowitą autonomią odnośnie podejmowanych decyzji inwestycyjnych, przejmując na siebie całość ryzyka rentowności takich inwestycji. Zaletą takiego rozwiązania są niskie koszty, gdyż nie są pobierane wówczas opłaty za zarządzanie.

Produktem hybrydowym jest ubezpieczenie na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym. Spełnia ono zarówno funkcję ochronną, jak i oszczędnościową. Poza możliwością przeznaczenia części składki na oszczędności emerytalne, oferuje również zabezpieczenie na wypadek śmierci bądź niezdolności do pracy. W umowie określa się relację pomiędzy wielkością składki ubezpieczeniowej, a inwestycyjnej.

Rachunek oszczędnościowy prowadzony w banku gwarantuje bezpieczeństwo powierzonego kapitału, jednak zyski oferowane przez takie produkty są relatywnie niższe. Ceną za niski poziom ryzyka jest mniejsza rentowność takiej inwestycji, która może być także ujemna, w sytuacji gdy odsetki od lokaty będą rosły w tempie wolniejszym niż inflacja. Być może dlatego banki są stosunkowo rzadko wybierane jako instytucja prowadząca IKE lub IKZE. Według raportu Komisji Nadzoru Finansowego na koniec czerwca 2018 r. IKZE prowadzone przez banki stanowiły 2,7% wszystkich IKZE, zaś w przypadku IKE było to 7,8%²⁹⁰. Największą popularnością cieszą się IKE i IKZE prowadzone przez zakłady ubezpieczeń (odpowiednio 58,9% i 63,9%).

Wysokość wpłat, jakich w ciągu roku można dokonać w ramach IKE i IKZE jest ograniczona. Wpłaty na IKE nie mogą przekroczyć trzykrotności średniego prognozowanego wynagrodzenia w gospodarce narodowej na dany rok (na 2019 r. jest to kwota 14295 zł), zaś wpłaty na IKZE mogą stanowić maksymalnie 1,2-krotność przeciętnego prognozowanego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce narodowej (5718 zł na 2019 r.). W przypadku

²⁸⁹ J. Wykowska, *op. cit.*, s. 31.

²⁹⁰ *Indywidualne Konta Emerytalne oraz Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego w I połowie 2018 r.*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2018, s. 9 i s. 21.

przekroczenia tych wielkości instytucja finansowa prowadząca rachunek ma obowiązek przekazać nadwyżkę w sposób określony w umowie o prowadzenie IKE lub IKZE. Przy oszczędzaniu na indywidualnych kontach nie ma obowiązku dokonywania corocznych wpłat, jednakże nie ma również możliwości zwiększenia limitu w kolejnym roku o wielkość niewykorzystanych wpłat z roku bieżącego.

IKE i IKZE różnią się zakresem opodatkowania środków. W przypadku IKE zastosowano model TEE (podatek-zwolnienie-zwolnienie), zaś dla IKZE obowiązuje reguła EET (zwolnienie-zwolnienie-podatek)²⁹¹. Wpłaty na IKE podlegają opodatkowaniu podatkiem dochodowym od osób fizycznych, natomiast wpłaty na IKZE mogą być odliczane od podstawy opodatkowania. Odwrotnie sytuacja kształtuje się w przypadku wypłat – wypłata z IKE jest zwolniona od podatku PIT, zaś wypłata z IKZE jest obciążona zryczałtowanym podatkiem dochodowym od osób fizycznych, stanowiącym 10% przychodu. Zachętą do oszczędzania w ramach IKE i IKZE może być natomiast zwolnienie zysku z inwestowania od podatku od zysków kapitałowych (tzw. podatku Belki).

Wypłata środków na IKE może nastąpić po ukończeniu 60. roku życia przez oszczędzającego lub po nabyciu uprawnień emerytalnych i ukończeniu 55 lat, warunkiem jest jednak dokonywanie wpłat w przynajmniej 5 latach kalendarzowych bądź 50% wpłat nie później niż 5 lat przed złożeniem wniosku o wypłatę. Środki z IKZE mogą być wypłacone po osiągnięciu 65 lat przez oszczędzającego i przy dokonywaniu wpłat w co najmniej 5 latach kalendarzowych. Wypłata może być rozłożona na raty bądź dokonana jednorazowo. W przypadku IKE i IKZE ważnym pojęciem jest również tzw. wypłata transferowa. Oznacza ona przeniesienie środków na inne konto. W przypadku IKE wypłaty transferowej można dokonać na inne IKE lub do PPE oszczędzającego lub w przypadku jego śmierci – na IKE lub PPE osoby uprawnionej. Środki z IKZE można przenieść na inne IKZE.

Możliwy jest zwrot całości lub części środków zgromadzonych na IKE, natomiast w przypadku IKZE zwrotowi podlega tylko całość środków. Zwrot jest obciążony naliczeniem podatku od zysków kapitałowych w wysokości 19%. Ponadto w przypadku IKZE kwota zwrotu jest również opodatkowana podatkiem dochodowym od osób fizycznych. Środki

---

²⁹¹E. Marcinkiewicz, *Znaczenie dobrowolnych funduszy emerytalnych jako instytucji III filara polskiego systemu emerytalnego*, [w:] *Współczesne problemy systemów emerytalnych. Wybrane zagadnienia* pod red. F. Chybalskiego, E. Marcinkiewicz, Monografie Politechniki Łódzkiej, Łódź 2015, s. 185.

gromadzone na rachunkach IKE i IKZE podlegają dziedziczeniu i nie obejmuje ich podatek od spadków i darowizn, natomiast dziedziczący IKZE zobowiązany jest przy wypłacie do zapłaty podatku stanowiącego 10% przychodu.

Prowadzenie indywidualnych kont emerytalnych i indywidualnych kont zabezpieczenia emerytalnego podlega kontroli Komisji Nadzoru Finansowego. Bezpieczeństwo zgromadzonych środków zapewniają także sektorowe regulacje prawne, odpowiednie rodzajowi instytucji, w której gromadzony jest kapitał emerytalny²⁹².

Choć wydawałoby się, że niskie prognozowane stopy zastąpienia z emerytury pochodzącej z obowiązkowej części systemu emerytalnego w połączeniu z zachętami podatkowymi stosowanymi przez ustawodawcę powinny przyczynić się do popularności IKE i IKZE w Polsce, ich faktyczne wykorzystanie pozostaje niewielkie. Według raportu Komisji Nadzoru Finansowego (KNF) na koniec czerwca 2018 r. w Polsce założonych było 960,6 tys. IKE oraz 701,4 tys. IKZE. W tabeli 1. przedstawiono liczbę IKE i IKZE w podziale na płeć i wiek.

Tabela 8.1. Liczba IKE i IKZE w podziale na płeć i wiek (dane na 30.06.2018 r.)

Wiek	IKE			IKZE		
	Kobiety	Mężczyźni	Razem	Kobiety	Mężczyźni	Razem
Do 30 lat	12573	16783	29356	19328	29598	48926
31-40 lat	76127	86712	162839	74737	91179	165916
41-50 lat	122309	121540	243849	99031	90723	189754
51-60 lat	139982	114587	254569	109997	85100	194097
60 lat i więcej	154492	115470	269962	53532	49176	102708
Ogółem	505483	455092	960575	355625	345776	701401

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Indywidualne Konta Emerytalne oraz Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego w I połowie 2018 r.*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2018, s. 8 i s. 20.

W przypadku IKE najwięcej kont posiadają osoby w wieku powyżej 60 lat, natomiast IKZE najpopularniejsze jest w przedziale wiekowym 51-60 lat. Najmniej IKE i IKZE występuje w najmłodszej grupie wiekowej oszczędzających. Całkowity przyrost liczby kont IKE w porównaniu do końca czerwca 2017 r. wyniósł 28,1 tys., natomiast dla IKZE 37,3 tys.

²⁹² W. Sułkowska (red.), *op. cit.*, s. 72.

Odnosząc dane o liczbie posiadaczy IKE i IKZE liczby ludności aktywnej zawodowo otrzymujemy, że około 9,62% osób aktywnych zawodowo posiada konto IKE bądź IKZE²⁹³, przy czym trzeba zwrócić uwagę na nieprecyzyjność tych szacunków ze względu na fakt, że część uczestników może mieć IKE i IKZE jednocześnie. Zainteresowanie tymi produktami jest więc raczej marginalne. Również na podstawie badań przeprowadzonych przez TNS Polska trudno oczekiwać, że sytuacja ta ulegnie znaczącej poprawie. Jedynie 7% ankietowanych w wieku 25-45 lat przyznało, że planując korzystanie na emeryturze z dodatkowych środków (poza emeryturą z I filara), wybierze IKE lub IKZE. Zdecydowana większość przyznała, że uzupełniającym źródłem utrzymania będzie podjęcie pracy²⁹⁴.

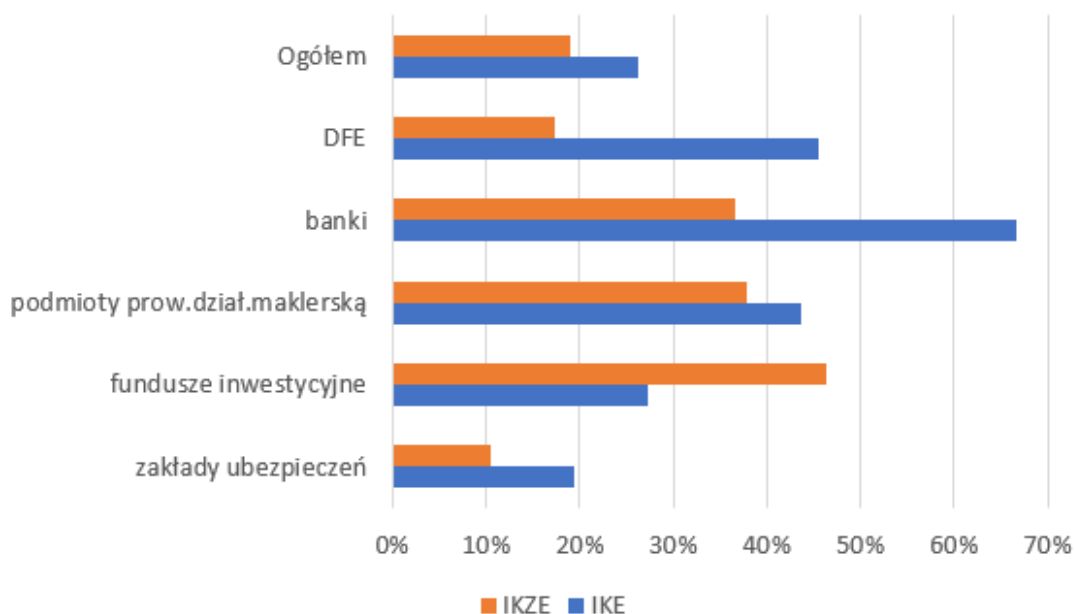
Poza analizą danych dotyczących liczby istniejących IKE i IKZE w Polsce istotne jest także rozpatrzenie ile spośród tych kont jest aktywne. Aktywność konta rozumie się jako zasilanie go regularnymi wpłatami. Nie istnieje bowiem obowiązek dokonywania wpłat w każdym roku. Na rysunku 1. przedstawiono aktywne konta IKE i IKZE według rodzaju prowadzących je instytucji finansowych. W przypadku IKE najwięcej aktywnych kont prowadzą banki (ponad 65%), ale wysoki odsetek odnotowują także dobrowolne fundusze emerytalne i podmioty prowadzące działalność maklerską. Dla IKZE największy odsetek aktywnych kont przypada na fundusze inwestycyjne (46,3%). Porównując oba rodzaje indywidualnych kont między sobą, większa systematyczność w dokonywaniu wpłat występuje wśród posiadaczy IKE. Przeciętnie aktywnych jest ponad 26% kont IKE. Wśród IKZE aktywnych jest jedynie 19% kont. Te dane wskazują, że nawet jeśli członkowie systemu emerytalnego decydują się skorzystać z III filara, brakuje regularności w ich oszczędzaniu, która jest przecież bardzo ważna w gromadzeniu kapitału emerytalnego.

---

²⁹³ W 2018 r. w Polsce aktywnych zawodowo według danych GUS było ok. 17 279 000 osób, natomiast łączna liczba kont IKE i IKZE wynosiła 1 661 976.

²⁹⁴ *Skłonność Polaków do dodatkowego oszczędzania na emeryturę – mit czy rzeczywistość?*, TNS Polska, 2016, s. 5.

Rysunek 8.1. Wskaźnik aktywnych IKE i IKZE w 2018 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Indywidualne Konta Emerytalne oraz Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego w I połowie 2018 r.*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2018, s. 14 i 25.

8.3. Determinanty dodatkowego oszczędzania na emeryturę

Przez gospodarstwo domowe rozumie się grupę osób gospodarujących wspólnym majątkiem i budżetem, mających na celu zaspokojenie potrzeb swoich członków²⁹⁵. Realizacja tego celu jest możliwa poprzez spełnianie dwóch funkcji: produkcyjnej i konsumpcyjnej. Racjonalni członkowie gospodarstw domowych w okresie aktywności zawodowej gromadzą oszczędności, w celu zapewnienia przyszłej konsumpcji w okresie, gdy przejdą już na emeryturę. Gospodarstwa domowe poszukują produktów, które spełniałyby jednocześnie kilka warunków: gwarancję odzyskania zainwestowanego kapitału wraz z wypracowanym zyskiem, wysoką płynność, umożliwiającą szybką zamianę instrumentu na gotówkę, przystępność pod względem organizacyjnym i ekonomicznym, a także łatwość rozporządzalności (np. w formie spadku)²⁹⁶.

Wśród czynników wpływających na upowszechnienie dodatkowego oszczędzania na starość wyróżniamy zarówno te zewnętrzne wobec jednostki, jak i od niej zależne. Do tej

²⁹⁵ Cz. Bywalec, *Gospodarstwo domowe. Ekonomika. Finanse. Konsumpcja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2017, s. 15.

²⁹⁶ Ibidem, s. 239.

pierwszej grupy zaliczane są np. rozwiązania wynikające z prawnej organizacji systemu emerytalnego, jak choćby wiek emerytalny; przeciętne oczekiwane trwanie życia czy strukturę demograficzną populacji. Mogą być to również czynniki związane ze stanem rozwoju gospodarki (wskaźniki makroekonomiczne takie jak produkt krajowy brutto, inflacja, stopy procentowe, bezrobocie itp.) oraz z rozwiązaniami oferowanymi przez instytucje finansowe, takie jak banki czy zakłady ubezpieczeń. Wpływ na decyzje o zabezpieczeniu emerytalnym mają również przewidywania ekonomiczne, dotyczące np. perspektyw koniunktury gospodarczej czy oczekiwań inflacyjnych²⁹⁷.

Analizując czynniki demograficzne, duży wpływ na postawę wobec zabezpieczeń emerytalnych ma płeć. Wskazuje się na różnice między postrzeganiem zabezpieczenia emerytalnego wśród kobiet i mężczyzn. Przeprowadzone badania zdają się potwierdzać tezę, że bardziej pozytywne nastawienie, większe zaufanie i wyższy poziom zgromadzonych oszczędności posiadają mężczyźni²⁹⁸. Przyczyną takiego stanu rzeczy może być model rynku pracy w danym kraju, większa awersja do ryzyka wśród kobiet i niższy poziom wiedzy finansowej. Z badań przeprowadzonych przez I. Olejnik i S. Białowąsa wynika, że te gospodarstwa domowe, w których większy jest udział dochodów osiągniętych przez mężczyznę, częściej korzystają z III filara systemu emerytalnego. Jednak w ponad 40% gospodarstw domowych decyzje finansowe są podejmowane wspólnie²⁹⁹.

Należy także zauważyć, że wobec zwykle krótszego okresu aktywności zawodowej wśród kobiet i dłuższego dalszego przeciętnego trwania życia (w porównaniu do mężczyzn) to kobiety zwykle znajdują się w gorszej sytuacji, jeśli chodzi o wysokość emerytury z części bazowej systemu emerytalnego. Kobieta przechodząca na emeryturę w wieku 60 lat ma przed sobą jeszcze ponad 24 lata życia na emeryturze, podczas gdy mężczyzna kończący aktywność zawodową w wieku 65 lat przeciętnie będzie pobierał emeryturę przez blisko 16 lat. Według prognoz ma to prowadzić do sporych dysproporcji pomiędzy wysokością

---

²⁹⁷ I. Olejnik, *op. cit.*, s. 72.

²⁹⁸ *Ibidem*.

²⁹⁹ *Ibidem*, s. 101-102.

emerytury, choć należy pamiętać, że przy ustalaniu emerytury dla bazowej części systemu emerytalnego wykorzystuje się tablice trwania życia uniwersalne dla obu płci³⁰⁰.

Wśród istotnych czynników zewnętrznych wobec jednostki, a mających wpływ na poziom oszczędności emerytalnych, jest kształt systemu emerytalnego. W przypadku Polski wskazuje się, że błędem podczas reformy emerytalnej w 1999 r. było ugruntowanie obrazu II filara, jako dodatkowej formy zabezpieczenia, podczas gdy składka na OFE pochodzi z bazowej części systemu emerytalnego. Doprowadziło to do marginalizacji znaczenia III filara jako rzeczywistej możliwości dobrowolnego oszczędzania na emeryturę³⁰¹. Taki stan rzeczy potwierdza również badanie przeprowadzone przez ZUS w 2016 r., w którym w jednym z pytań respondenci zostali poproszeni o wymienienie instrumentów oszczędzania na emeryturę zaliczanych do III filara. Na pierwszym miejscu wśród odpowiedzi znalazły się właśnie Otwarte Fundusze Emerytalne (27%), natomiast aż 36% ankietowanych nie potrafiło wskazać żadnego konkretnego instrumentu³⁰².

Istotne znaczenie mogą mieć także stopy zwrotu osiągnane przez instytucje działające w III filarze. Przykładem jest zmniejszenie się liczby kont IKE w wyniku kryzysu gospodarczego z lat 2008-2010 (zamknięcie około 100 tys. kont)³⁰³. Prawidłową ocenę efektywności takich inwestycji powinno opierać się jednak nie na krótkookresowych stopach zwrotu, a stopach zwrotu w długim okresie, gdyż gromadzenie oszczędności emerytalnych stanowi proces długookresowy.

Badania nad indywidualnymi czynnikami skłaniającymi do oszczędzania zapoczątkował John M. Keynes. Zgodnie z jego teorią poziomy zarówno konsumpcji, jak i oszczędności zależne są wprost proporcjonalnie od dochodu³⁰⁴. Inna koncepcja została natomiast przedstawiona w hipotezie cyklu życia (Ando, Modigliani), która mówi o wygładzaniu konsumpcji mającej na celu zachowanie stałego poziomu życia podczas całej

---

³⁰⁰ I. Olejnik, S. Białowąs, *Płeć a preferencje gospodarstw domowych w zakresie sposobu zabezpieczenia na okres starości*, [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Postawy, strategie, wyzwania* pod red. J. Ruteckiej-Góra, Oficyna Wydawnicza SGH, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2016, s. 99.

³⁰¹ Ł. Dopierała, *Indywidualne konta emerytalne prowadzone przez zakłady ubezpieczeń. Efektywność inwestycyjna i zasady funkcjonowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2018, s. 58.

³⁰² E. Cichowicz, J. Rutecka-Góra, *Świadomość Polaków dotycząca dodatkowego oszczędzania na starość – próba oceny oraz identyfikacji niezbędnych działań*, „Problemy polityki społecznej”, 2017, nr 3, s. 95.

³⁰³ T. Jedynak, *Ryzyko starości a dodatkowy system emerytalny w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2016, nr 8 (956), s. 14.

³⁰⁴ J. K. Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Palgrave Macmillan, Londyn 1936.

jego długości³⁰⁵. Z kolei teoria dochodu permanentnego M. Friedmana mówi, że oszczędności są generowane przez dochód tymczasowy (pojawiający się okazjonalnie)³⁰⁶. Gdy występują dochody przejściowe, wolne nadwyżkowe środki przeznaczone są na oszczędności.

Teoria cyklu życia sugeruje, że ludzie w celu zachowania dotychczasowej jakości konsumpcji gromadzą oszczędności przed przejściem na emeryturę. Ma na to wpływ wiek jednostki i ustalony przez prawo wiek emerytalny. Z danych przedstawionych wcześniej w tabeli 1. wynikało, że im krótszy czas pozostający do emerytury, tym więcej osób posiadało konto IKE bądź IKZE. Może to również zależeć od fazy życia w cyklu gospodarstwa domowego. Najwięcej gospodarstw domowych posiadających oszczędności emerytalne znajduje się w tzw. fazie „pustego gniazda”, czyli wówczas, gdy dzieci opuszczają dom rodzinny i stają się niezależne finansowo od rodziców. Najczęściej zbiega się to również w czasie ze spłaceniem kredytu hipotecznego³⁰⁷. Jest to zgodne z teorią mówiącą, że profil oszczędzania względem wieku przyjmuje kształt garbu – zwykle najwięcej oszczędności gromadzi się w wieku średnim, a mniej w wieku młodym i starym³⁰⁸.

Wśród psychologicznych czynników oszczędzania możemy wyróżnić indywidualne nastawienie do przyszłości np. dominacja myślenia optymistycznego zwykle zmniejsza skłonność do oszczędzania, z kolei pesymizm przyczynia się do jej zwiększenia. Osoby o nastawieniu optymistycznym chętniej podejmują ryzyko, co potwierdzają przeprowadzone badania. Optymiści częściej lokowali swoje oszczędności w aktywa o większym poziomie ryzyka np. nieruchomości, akcje, jednostki uczestnictwa funduszy inwestycyjnych, z kolei pesymiści chętniej wybierają lokaty, rachunki oszczędnościowe w bankach i obligacje³⁰⁹.

Psycholodzy rozważali również racjonalność wyboru konsumentów pomiędzy natychmiastową realizacją bieżącej konsumpcji, a oszczędzaniem, które może generować

---

³⁰⁵ A. Ando, F. Modigliani, *Tests of the Life Cycle Hypothesis of Saving: Comments and Suggestions*, „Bulletin of the Oxford Institute of Statistics” 1957, vol. 19, no. 2.

³⁰⁶ M. Friedman, *A Theory of Consumption Function*, Princeton University Press, Princeton 1957.

³⁰⁷ Ł. Dopierała, *op. cit.*, s. 54.

³⁰⁸ B. Liberda, *Oszczędności gospodarstw domowych – analiza przekrojowa i analiza kohort*, [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Postawy, strategie, wyzwania* pod red. J. Ruteckiej-Góra, Oficyna Wydawnicza SGH, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2016, s. 27.

³⁰⁹ S. Białowąs, *Zachowania oszczędnościowe w polskich gospodarstwach domowych. Postawy, determinanty, model*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2013, s. 76-80.

wyższe, ale późniejsze korzyści. Rezultatem tych badań jest wniosek, że przedkładanie bieżącej konsumpcji ponad oszczędzania nie jest samo w sobie nieracjonalne, gdyż istnieją czynniki, zagrażające realizacji takiej odłożonej konsumpcji, jak np. niespodziewana śmierć lub wysoka inflacja. Z psychologicznego punktu widzenia wielu ludzi wybiera mniejszą „nagrodę” w chwili terażniejszej, zamiast większej „nagrody” spodziewanej w późniejszym czasie³¹⁰.

Jednym z kluczowych czynników wpływających na poziom dobrowolnych oszczędności emerytalnych jest świadomość emerytalna. Z badania przeprowadzonego przez TNS Polska w 2016 r. wynika, że jeden na dziesięciu Polaków w wieku 25-45 lat uważa, że składki uiszczane w ramach I filara systemu emerytalnego wystarczą na pokrycie przyszłych kosztów życia na emeryturze³¹¹. Wśród badanych aż 53% nie potrafiło wymienić żadnej instytucjonalnej formy dodatkowego oszczędzania na emeryturę. Ponadto 9 na 10 Polaków w wieku 25-45 lat w żaden sposób nie oszczędza na emeryturę. Te liczby wskazują na ogromne zapotrzebowanie Polaków w zakresie edukacji finansowej. Brak świadomości istnienia takich form oszczędzania jak IKE czy IKZE może wynikać np. z niewielkiego zakresu kampanii informacyjnych i promocyjnych prowadzonych przez instytucje finansowe³¹². Jednocześnie Polacy zdają sobie sprawę ze swojej niskiej wiedzy w zakresie systemu emerytalnego. W badaniu przeprowadzonym przez Narodowy Bank Polski 49% ankietowanych według swojej subiektywnej oceny przyznało, że ich wiedza jest mała lub bardzo mała³¹³.

Badania oparte na modelu regresji logistycznej, przeprowadzone przez A. Kłopocką wykazały istotną zależność pomiędzy poziomem wiedzy w zakresie finansów a dobrowolnym oszczędzaniem na emeryturę. Gospodarstwa domowe, których głowa posiada dużą wiedzę finansową, prawdopodobieństwo uznania potrzeby dodatkowego oszczędzania na

---

³¹⁰ J. Perek-Białas, M. Rószkiewicz, *Skłonność gospodarstw domowych do oszczędzania w celu zabezpieczenia okresu starości*, Wydawnictwo PONT Info, Warszawa 1999, s. 25.

³¹¹ *Skłonność Polaków do dodatkowego oszczędzania na emeryturę – mit czy rzeczywistość?*, TNS Polska, 2016, s. 3.

³¹² J. Dąbrowski, *Wpływ prognoz stóp zastąpienia na skłonność do oszczędzania na indywidualnym koncie emerytalnym*, „Studia i Prace WNEiZ US” 2018, nr 51 T.1., s. 64.

³¹³ *Stan wiedzy i świadomości ekonomicznej Polaków 2015*, Narodowy Bank Polski, 2015, s. 22.

emeryturę jest o 80% wyższe niż wśród osób o niskim poziomie wiedzy finansowej³¹⁴. Nie bez znaczenia dla indywidualnych wysokości oszczędności emerytalnych pozostaje także wykształcenie jednostki i podejmowana forma aktywności zawodowej. Badania wykazały, że osoby prowadzące własną działalność gospodarczą chętniej sięgają również po indywidualne formy zabezpieczenia emerytalnego³¹⁵. Podobnie osoby o wyższym wykształceniu częściej decydują się na rozpoczęcie dodatkowego oszczędzania na emeryturę.

Niska świadomość emerytalna często powiązana jest także z poziomem zaufania wobec instytucji finansowych. Według *Diagnozy Społecznej 2015* największym zaufaniem wśród instytucji finansowych cieszył się Narodowy Bank Polski (83,8% badanych mających zdanie przyznało, że ma duże lub umiarkowane zaufanie), natomiast w przypadku instytucji związanych z sektorem ubezpieczeniowym poziom tego zaufania był niższy (np. dla Zakładu Ubezpieczeń Społecznych było to 48%). Zwykle poziom zaufania spada w przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowych w sektorze finansowym. W Polsce mogą potwierdzać to dane, które wskazywały na wzrost zaufania do instytucji finansowych w latach 2000-2007, zahamowany przez późniejszy kryzys³¹⁶. Wpływ na postrzeganie instytucji mają również media, często przedstawianie pojedynczych przypadków działań tych instytucji jako nieuczciwych ma wpływ na odbiór całego systemu. Z tego względu istotna jest jasność i jednoznaczność komunikacji instytucji z otoczeniem³¹⁷.

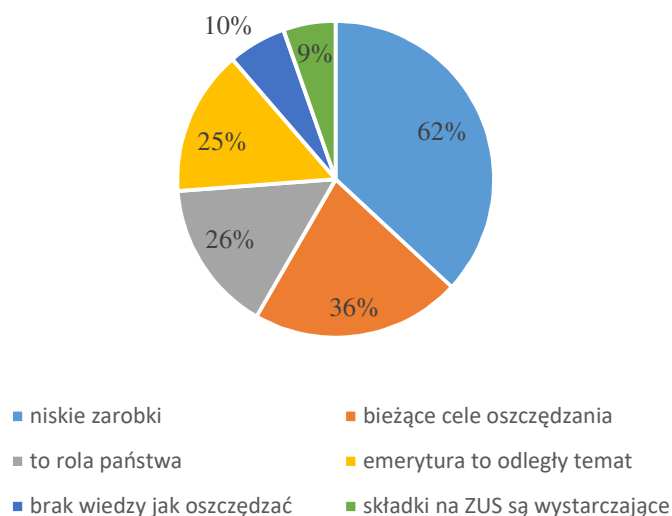
Czynniki warunkujące gromadzenie oszczędności emerytalnych są obszarem badań ankietowych różnych instytucji. Na rysunku 2. przedstawiono główne bariery w dodatkowym oszczędzaniu na emeryturę wynikające z badań TNS Polska z 2016 r. Według zdecydowanej większości ankietowanych (62%) główną przyczyną są zbyt niskie zarobki. Ponad 1/3 uważa także, że ważniejsze są bieżące cele, na które gromadzone są oszczędności, a ¼ uważa emeryturę za odległy problem. Wśród ankietowanych 26% uważa, że zapewnienie godnego utrzymania na emeryturze jest zadaniem państwa.

³¹⁴ A. Kłopocka, *Skłonność gospodarstw domowych do oszczędzania a wiedza ekonomiczna*, „Bank i Kredyt” 2018, nr 49 (5), s. 471.

³¹⁵ W. Loretto, Ph. White, C. Duncan, „Thatcher’s Children”, *Pensions and Retirement. Some Survey Evidence*, *Personnel Review*, vol. 30, no. 4, s. 386-403.

³¹⁶ *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, pod red. J. Czapińskiego i E. Panka, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2015, s. 82-83.

³¹⁷ J. Garczarczyk, M. Mocek, R. Skikiewicz, *Zachowania gospodarstw domowych na rynku usług finansowych w warunkach zmiennej koniunktury*, CeDeWu, Warszawa 2014, s. 17.

Rysunek 8.2. Bariery w oszczędzaniu na emeryturę Polaków

Źródło: *Skłonność Polaków do dodatkowego oszczędzania na emeryturę – mit czy rzeczywistość?*, TNS Polska, 2016, s. 9.

Wśród głównych czynników warunkujących oszczędzanie Polacy wymieniają: swoje możliwości finansowe, wysokość wydatków w gospodarstwie domowym, określenie celów oszczędzania, poziom wiedzy własnej na temat oszczędzania czy dobrą koniunkturę na rynkach finansowych. Wśród motywów oszczędzania najczęściej mówi się o nieprzewidzianych wydatkach (na tzw. „czarną godzinę”) i zabezpieczeniu przyszłości dzieci i członków rodziny. O oszczędzaniu w kontekście emerytury myśli tylko 15% oszczędzających³¹⁸.

Oczywistym czynnikiem braku gromadzenia oszczędności emerytalnych z indywidualnego punktu widzenia jest brak wystarczających środków finansowych na pokrycie tego celu. Na oszczędzanie na emeryturę częściej pozwalają sobie osoby o wyższych dochodach. Poniższa tabela prezentuje wyniki badań nad zależnością wysokości dochodu a chęci do zamiany składki emerytalnej na wynagrodzenie. Ankietowanym postawiono pytanie: czy woleliby, aby zamiast składki emerytalnej pracodawca zwiększył wynagrodzenie?

³¹⁸ I. Zmudzińska, *Postawy Polaków wobec systematycznego i długoterminowego oszczędzania*, [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Postawy, strategie, wyzwania* pod red. J. Ruteckiej-Góra, Oficyna Wydawnicza SGH, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2016, s. 115-116.

Tabela 8.2. Dochód a chęć przekazania składki emerytalnej na wynagrodzenie

Dochód osobisty/odpowiedź	Tak	Nie	Trudno powiedzieć
Do 1500 zł	43,7%	27,6%	28,7%
1501-2000 zł	46,0%	31,6%	22,5%
2001-2500 zł	49,1%	34,9%	16,0%
2501-3000 zł	46,6%	35,6%	17,8%
Powyżej 3000 zł	38,1%	48,8%	13,1%

Źródło: J. Czapiński, M. Góra, *Świadomość „emerytalna” Polaków. Raport z badania ilościowego*, Publikacje Europejskiego Kongresu Finansowego, Warszawa 2016, s. 23.

Z analizy tabeli 2. wynika, że skłonność do zamiany składki emerytalnej na wynagrodzenie jest najniższa wśród grupy osób o najwyższych dochodach. Z kolei ponad 40% osób o dochodach do 1500 zł preferowałoby otrzymywanie większego wynagrodzenia w chwili bieżącej, zamiast przeznaczania jego części na cele emerytalne. Wskazuje to na pewną zależność, polegającą na tym, że czym niższy dochód tym mniejsza skłonność do oszczędzania na cele emerytalne. Osoby o wyższych dochodach w większym stopniu mogą pozwolić sobie na takie oszczędności, ponieważ dysponują większą kwotą wolnych środków pieniężnych, które nie są im konieczne do zapewniania bieżącej konsumpcji. Analiza sytuacji dochodowej polskich gospodarstw domowych została przedstawiona w kolejnym podrozdziale.

8.4. Analiza możliwości oszczędnościowych polskich gospodarstw domowych

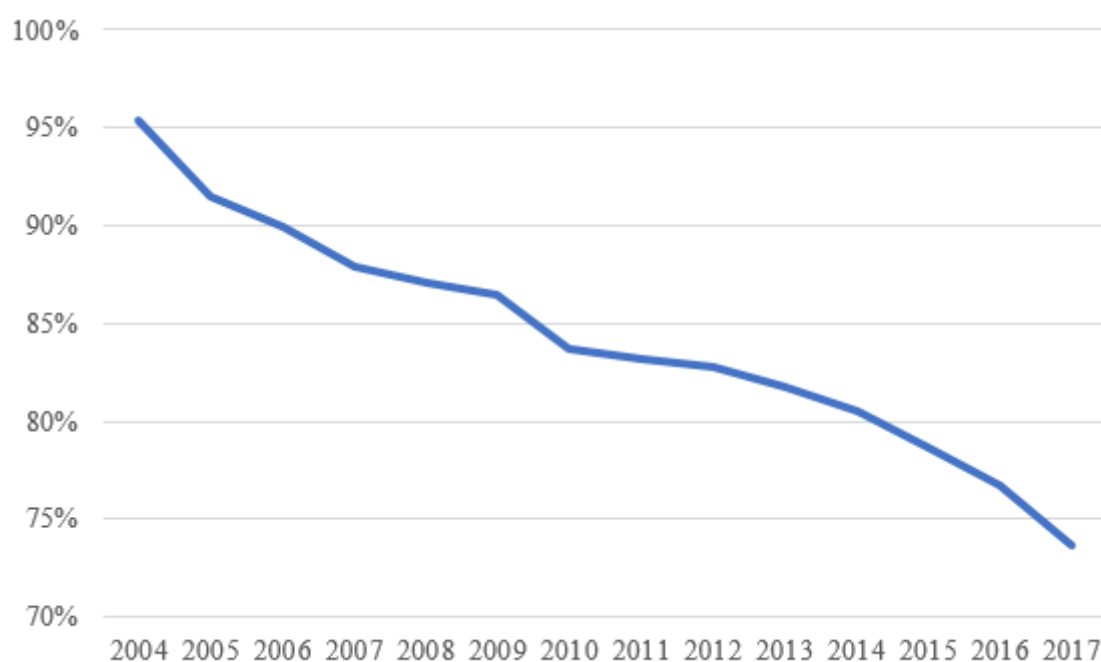
Niskie przewidywane stopy zastąpienia jednoznacznie wskazują, że dodatkowe oszczędzanie na emeryturę może być konieczne w celu zachowania poziomu życia porównywalnego do tego z okresu aktywności zawodowej. Z obliczeń przeprowadzonych przez T. Jedynaka wynika, że zakładając lukę emerytalną na poziomie 20%, początkowe wynagrodzenie w wysokości 4000 zł brutto (z roczną stopą wzrostu 2,3%), przewidywany wiek gromadzenia oszczędności równy 30 lat i przejście na emeryturę w wieku 65 lat, wysokość miesięcznych oszczędności powinna wynosić około 690 zł³¹⁹. Warto jednak rozważyć pytanie, czy polskie gospodarstwa domowe stać na takie oszczędności?

³¹⁹ T. Jedynak, *Luka emerytalna a potencjał do oszczędzania w polskich gospodarstwach domowych*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej. Organizacja i Zarządzanie” 2017, nr 73 s. 133.

Możliwości oszczędnościowe pojawiają się, gdy bieżące dochody pozwalają na zaspokojenie potrzeb konsumpcyjnych, a ponadto pojawia się wolna nadwyżka, którą przeznaczyć można właśnie na oszczędności bądź inwestycje. Oszczędności są definiowane jako takie wykorzystanie dochodu, który nie prowadzi do natychmiastowej konsumpcji³²⁰.

W celu zbadania możliwości oszczędnościowych polskich gospodarstw domowych dokonano analizy wysokości dochodów rozporządzalnych oraz wydatków. Na rysunku 3. przedstawiono udział wydatków w dochodach rozporządzalnych ludności w latach 2004-2017. Odsetek ten systematycznie spada (poza pojedynczym wzrostem w latach 2007-2008, prawdopodobnie ze względu na kryzys finansowy). Jeszcze w 2004 r. relacja wydatków do dochodu wynosiła ponad 95%, natomiast w 2017 r. było to nieco ponad 73,5%. Nastąpił więc zauważalny wzrost potencjału oszczędnościowego Polaków. Teoretycznie rzecz biorąc gospodarstwa domowe na oszczędności są w stanie przeznaczać obecnie około 26% swoich dochodów.

Rysunek 8.3. Udział wydatków w dochodach rozporządzalnych gospodarstw domowych w latach 2004-2017

Źródło: *Sytuacja gospodarstw domowych w 2017 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych*, GUS, 2017.

³²⁰ J. Perek-Biały, M. Rószkiewicz, *op. cit.*, s. 19.

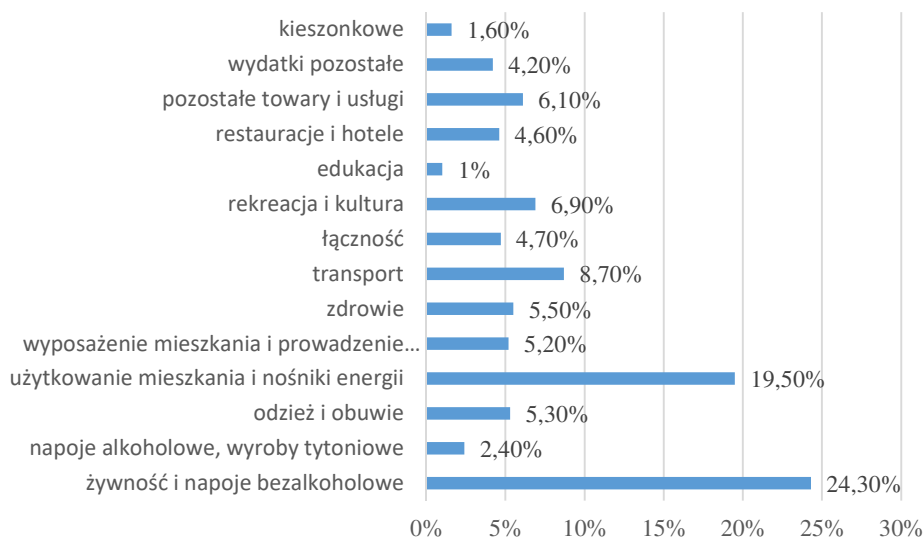
Warta uwagi jest jednak nie tylko analiza procentowa, ale wyrażenie dochodów rozporządzalnych gospodarstw domowych na osobę w konkretnych wartościach. Dane te zostały przedstawione w tabeli 3. Wynika z nich, że dochód rozporządzalny na osobę w badanym okresie wzrósł przeszło dwukrotnie, co świadczy o wyraźnej poprawie sytuacji dochodowej gospodarstw domowych. Może ona być spowodowana przede wszystkim poprawą ogólnej sytuacji gospodarczej w kraju, mniejszym bezrobociem i wzrostem przeciętnych wynagrodzeń.

Tabela 8.3. Dochody rozporządzalne na osobę w latach 2005-2017

Rok	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Dochód	761	835	929	1046	1114	1201	1235	1278	1299	1340	1386	1475	1598

Źródło: *Sytuacja gospodarstw domowych w 2017 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych*, GUS, 2017.

Istotne jest także rozpatrzenie struktury wydatków gospodarstw domowych. Przyjmuje się, że im bogatsze jest społeczeństwo, tym mniejszy udział wydatków podstawowych, takich jak żywność, czy opłaty za energię i użytkowanie mieszkania. Na rysunku 4. zaprezentowano rozkład wydatków przeciętnego gospodarstwa domowego w Polsce w 2017 r. Wynika z niego, że w strukturze wydatków najważniejszą część pochłaniają żywność i napoje bezalkoholowe, a następnie użytkowanie mieszkania i nośniki energii. Łącznie te dwie kategorie pochłaniają 43,8% wszystkich wydatków gospodarstw domowych. Tego rodzaju wydatki zwykle są trudne do ograniczenia, co przekłada się na mniejsze możliwości oszczędnościowe gospodarstw domowych.

Rysunek 8.4. Wydatki gospodarstw domowych w Polsce w 2017 r.

Źródło: *Sytuacja gospodarstw domowych w 2017 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych*, GUS, 2017.

Możliwości oszczędnościowe gospodarstw domowych warunkowane są przez wielkość różnicy między dochodami a wydatkami. Generowana nadwyżka może zostać przeznaczona na oszczędności emerytalne. W tabeli 4. zaprezentowano wysokość nadwyżek w zależności od grup społeczno-ekonomicznych w 2017 r. Największe nadwyżki dochodów nad wydatkami występują wśród rolników, choć gdyby odnieść to do ich wysokości nominalnego dochodu rozporządzalnego, to wcale nie są grupą, którą charakteryzują najwyższe dochody. Te osiągają pracujący na własny rachunek (1919 zł na osobę w 2017 r.), podczas gdy w gospodarstwie domowym rolników przeciętne dochody na osobę wynosiły 1576 zł³²¹. Przeciętnie można szacować, że w przeliczeniu *per capita* gospodarstwa domowe są w stanie miesięcznie oszczędzić około 300 zł. Na początku niniejszego rozdziału przyjęto przy różnych założeniach, iż oszczędności te powinny kształtować się na ponad dwukrotnie wyższym poziomie, aby rozmiary luki emerytalnej wynosiły około 20%. Dla wielu gospodarstw domowych taka wysokość oszczędności może jednak okazać się po prostu niemożliwa do realizacji, ze względu na brak możliwości ograniczenia wydatków konsumpcyjnych.

³²¹ *Sytuacja gospodarstw domowych w 2017 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych*, GUS, 2017, s. 2.

Tabela 8.4. Nadwyżki dochodów nad wydatkami w zależności od grup społeczno-ekonomicznych (w zł)

Pracownicy	Rolnicy	Pracujący na własny rachunek	Emeryci	Renciści
440	708	551	334	164

Źródło: *Sytuacja gospodarstw domowych w 2017 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych*, GUS, 2017.

Należy zaznaczyć, że wielkość nadwyżki nie zależy jedynie od rodzaju gospodarstwa domowego, lecz również od takich czynników, jak liczba osób w gospodarstwie domowym, wykształcenie głowy rodziny czy miejsce zamieszkania. Większa liczba członków gospodarstwa domowego przyczynia się do zmniejszenia dochodu rozporządzalnego na osobę. Wyższe wykształcenie głowy rodziny sprzyja powstawaniu nadwyżek, podobnie jak życie w większym mieście³²².

8.5. Podsumowanie

Podsumowując powyższe rozważania, niekorzystne prognozy dotyczące przyszłych stóp zastąpienia powinny wpływać na podejmowanie przez gospodarstwa domowe decyzji o dodatkowym oszczędzaniu na emeryturę. Celem badawczym rozdziału było wskazanie jaki jest obecny stan oszczędności Polaków oraz czy istnieją możliwości dochodowe jego rozwoju. Przeprowadzona analiza wskazała, że faktyczny stan oszczędności emerytalnych w Polsce jest niewysoki, jedynie ok. 10% osób aktywnych zawodowo korzysta z IKE bądź IKZE. Tak niski poziom partycypacji w tych instytucjach wynika to z różnych przyczyn, mających zarówno zewnętrzny jak i wewnętrzny charakter wobec uczestników systemów emerytalnych.

Jednym z głównych powodów niewielkiego udziału Polaków w dobrowolnych formach oszczędzania na emeryturę jest niski poziom świadomości emerytalnej. Polskie społeczeństwo nie posiada wystarczającej wiedzy w zakresie systemu emerytalnego, oferowanych produktów emerytalnych, a wielu Polaków przyznaje, że emeryturę traktuje jako odległy problem, którym nie warto zajmować się w chwili obecnej. Niska świadomość emerytalna ma wpływ na marginalne zainteresowanie rynkiem IKE i IKZE w Polsce.

Bardzo ważną grupę przyczyn niskiej partycypacji uczestników systemu emerytalnego w III filarze stanowią bariery dochodowe. Zdecydowana większość Polaków w badaniach

³²² T. Jedynek, *op. cit.*, s. 136.

ankietowych przyznaje, że nie gromadzi oszczędności emerytalnych ze względu na zbyt niskie zarobki. Przeprowadzona analiza danych dotyczących dochodów rozporządzalnych gospodarstw domowych oraz poziomu ich wydatków pozwoliła zweryfikować ten pogląd. Wprawdzie osiągnięte dochody pozwalają na gromadzenie oszczędności, nie mniej jednak ich poziom nie wystarczy na sfinansowanie całej luki emerytalnej, która według szacunków w przyszłości może sięgać rozmiarów 20-30%. Z rozważań wynikało, że przeciętnie na jedną osobę w polskim gospodarstwie domowym mogłoby przypaść około 300 zł oszczędności (w ujęciu miesięcznym), co nie stanowi nawet połowy oszczędności wymaganych do zrealizowania docelowej stopy zastąpienia.

Nadwyżki występujące w budżetach gospodarstw domowych mogłyby zostać zwiększone jedynie w przypadku wzrostu dochodów bądź redukcji wydatków. Na przełomie ostatnich lat w Polsce obserwowalny jest wyraźny (przeszło dwukrotny) wzrost dochodów rozporządzalnych i spadek udziału wydatków w tych dochodach, co sprawia, że możliwości oszczędnościowe gospodarstw domowych zwiększają się. Poprawa sytuacji dochodowej sprzyja postawom pro-oszczędnościowym, gdyż osoby w lepszej sytuacji materialnej wykazują większą skłonność do korzystania z dodatkowych form zabezpieczenia emerytalnego. Można więc oczekiwać, że utrzymanie trendu wzrostowego w zakresie dochodów rozporządzalnych gospodarstw domowych przyczyni się do zwiększenia możliwości partycypacji w dobrowolnych formach oszczędzania emerytalnego.

Oczywiście wnioski te opierają się na dużym uproszczeniu rzeczywistości. Nie można przewidzieć dokładnie, w jaki sposób będą zmieniać się przyszłe zmienne makroekonomiczne i demograficzne, które będą miały wpływ na rozmiary luki emerytalnej. Trudne jest również ustalenie odpowiedniego, docelowego poziomu stopy zastąpienia. Badaniu nie zostały także poddane możliwości oszczędnościowe, związane z ograniczaniem wydatków (konsumpcji).

Dobrowolne oszczędzanie na cele emerytalne wymaga wyrzeczenia się części bieżącej konsumpcji na rzecz przyszłych korzyści. Jednak spadek bieżących dochodów rozporządzalnych przekłada się na ich wygładzenie w całym cyklu życia, w związku z czym osoba przechodząca na emeryturę nie odczuje tak znaczącej różnicy w zakresie swojej sytuacji finansowej w porównaniu do okresu, kiedy była aktywna zawodowo. Dysponowanie

---

oszczędnościami w czasie emerytury sprawia, że jakość życia nie ulega tak odczuwalnemu pogorszeniu, co może być ważne w kontekście wydłużającego się przeciętnego trwania życia.

Wydaje się, że koniecznym działaniem w Polsce jest większe promowanie indywidualnych form oszczędności, rozpowszechnianie wiedzy emerytalnej, a także działania mające na celu budowanie większego zaufania wobec instytucji finansowych. Pewnym wyzwaniem dla rynku IKE i IKZE w Polsce może jednak okazać się także wprowadzenie Pracowniczych Planów Kapitałowych, do których pracownicy będą zapisywani automatycznie, a część składki będzie odprowadzana przez pracodawcę i państwo. Łatwość dostępu do PPK może sprawić, że oszczędzający w ramach III filara chętniej będą sięgać po tę formę, niż zindywidualizowane instytucje oszczędzania.

Rozdział 9.

Ubezpieczenia jako forma oszczędzania gospodarstw domowych w Polsce

Kamil Bugajski*

9.1. Wprowadzenie

Podstawowym celem ubezpieczeń na życie jest ochrona ubezpieczonego lub jego bliskich na wypadek nieszczęśliwych wypadków takich jak np.: śmierć ubezpieczonego, choroba, niezdolność do pracy, czy też utrata zarobków. Niniejsze opracowanie skupia się natomiast na roli ubezpieczeń życiowych w strukturze oszczędności gospodarstw domowych. Gospodarstwa domowe gromadzą swoje oszczędności w różnych formach. Najprostszym sposobem wydaje się być gromadzenie środków w postaci gotówki, czy też w dzisiejszych czasach w formie depozytu bankowego. Do wyboru istnieje jednak szereg możliwości oszczędzania, zarówno o charakterze finansowym (np. akcje, obligacje, jednostki uczestnictwa w funduszach inwestycyjnych, ubezpieczenia), jak i niefinansowym (np. nieruchomości, złoto, kamienie szlachetne, dzieła sztuki).

Jednym z motywów oszczędzania jest gromadzenie środków na starość, czyli na tzw. okres poprodukcyjny, w którym dochody jednostki są niższe niż w wieku produkcyjnym. Aspekt ten wywodzi się z hipotezy cyklu życia autorstwa Franco Modiglianiego oraz Alberta K. Ando³²³. Podobne poglądy prezentował Irving Fisher w swojej teorii wyboru międzyokresowego. Zdaniem I. Fishera konsument podczas podejmowania decyzji jest przewidujący i dokonuje wyboru takich dóbr i usług, aby jego bieżąca oraz przyszła użyteczność z konsumpcji była zmaksymalizowana w ciągu całego życia. Coraz częściej

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

³²³ P. Kulpaka, *Oszczędności, konsumpcja i dochody rozporządzalne gospodarstw domowych w wybranych krajach rozwiniętych i po transformacji ustrojowej*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa 2013, s. 59-63.

przytaczana jest również hipoteza międzypokoleniowych transferów majątku, według której zgromadzone oszczędności są przekazywane na rzecz dzieci lub wnuków³²⁴.

Zapewnienie środków na okres poprodukcyjny jest zadaniem bazowego systemu emerytalnego, ale często nie jest on wystarczającym i satysfakcjonującym rozwiązaniem. Gospodarstwa domowe szukają alternatywy, by lepiej zabezpieczyć się na starość. Rynek usług finansowych oferuje szereg produktów oszczędnościowych, z których mogą skorzystać gospodarstwa domowe. Za jedną z takich form oszczędzania można uznać ubezpieczenia działu I, czyli ubezpieczenia na życie.

W opracowaniu podjęto problem badawczy dotyczący zmian w systemie emerytalnym oraz wykorzystania ubezpieczeń jako formy oszczędzania przez gospodarstwa domowe w Polsce. W oparciu o tak zdefiniowany problem badawczy określono cel główny niniejszego opracowania, jakim jest analiza wpływu zmian w systemie emerytalnym na skłonność gospodarstw domowych do korzystania z ubezpieczeń na życie jako formy oszczędzania. W artykule poddano weryfikacji hipotezę zakładającą, że zmiany w systemie emerytalnym wpłynęły na zwiększenie roli ubezpieczeń życiowych jako produktu oszczędnościowego.

Niniejsza praca ma charakter deskryptywno-empiryczny, a jej struktura obrazuje podjęte cele badawcze. W pierwszej kolejności omówiony został system emerytalny w Polsce oraz najważniejsze modyfikacje tego systemu w latach 2010 - 2016. Następnie dokonano charakterystyki ubezpieczeń na życie. W ostatniej części opracowania przeanalizowano rynek oszczędności w Polsce w latach 2010 - 2016, ze szczególnym uwzględnieniem roli ubezpieczeń na tym rynku. Do analiz wykorzystano dane zgromadzone przez Narodowy Bank Polski, Komisję Nadzoru Finansowego oraz Polską Izbę Ubezpieczeń.

9.2. Powszechny system emerytalny w Polsce

Nowoczesne systemy emerytalne tworzy się na wzór umów ubezpieczenia, w których można wyróżnić fazę oszczędzania i fazę konsumpcji. W fazie oszczędzania podmiot odprowadza składki, a po spełnieniu odpowiednich warunków, wkracza w fazę konsumpcji.

---

³²⁴ T. Zalega, *Konsumpcja - Determinanty, teorie, modele*, PWE, Warszawa 2012, s. 71.

Jest to okres, w którym podmiot nie odprowadza już składek, lecz otrzymuje świadczenia, zwane emeryturą³²⁵.

Systemy emerytalne dzieli się na systemy repartycyjne i systemy kapitałowe. System repartycyjny opiera się na zasadzie solidarności społecznej, nazywanej umową międzypokoleniową. Świadczenia wypłacane są emerytom ze środków odprowadzanych przez aktualnie pracujące pokolenie³²⁶. W systemie tym nie ma czynnika inwestycyjnego - wpływające w danym roku składki są w całości wydatkowane na przypadające na dany rok świadczenia. Powyższy system działa sprawnie, dopóki zasilające go środki są wystarczające. W momencie pojawienia się niekorzystnych zmian ekonomicznych lub demograficznych, np. spadku ogólnego poziomu płac, starzenia się społeczeństwa, czy zwiększenia stopy bezrobocia, pojawia się zagrożenie niewypłacalności systemu emerytalnego. Do zalet systemu repartycyjnego zalicza się relatywnie wysoką odporność na kryzysy finansowe oraz inflację³²⁷.

System kapitałowy polega na odprowadzaniu składek do funduszu emerytalnego. Następnie środki te są lokowane na rynku finansowym w celu ich pomnożenia³²⁸. Główną zaletą systemu kapitałowego jest odporność na zmiany demograficzne w społeczeństwie, jednak wśród wad należy wymienić brak odporności na kryzysy gospodarcze, czy rosnącą inflację³²⁹. W praktyce najczęściej występują systemy mieszane, które zawierają zarówno cechy systemu repartycyjnego, jak również kapitałowego. W Polsce obowiązuje system mieszany, składający się z trzech filarów³³⁰.

Obecny system emerytalny zaczął funkcjonować w Polsce od 1999 roku, ale w późniejszym okresie był kilkakrotnie zmieniany. Początkowo pierwsze dwa filary miały

---

³²⁵ T. Jedynek, *Charakterystyka systemu emerytalnego w ramach powszechnego ubezpieczenia społecznego*, [w:] *System ubezpieczeń społecznych*, pod red. W. Sułkowska, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2014, s. 45.

³²⁶ M. Góra, *System emerytalny*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003, s. 41-44.

³²⁷ T. Jedynek, *op. cit.*, s. 45-46.

³²⁸ G. Szpor, *Struktura systemu ubezpieczeń społecznych*, [w:] *System ubezpieczeń społecznych, zagadnienia podstawowe*, pod. red. G. Szpor, LexisNexis, Warszawa 2007, s. 68-73.

³²⁹ T. Jedynek, *op. cit.*, s. 45-49.

³³⁰ P. Pelc, *Polityka Inwestycyjna OFE. Uwagi Metodologiczne, Forum dyskusyjne ubezpieczeń i funduszy emerytalnych nr 3/2004*, KNUIFE z. 3, 2004, s. 141-148.

charakter obowiązkowy³³¹. Kształt polskiego systemu emerytalnego powstałego na skutek reformy z 1999 roku przedstawia tabela nr 1.

Tabela 9.1. System emerytalny w Polsce po reformie z 1999 roku

	I filar	II filar	III filar
Forma	Konto w ZUS	Otwarte fundusze emerytalne	Pracownicze programy emerytalne
Instytucja	ZUS	Powszechne towarzystwa emerytalne	Instytucje rynku finansowego
Charakter uczestnictwa	Obowiązkowy	Obowiązkowy	Dobrowolny
Wysokość składki	12,22%	7,3%	Limitowana wysokość
System finansowania	Repartycyjny	Kapitałowy	Kapitałowy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: T. Jedynek, *Charakterystyka systemu emerytalnego w ramach powszechnego ubezpieczenia społecznego*, op. cit., s. 50

Po zmianach z 1999 roku pierwszy filar miał charakter repartycyjny, drugi tworzyły kapitałowe fundusze emerytalne, a trzeci miał charakter dobrowolny. Filarem o repartycyjnym systemie finansowania zajmował się, podobnie jak przed reformą Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS)³³². Drugi filar tworzyły otwarte fundusze emerytalne (OFE), czyli zinstytucjonalizowane formy indywidualnych kont emerytalnych. Z założenia otwarte fundusze emerytalne miały przynosić większe korzyści niż konto w ZUS, gdyż miały być prowadzone przez wyspecjalizowane i konkurujące ze sobą powszechne towarzystwa emerytalne (PTE)³³³. Trzeci filar systemu emerytalnego tworzyły pracownicze programy emerytalne (PPE). Były one dobrowolnym zabezpieczeniem emerytalnym pracowników w przedsiębiorstwie³³⁴. Pracownicze programy emerytalne zostaną szerzej omówione w dalszej części pracy.

W latach 2000 - 2010 dokonano niewielkich korekt powyższego systemu, dotyczących przede wszystkim III filaru. Oferta trzeciego filaru była bowiem ograniczona wyłącznie do osób pracujących w przedsiębiorstwach, które zdecydowały się utworzyć takie programy. W

³³¹ B. Kołosowska, *Skutki finansowe reformy systemu emerytalnego w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2004, s. 41-43.

³³² T. Jedynek, *op. cit.*, s. 49.

³³³ M. Góra, *op. cit.* s. 41-44.

³³⁴ B. Kołosowska, *op. cit.*, s. 139-140.

praktyce z omawianych usług zostały wykluczone osoby samozatrudnione, pracujące na podstawie umów cywilnoprawnych, a także pracownicy małych i średnich firm. Właśnie ze względu na powyższe kwestie postanowiono wprowadzić zmiany ułatwiające korzystanie z PPE. Utworzono także alternatywę dla tych programów w postaci indywidualnych kont emerytalnych (IKE), co stanowiło opóźnioną w czasie realizację reformy z 1999 roku³³⁵.

Nowy system wbrew swoim założeniom, okazał się być nieefektywny, a coroczny deficyt w Funduszu Ubezpieczeń Społecznych istotnie obciążał budżet państwa. Z myślą o zmniejszeniu deficytu budżetu państwa oraz zwiększeniu efektywności systemu emerytalnego, w 2011 roku na mocy ustawy z dnia 25 marca o zmianie niektórych ustaw związanych z funkcjonowaniem systemu ubezpieczeń społecznych, dokonano zmiany dotychczasowego podziału składki emerytalnej³³⁶. System emerytalny po zmianach z 2011 roku przedstawia tabela nr 2.

Tabela 9.2. System emerytalny w Polsce po zmianach z 2011 roku

	I filar	II filar		III filar		
Forma	Konto w ZUS	Subkonto w ZUS	OFE	PPE	IKE	IKZE
Instytucja	ZUS		PTE	Instytucje rynku finansowego		
Charakter	Obowiązkowy	Obowiązkowy		Dobrowolny		
Wysokość składki	12,22%	7,3%		Limitowana wysokość		
		3,8%	3,5%			
System	Repartycyjny	Repartycyjny	Kapitałowy	Kapitałowy		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: T. Jedynak, *Charakterystyka systemu emerytalnego w ramach powszechnego ubezpieczenia społecznego*, op. cit., s. 54.

Po zmianach z 2011 roku część składki przekazywanej do otwartych funduszy emerytalnych oddano do dyspozycji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. Środki te miały być ewidencjonowane na tzw. subkontach w ZUS. Świadczenia wypłacane na podstawie środków zaewidencjonowanych na subkoncie ZUS finansowane są repartycyjnie. Podobnie jak w przypadku OFE zachowano prawo do ich dziedziczenia, a także ustalono waloryzację środków w oparciu o wskaźnik PKB, odzwierciedlający zmiany koniunktury gospodarczej. Subkonto

³³⁵ T. Jedynak, *op. cit.*, s. 50.

³³⁶ Ustawa z dnia 25 marca 2011 r. o zmianie niektórych ustaw związanych z funkcjonowaniem systemu ubezpieczeń społecznych, Dz.U. 2011 nr 75 poz. 398, z późn. zm.

ZUS ma więc charakter systemu repartycyjnego z elementami charakterystycznymi dla systemów kapitałowych³³⁷. Reforma emerytalna z 2011 roku rozszerzyła także ofertę trzeciego filaru o indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego (IKZE). W myśl twórców nowego systemu wprowadzenie IKZE miało zwiększyć, wciąż niewielkie, zainteresowanie Polaków dodatkowym oszczędzaniem na okres starości. Zmiany z 2011 roku okazały się jednak niewystarczające z perspektywy budżetu państwa. W 2012 roku podniesiono wiek emerytalny dla kobiet z 60 do 67 lat oraz dla mężczyzn z 65 do 67 lat. Zrównano tym samym wiek emerytalny dla kobiet i mężczyzn. Skala zmian była jednak na tyle duża, że nowe przepisy miały być wprowadzane stopniowo. Począwszy od 1 stycznia 2013 roku wiek emerytalny miał być wydłużany co kwartał o jeden miesiąc. Docelowe założenia nowego systemu miały więc funkcjonować w przypadku mężczyzn od 2020 roku, a dla kobiet dopiero od 2040 roku³³⁸.

W 2014 roku wprowadzono kolejne zmiany w systemie emerytalnym, dotyczące przede wszystkim drugiego filaru. Jako przyczyny zmian wymieniano między innymi zły stan finansów publicznych oraz nieskuteczność otwartych funduszy emerytalnych³³⁹. Kształt polskiego systemu emerytalnego po 2014 roku przedstawia tabela nr 3.

Tabela 9.3. System emerytalny w Polsce po zmianach z 2014 roku

Forma	I filar		II filar	III filar		
	Konto w ZUS	Subkonto w ZUS	OFE	PPE	IKE	IKZE
Instytucja	ZUS		PTE	Instytucje rynku finansowego		
Charakter	Obowiązkowy	Obowiązkowy	Nieobowiązkowy*	Dobrowolny		
Wysokość składki	12,22%	7,3%		Limitowana wysokość		
		7,30% (4,38%)*	0,00% (2,92%)*			
System	Repartycyjny	Repartycyjny	Kapitałowy	Kapitałowy		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: T. Jedynak, *Charakterystyka systemu emerytalnego w ramach powszechnego ubezpieczenia społecznego*, op. cit., s. 57.

³³⁷ S. Jakubowski, *Funkcje subkonta ZUS a uwarunkowania prawne*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych” 2018 nr 1/2018, s. 80-94.

³³⁸ W listopadzie 2016 roku, zgodnie z zapowiedzią nowego rządu, postanowiono przywrócić wiek emerytalny - 60 lat dla kobiet oraz 65 lat dla mężczyzn. Zmiany zaczęły obowiązywać od roku 2017.

³³⁹ T. Jedynak, *op. cit.*, s. 56

Na mocy Ustawy z dnia 6 grudnia 2013 roku o zmianie niektórych ustaw w związku z określeniem zasad wypłaty emerytur ze środków zgromadzonych w otwartych funduszach emerytalnych wprowadzono następujące zmiany³⁴⁰:

- umożliwiono ubezpieczonym dokonanie wyboru w zakresie uczestnictwa w OFE,
- dla osób, które zadeklarowały chęć uczestnictwa w OFE ustalono wysokość składki przekazywanej do OFE na poziomie 2,92% podstawy wymiaru (pozostała część trafiała na subkonto w ZUS),
- zlikwidowano mechanizm minimalnej stopy zwrotu w OFE,
- zmieniono limity inwestycyjne OFE,

a także podjęto kroki mające na celu obniżenie opłat pobieranych przez OFE.

Ponadto przeniesiono i umorzono posiadane przez OFE obligacje Skarbu Państwa, z jednoczesnym zapisaniem uprawnień z nich wynikających na subkoncie kapitałowym w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych. W przypadku osób, które nie złożyły deklaracji uczestnictwa w OFE całość składki z II filara została przeniesiona na subkonto w ZUS. Natomiast w przypadku osób, które zdecydowały się na korzystanie z OFE – część składki - 4,38% podstawy wymiaru składek była zapisana na subkoncie w ZUS, a pozostała część trafiała do OFE³⁴¹. Można zauważyć, że zmiany z 2014 roku dotyczyły przede wszystkim drugiego filaru i skupiały się na podziale składki pomiędzy subkontem w ZUS a OFE. W 2014 roku z możliwości wyboru OFE skorzystało 2 517 270 osób (15,1% uprawnionych)³⁴².

System emerytalny w Polsce składa się więc z 3 filarów, z czego pierwsze dwa mają charakter obowiązkowy. Trzeci filar jest całkowicie dobrowolny, a za jego ofertę odpowiadają instytucje rynku finansowego. Od 2011 roku do dyspozycji Polaków są trzy różne formy dobrowolnego zabezpieczenia emerytalnego, promowanego przez państwo. Są to:

- Pracownicze programy emerytalne (PPE),
- Indywidualne konta emerytalne (IKE),
- Indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego (IKZE).

³⁴⁰ Ustawa z dnia 6 grudnia 2013 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z określeniem zasad wypłaty emerytur ze środków zgromadzonych w otwartych funduszach emerytalnych, (Dz.U. 2013 poz. 1717, z późn. zm.)

³⁴¹ <https://www.zus.pl/pracujacy/twoje-konto-w-zus/subkonto>, dostęp: 07.04.2019 r.

³⁴² <https://www.mpips.gov.pl/aktualnosci-wszystkie/art,5539,7800,startuje-okienko-transferowe-zus-ofe.html>, dostęp: 12.03.2018 r.

Pracownicze programy emerytalne funkcjonowały od 1999 roku i mogły przybierać następujące formy:

- 1) funduszu emerytalnego,
- 2) umowy pomiędzy pracownikiem a pracodawcą o wnoszenie składek do funduszu inwestycyjnego,
- 3) umowy grupowego ubezpieczenia na życie pracowników z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym,
- 4) zarządzenia zagranicznego³⁴³.

Składka w PPE dzielona jest na podstawową oraz dodatkową. Składkę podstawową opłaca pracodawca. Nie jest ona wliczana do wynagrodzenia, stanowiącego podstawę obliczenia składek na ubezpieczenie społeczne. Składka podstawowa jest ograniczona i nie może przekraczać 7% wynagrodzenia pracownika. Składka podstawowa opodatkowana jest podatkiem dochodowym od osób fizycznych. Uczestnik pracowniczego programu emerytalnego nie zostanie natomiast obciążony podatkiem Belki przy wypłacie środków (wyjątkiem jest sytuacja, gdy środki są zwracane ze względu na likwidację programu i nie są przekazane na IKE lub rachunek innego PPE). Zaletą PPE jest również możliwość zaliczenia przez pracodawcę składki podstawowej do kosztów uzyskania przychodu³⁴⁴. Składka dodatkowa jest zindywidualizowana i w całości finansowana przez pracownika. Wysokość składki dodatkowej określana jest w deklaracji uczestnictwa przez pracownika jako procent wynagrodzenia lub stała kwota³⁴⁵. Wysokość kwoty odpowiadającej sumie składek dodatkowych wniesionych przez uczestnika do PPE jest limitowana do czteroipółkrotności przeciętnego prognozowanego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce narodowej na dany rok. W roku 2016 limit wyniósł 18247,50 zł³⁴⁶. Wypłata środków z PPE następuje, gdy zostanie spełniony jeden z poniższych warunków:

- uczestnik programu zażąda wypłaty środków po ukończeniu 60 roku życia lub

³⁴³ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o pracowniczych programach emerytalnych, Dz. U. z 2016 r. poz. 1449, z późn. zm.

³⁴⁴ <https://www.pit.pl/aktualnosci/firmowe-programy-emerytalne-srodki-z-ppe-bez-podatku-belki-920273> , dostęp: 07.04.2019 r.

³⁴⁵ R. Garbiec, *Ubezpieczenia w teorii i praktyce, Część I, System ubezpieczeń społecznych*, wydanie siódme zaktualizowane, Sekcja Wydawnicza Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej Częstochowa 2016, s.59-60.

³⁴⁶ <https://www.gov.pl/web/rodzina/ppe-pracownicze-programy-emerytalne>, dostęp: 07.04.2019 r.

uzyskaniu prawa do emerytury z I filaru i ukończeniu 55 roku życia,

- uczestnik ukończy 70 lat życia,
- nastąpi śmierć uczestnika programu (w takiej sytuacji środki zostaną przekazane osobie uposażonej)³⁴⁷.

Środki wypłacane są jednorazowo lub ratalnie, a jednorazowe wypłaty muszą być dokonane w terminie 1 miesiąca od daty złożenia żądania³⁴⁸.

Indywidualne konta emerytalne (IKE) oraz Indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego (IKZE) zawierane są w formie umowy pomiędzy oszczędzającym a:

- funduszem inwestycyjnym,
- podmiotem prowadzącym działalność maklerską,
- zakładem ubezpieczeń,
- bankiem,
- dobrowolnym funduszem emerytalnym³⁴⁹.

Wpłaty na IKE w danym roku kalendarzowym nie mogą przekraczać trzykrotności prognozowanego miesięcznego wynagrodzenia w gospodarce narodowej. Wartość ta określana jest co roku w ustawie budżetowej lub ustawie o prowizorium budżetowym³⁵⁰. W 2016 roku limit wpłat na IKE wyniósł 12165 zł³⁵¹. Wypłata środków z IKE jest dokonywana po złożeniu przez oszczędzającego odpowiedniego wniosku. Uprawnioną do złożenia wniosku jest osoba, która ukończyła 60 rok życia lub oraz ukończyła 55 rok życia i jednocześnie nabyła prawa do emerytury z pierwszego filaru. Dodatkowo spełniony musi być jeden z dwóch poniższych warunków:

- dokonano wpłat na IKE w co najmniej pięciu latach kalendarzowych,
- dokonano ponad połowy wartości wpłat nie później niż na 5 lat przed złożeniem wniosku o dokonanie wypłaty.

Zaletą IKE jest zwolnienie z podatku od dochodów kapitałowych po spełnieniu

³⁴⁷ R. Garbiec, *op. cit.*, s. 60.

³⁴⁸ *Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o pracowniczych programach emerytalnych*, (Dz. U. z 2016 r. poz. 1449, z późn. zm.).

³⁴⁹ <https://www.mpips.gov.pl/ubezpieczenia-spoeczne/ubezpieczenie-emerytalne/indywidualne-konto-emerytalne/ike-w-pytaniach-i-odpowiedziach/>, dostęp: 02.06.2018 r.

³⁵⁰ G. Szpor, *op. cit.* s. 225-226.

³⁵¹ <https://www.gov.pl/web/rodzina/ike-limit-wplat>, dostęp: 07.04.2019 r.

powyższych warunków. Dodatkowo oszczędzającemu na IKE przysługuje zwolnienie z podatku dochodowego od osób fizycznych (tylko dla środków zgromadzonych przez oszczędzającego na jednym koncie IKE lub kilku IKE zarządzanych przez to samo towarzystwo funduszy inwestycyjnych – łącznie do wysokości limitu)³⁵². W przypadku śmierci oszczędzającego, środki wypłacane są na wniosek osoby uprawnionej. Wypłata środków powinna być dokonana w ciągu 14 dni od daty złożenia wniosku³⁵³.

Limit wpłat na IKZE w danym roku kalendarzowym stanowi 1,2-krotność prognozowanego miesięcznego wynagrodzenia w gospodarce narodowej i w 2016 roku wynosił 4866 zł³⁵⁴. Zaletą gromadzenia środków na indywidualnym koncie zabezpieczenia emerytalnego jest prawo do odliczenia wpłat na IKZE od dochodu (z tytułu wyłącznie jednego IKZE lub kilku IKZE zarządzanych przez to samo towarzystwo funduszy inwestycyjnych – łącznie do wysokości limitu). Wypłata środków zgromadzonych na IKZE następuje w przypadku ukończenia przez ubezpieczonego 65 roku życia. Dodatkowo minimalny okres oszczędzania nie może być krótszy niż 5 lat. Wypłata może być dokonana jednorazowo lub ratalnie i opodatkowana jest zryczałtowanym podatkiem ze stawką 10%. Okres ratalny musi wynosić przynajmniej 10 lat. Jeżeli okres oszczędzania był krótszy, wówczas okres ratalny jest równy okresowi składkowemu. Oszczędzający na IKZE może zwrócić się z wnioskiem o wcześniejszy zwrot środków zgromadzonych na koncie, ale wówczas wypłata podlega opodatkowaniu podatkiem dochodowym od osób fizycznych według skali podatkowej³⁵⁵.

9.3. Charakterystyka ubezpieczeń na życie

Ubezpieczenia na życie zgodnie z załącznikiem do ustawy z dnia 11 września 2015 roku o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej dzieli ubezpieczenia stanowią I dział ubezpieczeń³⁵⁶. Dział II dotyczy pozostałych ubezpieczeń osobowych oraz ubezpieczeń

³⁵² Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych oraz indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego, Dz.U. 2004 nr 116 poz. 1205, z późn. zm.

³⁵³ <https://www.gov.pl/web/rodzina/co-trzeba-wiedziec-o-ike>, dostęp: 07.04.2019 r.

³⁵⁴ <https://www.gov.pl/web/rodzina/ikze-limit-wplat>, dostęp: 07.04.2019 r.

³⁵⁵ <https://www.gov.pl/web/rodzina/ikze-indywidualne-konto-zabezpieczenia-emerytalnego>, dostęp: 07.04.2019r.

³⁵⁶ Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, (Dz.U. 2015 poz. 1844, z późn. zm.).

majątkowych. W niniejszym artykule omówiony zostanie wyłącznie dział I ubezpieczeń, który dzieli się na poniższe grupy:

- Grupa 1. Ubezpieczenia na życie
- Grupa 2. Ubezpieczenia posagowe, zaopatrzenia dzieci
- Grupa 3. Ubezpieczenia na życie, jeżeli są związane z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym, a także ubezpieczenia na życie w których świadczenie zakładu ubezpieczeń jest ustalane w oparciu o określone indeksy lub inne wartości bazowe
- Grupa 4. Ubezpieczenia rentowe
- Grupa 5. Ubezpieczenia wypadkowe i chorobowe, jeśli są uzupełnieniem ubezpieczeń wymienionych w grupach 1 - 4.

Formalnie śmierć ubezpieczonego jest zdarzeniem pewnym i z tego względu nie powinna być przedmiotem ubezpieczenia w ramach umowy bezterminowej (nie spełnia kryteriów zdarzenia losowego). Jednak z drugiej strony nieznane są zarówno moment jak i okoliczności oraz przyczyna nastąpienia śmierci, dlatego śmierć ubezpieczonego zaliczana jest do wypadków ubezpieczeniowych³⁵⁷.

Zgodnie z artykułem 829 kodeksu cywilnego ubezpieczenia osobowe, w skład których wchodzi między innymi ubezpieczenia na życie, mogą dotyczyć śmierci osoby ubezpieczonej lub dożycia przez nią określonego wieku. W pierwszym z wymienionych przypadków głównym celem umowy jest zabezpieczenie uposażonych (na przykład dzieci lub współmałżonka) na wypadek śmierci osoby ubezpieczonej. To właśnie śmierć osoby ubezpieczonej jest zdarzeniem, które powoduje wypłatę świadczenia. Natomiast w przypadku ubezpieczeń na dożycie świadczenie jest wypłacane przez ubezpieczyciela po tym jak ubezpieczony dożyje ustalonego w umowie wieku. W Polsce oferowany jest również produkt mieszany - ubezpieczenie na życie i dożycie. W ramach takiego ubezpieczenia wypłata świadczenia następuje w momencie jednego z dwóch zdarzeń - śmierci ubezpieczonego lub dożycia przez niego określonego wieku³⁵⁸. Ubezpieczenia życiowe mogą mieć różnorodny charakter:

³⁵⁷ W. Sułkowska, *Ubezpieczenia*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2007, s. 105.

³⁵⁸ P. Kania, *Ubezpieczenia na życie w aspekcie optymalizacji ochrony przed skutkami ryzyka osobowego*, Fundacja WARTY i Kredyt Banku „Razem możemy więcej”, Warszawa 2008, s. 72.

- ochronny – oferuje wyłącznie możliwość wypłaty świadczenia w wyniku zdarzenia ubezpieczeniowego,
- ochronno-oszczędnościowy – wiąże się z wykorzystaniem wartości gotówkowej ubezpieczenia, np. poprzez wykup ubezpieczenia lub zaciągnięcie pożyczki pod zastaw polisy,
- ochronno-inwestycyjny – ma podobny charakter do funkcji ochronno-oszczędnościowej, ale część oszczędnościowa jest w tym przypadku inwestowana przez zakład ubezpieczeń na ryzyko ubezpieczającego (a co za tym idzie także ubezpieczonego czy uposażonego)³⁵⁹.

Klasycznym i najczęściej spotykanym na rynku produktem ubezpieczeniowym na życie jest ubezpieczenie terminowe. Świadczenie jest wypłacane, gdy zdarzenie ubezpieczeniowe nastąpi w trakcie trwania ochrony ubezpieczeniowej, zawartej w umowie. Ryzyko ponoszone przez zakład ubezpieczeń jest szacowane na podstawie przedstawionej przez ubezpieczonego dokumentacji medycznej³⁶⁰. Dodatkowo w ogólnych warunkach ubezpieczenia (OWU) zakłady ubezpieczeń stosują szereg wyłączeń, zwalniających z wypłaty świadczenia (wśród najczęstszych wymienia się terror oraz działania wojenne, niektóre choroby jak między innymi HIV lub AIDS, śmierć podczas wykonywania niebezpiecznego zawodu lub uprawiania dyscypliny sportu)³⁶¹.

Ubezpieczenia na życie są charakterystyczne także z punktu widzenia ryzyka, gdyż rośnie ono wraz z wiekiem ubezpieczonego. W przedziale wiekowym 20-40 lat dzieje się to stosunkowo wolno, ale w przypadku osób starszych wzrost ten jest coraz szybszy. Mając na uwadze powyższe okoliczności z założenia przy długoterminowym ubezpieczeniu (na okres kilkudziesięciu lat) na początku okresu, gdy człowiek jest młody i ryzyko jego śmierci jest teoretycznie niższe, składka powinna być niska. Z czasem powinna rosnąć, by pod koniec umowy osiągnąć najwyższą wartość. Model ten nie sprawdziłby się jednak w praktyce, ponieważ największe obciążenie, przypadałoby na okres, kiedy ubezpieczony z racji swego wieku ma ograniczone możliwości zarobku. Dlatego też w ubezpieczeniach życiowych długoterminowych przyjmuje się stałą „uśrednioną” składkę. Stała składka narzuca ostrożną

---

³⁵⁹ *Ibidem*, s. 72.

³⁶⁰ M. Iwanicz-Drozdowska, *Ubezpieczenia*, PWE, Warszawa 2013, s. 277-292.

³⁶¹ W. Sułkowska, *op. cit.*, s. 105

kalkulację dokonywaną przez zakład ubezpieczeń, bowiem w kolejnych latach nie można skorygować składki, nawet jeśli zmieni się ryzyko ubezpieczeniowe (chyba, że zezwoli na to ubezpieczający)³⁶². Z tego też powodu charakterystyczne dla ubezpieczeń na życie jest tworzenie przez zakład ubezpieczeń rezerwy matematycznej na przyszłe zobowiązania. Rezerwa matematyczna jest różnicą między wartością przewidywanych przyszłych świadczeń a wartością oczekiwanych przyszłych składek³⁶³

Na podstawie przedstawionej powyżej klasyfikacji można zauważyć, że ubezpieczenia na życie mogą być produktem złożonym, pełniącym zarówno rolę ochrony przed danym zdarzeniem (a właściwie zrekompensować w pewnym stopniu stratę wynikającą z danego zdarzenia) jak również mającym funkcję oszczędnościową.

9.4. Ubezpieczenie jako produkt oszczędnościowy

Celem niniejszego opracowania jest określenie, czy zmiany w systemie emerytalnym mają wpływ na korzystanie z ubezpieczeń jako produktu oszczędnościowego. Aby odpowiedzieć na to pytanie należy bliżej przyjrzeć się danym liczbowym, publikowanym co roku przez takie instytucje jak Narodowy Bank Polski, Komisja Nadzoru Finansowego czy Polska Izba Ubezpieczeń. W tabeli nr 4 zaprezentowano wybrane dane dotyczące systemu emerytalnego.

Tabela 9.4. Wybrane dane ilościowe z systemu emerytalnego w Polsce w latach 2010-2016

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Liczba członków OFE	14 930 991	15 493 373	15 942 282	16 377 714	16 621 686	16 532 142	16 424 243
Liczba PPE	1 113	1 116	1 094	1 070	1 064	1 054	1 036
Liczba aktywnych uczestników PPE	291 188	280 320	302 113	314 041	322 233	329 690	330 228
Liczba IKE	792 466	814 449	813 292	817 651	824 485	858 725	902 615
IKE, na które dokonano	251 898	274 971	257 777	259 923	264 217	269 526	285 001

³⁶² *Ibidem*, s. 105.

³⁶³ A. Śliwiński, *Ubezpieczenia na życie*, [w:] *Ubezpieczenia*, pod red. W. Ronka-Chmielowiec, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2016, s. 279.

wpłaty w danym roku							
Liczba IKZE	-	-	496 821	496 436	528 142	597 259	643 112
IKZE, na które dokonano wpłaty w danym roku	-	-	32,8 tys.	54,4 tys.	86,5 tys.	142,8 tys.	169,6 tys.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Banku Polskiego (www.nbp.pl) oraz Komisji Nadzoru Finansowego (www.knf.gov.pl).

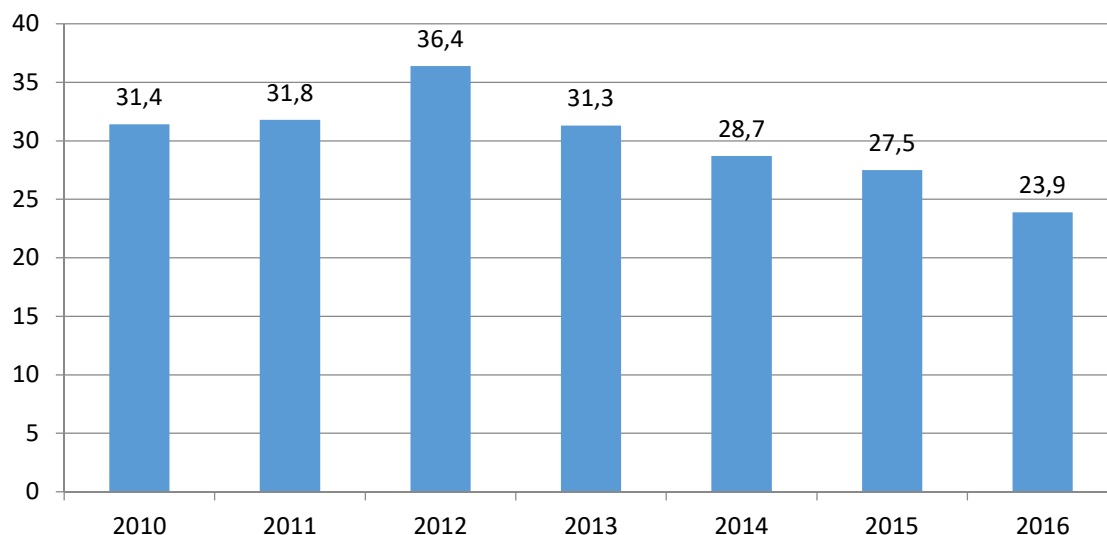
Liczba członków Otwartych Funduszy Emerytalnych w latach 2010-2014 regularnie rosła, jednak od 2014 roku następuje wyraźny spadek spowodowany, wymienionymi już w niniejszym artykule, zmianami w systemie emerytalnym. Od reformy z 1999 roku nieprzerwanie rosła ilość zarejestrowanych Pracowniczych Programów Emerytalnych, osiągając ekstremum w 2011 roku. Od 2011 roku liczba PPE ciągle maleje, a wśród głównych przyczyn wymienia się powstanie nowej formy w ramach III filaru, czyli Indywidualnych Kont Zabezpieczenia Emerytalnego. Liczba Aktywnych uczestników PPE na początku badanego okresu wynosiła 291 188 osób, a na koniec 330 228. Ich grupa generalnie jest coraz większa, ale przyrost jest stosunkowo niewielki³⁶⁴. Liczba Indywidualnych Kont Emerytalnych stale rosła w badanym okresie, ale ogólnie w porównaniu choćby z liczbą członków OFE, liczba IKE jest niewielka. W dodatku tylko na co trzecie IKE dokonywano wpłat. Wprowadzone w 2012 roku Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego charakteryzują się jeszcze mniejszym zainteresowaniem niż IKE i choć ich liczba systematycznie rośnie, to wciąż jest bardzo niska. Na koniec 2016 roku w Polsce aktywnych zawodowo było blisko 17,3 mln obywateli³⁶⁵. Na konto IKE wpłaty dokonało zaledwie 1,7% z nich, a na IKZE niecały 1%. Bazując na powyższych danych można stwierdzić, że z III filara systemu emerytalnego Polacy korzystają raczej niechętnie. Alternatywą oszczędzania na starość mogłyby być ubezpieczenia na życie.

Zmiany w systemie emerytalnym powinny wpływać na zwiększenie świadomości ubezpieczeniowej Polaków. Poszukiwanie nowych rozwiązań emerytalnych może sugerować, że dotychczasowe warianty nie są wystarczająco efektywne. Otwiera to

³⁶⁴ M. Dybał, *Pracownicze programy emerytalne w Polsce*, [w:] *Ekonomia – Wrocław Economic Review*, 2017, 23/3, pod red. M. Dybał, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2017, s. 91-106.

³⁶⁵ Podstawowe dane z Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności wyrównane sezonowo w latach 2010-2018, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-bezrobotni-bierni-zawodowo-wg-bael/podstawowe-dane-z-badania-aktywnosci-ekonomicznej-ludnosci-wyrownane-sezonowo-w-latach-2010-2018,16,2.html>, dostęp: 07.04.2019 r.

możliwość rozwoju rynku ubezpieczeń na życie. Sytuację rynku ubezpieczeń na życie w Polsce w latach 2010-2016 można ocenić na podstawie składki przypisanej brutto (rysunek nr 1).

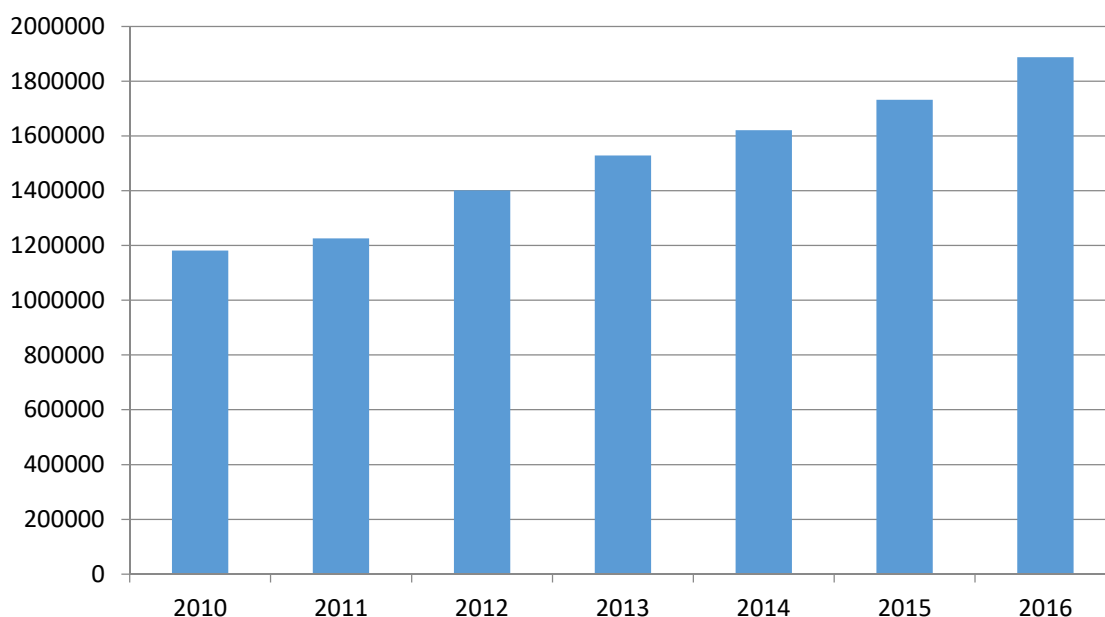
Rysunek 9.1. Składka przypisana brutto z tytułu ubezpieczeń na życie w latach 2010-2016 (w mld zł)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Polskiej Izby Ubezpieczeń (<https://piu.org.pl/>)

W latach 2010-2011 składka przypisana brutto z tytułu ubezpieczeń na życie utrzymywała się na stabilnym poziomie – ok. 31,5 mld zł rocznie. W 2012 roku wartość ta znacznie wzrosła – aż do 36,4 mld zł. W roku 2013 sytuacja wróciła do poprzedniego stanu i systematycznie od 2012 roku składka przypisana brutto z tytułu ubezpieczeń na życie z roku na rok maleje.

Powyższe dane pokazują, że rynek ubezpieczeń na życie w Polsce w badanym okresie praktycznie się nie rozwijał. Można nawet rzec, że zwłaszcza od roku 2013 jego sytuacja ciągle się pogarsza.

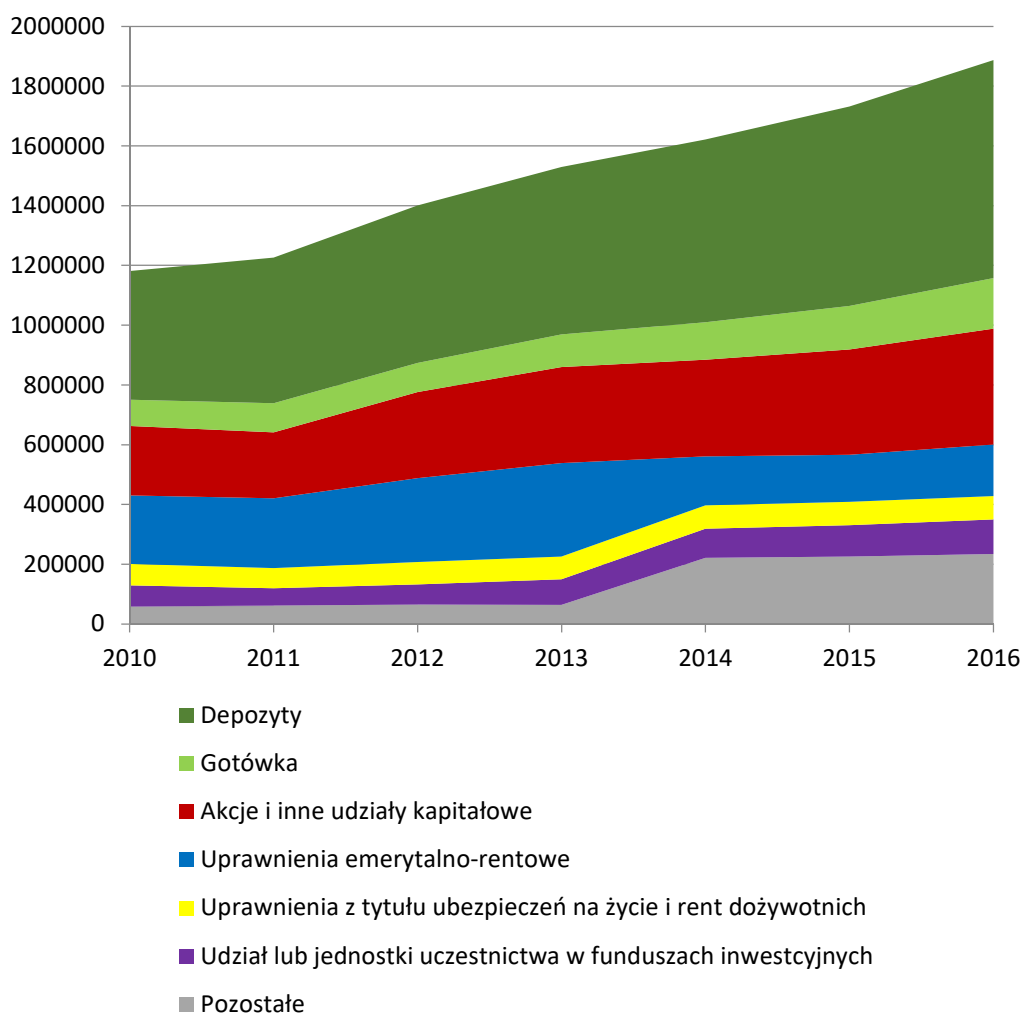
Aby ustalić rolę ubezpieczeń życiowych jako produktu oszczędnościowego, przeanalizowano krótko ogólną sytuację oszczędności finansowych Polaków w latach 2010-2016. Wartość oszczędności gospodarstw domowych ulokowanych w aktywach finansowych w Polsce w latach 2010-2016 została przedstawiona na rysunku nr 2.

Rysunek 9.2. Wartość oszczędności gospodarstw domowych ulokowanych w aktywach finansowych w Polsce w latach 2010-2016 (w mln PLN)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Roczne rachunki finansowe NBP*, <http://www.nbp.pl>

Na początku badanego okresu wartość oszczędności gospodarstw domowych w Polsce ulokowanych w aktywach finansowych wynosiła około 1,18 bln zł. W 2011 roku wartość ta wzrosła o prawie 4%. Rok 2012 przyniósł największy wzrost oszczędności w badanym okresie – aż o ponad 14% względem roku poprzedzającego. Wartość powyższych oszczędności osiągnęła tym samym poziom 1,4 bln zł. W kolejnych latach analizowana wielkość stale rosła – w 2013 roku o ponad 9%, w latach 2014-2015 o ok. 6-7% rocznie, a w 2016 roku wzrosła znów o blisko 9%. Na koniec badanego okresu wartość oszczędności gospodarstw domowych w Polsce ulokowanych w aktywach finansowych wyniosła ok. 1,89 bln zł, czyli o ponad 700 mld zł więcej niż na początku badanego okresu. Oznacza to wzrost wartości analizowanych oszczędności o blisko 60% w ciągu zaledwie 6 lat. Strukturę oszczędności finansowych gospodarstw domowych w Polsce w latach 2010-2016 obrazuje rysunek nr 3.

Rysunek 9.3. Struktura oszczędności finansowych gospodarstw domowych w Polsce w latach 2010-2016 (w mln PLN)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Roczne rachunki finansowe NBP*, <http://www.nbp.pl>

Na powyższym rysunku można zauważyć, że w całym badanym okresie zdecydowanie największą wartość w strukturze oszczędności finansowych gospodarstw domowych stanowiły depozyty. Na początku analizowanego okresu kształtowały się na poziomie ok. 430 mld zł, a na koniec ich wielkość wynosiła blisko 300 mld zł więcej. Przez cały badany okres ich wolumen stanowił ponad 36% wartości oszczędności finansowych Polaków ogółem (najwięcej w 2011 roku, bo aż 39,7%). Drugie miejsce w strukturze oszczędności na koniec ulokowanych w aktywa finansowe zajmowały akcje i inne udziały kapitałowe, mając średnio ok. 20% udziału w oszczędnościach ogółem, choć w 2011 roku drugie miejsce przypadało uprawnieniom emerytalno-rentowym. Z przedstawionych na rysunku nr 3 grup oszczędności

najmniejsze znaczenie w latach 2010-2016 miały uprawnienia z tytułu ubezpieczeń na życie i rent dożywotnich.

Ogólnie struktura oszczędności finansowych gospodarstw domowych w Polsce w latach 2010 - 2016 była stabilna, choć w 2014 roku nastąpiła duża zmiana w dwóch pozycjach: uprawnienia emerytalno-rentowe znacznie zmalały na rzecz pozostałych oszczędności. Był to efekt zmian w systemie emerytalnym i transferu 153,2 mld zł z Otwartych Funduszy Emerytalnych do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, a w zestawieniu sporządzonym przez Narodowy Bank Polski uprawnienia emerytalno-rentowe są sumą uprawnień z Otwartych Funduszy Emerytalnych oraz wartości z III filara systemu emerytalnego. Gdyby dodać kwotę wynikającą z powyższego transferu to struktura oszczędności finansowych Polaków przez cały badany okres byłaby bardzo regularna, choć pewne pozycje w tej strukturze odnotowują jednak stałą tendencję. Od 2011 roku systematycznie wzrasta rola udziałów lub jednostek uczestnictwa w funduszach inwestycyjnych, choć ich poziom ciągle jest stosunkowo niski, bowiem stanowiły na koniec 2016 roku zaledwie 6% aktywów finansowych gospodarstw domowych. Podobnie niewielkie, lecz od 2012 roku stałe wzrosty charakteryzują wartość gotówki. Należy jednak zauważyć, że jej udział w powyższym zestawieniu znacznie zmalał w roku 2011. Przez cały badany okres pogarszała się rola uprawnień z tytułu ubezpieczeń na życie i rent dożywotnich. W 2010 roku stanowiły 6% wartości oszczędności finansowych gospodarstw domowych w Polsce ogółem, a w 2016 roku 4%. Od 2014 roku, nawet gdyby uwzględnić kwotę 153,2 mld zł z transferu do ZUS, maleje również udział uprawnień emerytalno-rentowych w analizowanej strukturze oszczędności. Wskazane tendencje sugerują, że ubezpieczenia życiowe cieszą się coraz mniejszą popularnością jako produkt oszczędnościowy i gospodarstwa domowe w Polsce szukają innych rozwiązań inwestowania swoich środków.

9.5. Podsumowanie

Na początku niniejszego opracowania założono hipotezę, że zmiany w systemie emerytalnym w Polsce w latach 2010-2016 wpłynęły na zwiększenie roli ubezpieczeń na życie jako produktu oszczędnościowego. W toku analizy i po zagłębieniu się w arkanach badanego zagadnienia uznano, że zasadniczo zmiany w systemie emerytalnym nie wpłynęły znacząco

na poprawę jego funkcjonowania. Zainteresowanie Polaków ubezpieczeniami na życie, jak również rozwiązaniami dobrowolnego III filaru jest stosunkowo niewielkie.

Ubezpieczenia na życie nie odgrywają znaczącej roli w strukturze oszczędności gospodarstw domowych, stanowiąc na koniec 2016 roku zaledwie około 4% oszczędności ogółem. Większe znaczenie mają uprawnienia emerytalno-rentowe, których udział w oszczędnościach gospodarstw domowych na koniec analizowanego okresu wynosił około 9%. A gdyby nie zmiany w 2014 roku, dotyczące Otwartych Funduszy Emerytalnych, ta wartość mogłaby być dwukrotnie wyższa. Polacy coraz częściej korzystają z innych form inwestowania swoich środków. Należy jednak przy tym pamiętać, że wpływ na to ma szereg czynników, nie tylko związanych z sytuacją na rynku ubezpieczeń, czy zmianami w systemie emerytalnym. Struktura oszczędności gospodarstw domowych jest wypadkową wielu zmiennych o podłożu zarówno ekonomicznym (wpływ wzrostu gospodarczego, sytuacja na rynku pracy, wysokość wynagrodzeń i inflacji) jak również nieekonomicznym (czynniki demograficzne, struktura gospodarstwa domowego, subiektywne poglądy na temat inwestowania).

Bieżące tendencje nie wskazują jednak na to, by ubezpieczenia stały się bardziej popularną formą oszczędzania. Mając na uwadze strukturę demograficzną społeczeństwa w Polsce należy zastanowić się, czy zarówno rynek ubezpieczeń na życie, jak i system emerytalny nie potrzebują dodatkowych bodźców do rozkwitu. Jednym z takich bodźców mają być Pracownicze Plany Kapitałowe (PPK), które mają zacząć funkcjonować od 2019 roku. Ma to być długoterminowy system oszczędzania, w którym oszczędności pracownika będą gromadzone z trzech źródeł – częściowo będą finansowane przez samego pracownika, ale swój udział będą mieli także pracodawca oraz państwo. Uczestnictwo w PPK ma być dobrowolne, ale w przeciwieństwie do obecnych rozwiązań z III filaru uczestnikiem zostanie się automatycznie, a dobrowolność będzie polegała na możliwości rezygnacji z PPK³⁶⁶. Skuteczność PPK będzie można ocenić dopiero za kilka lat. Natomiast dotychczasowe rozwiązania w zakresie systemu emerytalnego raczej nie przyniosły spodziewanych korzyści, negując hipotezę przedstawioną na początku niniejszego opracowania.

---

³⁶⁶ Ustawa z dnia 4 października 2018 r. o pracowniczych planach kapitałowych, (Dz.U. 2018 poz. 2215, z późn. zm.).

Rozdział 10.

Znaczenie narzędzi wywodzących się z ekonomii behawioralnej w tworzeniu Pracowniczych Planów Kapitałowych

Dominika Wachel*

10.1. Wprowadzenie

Głównym celem wprowadzania w państwie systemów emerytalnych jest wyrównanie poziomu konsumpcji mieszkańców przed i po zaprzestaniu przez nich aktywności zarobkowej. Wiele z tych planów jest zagrożonych niekorzystnie zmieniającą się sytuacją demograficzną: wydłuża się przeciętny czas trwania życia i zmniejsza wskaźnik dzietności. Zagrożenie wynika z faktu, że emerytury w głównej mierze są wypłacane ze środków zgromadzonych za pośrednictwem składek płaconych przez aktualnych pracowników, a stosunek liczby pracowników do emerytów spada.

Powyzsza sytuacja znajduje odzwierciedlenie również w Polsce. W 2017 roku wskaźnik obciążenia demograficznego osobami starszymi wyniósł 24,2%. Oznacza to, że na jedną osobę powyżej 65 roku życia przypadają cztery osoby w wieku produkcyjnym. Dla porównania w 2007 roku wskaźnik ten wynosił niespełna 19%³⁶⁷. Tempo wzrostu wskaźnika obciążenia demograficznego budzi zatem słuszny niepokój wśród młodego pokolenia. Obecnie funkcjonujący redystrybucyjny system emerytalny wkrótce utraci swoją efektywność, ponieważ zebrane składki nie będą w stanie pokryć wypłacanych świadczeń. Rozwiązaniem tego problemu może być wzrost poziomu składki, lub spadek wysokości emerytury. Obniżenie świadczeń emerytalnych, wiąże się z koniecznością dodatkowego oszczędzania, aby wyrównać powstałą różnicę³⁶⁸. W celu zwiększenia poziomu oszczędności emerytalnych Polaków rząd i Polski Fundusz Rozwoju przy współpracy z organizacją

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

³⁶⁷ *Polska w demograficznych tarapatach* (<https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/arttykul/polska-demografia-dzieci-emeryci-eurostat,81,0,2405201.html>), dostęp: 7.03.2019 r.

³⁶⁸ R. Thaler, C. Sunstein *Impuls. Jak podejmować właściwe decyzje dotyczące zdrowia, dobrobytu i szczęścia*, Zysk i S-ka, Poznań 2017, s. 133.

pracodawców oraz związkami zawodowymi podjęli pracę nad ustawą o Pracowniczych Planach Kapitałowych³⁶⁹, która weszła w życie z dniem 1 stycznia 2019 roku.

Pracownicze Plany Kapitałowe bazują na rozwiązaniach wykorzystywanych już w innych krajach, czerpią z ich doświadczenia i łączą w sobie najefektywniejsze mechanizmy, dostosowane do polskich realiów³⁷⁰. Podobne systemy dodatkowego oszczędzania funkcjonują w Nowej Zelandii, Wielkiej Brytanii, czy Stanach Zjednoczonych. To, co wyróżnia te programy, spośród wielu stworzonych w tym samym celu, ale nie osiągających równie zadowalających efektów, to zastosowanie w nich narzędzi, wywodzących się z dorobku ekonomii behawioralnej.

Na podstawie analizy badań z zakresu ekonomii behawioralnej, analogii pomiędzy funkcjonującymi na świecie planami dodatkowego oszczędzania a PPK podjęto próbę oceny skuteczności narzędzi finansów behawioralnych, zastosowanych do stworzenia PPK, w zwiększeniu oszczędności emerytalnych Polaków.

10.2. Ekonomia behawioralna i budowa planów emerytalnych

Szukając odpowiedzi na nieustannie rosnące potrzeby zwiększania oszczędności emerytalnych politycy i ekonomiści postanowili odejść od klasycznych rozwiązań i skorzystać z dokonań przedstawicieli tzw. drugiego pokolenia ekonomii behawioralnej, takich jak A. Tversky, D. Kahneman, czy R. Thaler.

Ekonomia behawioralna nie stanowi odrębnej dziedziny nauki, ale należy do najintensywniej rozwijających się gałęzi ekonomii. Jej fundamenty są silnie wzbogacone dokonaniem z zakresu psychologii oraz innych nauk społecznych. Zarówno nazwa jak i założenia ekonomii behawioralnej wywodzą się z nurtu, przez psychologów określanego mianem behawioryzmu. Światopogląd ten rozwinął się w latach 30. XX wieku za sprawą J.B. Watsona i B.F. Skinnera, a do jego głównych zainteresowań należy zachowanie człowieka oraz bodźce, które je kontrolują³⁷¹. Niektóre założenia, tezy oraz idee ekonomii behawioralnej były rozwijane i rozbudowywane przez lata, a ich początków można się doszukiwać już w dziełach A. Smitha. Jednakże narodziny tzw. nowej ekonomii

³⁶⁹ Ustawa z dnia 4 października 2018 r. o pracowniczych planach kapitałowych, (Dz.U. 2018 poz. 2215).

³⁷⁰ <https://www.mojepk.pl/informacje-ogolne.html>, dostęp: 7.03.2019 r.

³⁷¹ *Współczesna psychologia behawioralna*, pod red. P. Bąbła, P. Ostaszewskiego, Wyd. UJ, Kraków 2008, s. 85.

behawioralnej, która przyczyniła się do modyfikacji wielu systemów emerytalnych na świecie datuje się na rok 1979, w którym D. Kahneman i A. Tversky opublikowali *Prospect Theory: An Analysis of Decisions under Risk*. W opracowaniu tym poddali oni w wątpliwość prawdziwość klasycznego modelu pełnej racjonalności i zmodernizowali go, uwzględniając stopień niechęci do ryzyka oraz wpływ jaki zjawisko to wywiera na podejmowane przez ludzi decyzje³⁷². D. Kahneman w 2002 r. został laureatem Nagrody Banku Szwecji im. Alfreda Nobla w dziedzinie ekonomii za zintegrowanie wniosków z badań psychologicznych do nauk ekonomicznych, szczególnie dotyczących ludzkich osądów i podejmowania decyzji w warunkach niepewności.

Kontynuatorem działań wyżej wspomnianych badaczy został R. Thaler, który w 1980 r. opublikował artykuł oparty na wynikach ich badań. Praca *Toward a Positive Theory of Consumer Choice* otrzymała miano fundamentu, tłumaczącego założenia i metody, z których korzysta ekonomia behawioralna. Za swój wkład w rozwój tej dziedziny R. Thaler został uhonorowany Nagrodą Banku Szwecji im. Alfreda Nobla w dziedzinie ekonomii w 2017 r.

Bazą dla dalszego rozwoju badań w zakresie ekonomii behawioralnej stało się podważenie racjonalności jednostek oraz przeświadczenia o znajomości mechanizmów, kontrolujących procesy zachodzące na rynku³⁷³. Behawioryści skupiają się na poznaniu i analizie rzeczywistych zależności, oddziałujących na ludzkie zachowania i decyzje ekonomiczne. W tym celu korzystają z metody obserwacji, analizy danych empirycznych, a także z bardziej rozbudowanych eksperymentów psychologicznych.

Zainteresowanie motywami ludzkich zachowań w typowych dla rynku warunkach niepewności doprowadziło do opracowania jednej z głównych teorii ekonomii behawioralnej – teorii perspektywy. Jej twórcy, D. Kahneman i A. Tversky, dowodzą, że ludzkie wybory dyktowane są emocjami, poglądami oraz błędami poznawczymi. W celu lepszego zrozumienia problemu powstał specjalny system badawczy ukierunkowany na wspomniane wcześniej błędy poznawcze. Przedsięwzięcie to pozwoliło na wyodrębnienie tzw. „heurystyk sądenia”, rozumianych jako skróty myślowe, które w normalnych sytuacjach się sprawdzają.

---

³⁷² T. Zalega, *Ekonomia behawioralna jako nowy nurt ekonomii – zarys problematyki*, „Studia i Materiały” 2015, Nr 1/2015, s. 13.

³⁷³ *Ibidem*, s. 13-14.

Jednak przez liczne uproszczenia mogą one prowadzić do znaczących odstępstw od zachowań racjonalnych. R. Thaler wśród heurystyk wyróżnia³⁷⁴:

- niechęć do straty,
- tendencję do utrzymania *status quo*,
- ramowanie,
- zakotwiczenie,
- dostępność,
- reprezentatywność,
- optymizm i zbytnią pewność siebie.

Do opracowania efektywnych systemów emerytalnych konieczne jest zrozumienie w szczególności dwóch pierwszych.

Jakakolwiek strata wywołuje dwukrotnie silniejsze uczucie smutku niż szczęście po uzyskaniu tego samego dobra. Zjawisko to przyczynia się do powstawania silnej potrzeby zatrzymania swoich obecnych zasobów. Takie pragnienie przez behawiorystów określane jest terminem inercja. Niechęć utraty swojego dorobku powoduje odrzucanie zmian, nawet tych korzystnych. W odniesieniu do oszczędzania można wnioskować, że ludzie niechętnie odkładają część swoich obecnych zarobków na poczet przyszłej emerytury ze względu na awersję do straty, która w tym przypadku objawia się jako ograniczenie teraźniejszej konsumpcji.

Innym powodem inercji jest ludzka tendencja do utrzymania aktualnej sytuacji. Badania z zakresu ekonomii behawioralnej dowiodły, że człowieka charakteryzuje niechęć do zmian i z natury wybiera on rozwiązania, którym towarzyszy mniejszy wysiłek lub jego całkowity brak. Większość jednostek przejawia postawę „tak, bez względu na to, co” i nie zastanawia się nad wyborami, kontynuując to, co aktualnie trwa. Ze względu na awersję do straty i bezmyślne wybory, przy podejmowaniu decyzji jednostki w przeważającym stopniu skorzystają z opcji domyślnych, które postrzegane są jako najbardziej korzystne, popierane przez ofertę dawcę. Stanowią one potężne narzędzie w kierowaniu ludzkimi zachowaniami.

---

³⁷⁴ R. Thaler, C. Sunstein, *op. cit.*, s. 38-54.

Ekonomia behawioralna to nauka interdyscyplinarna, wiążącą ze sobą dokonania wielu dziedzin. Posługuje się różnorodnymi narzędziami, dzięki czemu tworzy podstawy dla innych nurtów ekonomii. Na jej dorobku rozwinęły się takie gałęzie jak:

- neuroekonomia,
- ekonomia ewolucyjna,
- ekonomia eksperymentalna,
- makroekonomia behawioralna,
- rachunkowość behawioralna,
- finanse behawioralne.

Szczególne znaczenie w tworzeniu współczesnych systemów emerytalnych mają finanse behawioralne. W swoim dziele *Impuls* R. Thaler zwraca uwagę na problemy ludzi w kwestii gospodarowania pieniędzmi i wskazuje konkretne działania, które mogłyby przyczynić się m.in. do efektywniejszego oszczędzania.

Jako najskuteczniejszy sposób zwiększenia poziomu wskaźnika partycypacji społeczeństwa w programach dodatkowego oszczędzania proponuje wprowadzenie automatycznego zapisu pracowników do planów emerytalnych, czyli zmianę opcji domyślnej. Jest to niewątpliwie próba walki z ludzką skłonnością do odkładania decyzji w czasie. Rozwiązaniem alternatywnym może być wprowadzenie wymogu zadeklarowania chęci uczestnictwa w programie emerytalnym lub jej braku. Każdy pracownik musiałby podjąć aktywną decyzję, bez możliwości skorzystania z opcji domyślnej, co powinno skutkować zwiększeniem poziomu wskaźnika partycypacji w takim programie³⁷⁵.

Domyślna wysokość składki również ma ułatwiać pracownikom decyzje o przystąpieniu do programu. Wybór waha się w takiej sytuacji pomiędzy skorzystaniem z systemu oszczędzania lub rezygnacją z niego. Potencjalny uczestnik nie musi zastanawiać się jaki kapitał chciałby zgromadzić i jakiej wysokości powinna być składka, aby udało się to zrealizować. Narzędzie to jest skuteczne w zwiększaniu liczby uczestników systemów emerytalnych, jednak nie powoduje zadowalającego wzrostu gromadzonych oszczędności. Z powodu ogólnej ludzkiej tendencji do utrzymywania *status quo* większość pracowników

---

³⁷⁵ R. Thaler, C. Sunstein, *op. cit.*, s. 139-141.

pozostaje przy domyślnej składce, zazwyczaj ustalonej na niskim poziomie, aby nie zniechęcać do uczestnictwa, zamiast sukcesywnie ją zwiększać³⁷⁶.

R. Thaler razem ze swoim współpracownikiem S. Benartziem opracowali program o nazwie „Jutro oszczędzaj więcej” (ang. *Save more tomorrow*), który ma na celu powiązanie podwyżek wynagrodzenia ze zwiększaniem poziomu składek odprowadzanych w ramach systemów emerytalnych. Krótkowzroczność powoduje, że jednostki niechętnie rezygnują z bieżącej konsumpcji na rzecz przyszłych korzyści. Zwiększanie stopy po otrzymaniu podwyżki nie jest postrzegane jako konieczność ograniczenia konsumpcji. Dlatego najskuteczniejszą metodą zwiększania oszczędności jest deklarowanie od razu po przystąpieniu do programu, o ile powinna wzrosnąć składka po otrzymaniu podwyżki.

10.3. Zastosowanie rozwiązań ekonomii behawioralnej w Pracowniczych Planach Kapitałowych

Narzędzia wywodzące się z ekonomii behawioralnej stworzyły podstawy dla planów oszczędnościowych wielu państw. Do ich grona dołączyła również Polska. 4 października 2018 r. Prezydent podpisał ustawę o pracowniczych planach kapitałowych, która weszła w życie 1 stycznia 2019 r. Pracownicze Plany Kapitałowe (PPK) to dobrowolny system gromadzenia dodatkowych oszczędności na emeryturę. Program przeznaczony jest dla wszystkich zatrudnionych, niezależnie od formy zatrudnienia, którzy płacą składki na ZUS (Zakład Ubezpieczeń Społecznych). Według wstępnych założeń Ministerstwa Finansów obejmie on około 11 milionów Polaków, przy czym szacuje się, że wskaźnik partycypacji wyniesie 75%. Obowiązek wprowadzenia przez pracodawców PPK będzie wdrażany stopniowo. Etapy tego procesu przedstawia tabela 1.

Tabela 10.1. Data obowiązkowego przystąpienia do PPK w zależności od liczby zatrudnianych pracowników

Data obowiązywania programu	Podmioty, objęte obowiązkiem przystąpienia do PPK	Liczba potencjalnych uczestników programu [mln]
01.07.2019	Firmy zatrudniające co najmniej 250 osób (stan na 31.12.2018)	3,3

³⁷⁶*Ibidem*, s. 141-142.

01.01.2020	Firmy zatrudniające co najmniej 50 osób (stan na 30.06.2019)	2
01.07.2020	Firmy zatrudniające co najmniej 20 osób (stan na 31.12.2019)	1,1
01.01.2021	Pozostałe podmioty, w tym jednostki sektora finansów publicznych	5,1

Źródło: <https://www.mojeppk.pl/informacje-ogolne.html>, dostęp: 07.03.2019 r.

Wychodząc naprzeciw ludzkim skłonnościom do inercji i prokrastynacji ustawa wprowadza automatyczny zapis do PPK, którym objęci zostaną wszyscy zatrudnieni od co najmniej trzech miesięcy, będący w przedziale wiekowym od 18 do 55 lat. Automatyczny zapis nie jest jednak równoznaczny z obowiązkowym uczestnictwem w programie, a jedynie stanowi opcję domyślną i będzie odnawiany co 4 lata. Oszczędzający zachowa pełną wolność wyboru i w każdej chwili będzie miał możliwość odstąpienia od uczestnictwa poprzez złożenie odpowiedniej deklaracji. Zmiana opcji domyślnej na automatyczne przystąpienie do programu powoduje, że pracownicy nie muszą podejmować żadnych działań jeśli chcą skorzystać z PPK. Działaniem aktywnym natomiast będzie rezygnacja z tego programu. Mając na uwadze wcześniej wspomnianą skłonność do zwlekania z podejmowaniem decyzji, wysoki szacowany poziom wskaźnika partycypacji wydaje się być jak najbardziej uzasadniony.

Zawarcie umów o zarządzanie PPK oraz o prowadzenie PPK należy do obowiązków administracyjnych pracodawcy. Zatrudniający nie jest zobligowany do weryfikowania chęci swoich pracowników do przystąpienia do programu. W jego gestii leży natomiast naliczanie, pobieranie i odprowadzanie wpłat do PPK za swoich pracowników oraz wybór instytucji, zarządzającej zgromadzonymi środkami³⁷⁷. Uprawnionymi do pełnienia tej funkcji są:

- towarzystwa funduszy inwestycyjnych,
- zakłady ubezpieczeń na życie,
- powszechne towarzystwa emerytalne,
- pracownicze towarzystwa emerytalne³⁷⁸.

W zakres kompetencji pracodawcy wchodzi również ponowny automatyczny zapis do programu osób, które złożyły deklarację o rezygnacji z uczestnictwa w PPK, dokonywany co 4 lata.

³⁷⁷ M. Wojewódka, A. Prusik, *Akademia PPK. Odcinek 3 - Obowiązki pracodawcy w PPK*, Instytut Emerytalny, 2018 <http://www.institutemerytalny.pl/wp-content/uploads/2018/11/Akademia-PPK-Odcinek-3.pdf>, dostęp: 7.03.2019 r.

³⁷⁸ PPK w pigułce, <https://serwisemerytalny.rp.pl/ppk-w-pigulce-czesc-i/>, dostęp: 7.03.2019 r.

Opcją domyślną w PPK jest również wysokość pobieranej składki, która nie mogła zostać ustalona na zbyt wysokim poziomie, aby nie zniechęcać potencjalnych uczestników systemu. Ustawa przewiduje, że wpłaty do PPK będą dokonywane przez trzy podmioty: pracodawcę, pracownika oraz Fundusz Pracy. Zasilenia obligatoryjne po stronie pracodawcy wyniosą 1,5%, pracownika – 2%³⁷⁹ indywidualnego wynagrodzenia brutto pracownika.

Rozwiązaniem częściowo zaczerpniętym z programu *Jutro oszczędzaj więcej* jest wprowadzenie możliwości zadeklarowania wpłacania dodatkowych składek przez pracownika. Pozwala to na świadome i dobrowolne zwiększanie poziomu swoich oszczędności emerytalnych. Wpłata dodatkowa dokonywana przez pracownika może być nie większa niż 2% wynagrodzenia, przy czym zainteresowany samodzielnie określa jej dokładny poziom.

Pracodawca także posiada możliwość dokonywania wpłat dodatkowych, których wartość wybiera samodzielnie, przy czym limit w tym przypadku ustanowiony jest na poziomie 2,5% wynagrodzenia pracownika. Zasadniczo wysokość wpłat fakultatywnych powinna prezentować się jednakowo dla wszystkich zatrudnionych, jednak pracodawca ma możliwość jej dodatkowego różnicowania na podstawie regulaminu wynagradzania czy stażu pracy. Zdeklarowanie przez pracodawcę dokonywania dodatkowych wpłat do PPK stwarza mu perspektywę zwiększenia atrakcyjności miejsc pracy oferowanych potencjalnym pracownikom.

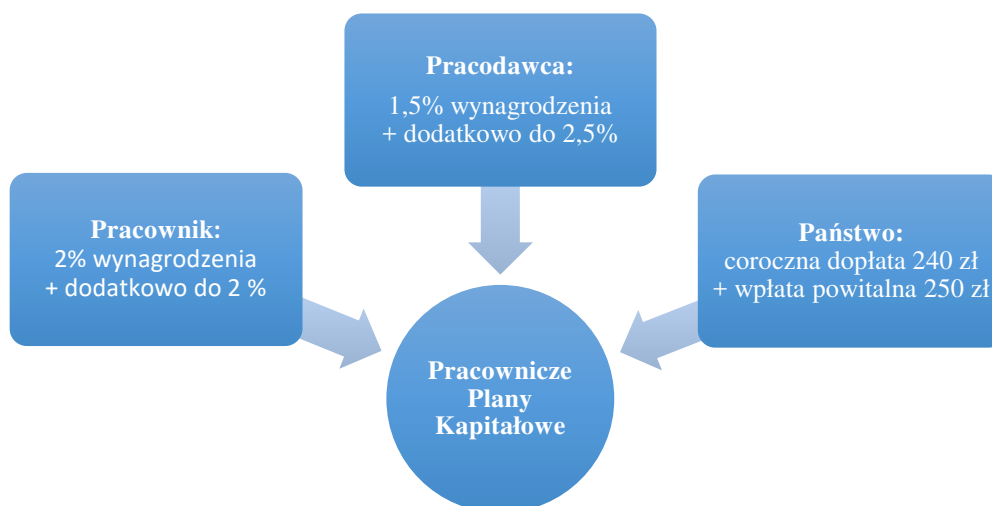
Nie bez znaczenia pozostaje również rola państwa w PPK. Dodatkową zachętę do pozostania w programie mają stanowić dopłaty ze strony Funduszu Pracy. Przewiduje się jednorazową wpłatę powitalną w wysokości 250 zł dla każdego pracownika oraz coroczne dopłaty w kwocie 240 zł, po spełnieniu określonych warunków³⁸⁰. Wymagane jest, aby suma wpłat podstawowych i dodatkowych była równa sumie przynajmniej podstawowych wpłat

---

³⁷⁹ W przypadku osób osiągających w danym miesiącu wynagrodzenie niższe niż 120% wynagrodzenia minimalnego istnieje możliwość obniżenia wpłat podstawowych, do poziomu nie mniejszego niż 0,5% wynagrodzenia.

³⁸⁰ M. Wojewódka, A. Prusik, *Akademia PPK. Odcinek 1 - Składki i inne zasilenia*, Instytut Emerytalny, 2018 <http://www.institutemerytalny.pl/wp-content/uploads/2018/11/Akademia-PPK-Odcinek-1.pdf>, dostęp: 7.03.2019 r.

należnych od sześciokrotnego minimalnego wynagrodzenia³⁸¹. Możliwe jest otrzymanie tylko jednej dopłaty rocznej, nawet jeśli uczestnik posiada kilka kont PPK. Uproszczony schemat finansowania składek w ramach PPK prezentuje rysunek 1.

Rysunek 10.1. Schemat finansowania wpłat w ramach PPK

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://pracowniczeplanykapitalowe.org.pl/>, dostęp: 7.03.2019 r.

Środki zgromadzone w ramach PPK będą dostępne do dyspozycji pracownika po ukończeniu przez niego 60. roku życia, bez względu na płeć czy status aktywności zawodowej. Uczestnik otrzymuje wtedy prawo do zdecydowania o sposobie wykorzystania oszczędności. Wyboru dokonuje spośród kilku opcji:

- kontynuacja odkładania składek w ramach PPK,
- domyślna forma wypłaty,
- wypłata w dowolnej liczbie rat,
- wypłata transferowa,
- wypłata w formie świadczenia małżeńskiego.

Po ukończeniu 60 lat pracownik nie traci możliwości dalszego gromadzenia oszczędności pod warunkiem, że nie rozpocznie wypłaty środków. Warto zaznaczyć, że korzystnie będzie oszczędzać dłużej – każdy dodatkowy rok będzie generował około 4 tysięcy dodatkowych oszczędności emerytalnych. Po dokonaniu pierwszego transferu, na konto PPK

³⁸¹W przypadku osób o obniżonej składce podstawowej wymagane jest, aby suma wpłat podstawowych i dodatkowych w danym roku wynosiła co najmniej 25% wpłat podstawowych od 6-krotności minimalnego wynagrodzenia.

nie będą dłużej trafiać składki, ani dopłaty od rządu. Domyślna forma wypłaty obejmuje dwa etapy: 25% środków może zostać wypłaconych jednorazowo po ukończeniu 60. roku życia, pozostałe 75% natomiast w co najmniej 120 miesięcznych ratach. Rozwiązanie to jest zwolnione z podatku od zysków kapitałowych i zapewnia pracownikowi bezpieczeństwo finansowe przez dłuższy okres przebywania na emeryturze. Możliwe jest zadeklarowanie mniejszej liczby rat, jednak w takim przypadku konieczne będzie zapłacenie podatku, w wysokości 19% od zysku z PPK.

Inną formą skorzystania ze środków zgromadzonych w ramach PPK jest wypłata transferowa. Rozwiązanie to daje możliwość przeniesienia oszczędności na rachunek terminowej lokaty oszczędnościowej. Warunkiem w tym przypadku jest wybór lokaty, która przewiduje miesięczne wypłaty ratalne przez co najmniej 10 lat. Transferu można dokonać również na polisę w zakładzie ubezpieczeń w ramach świadczenia okresowego lub dożywotniego³⁸².

Kolejną opcją skorzystania ze zgromadzonych środków jest świadczenie małżeńskie możliwe w sytuacji, kiedy obie osoby ukończyły 60 lat i są posiadaczami konta PPK w tej samej instytucji. Procedura wymaga złożenia przez małżonków oświadczenia o chęci skorzystania z takiego rozwiązania. Instytucja finansowa tworzy dla nich rejestr, w ramach którego świadczenie zostaje wypłacane wspólnie, w co najmniej 120 ratach do momentu wyczerpania zgromadzonych środków. W przypadku śmierci jednego z małżonków przed wypłaceniem wszystkich oszczędności, drugi otrzyma pozostałe fundusze³⁸³.

Także na etapie oszczędzania będzie możliwe wycofanie funduszy z PPK:

- do 25% w przypadku poważnego zachorowania uczestnika lub członka rodziny,
- do 100% na cele mieszkaniowe.

Innym zasadom podlega zwrot środków w ramach PPK. Transakcja taka może być dokonana przed ukończeniem przez uczestnika 60. roku życia i polega na definitywnym wycofaniu całości zakumulowanych funduszy. Wiąże się to jednak z określonymi

---

³⁸² M. Wojewódka, A. Prusik, *Akademia PPK. Odcinek 2 -Wycofanie środków z PPK*, Instytut Emerytalny, 2018, <http://www.institutemerytalny.pl/wp-content/uploads/2018/12/Akademia-PPK-Odcinek-2.pdf>, dostęp: 07.03.2019 r.

³⁸³ *Ibidem*.

potrąceniami oraz koniecznością odprowadzenia podatku dochodowego od osób fizycznych, które prezentuje tabela 2.

Tabela 10.2. Potrącenia i podatki związane ze zwrotem środków w ramach PPK

Podmiot, dokonujący wpłaty	Potrącenia	Podatek
Pracownik	Brak	19% od zysku
Pracodawca	30% środków trafia na rachunek wskazany przez ZUS	Brak
	70% trafia do uczestnika	19% od zysku
Fundusz Pracy	Wpłata powitalna i dopłaty roczne	Brak

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Zwrot środków w ramach PPK*, <http://www.institutemerytalny.pl/wp-content/uploads/2018/02/Akademia-PPK-Odcinek-10.pdf>, dostęp: 07.03.2019 r.

Środki zgromadzone na koncie PPK podlegają, w zależności od woli uczestnika, dziedziczeniu na zasadach ogólnych lub na zasadach określonych przez ustawę o PPK. W pierwszym przypadku dziedziczenie następuje ustawowo lub na podstawie testamentu. Uczestnik programu może także bezpośrednio wskazać jedną lub więcej osób, które będą uprawnione po jego śmierci do otrzymania środków zgromadzonych na jego koncie PPK. W takiej sytuacji środki te nie wchodzi w skład masy spadkowej³⁸⁴.

Nadzieje pokładane w Pracowniczych Planach Kapitałowych dotyczą głównie zwiększenia poziomu adekwatności świadczeń emerytalnych. Program ten przewiduje korzyści dla każdej z 3 stron, dokonujących wpłat. Pracownicy zwiększą swoje bezpieczeństwo finansowe na czas zakończenia aktywności zarobkowej. Wzrośnie motywacja do pracy, a to z kolei jest zjawisko pożądane przez pracodawców. Państwo oczekuje wzrostu inwestycji krajowych, gromadzone oszczędności powinny przełożyć się na powstanie silnego, lokalnego rynku kapitałowego, spadek długu zagranicznego oraz wzrost gospodarczy³⁸⁵.

³⁸⁴ M. Wojewódka, A. Prusik, *Akademia PPK. Odcinek 7 - Dziedziczenie środków i ich podział w razie śmierci uczestnika PPK*, Instytut Emerytalny, 2019, <http://www.institutemerytalny.pl/wp-content/uploads/2018/02/Akademia-PPK-Odcinek-7.pdf>, dostęp: 07.03.2019 r.

³⁸⁵<https://www.mojeppk.pl/informacje-ogolne.html>.

10.4. Skuteczność narzędzi wywodzących się z ekonomii behawioralnej w systemach emerytalnych Nowej Zelandii i Wielkiej Brytanii

Rozwiązania, opierające się na dokonaniach ekonomii behawioralnej były wykorzystywane w programach emerytalnych na długo przed wprowadzeniem ich w Polsce. Dzięki temu, bazując na analogiach do zagranicznych systemów, możliwe jest, przynajmniej częściowe, oszacowanie przyszłych efektów Pracowniczych Planów Kapitałowych.

Jednym z pierwszych państw świata, które wdrożyło do systemu emerytalnego idee propagowane przez R. Thalera była Nowa Zelandia. Funkcjonujący w niej dobrowolny pracowniczy program emerytalny KiwiSaver jest oparty o automatyczny zapis, którym objęci zostają wszyscy nowi pracownicy, spełniający określone wymogi. Jednym z kryteriów jest posiadanie obywatelstwa Nowej Zelandii, przy czym automatyczny zapis dotyczy także osób, mających prawo do pobytu na terenie państwa na czas nieokreślony. Kryterium stanowi także wiek. Do programu automatycznie zapisywane są osoby między 18. a 65. rokiem życia. Państwo stworzyło także możliwość dobrowolnego dołączenia do programu dla osób bezrobotnych, samo zatrudniających się, czy zatrudnionych przed wejściem ustawy w życie. Zapisu można dokonać bezpośrednio w instytucji finansowej, obsługującej program lub u pracodawcy.

Pracodawca jest zobowiązany do poinformowania nowo zatrudnionego pracownika o automatycznym zapisie do programu KiwiSaver. Ten natomiast ma prawo do zrezygnowania z uczestnictwa, pod warunkiem złożenia odpowiedniej deklaracji do 55 dnia od rozpoczęcia pracy. Dobrowolne dołączenie do programu pozbawia takiego prawa³⁸⁶.

Założeniem programu KiwiSaver jest podział obowiązku płacenia składki pomiędzy pracownika a pracodawcę. Zatrudniony decyduje o wysokości części wynagrodzenia brutto, przekazywanej na fundusz emerytalny. Do wyboru ma składki w wysokości 3%, 4% lub 8%. Jeśli nie podejmie decyzji, zastosowanie będzie miała opcja domyślna, czyli minimalne 3%. Na tym samym poziomie znajduje się obowiązkowa minimalna składka wpłacana przez pracodawcę. Może on jednak zadeklarować chęć wpłacania wyższych kwot.

---

³⁸⁶ W przypadkach takich jak choroba, problemy finansowe, emigracja dopuszcza się rezygnację z programu osób dobrowolnie zapisanych.

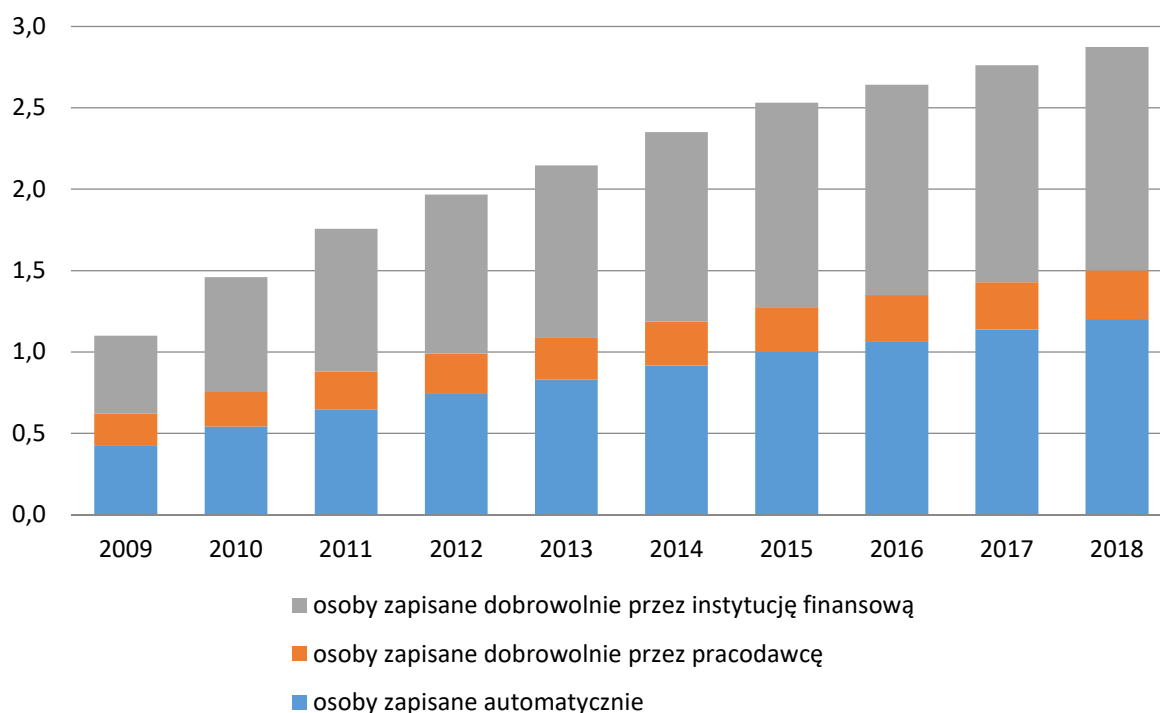
Ważnym czynnikiem są zachęty do oszczędzania ze strony państwa. W Nowej Zelandii przejawia się to w corocznych dopłatach o maksymalnej wartości 521,43 NZD, jeśli pracownik wpłaci co najmniej 1042,86 NZD w ciągu roku. Do maja 2015 r. nowi uczestnicy otrzymywali jednorazową dopłatę powitalną w wysokości 1000 NZD. Obecnie KiwiSaver nie przewiduje już takich bodźców zachęcających do uczestnictwa w programie. Składki odprowadzone przez pracowników nie są zwolnione od podatku dochodowego, ponadto wprowadzono podatek od składek emerytalnych pracodawcy.

Pracownik ma prawo do wypłacenia zgromadzonych środków po ukończeniu 65 lat, pod warunkiem aktywnego uczestnictwa w programie przez okres co najmniej 5 lat. Wypłata może nastąpić jednorazowo lub ratalnie, nie może natomiast przybrać formy dożywotniego świadczenia. W szczególnych sytuacjach takich jak choroba, problemy finansowe lub emigracja dopuszcza się wcześniejszą wypłatę środków.

Część funduszy zgromadzonych w ramach programu KiwiSaver może zostać przeznaczona na cele mieszkaniowe, jeśli wpłaty były dokonywane co najmniej przez 3 lata. Nie wymaga się zwrotu pobranych środków.

Oszczędności stanowią własność pracownika przez cały okres partycypacji w programie. Oznacza to, że w przypadku śmierci uczestnika przed wypłatą zgromadzonych oszczędności cała suma zostaje włączona do masy spadkowej.

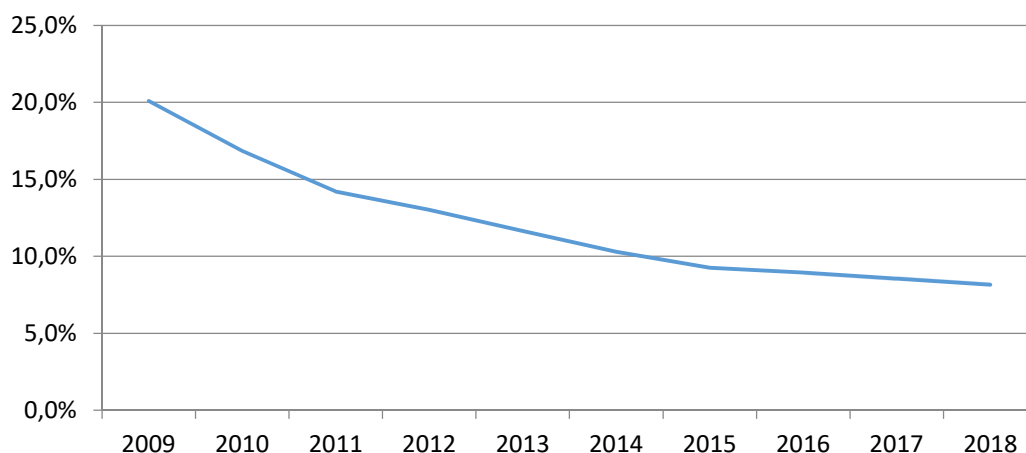
Rysunek 2. przedstawia liczbę uczestników programu KiwiSaver w latach 2009-2018, uwzględniając ich sposób zapisu. Nowa Zelandia osiągnęła sukces jeśli chodzi o odsetek oszczędzających, który na przestrzeni dekady wzrósł ponad dwukrotnie, pomimo tego, że nie wszyscy pracownicy zostali zapisani automatycznie. Na wynik ten niewątpliwie wpłynęły zachęty ze strony państwa. Uczestnicy zachęcenii dopłatami ostatecznie zaczynają sami odkładać oszczędności.

Rysunek 10.2. Liczba uczestników programu KiviSaver w latach 2009-2018 [mln osób]

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://www.kiwisaver.govt.nz/statistics/annual/>, dostęp: 07.03.2019.

Warto także zauważyć, że procent uczestników automatycznie zapisanych do programu, którzy zdecydowali się z niego zrezygnować nieustannie spada, co prezentuje Rysunek 3. Dzięki temu Nowa Zelandia cieszy się jednym z najwyższych wskaźników partycypacji w dobrowolnych programach emerytalnych.

Rysunek 10.3. Odsetek rezygnacji z automatycznego zapisu do programu KiwiSaver w latach 2009-2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://www.kiwisaver.govt.nz/statistics/annual/>, dostęp: 07.03.2019 r.

Program emerytalny oparty na automatycznym zapisie funkcjonuje także w Wielkiej Brytanii. Powstał poprzez zreformowanie już istniejących planów emerytalnych a obowiązkowe przyłączenie do programu pracowników zostało rozłożone w czasie. Automatyczny zapis uzależniony jest od spełnienia innych kryteriów, niż w Nowej Zelandii. Do kryteriów tych należą wiek, miejsce pracy oraz wysokość wynagrodzenia. Każdy pracownik w przedziale wiekowym 22-65, zatrudniony na terytorium Wielkiej Brytanii z wynagrodzeniem na poziomie co najmniej 10 tys. funtów rocznie, nie należący do innego dobrowolnego programu oszczędzania, zostanie objęty takim zapisem. W przeciwieństwie do Nowej Zelandii programem zostają objęte osoby zatrudnione również przed wejściem ustawy w życie. Istnieje także możliwość dobrowolnego dołączenia, pod warunkiem, że zainteresowany pracuje na terytorium państwa.

Uczestnicy dołączeni automatycznie mają prawo do złożenia deklaracji o rezygnacji z członkostwa w programie w terminie miesiąca od otrzymania zawiadomienia o przyłączeniu. Otrzymują oni wtedy całkowity zwrot wpłaconych, zarówno przez siebie jak i pracodawcę, składek. W przypadku rezygnacji automatyczny zapis będzie odnawiany co 3 lata.

Obecne składki kształtują się na poziomie 3% jeśli chodzi o obowiązki pracownika oraz 2% po stronie pracodawcy. Kolejną różnicą pomiędzy programem Wielkiej Brytanii a Nowej Zelandii jest podstawa naliczania składek. W Zjednoczonym Królestwie procent wylicza się od zarobków kwalifikowanych, które uwzględniają dodatki za nadgodziny, premie i świadczenia np. chorobowe i nie mogą przekroczyć 45 tys. funtów.

Zachętą finansową do uczestnictwa w dobrowolnym programie emerytalnym Wielkiej Brytanii nie są dodatkowe dopłaty od państwa, czy wpłaty powitalne a ulgi podatkowe.

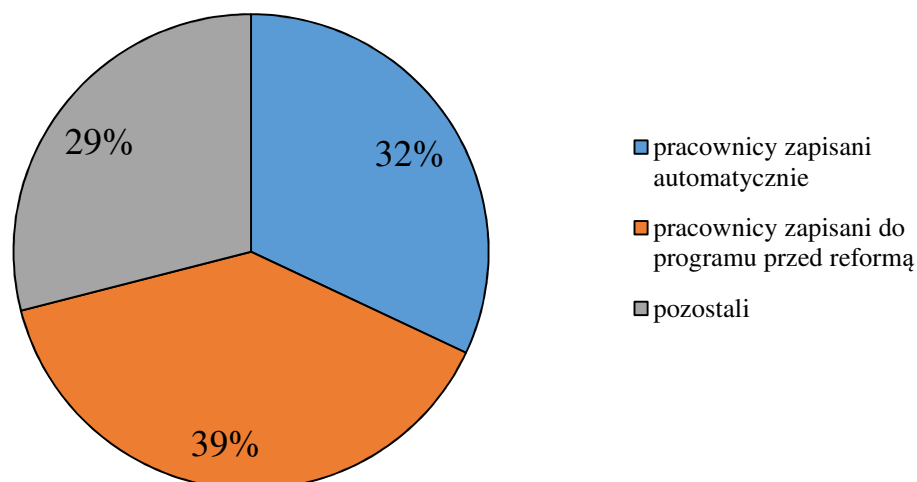
Wiek, uprawniający do skorzystania ze zgromadzonych oszczędności jak i sposób wypłaty jest różny w przypadku różnych funduszy. Najczęściej trzeba ukończyć 60 lub 65 lat, aby wypłata środków była możliwa. Jeśli oszczędności są na niskim poziomie dopuszcza się jednorazową wypłatę, z której 25% jest zwolnione od podatku dochodowego. W przeciwieństwie do Nowej Zelandii Wielka Brytania przewiduje możliwość przekształcenia oszczędności w dożywotnie świadczenie emerytalne. Rozwiązanie to wiąże się jednak z pełnym opodatkowaniem, jak w przypadku każdego innego dochodu.

W przypadku śmierci pracownika przed otrzymaniem prawa do wypłaty zgromadzonych funduszy środki te zostaną przekazane wskazanej przez niego osobie, lub członkom rodziny. Oszczędności nie podlegają dziedziczeniu.

Wprowadzenie automatycznego zapisu niewątpliwie wpłynęło na poziom uczestnictwa Brytyjczyków w pracowniczym systemie emerytalnym. W maju 2018 r. pracownicy automatycznie zapisani stanowili 32% wszystkich zatrudnionych, a odsetek osób, które skorzystały z opcji *opt-out* szacowany był na poziomie 8-12%³⁸⁷.

---

³⁸⁷Red. Bąba M., *System emerytalny na świecie. Rekomendacje dla pracowniczych planów kapitałowych w Polsce*, Polityka Insight, Warszawa 2018, s. 37.

Rysunek 10.4. Struktura pracowników pod względem uczestnictwa w pracowniczym programie emerytalnym w Wielkiej Brytanii, stan na maj 2018r.

Źródło: *System emerytalny na świecie. Rekomendacje dla pracowniczych planów kapitałowych w Polsce*, Polityka Insight, Warszawa 2018.

Poziom partycypacji wzrósł w szczególności w sektorze prywatnym, w sektorze publicznym nie odnotowano znaczącej zmiany w liczbie uczestników pracowniczego programu emerytalnego. Odsetek osób oszczędzających zwiększył się do 87% ogółu uprawnionych do członkostwa w programie. W efekcie partycypacja wśród wszystkich osób w wieku produkcyjnym wyniosła 45%. Wysokość wskaźnika jest znacznie niższa niż w przypadku Nowej Zelandii. Może to wynikać z braku zachęt w postaci dodatkowych dopłat ze strony państwa³⁸⁸.

10.5. Podsumowanie

Sprawnie działający i dobrze skonstruowany dodatkowy program emerytalny to podstawa efektywnego oszczędzania. Aby program cieszył się powszechnością i skutkował wzrostem świadczeń emerytalnych musi być oparty na odpowiednich mechanizmach. W Nowej Zelandii i Wielkiej Brytanii skuteczne okazało się skorzystanie z narzędzi wywodzących się z finansów behawioralnych.

³⁸⁸*Ibidem*, s. 38.

Początkowa faza wdrażania Pracowniczych Planów Kapitałowych uniemożliwia jednoznaczne potwierdzenie ich efektywności. Mając jednak na uwadze, że korzystają one z podobnych rozwiązań, co wcześniej wspomniane kraje można spekulować o ich skuteczności w zwiększaniu bezpieczeństwa finansowego na emeryturze. Automatyczny zapis oraz jego regularne powtarzanie niewątpliwie przyczynią się do wzrostu wskaźnika partycypacji w programie, tak jak stało się to w Wielkiej Brytanii i Nowej Zelandii. Przerzucenie obowiązków na pracodawcę oraz ustanowienie domyślnego poziomu składek znacznie ułatwi pracownikom decyzję o pozostaniu w PPK. Znaczący korzystny wpływ będą mieć również dopłata powitalna i coroczne wpłaty ze strony państwa. Wskaźnik partycypacji w Nowej Zelandii gdzie zastosowano wpłaty od państwa jest na wyższym poziomie niż w Wielkiej Brytanii, gdzie tego rozwiązania nie wprowadzono.

Mentalność w każdym kraju się różni, jednak to, co łączy większość przedstawicieli gatunku *homo sapiens* to awersja do straty i tendencja do zwlekania z podejmowaniem decyzji, co wpływa na niski odsetek ludzi oszczędzających. Pracownicze Plany Kapitałowe mają realną szansę na zmianę tej sytuacji w Polsce. Jak podkreśla Thaler ludzie naprawdę chcą oszczędzać trzeba im to jedynie odpowiednio ułatwić³⁸⁹.

---

³⁸⁹ R. Thaler, C. Sunstein, *op. cit.*, s. 141.

Rozdział 11.

Symulacja wysokości świadczenia emerytalnego z tytułu emerytury obywatelskiej w Polsce

Patryk Pokora*

11.1. Wprowadzenie

W debacie publicznej często pojawia się temat systemu emerytalnego. Obecnie systemy emerytalne muszą mierzyć się z licznymi wyzwaniami, a w szczególności ze starzeniem się społeczeństwa. Następuje wzrost udziału osób w wieku poprodukcyjnym w społeczeństwie, starzenie się populacji aktywnej zawodowo oraz zmniejszenie liczby osób wchodzących na rynek pracy. Powoduje to niekorzystne dla systemów emerytalnych zmiany w proporcji pomiędzy liczbą osób w wieku produkcyjnym i liczbą osób w wieku poprodukcyjnym. Wobec tych problemów próbuje się znaleźć rozwiązania dla systemów emerytalnych, które pozwolą na poradzenie sobie z tymi trudnościami. Jednym z tych rozwiązań jest koncepcja emerytury obywatelskiej, czyli świadczenia przysługującego wszystkim obywatelom w jednakowej wysokości po osiągnięciu wieku emerytalnego, finansowanego z budżetu państwa³⁹⁰. Zwolennicy tego rozwiązania wśród jego zalet wymieniają bezpieczeństwo i stabilność systemu emerytalnego oraz mniejszy klin podatkowy³⁹¹.

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

³⁹⁰ W. Koczur, *Przegląd systemu emerytalnego 2016. Bezpieczeństwo dzięki odpowiedzialności. Kluczowe zagadnienia i rekomendacje. Podsumowanie*, "Ubezpieczenia społeczne. Teoria i praktyka" 2017, nr 2 (133), s. 10.

³⁹¹ *Emerytura obywatelska. Bezpieczna starość, wyższe płace*. Związek Przedsiębiorców i Pracodawców, Warszawa 2018, (<http://zpp.net.pl/wp-content/uploads/2018/09/Emerytura-obywatelska.-Bezpieczna-starosc-wyzsze-place-2.pdf>), dostęp: 12.03.2019 r., s. 29.

Problem badawczy niniejszej pracy może zostać przedstawiony w postaci pytań: w jakiej wysokości emeryturę obywatelską można wprowadzić w Polsce? Jak taka emerytura zmieniłaby sytuację finansową osób w podeszłym wieku w Polsce? Na podstawie tak sformułowanych pytań sformułowano hipotezę badawczą: zastąpienie obecnych rozwiązań w zakresie systemu emerytalnego emeryturą obywatelską poprawiłoby sytuację Polaków w wieku poprodukcyjnym w kontekście dochodu z tytułu emerytury.

Aby zweryfikować postawioną hipotezę przedstawiono sposoby realizacji emerytury obywatelskiej w innych krajach oraz uwarunkowania systemu emerytalnego w Polsce. Dokonano ponadto porównania emerytury obywatelską do minimalnej oraz wyliczono teoretyczny rząd wielkości takiego świadczenia a także oszacowano jego wpływ na sytuację finansową osób w wieku poprodukcyjnym w Polsce. W niniejszej pracy przeanalizowano dane Głównego Urzędu Statystycznego i Zakładu Ubezpieczeń Społecznych zawarte w publikacjach dotyczących demografii, emerytur i rent oraz sytuacji finansowej osób starszych.

11.2. Emerytura obywatelska w systemach emerytalnych

Do koncepcji emerytury obywatelskiej nawiązuje Bank Światowy w publikacji *The World Bank Pension Conceptual Framework*. Zaproponowano w niej rozwiązania mogące pomóc w zmierzeniu się z wyzwaniami, przed którymi stoją systemy emerytalne, przede wszystkim związane ze starzeniem się społeczeństwa³⁹². Zaproponowano system pięcioletni argumentując to tym, że jednofilarowe systemy są mniej wydajne i mniej odporne na ryzyka związane z zawirowaniami politycznymi i ekonomicznymi oraz społecznymi. Proponowany system zawiera kolejno: filar zerowy - mogący przyjąć różne formy, finansowany przez państwo, mający zmniejszyć ryzyko biedy wśród osób starszych; filar pierwszy-obowiązkowy, mający zapewnić częściowe zastąpienie dochodu sprzed emerytury, z wpłatami zależnymi od zarobków; drugi filar- obowiązkowy, o zdefiniowanej składce i niezależnym zarządzaniu w zakresie inwestowania środków; trzeci filar-dobrowolny, mogący przybrać różne formy, np. o zdefiniowanej składce płaconej przez

³⁹² *The World Bank Pension Conceptual Framework*, Bank Światowy, 2008, (<http://documents.worldbank.org/curated/en/389011468314712045/pdf/457280BRI0Box31Concept1Sept20081pdf.pdf>), dostęp: 2.03.2019 r., s. 2-3.

pracodawcę; czwarty filar- składający się z pomocy nieformalnej np. rodzinnej i innych programów socjalnych państwa oraz indywidualnego majątku, np. odwrócona hipoteka. Emerytura obywatelska jest realizacją w praktyce założeń zerowego filara. Celem zerowego filara jest w szczególności ochrona osób, które przez całą aktywność zawodową miały niskie zarobki³⁹³.

W żadnym rozwiniętym gospodarczo kraju nie występuje system emerytalny oparty wyłącznie na emeryturze obywatelskiej, ale są przykłady wykorzystania tego systemu np. w ramach jednego z filarów systemu emerytalnego, min. w Kanadzie, Nowej Zelandii i Szwecji.

W Kanadzie w 1951 roku uchwalono *Old Age Security Act*, który wprowadził miesięczne świadczenie w wysokości 40 dolarów kanadyjskich dla każdego Kanadyjczyka powyżej 70 roku życia. W porównaniu ze wcześniej obowiązującymi regulacjami zlikwidowano sprawdzanie zamożności osoby ubiegającej się o świadczenie, a zatem świadczenie przybrało wymiar uniwersalny, charakterystyczny dla koncepcji emerytury obywatelskiej. W 1965 roku wprowadzono *CPP-Canada Pension Plan* a tym samym *Old Age Security Program* (OAS) i rok później *Guaranteed Income Supplement* (GIS)³⁹⁴. System ten z późniejszymi zmianami obowiązuje do dzisiaj. Program Zabezpieczenia Osób Starszych (OAS) obejmuje wszystkich legalnych rezydentów Kanady. Prawo do emerytury przysługuje po ukończeniu 65 lat, pod warunkiem przebywania w Kanadzie po ukończeniu 18. roku życia przez co najmniej 10 lat, a w przypadku osób, które chcą pobierać emeryturę poza granicami Kanady przez co najmniej 20 lat. Przejście na emeryturę w wieku 65 lat nie jest jednak obowiązkowe i istnieje także możliwość opóźnionego do 5 lat przechodzenia na emeryturę OAS, co jest powiązane ze wzrostem wysokości świadczenia o 0,6 p.p. za każdy miesiąc opóźnionego przejścia na emeryturę³⁹⁵.

W 1913 roku w Szwecji uchwalono pierwszą na świecie ustawę emerytalną, która swoim zasięgiem objęła wszystkie osoby w wieku produkcyjnym, bez względu na osiągnięty przez nie dochód czy wykonywany zawód. W 1914 r. powszechny system emerytalny obejmował wszystkich Szwedów pomiędzy 16. a 66. rokiem życia. Wiek emerytalny wyniósł

---

³⁹³ *Ibidem*, s. 2.

³⁹⁴ M. Szczur, *The pension system in Canada: a success to follow?*, "Social Policy" 2016, No 1 ENG (12), s. 17.

³⁹⁵ J. Poteraj, *System emerytalny w Kanadzie. Rekomendacje dla Polski*, "Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy" 2017, nr 51, s. 281.

w tym czasie 67 lat i był jednakowy dla kobiet i mężczyzn. Emerytura składała się z dwóch części. Pierwsza była uzależniona od sumy wniesionych składek. Druga część była z kolei należna po spełnieniu kryterium dochodowego. W 1935 roku część z kryterium dochodowym została zastąpiona przez powszechne świadczenia wypłacane w jednakowej wysokości. W 1948 roku zlikwidowano składkową część emerytury³⁹⁶. Obecny system ukształtował się po reformie z roku 1999r. Od tamtego czasu szwedzki system składa się z trzech filarów. Filar I obowiązkowy publiczny obejmuje podsystemy emerytur repartycyjnych o zdefiniowanej składce, emerytur kapitałowych i emerytur gwarantowanych. Filar II to obowiązkowe zakładowe podsystemy emerytalne. Filar III to indywidualne dobrowolne plany emerytalnych IPS³⁹⁷.

W Nowej Zelandii w 1938 roku wprowadzono *Social Security Act*. Ustawa ta dawała możliwość wyboru mieszkającym w Nowej Zelandii przez 20 lat jednego z dwóch świadczeń: *Age Benefit* (nieopodatkowane, z kryteriami dotyczącymi dochodu, od 60 roku życia), *Superannuation Benefit* (opodatkowane, bez warunków dotyczących dochodu, od 65 roku życia)³⁹⁸. Obecny system ukształtował w drodze reformy z 1977 roku, kiedy to wprowadzono *National Superannuation*. Było to świadczenie opodatkowane, wypłacane po 60 roku życia. Obecnie emerytura w Nowej Zelandii składa się z dwóch filarów, gdzie w ramach pierwszego z nich świadczenie *New Zealand Superannuation* wypłacane jest po 65 roku życia. Warunkiem otrzymania tego świadczenia jest mieszkanie w Nowej Zelandii przez 10 lat po 20 roku życia, z czego 5 po 50 roku życia. Drugi filar to dobrowolny *Kiwi Saver*. W ramach tego filara gromadzi się środki potrącane z wynagrodzenia za pracę. Środki te są inwestowane do osiągnięcia przez obywatela objętego systemem emerytalnym 65 roku życia³⁹⁹.

---

³⁹⁶M. Szczur, *System emerytalny w Szwecji – przykład innowacyjnego i stabilnego finansowo rozwiązania problemu zabezpieczenia dochodów na starość*, "Ubezpieczenia społeczne. Teoria i praktyka" 2014, nr 6 (123), s. 34.

³⁹⁷Ł. Szvedo, *Ewolucja i struktura systemu emerytalnego w Szwecji a konstrukcja zabezpieczenia emerytalnego w Polsce*, "Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych" 2016, nr 21, s. 65-67.

³⁹⁸*Description of New Zealand's Current Retirement Income Policies*, 2003, Ministry of Social Development, (<https://treasury.govt.nz/sites/default/files/2007-11/prg-msd-dnzcrif.pdf>), dostęp: 5.03.2019 r., s. 3.

³⁹⁹*Retirement*, Ministry of Business, Innovation and Employment, (<https://www.newzealandnow.govt.nz/living-in-nz/money-tax/retirement-saving-income>), dostęp: 5.03.2019 r.

11.3. System emerytalny w Polsce

Od 1 stycznia 1999 r. zaczął obowiązywać w Polsce nowy system emerytalny. W drodze reformy emerytalnej uchwalonej w 1998r. ubezpieczeni urodzeni po dniu 31 grudnia 1968 r. zostali całkowicie objęci zasadami nowego systemu emerytalnego. Od 1 stycznia 2009 r. rozpoczęto wypłatę pierwszych emerytur z nowego systemu emerytalnego, opartego na zasadzie zdefiniowanej składki. Oznacza to, że wysokość emerytury uzależniona jest od kwoty składek wpłaconych przez ubezpieczonego. W nowym systemie emerytalnym emerytura jest wypłacana przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych⁴⁰⁰ i finansowana jest z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych z wykorzystaniem tzw. suwaka bezpieczeństwa. Oznacza on rozpoczęte na 10 lat przed osiągnięciem przez ubezpieczonego wieku emerytalnego comiesięczne przekazywanie części środków z rachunku w OFE na subkonto w ZUS w taki sposób, aby w momencie przejścia na emeryturę na rachunku w OFE nie było żadnych środków⁴⁰¹.

Obecnie środki gromadzone są w ramach: obowiązkowego I filara na koncie ubezpieczonego w ZUS oraz subkoncie w ZUS, II filara ze środkami gromadzonymi w OFE oraz dobrowolnego III filara, gdzie środki gromadzone są za pośrednictwem Pracowniczego Planu Emerytalnego, Indywidualnego Konta Emerytalnego, Indywidualnego Konta Zabezpieczenia Emerytalnego. Na konto ubezpieczonego w ZUS trafia 12,22% podstawy wymiaru składek. Na subkonto w ZUS i konto w OFE trafia w zależności od wyboru ubezpieczonego odpowiednio 4,38% i 2,92% podstawy lub 7,3% wyłącznie na subkonto w ZUS⁴⁰².

Ustawa o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych⁴⁰³ w artykule 87 określa przypadki, w których wysokość świadczenia emerytalnego jest podwyższana do określonego minimum. Jest to realizacja w praktyce koncepcji emerytury minimalnej. Aby otrzymać emeryturę minimalną należy osiągnąć wiek emerytalny oraz w przypadku

---

⁴⁰⁰System emerytalny, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityka Społecznej, (<https://www.gov.pl/web/rodzina/system-emerytalny>), dostęp: 9.03.2019 r.

⁴⁰¹Suwak bezpieczeństwa, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityka Społecznej, (<https://www.gov.pl/web/rodzina/system-emerytalny>), dostęp: 8.04.2019 r.

⁴⁰²T. Jedynak, *Charakterystyka systemu emerytalnego w ramach powszechnego ubezpieczenia społecznego*, [w:] *System ubezpieczeń społecznych*, pod red. W. Sułkowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2014, s. 54-58.

⁴⁰³Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. 1998 nr 162 poz. 1118 z późn. zm.).

mężczyzn mieć 25 okresów składkowych i nieskładkowych a w przypadku kobiet 20 takich okresów, przy czym okresy nieskładkowe nie mogą przekroczyć 1/3 okresów składkowych. Kryteria uznania okresów za składkowe określa artykuł 6. Świadczenie w kwocie niższej niż emerytura minimalna przysługuje osobom, które nie spełniły przedstawionych warunków. W praktyce przede wszystkim są to osoby, które były zatrudnione sporadycznie, albo były zatrudnione na umowę o dzieło, od której nie odprowadza się składek emerytalnych. Emerytura tych osób będzie wyliczana wyłącznie na podstawie odprowadzonej składki⁴⁰⁴. W 2017 roku od 1 marca emerytura minimalna wynosiła 1000 złotych⁴⁰⁵.

Ubezpieczeniem społecznym rolników zajmuje się Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego. Emerytura rolnicza z KRUS przysługuje ubezpieczonym, którzy osiągnęli wiek emerytalny oraz podlegali ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu przez okres co najmniej 25 lat. Emeryturę rolniczą mogli dostać również do 31 grudnia 2017 r. ubezpieczeni, którzy osiągnęli 55 lat w przypadku mężczyzn lub 60 lat w przypadku kobiet oraz podlegali ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu przez okres co najmniej 30 lat a także zaprzestał prowadzenia działalności rolniczej⁴⁰⁶.

Oprócz ZUS i KRUS w wydatkach budżetu państwa figurują emerytury mundurowe, które przysługują funkcjonariuszom zwolnionym ze służby w: Policji, Urzędzie Ochrony Państwa, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Straży Granicznej, Biurze Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej, Służbie Więziennej. Emerytura mundurowa wynosi 40 proc. podstawy jej wymiaru za 15 lat służby i wzrasta o 2,6 proc. podstawy wymiaru za każdy dalszy rok tej służby. Podstawę wymiaru emerytury stanowi uposażenie należne funkcjonariuszowi na ostatnio zajmowanym stanowisku. Kwota

---

⁴⁰⁴ *Minimalna emerytura w 2019 r. - komu przysługuje, wysokość*, (https://kadry.infor.pl/kadry/ubezpieczenia/emerytury_i_renty/2714286,Minimalna-emerytura-w-2019-r-komu-przysluguje-wysokosc.html), dostęp: 8.03.2019 r.

⁴⁰⁵ M. Borysiuk, *Minimalna emerytura 2017/2018 - zmiany*, (https://kadry.infor.pl/kadry/ubezpieczenia/emerytury_i_renty/756802,Minimalna-emerytura-20172018-zmiany.html), dostęp: 13.04.2019 r.

⁴⁰⁶ *Emerytura rolnicza*, (<https://www.krus.gov.pl/zadania-krus/swiadczenia/swiadczenia-z-ubezpieczenia-emerytalno-rentowego/emerytura-rolnicza/>), dostęp: 13.04.2019 r.

emerytury bez uwzględnienia dodatków, zasiłków i świadczeń pieniężnych przysługujących funkcjonariuszom nie może przekroczyć 75 proc. podstawy wymiaru emerytury⁴⁰⁷.

11.4. Symulacja emerytury obywatelskiej w Polsce

Za poziom dostatecznie wysoki dla emerytury obywatelskiej można uznać takie, które zapewnią obywatelowi utrzymanie się. Za taki poziom można przyjąć minimum socjalne i minimum egzystencji. Minimum socjalne można zdefiniować jako dochód mogący umożliwić reprodukcję sił życiowych człowieka, wychowanie potomstwa oraz utrzymanie więzi społecznych w czasie pracy, nauki i wypoczynku. Minimum socjalne oznacza zaspokajanie potrzeb konsumpcyjnych na relatywnie niskim poziomie, ale uwzględniającym zalecenia nauki (np. w zakresie wyżywienia), odpowiadającym powszechnie przyjmowanym normom obyczajowym i kulturowym (rekreacja, uczestnictwo w kulturze) oraz obowiązującym normom prawnym (m.in. w zakresie oświaty, ochrony zdrowia). Minimum egzystencji (nazywane również minimum biologicznym) to poziom zaspokojenia potrzeb konsumpcyjnych, poniżej którego występuje biologiczne zagrożenie życia i rozwoju psychofizycznego człowieka. Zaspokajanie potrzeb na tym poziomie i zakresie rzeczowym umożliwia jedynie przeżycie⁴⁰⁸. W 2017 roku minimum socjalne kształtowało się na poziomie 1124,47 złotych dla gospodarstwa emeryckiego jednoosobowego i 932,37 złotych na osobę dla gospodarstwa emeryckiego dwuosobowego⁴⁰⁹. W tym samym roku minimum egzystencji dla gospodarstwa emeryckiego jednoosobowego wynosiło 544,03 złotych a dla gospodarstwa emeryckiego dwuosobowego na osobę wynosiło 453,41 złotych⁴¹⁰. Emerytura minimalna z roku 2017 wynosząca 1000 złotych nie była wystarczająco wysoka, aby zapewnić jednoosobowemu emeryckiemu gospodarstwu minimum socjalne.

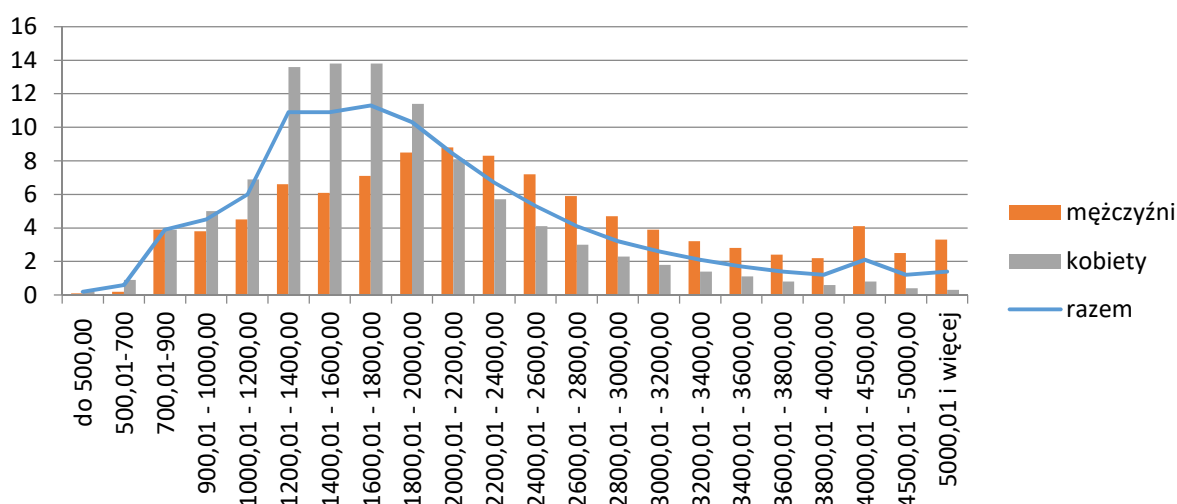
⁴⁰⁷ A. Wiśniewski, *Jakie są zasady przyznawania emerytur mundurowych*, (<https://www.infor.pl/prawo/emerytury/emerytury-mundurowe/302101,Jakie-sa-zasady-przyznawania-emerytur-mundurowych.html>), dostęp: 12.04.2019 r.

⁴⁰⁸ *O minimum socjalnym i minimum egzystencji*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, (<https://www.ipiss.com.pl/?zaklady=minimum-socjalne-oraz-minimum-egzystencji>), dostęp: 8.03.2019 r.

⁴⁰⁹ *Informacja o poziomie minimum socjalnego w 2017 r.*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2018, (<https://www.ipiss.com.pl/wp-content/plugins/download-monitor/download.php?id=2546>), dostęp: 8.03.2019 r.

⁴¹⁰ *Informacja o poziomie minimum egzystencji w 2017 r.*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2018, (<https://www.ipiss.com.pl/wp-content/plugins/download-monitor/download.php?id=2548>), dostęp: 8.03.2019 r.

Według danych ZUS za 2017 rok przeciętną wysokość emerytury wypłacanej przez ZUS w marcu 2017 roku wyniosła 2 085,60 zł (dla mężczyzn 2 582,96 zł, dla kobiet 1 747,25 zł). 25% świadczeniobiorców pobierało emeryturę w wysokości do 1 418,94 zł, połowa otrzymywała emeryturę w wysokości do 1 861,32 zł, 75% otrzymywało emeryturę w wysokości do 2 496,85 zł. Największy odsetek emerytów pobierał świadczenie z zakresu 1600,01-1800 złotych. W tym samym roku w marcu według danych ZUS emerytury pobierało 5 165,1 tys. osób⁴¹¹. Wśród mężczyzn 25% pobierało emeryturę w wysokości do 1 835,67 zł, połowa otrzymywała emeryturę w wysokości do 2 348,47 zł, 75% mężczyzn otrzymywało emeryturę w wysokości do 3 119,02 zł. Wśród kobiet 25% pobierało emeryturę w wysokości do 1 268,13 zł, połowa otrzymywała emeryturę w wysokości do 1 611,33 zł, 75% kobiet otrzymywało emeryturę w wysokości do 2 045,91 zł⁴¹².

Rysunek 11.1. Struktura wysokości emerytur wypłacanych z ZUS

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Struktura wysokości emerytur i rent wypłacanych przez ZUS po waloryzacji w marcu 2017 roku*, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Warszawa 2017, s. 9, 13.

Wykres pokazuje odsetek kobiet i mężczyzn pobierających świadczenie emerytalne z ZUS w wysokościach mieszczących się w podanych przedziałach oraz ten sam odsetek bez

⁴¹¹Struktura wysokości emerytur i rent wypłacanych przez ZUS po waloryzacji w marcu 2017 roku, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Warszawa 2017, (<https://www.zus.pl/documents/10182/39637/Struktura+wysokości+emerytur+i+rent+wypłacanych+przez+ZUS+po+waloryzacji+i+podwyższeniu+świadczeń+najniższych+w+marcu+2017+r.pdf>), dostęp: 14.04.2019 r., s. 19-20.

⁴¹² *Ibidem*, s. 20.

rozdzielenia dla płci. Na wykresie uwidoczniono to, co pokazują przytoczone wcześniej statystyki- mężczyźni mogą liczyć na wyższe świadczenia zarówno w kontekście średniej jak i mediany. Ponadto o wiele więcej mężczyzn pobiera świadczenie emerytalne mieszczące się w najwyższych przedziałach. W 2017 roku przeciętne świadczenie z tytułu emerytury mundurowej wynosiło 3344,73 złotych. W tym okresie objętych tym świadczeniem było ponad 204 tysiące osób⁴¹³. Emerytury w z KRUS otrzymywało 918,4 tysięcy osób. Przeciętnie otrzymywano z tego tytułu 1 221,69 zł⁴¹⁴. Z ZUS wypłacono emerytury w łącznej kwocie 136 986 591,0 tys. zł; z KRUS 13 464 466,9 tys. zł; z tytułu emerytur mundurowych 12 187 074,7 tys. zł. Daje to łącznie 162 638 132,60tys. złotych na emerytury w roku 2017⁴¹⁵.

W poniższych tabelach zaprezentowano szacunkowy koszt emerytury obywatelskiej wypłacanej w wysokości minimum egzystencji i minimum socjalnego dla jednoosobowego gospodarstwa emeryckiego przy różnych wiekach emerytalnych. W wyliczeniach wzięto pod uwagę strukturę ludnościową dla roku 2017 według *Rocznika statystycznego 2018* opracowanego przez Główny Urząd Statystyczny. Symulacja zakłada zastąpienie emerytur wypłacanych z ZUS, KRUS i emerytur mundurowych emeryturą obywatelską. Ponadto założono utrzymanie takiego samego poziomu wydatków na świadczenia emerytalne jak w roku 2017. Suma świadczeń z tytułu emerytury obywatelskiej została oszacowana poprzez podzielenie sumy emerytur wypłacanych z ZUS, KRUS i emerytur mundurowych przez liczbę osób spełniających kryterium wieku emerytalnego.

Tabela 11.1. Symulacja kosztu wypłacania emerytury obywatelskiej w wysokości minimum egzystencji dla jednoosobowego gospodarstwa emeryckiego w ujęciu miesięcznym

Wiek emerytalny	Miesięczna suma świadczeń z tytułu emerytury obywatelskiej
55	6480104539 zł
60	5055997208 zł
65	3547238809 zł

⁴¹³Przeciętna wysokość świadczenia wypłacanego przez ZER MSWiA w latach 2005-2018, (<http://zer.mswia.gov.pl/zer/informacje/statystyki/11021,Przecietna-wysokosc-swiadczenia-wyplacanego-przez-ZER-MSWiA-w-latach-2005-2018.html>), dostęp: 13.04.2019 r.

⁴¹⁴Emerytury i renty w 2017 r., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2018, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-zatrudnieni-wynagrodzenia-koszty-pracy/emerytury-i-renty-w-2017-r-10,9.html>), dostęp: 12.04.2019 r., s. 16, 21.

⁴¹⁵*Ibidem*, s. 19, 21, 22.

70	2266592189 zł
75	1484113840 zł
80	893514872 zł

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Informacja o poziomie minimum egzystencji w 2017 r.*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2018 oraz *Rocznik statystyczny 2018*, GUS, Zakład wydawnictw statystycznych, Warszawa 2018, s.208.

Tabela 11.2. Teoretyczny koszt wypłacania emerytury obywatelskiej w wysokości minimum egzystencji dla jednoosobowego gospodarstwa emeryckiego w ujęciu miesięcznym

Wiek emerytalny	Miesięczna suma świadczeń z tytułu emerytury obywatelskiej
55	13 393899511 zł
60	10 450374392 zł
65	7331881741 zł
70	4684879361 zł
75	3067554160 zł
80	1846829528 zł

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Informacja o poziomie minimum socjalnego w 2017 r.*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2018 oraz *Rocznik statystyczny 2018*, GUS, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2018, s. 208.

Emerytury w 2017 roku stanowiły dla państwa obciążenie w wysokości niespełna 13,6 miliarda złotych na miesiąc. Gdy porówna się te wydatki do symulacji emerytury obywatelskiej w wysokości minimum socjalnego, wydatki na emeryturę obywatelską są mniejsze. Suma przeznaczana na emerytury obywatelskie jest mniejsza nawet dla wariantu tak dużej obniżki wieku emerytalnego jak 55 lat, gdzie miesiąc wypłacania takiej emerytury obciążał budżet na kwotę około 13,4 mld złotych. Emerytura obywatelska mogłaby teoretycznie zapewnić minimum socjalne bez nadwyrężania budżetu. W tabeli 3 przedstawiono symulację wysokości emerytury obywatelskiej dla różnych wariantów wieku emerytalnego wraz z porównaniem wysokości tego świadczenia do przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce. Symulacje przeprowadzone zostały analogicznie do obliczeń z tabel 1 i 2. Dla obliczenia tego ile procent przeciętnego wynagrodzenia stanowi emerytura

obywatelska podzielono jej prognozowaną wysokość przez przeciętne wynagrodzenie z komunikatu prezesa GUS⁴¹⁶.

Tabela 11.3. Symulacja wysokości emerytury obywatelskiej przy utrzymaniu poziomu wysokości wydatków państwa na świadczenia emerytalne

Wiek emerytalny	Miesięczne świadczenie	Procent przeciętnego wynagrodzenia
55	1137,84 zł	27%
60	1458,33 zł	34%
65	2078,61 zł	49%
70	3253,05 zł	76%
75	4968,17 zł	116%
80	8252,06 zł	193%

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rocznik statystyczny 2018*, GUS, Zakład wydawnictw statystycznych, Warszawa 2017, s. 208 oraz *Emerytury i renty w 2017 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2018.

Dla każdego wariantu wysokość świadczenia była wyższa niż minimum socjalne dla jednoosobowego gospodarstwa emeryckiego. W porównaniu do średniej emerytury z tego samego roku (2 085,60 złotych) zbliżone świadczenie zapewnia emerytura obywatelska od 65 roku życia. Świadczenie takie dałoby dochód w wysokości około 48,7 procent przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce narodowej, które dla 2017 roku wyniosło 4271,51 złotych⁴¹⁷.

W porównaniu do świadczeń z KRUS emerytura obywatelska zapewnia wyższe świadczenie niż średnia emerytura z 2017 roku oprócz wieku emerytalnego 55 lat, gdzie emerytura obywatelska stanowiła 93,1 procent średniej emerytury z KRUS. W przypadku emerytur mundurowych tylko 75 i 80 lat dla wieku emerytalnego mogłoby zapewnić emeryturę obywatelską o wyższym świadczeniu niż średnia za 2017 rok. Przy emeryturze obywatelskiej z wiekiem emerytalnym 70 lat teoretycznie otrzymywanoby 97,3 procent średniej z 2017 roku.

⁴¹⁶Komunikat Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 9 lutego 2018r. w sprawie przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2017r., Główny Urząd Statystyczny, (<https://stat.gov.pl/sygnalne/komunikaty-i-obwieszczenia/lista-komunikatow-i-obwieszczen/komunikat-w-sprawie-przecietnego-wynagrodzenia-w-gospodarce-narodowej-w-2017-roku,273,5.html>), dostęp: 13.04.2019 r.

⁴¹⁷*Ibidem*.

Wyniki badania budżetów gospodarstw domowych w 2017 r. określiły na 1888,76 zł przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwach domowych zamieszkiwanych wyłącznie przez osoby starsze, w wieku 60 lat i więcej⁴¹⁸. W 2017 roku gospodarstwa jednoosobowe z osobami w wieku 60 lat lub więcej 70,4 procent swojego dochodu uzyskiwały z rent i emerytur. Dla takich gospodarstw dwuosobowych wielkość ta wyniosła 81 procent⁴¹⁹. Te dane pozwalają stwierdzić, że emerytury są kluczowym źródłem dochodu dla osób w podeszłym wieku. Oznacza to więc, że przy utrzymaniu obecnego poziomu wydatków na świadczenia emerytalne, wiek emerytalny dla emerytury obywatelskiej nie mógłby być niższy niż 65 lat, aby nie wpłynąć negatywnie na sytuację finansową emerytów w kontekście dochodu na osobę z tytułu świadczenia emerytalnego, jeżeli za kryterium przyjmie się utrzymanie podobnej średniej wysokości emerytury. W takim przypadku emerytura obywatelska wynosiłaby teoretycznie około 99,7 procent emerytury średniej. Dla wieku emerytalnego 65 lat teoretyczna wysokość emerytury obywatelskiej byłaby o około 11,7 procent wyższa niż mediana emerytur wypłacanych z ZUS.

11.5. Podsumowanie

Emerytura obywatelska dla wieku emerytalnego zbliżonego do obecnych rozwiązań potrafi teoretycznie zagwarantować minimum socjalne, które to można uznać za niezbędny poziom dochodów dla obywatela. Ponadto system oparty wyłącznie na emeryturze obywatelskiej przy wieku emerytalnym 65 lat teoretycznie mógłby zapewnić świadczenie podobne do średniej emerytury w obecnym systemie. Dałoby to zbliżoną wysokość świadczenia do średniej emerytury z ZUS z 2017 roku. W przypadku przyjęcia za wiek emerytalny 65 lat emerytura obywatelska mogłaby poprawić sytuację osób w wieku poprodukcyjnym.

Warto ponadto zwrócić uwagę na dane dotyczące nierówności dochodowych między kobietami i mężczyznami. Z ZUS emeryturę w kwotach niższych niż 1800 złotych otrzymywało 44,3 procent kobiet oraz 32,3 procent mężczyzn. Emerytury niższe niż 2000 zł otrzymywało

---

⁴¹⁸Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za rok 2017, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (<https://www.gov.pl/web/rodzina/informacja-o-sytuacji-osob-starszych-za-rok-2017>), dostęp: 12.04.2019 r., s. 12.

⁴¹⁹Informacja o sytuacji..., s. 12.

69,5 procent kobiet podczas gdy 40,8 procent mężczyzn mogło liczyć na taki poziom świadczeń⁴²⁰. Przy medianie 1 861,32 złotych oraz średniej 2 085,60 złotych pokazuje to, że emerytura obywatelska mogłaby istotnie poprawić dochód kobiet w wieku poprodukcyjnym, które często mogą liczyć na niższe świadczenia emerytalne z ZUS niż mężczyźni.

Symulacja emerytury obywatelskiej okazała się z kolei niekorzystna dla służb mundurowych. Dopiero wiek emerytalny 70 lat zapewniał podobny poziom co średnia dla roku 2017. W przypadku rolników emerytura obywatelska wydaje się bardzo korzystnym rozwiązaniem, zwracając uwagę na to że jedynie wariant wieku emerytalnego 55 lat dawał niższe dochody z tytułu emerytury niż średnia z 2017. Ponadto rolnicy w roku 2017 mogli liczyć średnio zaledwie na 58,6 procent w porównaniu do średniego świadczenia beneficjentów emerytur z ZUS. Można więc stwierdzić, że emerytura obywatelska jest w teorii bardzo korzystnym rozwiązaniem dla rolników oraz kobiet. Dla przypadku emerytur z ZUS średnia z roku 2017 była bardzo zbliżona do teoretycznego świadczenia dla emerytury obywatelskiej przy wieku emerytalnym 65 lat z jednoczesnym zwiększeniem się mediany otrzymywanych świadczeń. Emerytura obywatelska jest niekorzystna dla służb mundurowych, które mogłyby otrzymywać to świadczenie w wysokości wyższej niż średnia z 2017 roku wyłącznie dla wieku emerytalnego 75 i powyżej.

Biorąc pod uwagę emeryturę obywatelską nie można zapomnieć o kosztach gruntownej transformacji systemu emerytalnego jak i planie płynnego przekształcenia systemu emerytalnego. Dodatkowym aspektem, który należy wziąć pod uwagę są przywileje emerytalne. Z przywilejami emerytalnymi wiążą się problemy takie jak to, że "generują wysokie koszty ekonomiczno-społeczne – koszty, które ponoszą wszyscy, nie tylko ubezpieczeni, ale również wszyscy obywatele"⁴²¹. Ponadto grupy nimi objęte mogą stanowczo sprzeciwiać się odebrania im tych przywilejów. Oprócz tego otwarta pozostaje kwestia emerytury obywatelskiej w kontekście opodatkowania, co ma kluczowe znaczenie przy wyznaczeniu tego, czy takie rozwiązanie polepszyłoby sytuację finansową osób starszych, zwłaszcza w wymiarze dochodu rozporządzalnego.

⁴²⁰Struktura wysokości ..., s. 13.

⁴²¹D. Walczak, *Przywileje emerytalne- aspekt społeczno-ekonomiczny*, "Studia Oeconomica Posnaniensia" 2017, vol. 5, no. 10, s. 59.

Rozdział 12.

System emerytalny w Polsce i w Chinach – analiza komparatywna

Grzegorz Wójtowicz*

12.1. Wprowadzenie

Dzisiejszy świat staje przed dużym problemem, jakim jest zjawisko starzenia się społeczeństwa. W wyniku tego system emerytalny zyskuje coraz bardziej na znaczeniu. W wyniku zachodzących zmian demograficznych i gospodarczych rządy wielu krajów stają przed ogromnym wyzwaniem odpowiedniego dopasowania systemu emerytalnego do potrzeb obywateli. Jako, że poszczególne kraje mają różne możliwości gospodarcze w tym zakresie oraz charakteryzują się odmiennymi uwarunkowaniami społeczno-kulturowymi, na świecie działają różne systemy emerytalne. Ich podstawowym zadaniem jest wyrównanie konsumpcji w cyklu. Można powiedzieć, że nowoczesne systemy emerytalne składają się z dwóch faz. W fazie pierwszej, tak zwanej fazie oszczędzania, rozpoczynającej się wraz z dołączeniem do systemu, ubezpieczeni odprowadzają określonej wysokości składki. Faza druga, zwana fazą konsumpcji polega na wypłacie świadczenia emerytalnego – renty, której wysokość zależy od wysokości zgromadzonych środków. Faza ta rozpoczyna się wraz z osiągnięciem przez ubezpieczonego wieku uprawniającego do otrzymywania wspomnianej wcześniej emerytury, wypłacanej mu dożywotnie. Wiek ów nazywa się wiekiem emerytalnym. W poszczególnych krajach wiek ten przyjmuje różne wartości, jednak można zauważyć ogólną tendencję do jego podnoszenia, czego przyczyny można się dopatrywać w zjawisku starzenia się społeczeństwa.

W teorii można wyróżnić dwa systemy gromadzenia środków na wypłatę emerytur: system repartycyjny oraz kapitałowy. Analizowane systemy emerytalne posiadają cechy obu z wymienionych systemów gromadzenia środków. Takie połączenie ma za zadanie wyodrębnić ich najlepsze cechy i zalety, przy równoczesnej eliminacji wad i słabych punktów.

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

W systemach emerytalnych można również wyszczególnić systemy obowiązkowe i dodatkowe, oraz systemy o zdefiniowanej składce i o zdefiniowanym świadczeniu.

Celem niniejszego artykułu jest analiza różnic systemów emerytalnych Polski oraz Chin. Zbadana została ich architektura z ujęciem uwarunkowań, czyli najistotniejszych reformy zmian w ich funkcjonowaniu. Porównaniu poddane też były najważniejsze parametry systemów, takie jak wiek emerytalny obowiązujący w tych dwóch krajach, wysokość składek odprowadzanych przez uczestników systemu oraz wreszcie wysokość składek, jakie są wypłacane uprawnionym do ich otrzymywania.

12.2. Architektura polskiego i chińskiego systemu emerytalnego

Podstawy funkcjonowania współczesnych systemów emerytalnych

Jak już zostało wspomniane w teorii wyróżnia się dwa systemy gromadzenia środków na wypłatę emerytur: system repartycyjny oraz kapitałowy. W systemie repartycyjnym świadczenia emerytalne obecnie wypłacane finansują składki osób aktualnie pracujących. Następuje tym samym redystrybucja pomiędzy pokoleniem pracującym i niepracującym oparta na solidarności społecznej, nazywanej często umową międzypokoleniową. Środki ze składek nie są w związku z tym inwestowane. Istnieje duże ryzyko zaistnienia niewydolności tak skonstruowanego systemu emerytalnego, pojawiające się między innymi przy okazji starzenia się społeczeństwa, czy spadku ogólnego poziomu płac, jednak jest on odporny na załamania gospodarcze czy inflację.

W systemie kapitałowym natomiast składki odprowadzane przez ubezpieczonego są wpłacane do funduszu emerytalnego i tam inwestowane na rynku finansowym. Nie następuje redystrybucja środków pomiędzy uczestnikami systemu – każdy oszczędza środki na swoje indywidualne konto. Zaletami takiego systemu jest odporność na starzenie się społeczeństwa a także pozytywny wpływ gromadzenia owych środków na gospodarkę kraju. Do wad należy natomiast przypisać niską odporność na bezrobocie i wrażliwość na załamania gospodarcze⁴²².

---

⁴²²T. Jedynak, *Charakterystyka systemu emerytalnego w ramach powszechnego ubezpieczenia społecznego*, [w:] *System ubezpieczeń społecznych*, pod red. W. Sułkowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2014, s. 45-46.

Systemy o zdefiniowanym świadczeniu to, najprościej ujmując, system, w którym wysokość emerytury to często określony procent ostatniego wynagrodzenia osoby, która przechodzi na emeryturę. Cechuje go brak bezpośredniego powiązania pomiędzy wysokością płaconej składki na ubezpieczenie społeczne a wysokością przyszłej emerytury, która określona jest w przepisach. Kluczowe jest odpowiednie udokumentowanie stażu ubezpieczeniowego, na który w głównej mierze składa się staż pracy, a także wysokości wcześniejszego wynagrodzenia. Taki system obowiązywał w Polsce do 31 grudnia 1998 roku.

System o zdefiniowanej składce natomiast można opisać jako system, w którym wysokość emerytury zależy od sumy wpłaconych składek. Wysokość ta jest podwójnie skorelowana z wiekiem przejścia na emeryturę, gdyż dłuższa aktywność zawodowa przekłada się na zwiększenie sumy nabytych uprawnień emerytalnych, a także na zmniejszenie przeciętnej dalszej długości trwania życia. Taki system obowiązuje w Polsce od 1 stycznia 1998 roku⁴²³.

System emerytalny w Polsce

System emerytalny w Polsce oparty jest na trzech filarach. W każdym z nich składki są odkładane na indywidualne konta, na których stosowana jest waloryzacja. Dopiero w momencie przejścia ubezpieczonego na emeryturę środki zamieniane są w strumień świadczeń. Taka konstrukcja pojawiła się w ramach reformy z 1999 roku⁴²⁴. Najnowsza zmiana w niej miała miejsce 1 stycznia wraz z początkiem wprowadzania Pracowniczych Planów Kapitałowych, które finalnie mają zostać całkowicie wprowadzone 1 stycznia 2021 roku⁴²⁵.

Pierwszy filar jest obowiązkowy oraz działa na zasadzie systemu repartycyjnego, a więc oparty jest na umowie pokoleniowej. W ramach I filara, patrząc z perspektywy zasad finansowania przyszłych świadczeń emerytalnych, składki każdej osoby pracującej odprowadzane są na indywidualne dla niej konto oraz subkonto w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych, który administruje Funduszem Ubezpieczeń Społecznych. ZUS przekazuje część składki do funduszu emerytalnego w FUS i odnotowuje jej wysokość na koncie ubezpieczonego. Pozostała część składki odprowadzana jest na subkonto ZUS bądź na konto

⁴²³T. Jedynek, *Przesłanki kształtowania wysokości minimalnego wieku emerytalnego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2016, Nr 10(958), s. 37-38.

⁴²⁴*Ibidem*, s. 58.

⁴²⁵Ustawa z dnia 4 października 2018 r. o pracowniczych planach kapitałowych (Dz. U. 2018 poz. 2215), art. 134.

w OFE. Środki zgromadzone w FUS (z konta i subkonta) są na bieżąco wykorzystywanego do finansowania obecnych emerytur. Zasadnicza różnica pomiędzy kontem a subkontem ZUS leży z sposobie waloryzacji składek odprowadzanych na te konta. Dla konta w ZUS wskaźnik waloryzacji oparty jest na wskaźniku inflacji, natomiast dla subkonta – na wskaźniku wzrostu PKB. Wysokość emerytury jest obliczana poprzez podzielenie sumy zwaloryzowanych składek z konta ZUS oraz sumy zwaloryzowanych składek z subkonta ZUS przez wspólną dla kobiet i mężczyzn przeciętną dalszą długość trwania życia wyrażoną w miesiącach. Środki na koncie ZUS nie podlegają dziedziczeniu, natomiast istnieje możliwość ograniczonego dziedziczenia środków na subkoncie ZUS⁴²⁶⁴²⁷.

Drugi filar funkcjonuje na zasadzie kapitałowej. To z kolei oznacza, że emerytury finansowane są ze środków zgromadzonych na indywidualnych rachunkach, z ich oszczędności, składek i zysków z inwestowania. Nie ma miejsca redystrybucja międzypokoleniowa. W ramach drugiego filara, dalej patrząc z perspektywy zasad finansowania przyszłych świadczeń emerytalnych, środki są gromadzone, za pośrednictwem ZUS, na indywidualnym koncie ubezpieczonego w otwartym funduszu emerytalnym, którego organem jest Powszechne Towarzystwo Emerytalne. PTE tworzy fundusz, zarządza nim oraz reprezentuje go w stosunkach z osobami trzecimi. Składki ubezpieczonego są przeliczane na tzw. jednostki rozrachunkowe oraz lokowane w instrumenty finansowe. Warto zaznaczyć, że OFE nie mogą inwestować w obligacje skarbowe oraz inne instrumenty dłużne gwarantowane przez Skarb Państwa. Członkostwo w OFE, po zmianach z 2014 roku, nie jest obowiązkowe; mówi się, że udział z nim jest fakultatywny. Fundusz nie może odmówić zawarcia umowy osobie, która spełnia określone warunki uprawniające ją do członkostwa. W celu zwiększenia bezpieczeństwa tego systemu funkcjonują specjalne instytucje zwane depozytariuszami. Ich rolę mogą pełnić banki posiadające środki własne, bądź Krajowy Depozyt Papierów Wartościowych. Nadzór nad działalnością OFE i PTE sprawuje Komisja Nadzoru Finansowego. Na 10 lat przed osiągnięciem przez ubezpieczonego wieku emerytalnego OFE zaczynają stopniowo przekazywać zgromadzone na koncie środki do funduszu emerytalnego FUS. Tam są one odnotowywane na subkoncie w ZUS, a później

⁴²⁶Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. 1998 Nr 162 poz. 1118), art. 25 ust. 2, art. 25b.

⁴²⁷T. Jedynak, *op. cit.*, s. 60-63.

wypłacane jako strumień świadczeń emerytalnych.

Trzeci filar jest dobrowolny. Tak samo jak drugi, funkcjonuje na zasadzie kapitałowej. W ramach metod okładania oszczędności na przyszłą emeryturę ubezpieczony może skorzystać z indywidualnego konta emerytalnego, indywidualnego konta zabezpieczenia emerytalnego, pracowniczych planów emerytalnych oraz pracowniczych planów kapitałowych. Wszystkie te formy oszczędzania środków dają korzyści zarówno pracownikowi jak i pracodawcy, między innymi poprzez różne ulgi podatkowe oraz kreowanie atrakcyjnego wizerunku firmy⁴²⁸.

System emerytalny w Chinach

System emerytalny Chin jest kilkuwarstwowy. Pierwsza warstwa składa się z kilku państwowych systemów składkowych, z których niektóre są obligatoryjne, a niektóre dobrowolne. Systemy publiczne mają na celu zapewnienie pewnego podstawowego zabezpieczenia społecznego dla wszystkich mieszkańców po osiągnięciu przez nich odpowiedniego wieku. Warto zaznaczyć, że nie ma przy tym znaczenia, czy byli w ogóle zatrudnieni. W skład drugiej warstwy wchodzi programy sponsorowane przez pracodawców – renty dla przedsiębiorstw oraz roczne renty pracownicze. Stanowią one niejako dobrowolne dopełnienie publicznych systemów społecznych dla osób pracujących. Trzecia warstwa to domowe, oparte na oszczędnościach roczne polisy ubezpieczeniowe. Wspomnieć również należy, iż systemy państwowe z pierwszej warstwy otrzymują regularne bezpośrednie dotacje rządowe, a pozostałe systemy i ich produkty otrzymują preferencje podatkowe, bez względu na warstwę⁴²⁹.

Pierwsza warstwa systemu emerytalnego Chin to warstwa państwowych systemów emerytalnych. Dążą one do uniwersalnego zasięgu. Na chwilę obecną pierwsza warstwa składa się z dwóch systemów dla pracowników: podstawowego systemu emerytalnego pracowników miejskich oraz systemu emerytalnego administracji państwowej. Ponadto w pierwszej warstwie działa też system dla mieszkańców miejskich i wiejskich, obejmujący

---

⁴²⁸T. Jedynek, *Charakterystyka systemu emerytalnego w ramach powszechnego ubezpieczenia społecznego*, [w:] *System ubezpieczeń społecznych*, pod red. W. Sułkowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2014, s. 64-67.

⁴²⁹H. Fang, J. Feng, *The Chinese pension system*, „NBER Working Paper Series” 2018, Working Paper 25088, s. 4.

bezrobotnych, którzy nie osiągnęli jeszcze wieku produkcyjnego⁴³⁰.

Systemy drugiej i trzeciej warstwie występują dość rzadko, zdominowane przez systemy z pierwszej warstwy⁴³¹. Pierwszy z wymienionych systemów jest najważniejszym systemem państwowym. Jeden jego filar składa się z obowiązkowego programu o zdefiniowanej składce i zdefiniowanym świadczeniu. Składki odprowadzają pracodawcy i pracownicy. Drugi filar składa się z indywidualnych kont emerytalnych. Na te konta składki odprowadzają tylko pracownicy – składki przedsiębiorstw nie są na nich deponowane. Ubezpieczeni nie są ponadto upoważnieni do podejmowania decyzji w sprawie alokacji i zarządzania składkami odprowadzonymi przez nich na ich konta. Podstawowa emerytura pochodzi z połączenia jednostkowego rachunku emerytalnego oraz emerytury z konta indywidualnego⁴³². System ten nazywa się także jednolitym systemem emerytalnym dla pracowników przedsiębiorstw.⁴³³

System emerytalny administracji państwowej jest bez wątpienia najbardziej szczodrym ze wszystkich systemów. Przed reformą z 2015 roku jego uczestnicy nie musieli odprowadzać do niego żadnych składek. Po włączeniu go do systemu dla pracowników przedsiębiorstw nastąpiły zmiany pod tym względem. Teraz zarówno pracownicy jak i pracodawcy odprowadzają składki, jednak fundusz wciąż jest zarządzany oddzielnie. Podstawowe konta indywidualne ubezpieczenia emerytalnego, utworzone z osobistych wkładów, są zasilane składkami⁴³⁴. Połączenie tego systemu z jednolitym systemem emerytalnym dla pracowników przedsiębiorstw spowodowało zmianę w panującym wcześniej dwutorowym systemie emerytalnym, którego struktura i organizacja powodowała istnienie dużej przepaści płacowej pomiędzy sektorem publicznym i prywatnym⁴³⁵.

System dla osób rejonów miejskich i wiejskich początkowo stanowił dwa oddzielne systemy: dla osób z rejonów miejskich oraz dla osób z rejonów wiejskich. W wyniku reformy

---

⁴³⁰W. Wei, Z. Yinghua, *Chiński system emerytalny: trzy podsystemy i ich status*, „Polityka Społeczna” 2016, nr 11-12, s. 40.

⁴³¹H. Fang, J. Feng, *op. cit.*, s. 11.

⁴³²*Ibidem*, s. 6-7.

⁴³³W. Wei, Z. Yinghua, *op. cit.*, s. 40.

⁴³⁴H. Fang, J. Feng, *The Chinese pension system*, „NBER Working Paper Series” 2018, Working Paper 25088, s. 7

⁴³⁵W. Wei, Z. Yinghua, *Chiński system emerytalny: trzy podsystemy i ich status*, „Polityka Społeczna” 2016, nr 11-12, s. 41.

z 2014 roku zostały one połączone w podstawowy system emerytalny mieszkańców miast i wsi. Należność do niego jest dobrowolna. Finansowany jest w połączeniu z rządowymi dotacjami. Indywidualne składki odprowadzane są na indywidualne konta. Ponadto, jako że wielkość składek zależy od lokalnych uwarunkowań ekonomicznych, można zaobserwować wyraźne różnice pomiędzy poszczególnymi regionami, a także obszarami miejskimi i wiejskimi. Świadczenia ze wspomnianych systemów można podzielić na dwie części. Pierwsza z nich to podstawowa emerytura, finansowana całkowicie przez rząd w środkowych i zachodnich prowincjach a w prowincjach wschodnich po równo przez rząd i lokalne władze. Druga z nich to świadczenie z indywidualnego konta ubezpieczeniowego. Rząd centralny określa najniższy poziom emerytury podstawowej, natomiast lokalny samorząd ludowy ma prawo zmieniać kryteria podstawowej emerytury w zależności od sytuacji⁴³⁶.

Przedsiębiorstwa oferujące plany emerytalne to zwykle duże przedsiębiorstwa państwowe, bądź przedsiębiorstwa mające monopol, na przykład związane z energetyką bądź kolej. Pracodawcy oferują plany świadczeń o zdefiniowanej składce, w których nie są odpowiedzialni za inwestowanie środków, nie gwarantując tym samym pewnych zysków. Mimo to, jako że pracownicy często nie mają lepszego wyboru, dużo osób korzysta z tych planów. Zachętą do tego jest fakt, iż składki oraz zwroty z inwestycji zarówno pracodawców jak i pracowników są zwolnione z podatku. Od roku 2015 pracodawcy sektora publicznego są zobowiązani do zapewnienia rocznej renty pracowniczej. Różni się ona od renty dla przedsiębiorstw tym, że indywidualne konta są częściowo spekulatywne.

W trzeciej warstwie występują prywatne ubezpieczenia rentowe. Są one coraz bardziej powszechne i obejmują swym zasięgiem coraz więcej osób. Z początkiem 2018 roku pojawiły się pilotażowe projekty mające na celu wprowadzanie ubezpieczeń rentowych z odroczonym podatkiem w niektórych częściach kraju (między innymi Szanghaj czy prowincja Fujian). Model ten zawiera zmniejszenie podatku od indywidualnych premii, a także zwroty z inwestycji nie są w nim opodatkowane. Wyjątkiem od tego jest sytuacja, kiedy świadczenia otrzymują osoby osiągające odpowiedni wiek określony w proponowanej ustawie. Warto też zaznaczyć, że wspomniane wcześniej ulgi podatkowe również są limitowane – nie mogą

---

⁴³⁶H. Fang, J. Feng, *op. cit.*, s. 8.

przekroczyć 6% opodatkowanego przychodu bądź 12 000 RMB⁴³⁷.

12.3. Uwarunkowania funkcjonowania systemu emerytalnych w Polsce i w Chinach

Polska

System emerytalny w Polsce zaczął powstawać w połowie lat 90. Można wyróżnić pięć ważnych etapów jego konstruowania. Pierwszym z nich i zarazem najważniejszym jest reforma systemu emerytalnego z 1999 roku. Do końca 1998 r. obowiązywał tak zwany „stary system”. Oparty był na finansowaniu repartycyjnym, miał charakter powszechny i obowiązkowy oraz występowała w nim formuła zdefiniowanego świadczenia. Gwarantowała ona wysokość przyszłej emerytury, ale już w latach 80. zaczęto zauważać niewydolność tego systemu. Od 1 stycznia 1999 r. wprowadzono system trójfilarowy, podobny do tego funkcjonującego dzisiaj, jednak mniej rozbudowanego. Zdywersyfikowano tym samym źródła finansowania emerytury, co zwiększało bezpieczeństwo systemu. Kluczowym elementem reformy było przejście z systemu o zdefiniowanym świadczeniu na system o zdefiniowanej składce. Z uwagi na fakt, iż reforma z 1999 roku wprowadzała znaczące zmiany z systemie emerytalnym wyodrębniono trzy grupy osób jej podlegające. Osoby urodzone przez 1 stycznia 1949 r. nie były objęte zmianami reformy, nie miały prawa do przystąpienia do OFE, za to mogły skorzystać z wcześniejszej emerytury. Osoby urodzone po 31 grudnia 1948 roku zostały obowiązkowo objęte I filarem, ale miały wybór czy chcą przystąpić do II filaru. Ostatnią grupę stanowiły osoby urodzone po 31 grudnia 1968 roku. Zostały one włączone obligatoryjnie do nowego systemu, musiały wybrać otwarty fundusz emerytalny oraz dobrowolnie mogły korzystać z III filaru.

Kolejne lata pokazały wady nowego systemu. W 2004 roku wprowadzono zmiany dotyczące III filaru. Funkcjonowanie pracowniczych programów emerytalnych zostało przeobrażone, aby bardziej zachęcić większe grono ludzi do korzystania z nich. Wprowadzono też nową formę dobrowolnego oszczędzania na emeryturę, czyli indywidualne konta emerytalne.

Istotnym etapem w budowaniu polskiego systemu emerytalnego była jego korekta przeprowadzona w 2011 roku. Głównym jej powodem był coroczny deficyt Funduszu

---

⁴³⁷H. Fang, J. Feng, *op. cit.*, s. 9-10.

Ubezpieczeń Społecznych. Przyczyną jego występowania była dalsza obecność pozostałości „starego systemu”, jakim był system o zdefiniowanym świadczeniu. Osoby pracujące nie dawały rady pokryć swoimi składkami zarówno nowego jak i starego systemu. W celu poprawy sytuacji zmieniono podział składki. Od teraz środki w ramach drugiego filaru były dzielone pomiędzy OFE a nowo powstałe subkonta w ZUS. Zmiany dotknęły również trzeci filar, gdzie utworzono indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego, co było wynikiem małego wykorzystania przez ubezpieczonych PPE i IKE, a to z kolei groziło perspektywą niewystarczających dochodów po przejściu na emeryturę.

W 2012 roku w wyniku zachodzących w Polsce zmian demograficznych zdecydowano się podnieść i zrównać dla kobiet i mężczyzn wiek emerytalny. Do końca 2013 roku wynosił on 65 lat dla mężczyzn i 60 dla kobiet. Nowy wiek emerytalny miał wynosić 67 lat dla obu płci a stopniowe jego wprowadzanie w praktyce oznaczało, że obowiązywać on będzie mężczyzn przechodzących na emeryturę po 2020 roku a kobiety – po 2040 roku.

Kolejna korekta polskiego systemu emerytalnego weszła w życie w 2014 roku. Z uwagi na nieefektywność II filaru oraz ogólny zły stan finansów publicznych wprowadzono szereg zmian, dotyczących w głównej mierze OFE. Zmieniono wysokość składki odprowadzanej na rzecz II filaru, który teraz stanowiły tylko otwarte fundusze inwestycyjne. Ubezpieczeni mieli teraz możliwość wyboru w zakresie uczestnictwa w OFE, zmieniono także system pobieranych przez nie opłat. Minimalna stopa zwrotu z OFE została zlikwidowana, a limity inwestycyjne zmienione. OFE nie mogło również inwestować w obligacje Skarbu Państwa.

Najnowszą zmianą w polskim systemie emerytalnym jest pojawienie się pracowniczych planów kapitałowych, które finalnie mają zostać całkowicie wprowadzone 1 stycznia 2021 roku⁴³⁸.

Chiny

System emerytalny Chin przeszedł w ciągu ostatnich 70 lat przez cztery fazy. Rzutują one na to, jak obecnie jest on ukształtowany. Pierwsza faza rozpoczęła się w 1951 roku wraz z zawiązaniem tzw. „ubezpieczenia pracy”. Było ono w całości finansowane przez pracodawców i działało głównie w przedsiębiorstwach państwowych. Istniał też wtedy

---

⁴³⁸T. Jedynak, *Charakterystyka systemu emerytalnego...*, s. 48 – 58.

całkowicie osobny system emerytalny dla pracowników sektora publicznego. Ten system przez długi czas wyróżniał się na tle innych dużo lepszymi dla pracowników warunkami uzyskania prawa do emerytury oraz wysokimi świadczeniami. Miało to związek z panującym w Chinach ustrojem politycznym.

Faza druga obejmowała okres lat 80. i 90. W odpowiedzi na urynkowanie gospodarki państwo wprowadziło łączenie emerytur na poziomie regionalnym, jednak system dalej pozostawał płatny, finansowany przez przedsiębiorstwa. Podczas trwania trzeciej fazy, mającej miejsce w latach 90. aż do końca pierwszego dziesięciolecia XXI wieku, w Chinach pojawił się trój-filarowy model systemu emerytalnego. Należeli do niego pracownicy miast. Jego celem była walka ze starzeniem się społeczeństwa oraz rosnącym obciążeniem przedsiębiorstw państwowych systemem ubezpieczenia pracy. Pierwszy filar stanowił system repartycyjny finansowany przez pracodawców. Na drugi filar składały się indywidualne konta, na które środki wpłacali pracownicy. Wreszcie trzeci filar był filarem dobrowolnym z emerytalnymi oszczędnościami.

W czwartej fazie, rozpoczętej w 2009 roku, zaobserwować można rozwój systemów emerytalnych w przedsiębiorstwach niepaństwowych. Pojawił się system obejmujący mieszkańców rejonów wiejskich, także tych niezatrudnionych. W 2011 roku ustanowiono o takim samym traktowaniu pracowników wiejskich jak i miejskich. W roku 2015 połączono system emerytalny pracowników sektora publicznego z systemem, który obecnie nazywa się jednolitym systemem emerytalnym dla pracowników przedsiębiorstw. Miało to na celu zmniejszenie przepaści pojawiającej się między emeryturami pracowników przedsiębiorstw a pracowników sektora publicznego, gdzie ci drudzy stali na wyraźnie uprzywilejowanej pozycji. Wynikało to, jak zostało to już zaznaczone, z ustroju politycznego panującego w Chinach, a wspomniana zmiana miała na celu złagodzenie niesprawiedliwości w społeczeństwie⁴³⁹.

12.4. Porównanie polskiego i chińskiego systemu emerytalnego

Składka na ubezpieczenie emerytalne

W polskim systemie emerytalnym płatnik odprowadza całość składki emerytalnej do

---

⁴³⁹H. Fang, J. Feng, *op. cit.*, s. 11.

Zakładu Ubezpieczeń społecznych. Wysokość tej składki wynosi 19,52% podstawy wymiaru. Na konto ubezpieczonego w ZUS odprowadzana jest część składki w wysokości 12,22%. Pozostała część może być rozdysponowana dwojako. Płatnik ma możliwość wyboru pomiędzy dwoma sposobami jej podziału: 7,3% na subkonto kapitałowe w ZUS, bądź 4,38% na wspomniane subkonto i 2,92% na konto Otwartych Funduszy Emerytalnych, gdzie są one inwestowane na rynku finansowym. Składki na konto i subkonto w ZUS są przekazywane do Funduszu Ubezpieczeń Społecznych na fundusz emerytalny, z którego finansowane są wypłaty bieżących emerytur. Ponadto na 10 lat przed przejściem ubezpieczonego na emeryturę OFE zaczyna stopniowo przekazywać środki zgromadzone na indywidualnym koncie do FUS. OFE za swoją działalność pobierają opłaty: dystrybucyjną o wartości co najwyżej 1,75% wartości wpłacanych składek oraz za zarządzanie, której maksymalna wartość maleje wraz ze wzrostem aktywów netto⁴⁴⁰. Dla emerytur pomostowych stopa procentowa składki na Fundusz Emerytur Pomostowych wynosi 1,5% podstawy wymiaru⁴⁴¹.

W Pracowniczych Planach Emerytalnych składki odprowadza zarówno pracodawca jak i pracownik. Są to odpowiednio składka podstawowa, w wysokości nie więcej niż 7% wynagrodzenia uczestnika PPE, oraz składka dodatkowa, których suma w skali roku nie może przekroczyć 4,5-krotności przeciętnego prognozowanego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce rynkowej⁴⁴². Wpłaty na IKE i IKZE są w całości finansowane przez oszczędzającego i nie mogą przekroczyć ustalonych limitów. Dla IKE jest to 3-krotność przeciętnego prognozowanego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce rynkowej na dany rok, natomiast dla IKZE jest to 1,2-krotność przeciętnego prognozowanego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce narodowej na dany rok. Wpłaty na IKE są ponadto opodatkowane podatkiem PIT na zasadach ogólnych⁴⁴³.

W systemie chińskim składki są inne. Na podstawową emeryturę płatnik odprowadza 1% ze średniej indywidualnej indeksowanej płacy oraz średnich zarobków w danej prowincji za każdy rok ubezpieczenia. Zastrzega się minimalnie 15 lat odprowadzania składek.

⁴⁴⁰T. Jedynak, *Charakterystyka systemu emerytalnego ...*, s. 64.

⁴⁴¹ Ustawa z dnia 19 grudnia 2008 r. o emeryturach pomostowych (Dz. U. 2008 Nr 237 poz. 1656), art. 36

⁴⁴²Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o pracowniczych programach emerytalnych (Dz. U. 2004 Nr 116 poz. 1207), art. 24, art. 25.

⁴⁴³Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych oraz indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego (Dz. U. 2004 Nr 116 poz. 1205), art. 13-13a.

Pracodawcy na emeryturę z pierwszej warstwy odprowadzają 20% płacy płaconej zatrudnionym. Maksymalny poziom wynagrodzenia podlegający wymogowi opłacania składek to 300% lokalnego średniego wynagrodzenia, a minimalny to 60% lokalnego średniego wynagrodzenia. Składki na indywidualne konta emerytalne z pierwszej warstwy są równe 8% wynagrodzenia. W systemach drugiej warstwy pracodawcy odprowadzają składki w wysokości 8% wynagrodzenia pracowników, z kolei ci drudzy odprowadzają dodatkowe 4% z zastosowanymi preferencjami podatkowymi. Składki odprowadzane przez pracowników są w pełni finansowane w ich kontach⁴⁴⁴.

Wiek emerytalny

Wiek emerytalny w Polsce to 65 lat dla mężczyzn oraz 60 lat dla kobiet. Planowane stopniowe podniesienie wieku emerytalnego dla obu płci do 67 lat zostało zaniechane⁴⁴⁵. Aby otrzymywać emeryturę należy rozwiązać stosunek pracy z pracodawcą, oraz należy mieć odpowiednio długi staż pracy, a także staż emerytalny: 20 lat składkowych i nieskładkowych dla kobiet oraz 25 lat składkowych i nieskładkowych dla mężczyzn. Istnieje też możliwość otrzymania emerytury pomostowej, tak zwanej wcześniejszej emerytury. Prawo do niej mają pracownicy, którzy mają przynajmniej 15 lat okresu pracy w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze, oraz okres składkowy i nieskładkowy wynoszący przynajmniej 20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn. Ponadto osoby te musiały wykonywać wspomnianą pracę przed 1 stycznia 1999 roku i po 31 grudnia 2008 roku oraz muszą mieć rozwiązany stosunek pracy. Pracownicy spełniający te wymagania mają prawo przejść na wcześniejszą emeryturę pomostową po ukończeniu co najmniej 55 lat w przypadku kobiet bądź 60 lat w przypadku mężczyzn⁴⁴⁶. Oprócz tego w filarze III indywidualne konto emerytalnego i indywidualne konto zabezpieczenia emerytalnego mogą założyć osoby fizyczne, które ukończyły 16 lat i mają nieograniczony obowiązek podatkowy na terenie Polski⁴⁴⁷.

W Chinach wiek emerytalny jest inny. Standardowo mężczyźni mogą przejść na emeryturę w wieku 60 lat. Dla kobiet natomiast są wyróżnione dwie kategorie: dla kobiet

⁴⁴⁴H. Fang, J. Feng, *op. cit.*, s. 9.

⁴⁴⁵Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2017 poz. 38), art. 1, pkt 5a.

⁴⁴⁶Ustawa z dnia 19 grudnia 2008 r. o emeryturach pomostowych (Dz. U. 2008 Nr 237 poz. 1656), art. 4.

⁴⁴⁷Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych oraz indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego (Dz. U. 2004 Nr 116 poz. 1205), art. 3.

pracujących umysłowo wiek emerytalny to 55 lat, a dla kobiet pracujących fizycznie – 50 lat⁴⁴⁸. W jednolitym systemie emerytalnym dla pracowników przedsiębiorstw do otrzymywania świadczeń uprawnieni są pracownicy, którzy przynajmniej przez 15 lat mieli odprowadzane składki. To samo tyczy się osób należących do systemu dla osób rejonów miejskich i wiejskich. Warto tutaj zaznaczyć, że w tym systemie wiek uprawniający do otrzymywania świadczeń jest taki sam zarówno dla kobiet, jak i dla mężczyzn i wynosi 60 lat⁴⁴⁹.

Świadczenie emerytalne

W obecnie funkcjonującym polskim systemie emerytalnym wysokość świadczenia emerytalnego zależy od wysokości kapitału zgromadzonego na indywidualnych kontach w ZUS i OFE. Istnieje ustawowo ustalona emerytura minimalna, wynosząca na 2018 rok 1029,80 zł⁴⁵⁰. Na rok 2017 przeciętna stopa zastąpienia, czyli liczona w procentach wielkość uzyskanej emerytury w stosunku do ostatniej pensji, wynosiła 38,6% dla mężczyzn oraz 34,1% dla kobiet przy przeciętnych zarobkach w wysokości 47 782 PLN (11 414 USD)⁴⁵¹. Natomiast na rok 2015 dla obu płci stopa zastąpienia wyniosła 50,7% przy średnich zarobkach w wysokości 42 360 PLN (11 978 USD)⁴⁵². Średnie świadczenie emerytalne na rok 2017 wynosiło 2782,21 zł dla mężczyzn. Średnie świadczenie dla kobiet było aż o ponad 1000 zł niższe i wynosiło 1642,51 zł⁴⁵³. Z kolei na marzec 2018 roku przeciętna emerytura wynosiła, w przypadku mężczyzn 2672,51 zł a kobiet – 1609,65 zł⁴⁵⁴.

W chińskim systemie przeciętna stopa zastąpienia na rok 2017 ustanowiła się na poziomie 83,0% dla mężczyzn i 71,3% dla kobiet przy średnich zarobkach w wysokości 62 029 CNY (8 932 USD)⁴⁵⁵. Natomiast w 2015 roku wartości te wynosiły odpowiednio 80,5% i 75,0%

---

⁴⁴⁸Pensions at a Glance 2017: Country Profiles – China, OECD Publishing 2017.

⁴⁴⁹H. Fang, J. Feng, *op. cit.*, s. 7-8

⁴⁵⁰<https://www.infor.pl/prawo/emerytury/emerytury-2018/774583,Minimalna-emerytura-i-renta-w-2018-r.html>

⁴⁵¹Pensions at a Glance 2017: Country Profiles – Poland, OECD Publishing 2017.

⁴⁵²Pensions at a Glance 2015: Country Profiles – Poland, OECD Publishing 2015.

⁴⁵³<https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/emerytury/przecietne-emerytura-po-obnizeniu-wieku-emerytalnego-zus/hh4wwq0>, dostęp: 01.03.2019 r.

⁴⁵⁴<https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/emerytury/wysokosc-emerytur-polakow-w-2018-r/4pxdhqk>, dostęp: 01.03.2019 r.

⁴⁵⁵Pensions at a Glance 2017: Country Profiles – China, OECD Publishing 2017.

przy przeciętnych zarobkach w wysokości 56 339 CNY (7 267 USD)⁴⁵⁶. Patrząc jednak bardziej szczegółowo na stopę zastąpienia dostrzegamy duże różnice. W jednolitym systemie emerytalnym dla pracowników przedsiębiorstw stopa zastąpienia wynosi 59,2%, a w systemie dla pracowników sektora publicznego waha się między 80% a 90%⁴⁵⁷.

W obu systemach natomiast widać następujące starzenie się społeczeństwa. W roku 2015 liczba ludności w wieku powyżej 64 lat stanowiła odpowiednio w Polsce i Chinach 15,6% i 9,7% populacji. Na rok 2017 wielkości te wynosiły już 16,76% dla Polski i 10,6% dla Chin⁴⁵⁸.

12.5. Podsumowanie

Zarówno system emerytalny Polski jak i Chin nie są idealne. Władze obu krajów starają się jak najbardziej zoptymalizować strukturę systemu, aby dopasować ją do uwarunkowań gospodarczych i społecznych, równocześnie zapewniając godziwy poziom życia osób niezdolnych już do pracy zawodowej. Oba kraje stoją przed problemem starzenia się społeczeństwa i starają się radzić sobie z tym problemem poprzez stosowanie różnych metod gromadzenia środków na wypłatę emerytur: repartycyjnego i kapitałowego. Mimo że w dużym uproszczeniu systemy Polski i Chin działają w oparciu o wspomniane dwie metody gromadzenia oszczędności, zagłębiając się w szczegóły konstrukcji poszczególnych filarów widać, że oba kraje różnie je zaprojektowały. W systemie chińskim ponadto wyraźnie widoczne są wpływy obowiązującego ustroju politycznego. Pracownicy sektora publicznego mają, nawet po wprowadzeniu reform, lepsze warunki uzyskania emerytury a także wyższy poziom świadczeń. W Polsce nie zauważa się aż tak wyraźnych różnic. Warto zauważyć dużą różnicę w stopie zastąpienia pomiędzy systemami tych dwóch krajów, jednak po wzięciu pod uwagę wysokości przeciętnych zarobków po przeliczeniu na USD różnica ta okazuje się nie być aż tak znaczna. Liczba ludności w obu krajach wpływa na ustawowy wiek emerytalny: Chiny mogą sobie pozwolić na stosunkowo niski wiek, z uwagi na strukturę populacji, gdzie znaczna liczba ludzi jest w wieku produkcyjnym. Na koniec warto zauważyć pojawiające się w obu krajach, ale szczególnie w Chinach, alternatywne sposoby gromadzenia oszczędności, jakimi są pozapaństwowe metody oszczędzania.

⁴⁵⁶*Pensions at a Glance 2015: Country Profiles – China*, OECD Publishing 2015.

⁴⁵⁷H. Fang, J. Feng, *op. cit.*, Table 1.

⁴⁵⁸<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO.ZS?end=2017&locations=CN-PL&start=2015>

Literatura

Piśmiennictwo

- Ando A., Modigliani F., *Tests of the Life Cycle Hypothesis of Saving: Comments and Suggestions*, „Bulletin of the Oxford Institute of Statistics” 1957, vol. 19, no. 2.
- Auleytner J., *Historia polityki społecznej [w:] Polityka społeczna. Podręcznik akademicki* pod red. G. Firlit-Fesnak i M. Szyłko-Skoczni, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018.
- Balcerowicz- Szkutnik M., *Dynamika zatrudnienia, a procesy globalizacyjne w wybranych państwach UE*, UE w Katowicach, Zeszyty Naukowe, Nr 291-2016.
- Balandynowicz-Panfil K., *Interdyscyplinarne dylematy granic starszego wieku- wstęp do rozważań nad wiekiem granicznym starszych konsumentów*, Instytut Handlu Zagranicznego, Uniwersytet Gdański, Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Oeconomica 3 (321), 2016.
- Barr N., Diamond P., *Reformy systemu emerytalnego. Krótki przewodnik*, (przekład polski: Matkowski Z.), Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2014.
- Białowąs S., *Zachowania oszczędnościowe w polskich gospodarstwach domowych. Postawy, determinanty, model*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2013.
- Bielawska K., *Adekwatność emerytur w świetle zmian polskiego systemu emerytalnego*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych” 2016, nr 22 (3/2016).
- Błędowski P., Mossakowska M., Wieczorowska- Tobis K., *Medizinische, psychologische, soziologische und ökonomische Aspekte des Älterwerdens von Menschen in Polen – das Projekt PolSenior*, [w]: Buchen T., Jajeśniak-Quast D., Keck-Szajbel M., Kowalski K.K. (red.), *Demographischer Wandel in Polen, Deutschland und Europa. Geschichte, Verflechtungen und neue Forschungsperspektiven*, Interdisciplinary Polish Studies 2, Berlin 2014.
- Bugajska B., Iwański R., Rataj Z., *Spółeczne budownictwo mieszkaniowe wobec starzenia się polskiego społeczeństwa*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, Rok LXXX – Zeszyt 1 – 2018
- Buszko M., *Banki a długoterminowe oszczędzanie [w:] Długoterminowe oszczędzanie. Postawy, strategie i wyzwania* red. J. Rutecka-Góra, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2016.
- Bywalec Cz., *Gospodarstwo domowe. Ekonomika. Finanse. Konsumpcja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2017.
- Chłoń-Domińczak A., Góra M., Rutecka J., *Konsekwencje zmian w systemie emerytalnym z punktu widzenia osób ubezpieczonych - Raport PolishPensionGroup SGH*, Warszawa 2016.
- Chybalski F., *Wiek emerytalny z perspektywy ekonomicznej. Studium teoretyczno-empiryczne*, wyd. C. H. Beck, Warszawa 2018.

- Cichorzewska M., Mazur B., Niewiadomska A., Sobolewska-Poniedziałek E., Zimnoch K., Ziółkowska B., *Zarządzanie wiekiem aspekt regionalny, instytucjonalny oraz organizacyjny*, Politechnika Lubelska, Lublin 2015.
- Cichowicz E., Rutecka-Góra J., *Świadomość Polaków dotycząca dodatkowego oszczędzania na starość – próba oceny oraz identyfikacji niezbędnych działań*, „Problemy polityki społecznej” 2017, nr 3.
- Cichowicz E., Nowak A. K., *Wybrane determinanty rozwoju rynku długoterminowego oszczędzania w Polsce*, [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Podstawy, strategie i wyzwania*, pod red. J. Ruteckiej-Góry, Oficyna wydawnicza SGH, Warszawa 2016.
- Ciura G., Szymańczak J., *Starzenie się społeczeństwa polskiego*, Biuro Analiz Sejmowych 2012.
- Clifton J., *Ageing and Well-Being in an International Context*, Politics of Ageing Working Paper no. 3, Institute for Public Policy Research, 2009.
- Cycoń M., Jedynak T., *System ubezpieczeń społecznych w Polsce*, [w:] *System ubezpieczeń społecznych*, pod red. W. Sułkowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2014.
- Czapiński J., Góra M., *Świadomość „emerytalna” Polaków. Raport z badania ilościowego*, Publikacje Europejskiego Kongresu Finansowego, Warszawa 2016.
- Dąbrowski J., *Wpływ prognoz stóp zastąpienia na skłonność do oszczędzania na indywidualnym koncie emerytalnym*, „Studia i Prace WNEiZ US” 2018, nr 51 T.1.
- Deaton A., *Franco Modigliani and the Life Cycle Theory of Consumption*, Research Program in Development Studies and Center for Health and Wellbeing, Princeton University March 2005.
- Determinanty aktywności zawodowej ludzi starszych*, pod red. Z. Wiśniewskiego, Toruń 2009.
- Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, pod red. J. Czapińskiego i E. Panka, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2015.
- Dopierała Ł., *Indywidualne konta emerytalne prowadzone przez zakłady ubezpieczeń. Efektywność inwestycyjna i zasady funkcjonowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2018.
- Duval R., *The Retirement Effects of Old- Age Pension and Early Retirement Schemes in OECD Countries*, OECD Economic Department Working Papers nr 370, Paris 2003.
- Dybał M., *Analiza portfelowa*, [w:] *Rynek papierów wartościowych*, pod red. U. Banaszczak-Soroki, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2016.
- Dybał M., *Efektywność inwestycyjna funduszy emerytalnych*, CeDeWu, Warszawa 2008.
- Dybał M., *Pracownicze programy emerytalne w Polsce*, „Ekonomia – Wrocław Economic Review” 2017, nr 23/3.
- Dybał M., *Private Pension - Benefit Expenditures*, “Economic and Environmental Studies” 2017.
- Friedman M., *A Theory of Consumption Function*, Princeton University Press, Princeton 1957.
- Garbat M., *Pauperyzacja i powstanie polityki społecznej na przykładzie Anglii w epoce elżbietańskiej*, “Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2013, nr 34.

- Garbiec, R., *Ubezpieczenia w teorii i praktyce, Część I, System ubezpieczeń społecznych*, wydanie siódme zaktualizowane, Sekcja Wydawnicza Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2016.
- Garczarczyk J., Mocek M., Skikiewicz R., *Zachowania gospodarstw domowych na rynku usług finansowych w warunkach zmiennej koniunktury*, CeDeWu, Warszawa 2014.
- Gołębiowski G., Russel P., *Pracownicze Plany Kapitałowe a bezpieczeństwo finansowe Polaków*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2018, nr 358.
- Góra M., *Oszczędzanie długookresowe, czyli alokacja dochodu w cyklu życia* [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Postawy, strategie i wyzwania*, pod red. J. Ruteckiej-Góry, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2016.
- Góra M., Rutecka J., *Elastyczny system emerytalny, a obecne i przyszłe potrzeby jego uczestników*, „*Ekonomista*” 2013, nr 6/2013.
- Góra, M., *System emerytalny*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.
- Grata P., *Polityka społeczna Drugiej Rzeczypospolitej wobec cyklu życia*, „*Problemy Polityki Społecznej*” 2015, nr 1.
- Guvernat E., *Stabilny system emerytalny w świetle reformy emerytalnej z 1999 roku*, [w:] *10 lat reformy emerytalnej w Polsce. Efekty, szanse, perspektywy i zagrożenia*, pod red. F. Chybalskiego, I. Staniec, Monografie Politechniki Łódzkiej, Łódź 2009.
- Guzikowski M., *Dlaczego musimy podwyższyć ustawowy wiek emerytalny?*, „*Analiza Forum Obywatelskiego Rozwoju*” 2012, nr 06/2012.
- Hadyniak B., Monkiewicz J., *Fundusze Emerytalne II Filar*, POLTEXT, Warszawa 1999.
- Hagemejer K., *Adekwatność zreformowanych systemów emerytalnych*, styczeń 2018.
- Iwański R., *Współczynnik obciążenia demograficznego, a rozwój społeczny*, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, „*Nowiny Lekarskie*” 2013, nr 82.
- Jagliński K., Wawrzeński P., *Skutki zniesienia limitu składek na ZUS. Analiza skutków zniesienia limitu składek na ubezpieczenia społeczne z wyszczególnieniem rynku usług biznesowych*, Fundacja Republikańska, listopad 2018.
- Jakubowski S., *Funkcje subkonta ZUS a uwarunkowania prawne*, „*Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych*” 2018 nr 1/2018.
- Jakubowski S., *Instytucja subkonta ZUS – uwarunkowania prawne i finansowe*, „*Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych*” 2017, nr 24.
- Jakubowski S., *Otwarte fundusze emerytalne typu B jako mechanizm ochrony kapitału emerytalnego w ostatnich latach aktywności zawodowej członka otwartych funduszy emerytalnych*, [w:] *Instytucje prawnofinansowe w warunkach kryzysu gospodarczego* pod red. W. Miemiec, K. Sawickiej, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
- Jakubowski S., *Prawno-ekonomiczne aspekty gromadzenia i lokowania środków przez otwarty fundusz emerytalny*, *Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego e-Monografie nr 3*, Wrocław 2013.
- Jarosz A., *Ustawa scaleniowa 1933 roku. Próba ujednoczenia ubezpieczeń społecznych w II RP*, [w:] *Między zacofaniem a modernizacją. Społeczno-gospodarcze problemy ziem polskich na przestrzeni wieków*, pod red. E. Kościk, T. Głowińskiego, Wrocław, Wydawnictwo GAJT, Wrocław 2009.

- Jaworski P., Michał J., *Pojęcie ubezpieczenia i podstawowa terminologia*, [w:] *Ubezpieczenia*, pod red. M. Iwanicz-Drozdowskiej, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2013.
- Jedynak T., *Charakterystyka systemu emerytalnego w ramach powszechnego ubezpieczenia społecznego*, [w:] *System ubezpieczeń społecznych*, pod red. W. Sułkowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2014.
- Jedynak T., *Luka emerytalna a potencjał do oszczędzania w polskich gospodarstwach domowych*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej. Organizacja i Zarządzanie” 2017, Nr 73.
- Jedynak T., *Przesłanki kształtowania wysokości minimalnego wieku emerytalnego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie” 2016, 10(958).
- Jedynak T., *Ryzyko starości a dodatkowy system emerytalny w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2016, nr 8 (956).
- Jezierski A., *Historia Polski w liczbach*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa, 1994
- Jędrasik-Jankowska I., *Emerytury dla osób urodzonych po 31 grudnia 1948 r. a przed 1 stycznia 1969 r.*, PiZS 1999, nr 5.
- Jędrasik-Jankowska I., *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa 2018.
- Jędruszczak T., *Historia Polski t. IV 1918-1939*, PWN, Warszawa 1984.
- Kalina-Prasznic U., *O reformach ubezpieczenia emerytalnego*, "Acta Universitatis Lodzianis" 2001, No 154.
- Kalina-Prasznic U., *Paradygmaty Społecznego Ubezpieczenia Emerytalnego*, "Acta Universitatis Wratislaviensis" 2015, No 3661.
- Kania, P., *Ubezpieczenia na życie w aspekcie optymalizacji ochrony przed skutkami ryzyka osobowego*, Fundacja WARTY i Kredyt Banku „Razem możemy więcej”, Warszawa 2008.
- Keynes J.K., *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Palgrave Macmillan, Londyn 1936.
- Kłopotcka A., *Skłonność gospodarstw domowych do oszczędzania a wiedza ekonomiczna*, „Bank i Kredyt” 2018, nr 49 (5).
- Koczur W., *Przegląd systemu emerytalnego 2016. Bezpieczeństwo dzięki odpowiedzialności. Kluczowe zagadnienia i rekomendacje. Podsumowanie*, "Ubezpieczenia społeczne. Teoria i praktyka" 2017, nr 2 (133).
- Kolek A., *Powszechne systemy emerytalne w krajach Europy Środkowo- Wschodniej. Analiza porównawcza*, Prace dyplomowe Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012.
- Kołosowska, B., *Skutki finansowe reformy systemu emerytalnego w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2004
- Konsekwencje ekonomiczne i społeczne starzenia się społeczeństwa*, red. J. Kleer, Komitet Prognoz "Polska 2000 Plus" przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2008
- Krysta M., *100 lat Polski w liczbach*, Główny Urząd Statystyczny, Departament Opracowań Statystycznych, Warszawa 2018.
- Krzakiewicz K., *Zmiany w organizacji i strukturalna inercja*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 340.

- Kucharczyk J., Kuźmich E., *Podnoszenie wieku emerytalnego- diagnoza potrzeb i rekomendacje na przykładzie Polski i Niemiec*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2011.
- Kulpaka, P., *Oszczędności, konsumpcja i dochody rozporządzalne gospodarstw domowych w wybranych krajach rozwiniętych i po transformacji ustrojowej*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa 2013
- Liberda B., *Oszczędności gospodarstw domowych – analiza przekrojowa i analiza kohort*, [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Postawy, strategie, wyzwania* pod red. J. Ruteckiej-Góra\y, Oficyna Wydawnicza SGH, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2016.
- Liszka-Konieczny M., Barwińska-Małajowicz A., *Konsumpcyjny wymiar starzenia się społeczeństwa*, „Zeszyty naukowe WSES w Ostrołęce” 2018, nr 2 (29).
- Loretto W. ,White Ph. , Duncan C., „*Thatcher’s Children*”, *Pensions and Retirement. Some Survey Evidence*, “Personnel Review”, vol. 30, no. 4.
- Luty-Michalik M., *Aktywność zawodowa osób starszych w Polsce*, „Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne” 2016.
- Makarzec P., *Ubezpieczenia społeczne w II Rzeczpospolitej*, „Zeszyty Naukowe WSEI” 2012, t. 2.
- Malaka A., *Ubezpieczenie społeczne – dawniej i dziś W 80-lecie uchwalenia ustawy o ubezpieczeniu społecznym*, ZUS, WROCŁAW 2013.
- Mandrzejewska-Smól I., *Aktywność zawodowa osób starszych na współczesnym rynku pracy*, „Problemy Profesjologii” 2014, nr 2.
- Marcinkiewicz E., *Znaczenie dobrowolnych funduszy emerytalnych jako instytucji III filara polskiego systemu emerytalnego*, [w:] *Współczesne problemy systemów emerytalnych. Wybrane zagadnienia* pod red. F. Chybalskiego, E. Marcinkiewicz, Monografie Politechniki Łódzkiej, Łódź 2015.
- Markiewicz J., *Kształtowanie Się Polskiego Systemu Prawa Sądowego I Jego Twórcy W Okresie Międzywojennym 1919–1939*, TeKa Komisji Prawniczej Oddział w Lublinie, PAN 2010.
- Męcina J., *Wspieranie aktywności zawodowej osób 50+- pierwsze efekty programu „Solidarność pokoleń” i rekomendacje*, Instytut Polityki Społecznej Uniwersytet Warszawski.
- Mitchison R., *The Old Scottish Poor Law In Scotland: The Experience Of Poverty,1574-1845*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2000.
- Nowicki D.K., *Kapitałowy system emerytalny po zmianach – wybrane zagadnienia prawne*, Komisja Nadzoru Finansowego, Warszawa 2014.
- Okólski M., *Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2004.
- Olejnik I. ,Białowąs S., *Płeć a preferencje gospodarstw domowych w zakresie sposób zabezpieczenia na okres starości*, [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Postawy, strategie, wyzwania* pod red. J. Ruteckiej-Góry, Oficyna Wydawnicza SGH, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2016.

- Olejnik I., *Zabezpieczenie emerytalne. Modele i determinanty zachowań polskich gospodarstw domowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2016.
- Orlik T., *Udział funduszy inwestycyjnych w oszczędnościach gospodarstw domowych w latach 2006- 2016 oraz perspektywy rozwoju funduszy w III filarze systemu emerytalnego*, [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Podstawy, strategie i wyzwania*, pod red. J. Ruteckiej-Góry, Oficyna wydawnicza SGH, Warszawa 2016.
- Otto W., Bitner M., Radzikowski M, Wojciechowski W., *Obniżenie wieku emerytalnego- ocena skutków regulacji wprowadzenia w życie prezydenckiego projektu ustawy*, Publikacja Towarzystw Ekonomistów Polskich, 2016.
- Pelc, P., *Polityka Inwestycyjna OFE. Uwagi Metodologiczne, Forum dyskusyjne ubezpieczeń i funduszy emerytalnych nr 3/2004*, KNUIFE z. 3, 2004.
- Perek-Białas J., Rószkiewicz M., *Skłonność gospodarstw domowych do oszczędzania w celu zabezpieczenia okresu starości*, Wydawnictwo PONT Info, Warszawa 1999.
- Pieńkowska-Kamieniecka S., *Rola i zakres udziału pracodawców we wspieraniu długoterminowych oszczędności emerytalnych- przykłady programów automatycznego zapisu*, [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Podstawy, strategie i wyzwania*, pod red. J. Ruteckiej-Góry, Oficyna wydawnicza SGH, Warszawa 2016.
- Pollok A., Wałęga G., *Bezpieczeństwo dzięki różnorodności, czyli o polskim systemie emerytalnym*, „Nowe Życie Gospodarcze” 2008, nr 4.
- Postawy Polaków wobec finansów*, Fundacja Kronenberga przy CitiHandlowym, wrzesień 2016.
- Poteraj J., *System emerytalny w Kanadzie. Rekomendacje dla Polski*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2017, nr 51.
- Pracownicze Programy Emerytalne w 2017 roku*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2018.
- Problemy starzenia się społeczeństwa: teoria i praktyka, perspektywa polska i brytyjska*, red. M. J. Jarosz, Innovatio Press Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, Lublin 2011
- Puzio-Waławik B., *Trójsektorowa struktura zatrudnienia w Polsce na tle krajów Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe – Polskie Towarzystwo Ekonomiczne”, nr 4.
- Quigley W. P., *Five Hundred Years of English Poor Laws, 1349-1834: Regulating the Working and Nonworking Poor*, "The Akron Law Review" 1997, Vol. 30.
- Rubel K., *Pracownicze programy emerytalne, indywidualne konta emerytalne oraz konta zabezpieczenia emerytalnego*, [w:] *System ubezpieczeń społecznych. Zagadnienia podstawowe*, pod red. G. Szpor, WoltersKluwer SA, Warszawa 2016.
- Skibińska-Fabrowska I., *Problem prywatnych oszczędności długoterminowych w polskim systemie emerytalnym*, „Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze”, 2016, nr 5.
- Skłonność Polaków do dodatkowego oszczędzania na emeryturę - mit czy rzeczywistość?*, TNS dla Nationale-Nederlanden, marzec 2016.
- Slack P., *The English Poor Law, 1531–1782*, University Press Cambridge, Cambridge 1995.

- Sowiński T., *Finanse ubezpieczeń emerytalnych*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2009.
- Stabilność dochodowa, efektywność i redystrybucja w systemach emerytalnych: ujęcie teoretyczne, metodyczne i empiryczne*, pod red. F. Chybalskiego, C.H. Beck, Warszawa 2016.
- Stan wiedzy i świadomości ekonomicznej Polaków 2015*, Narodowy Bank Polski, 2015.
- Stokłosa M., *System opt-out jako szansa na upowszechnienie III filaru systemu emerytalnego w Polsce* [w:] *Kierunki rozwoju ubezpieczeń prywatnych i publicznych*, pod red. W. Sułkowskiej i M. Cyconia, Poltex, Warszawa 2017.
- Swacha-Lech M., *Propozycje dotyczące kształtu III filaru systemu emerytalnego w kontekście oczekiwanej mobilizacji dobrowolnych oszczędności emerytalnych Polaków*, [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Podstawy, strategie i wyzwania*, pod red. J. Ruteckiej-Góry, Oficyna wydawnicza SGH, Warszawa 2016.
- System emerytalny na świecie. Rekomendacje dla pracowniczych planów kapitałowych w Polsce*, red. M. Bąba, Polityka Insight, Warszawa 2018.
- System ubezpieczeń społecznych*, pod red. W. Sułkowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2014.
- Szczepański M., *Badanie możliwości wykorzystania ekonomii behawioralnej w reformowaniu systemów emerytalnych*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2017, nr 5 (89) cz.1.
- Szczur M., *System emerytalny w Szwecji – przykład innowacyjnego i stabilnego finansowo rozwiązania problemu zabezpieczenia dochodów na starość*, „Ubezpieczenia społeczne. Teoria i praktyka” 2014, nr 6 (123).
- Szczur M., *The pension system in Canada: a success to follow?*, “Social Policy” 2016, No 1 ENG (12).
- Szpor G., *Struktura systemu ubezpieczeń społecznych*, [w:] *System ubezpieczeń społecznych, zagadnienia podstawowe*, pod. red. G. Szpor, LexisNexis, Warszawa 2007.
- Szukalski P., *Zmiany wieku przechodzenia na emeryturę*, „Gospodarka Narodowa” 1999, nr 10.
- Szwedo Ł., *Ewolucja i struktura systemu emerytalnego w Szwecji a konstrukcja zabezpieczenia emerytalnego w Polsce*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych” 2016, nr 21.
- Ślebzak K., *Prawo do zabezpieczenia społecznego w Konstytucji RP. Zagadnienia podstawowe*, Monografie Prawnicze UAM, Poznań 2015.
- Śliwiński A., *Ubezpieczenia na życie*, [w:] *Ubezpieczenia*, pod red. W. Ronki-Chmielowiec, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2016
- Thaler R.H., Sunstein C.R., *Impuls. Jak podejmować właściwe decyzje dotyczące zdrowia, dobrobytu i szczęścia*, Zys i S-ka, Poznań 2017.
- The 2015 Ageing Report*, European Commision, Belgia 2015.
- Tkaczuk M., *Podnoszenie wieku emerytalnego a problemu polskiej polityki społecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 2014
- Turek K., *Znaczenie wieku na rynku pracy – model relacji pomiędzy pracownikiem i pracodawcą*, „Studia Socjologiczne” 2015, nr 2 (217).

- Ubezpieczenia*, pod red, M. Iwanicz-Drozdowskiej, PWE, Warszawa 2013.
- Walczak D., *Przywileje emerytalne- aspekt społeczno-ekonomiczny*, „Studia Oeconomica Posnaniensia” 2017, vol. 5, no. 10.
- Wantoch-Rekowski J., *System ubezpieczeń społecznych a budżet państwa*, WoltersKluwer SA, Warszawa 2014.
- Wei W., Yinghua Z., *Chiński system emerytalny: trzy podsystemy i ich status*, „Polityka Społeczna” 2016, nr 11-12.
- Wiedza i postawy wobec ubezpieczeń społecznych*, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Warszawa 2016.
- Współczesna psychologia behawioralna*, red. Bąbel P., Ostaszewski P., Wyd. UJ, Kraków 2008.
- Wykowska J., *III filar dla początkujących. Poradnik przyszłego emeryta*, Komisja Nadzoru Finansowego, Warszawa 2014.
- Zalega T., *Ekonomia behawioralna jako nowy nurt ekonomii – zarys problematyki*, „Studia i Materiały” 2015, Nr 1/2015.
- Zalega, T., *Konsumpcja - Determinanty, teorie, modele*, PWE, Warszawa 2012
- Zarządzanie wiekiem w organizacjach wobec procesów starzenia się ludności*, red. Z. Wiśniewski, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Stowarzyszenie Wyższej Użyteczności „Dom Organizatora”, Toruń 2009.
- Zdanowska M., *Świadomość finansowa w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Współczesne problemy ekonomiczne” 2012, nr 5.
- Zieliński P., *Zabezpieczenie emerytalne w teorii i w praktyce*, "Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska." 2001, Sectio H, Oeconomia 35.
- Zmudzińska I., *Postawy Polaków wobec systematycznego i długoterminowego oszczędzania*, [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Postawy, strategie i wyzwania*, red. J. Ruteckiej-Góry, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2016.
- Żukowski M., Malak A., *Wiek emerytalny*, Polskie Stowarzyszenie Ubezpieczenia Społecznego, Kazimierz Dolny 2012

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997
- Ustawa z dnia 4 października 2018 r. o pracowniczych planach kapitałowych, (Dz.U. 2018 poz. 2215)
- Ustawa z dnia 15 grudnia 2017 r. o zmianie ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych oraz niektórych innych ustaw, (Dz. U. z 2017 r. poz. 1778)
- Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw, (Dz. U. z dnia 5 stycznia 2017 r., poz. 38)
- Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, (Dz.U. 2015 poz. 1844, z późn. zm.)

- Ustawa z dnia 6 grudnia 2013 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z określeniem zasad wypłaty emerytur ze środków zgromadzonych w otwartych funduszach emerytalnych (Dz. U. 2013 poz. 1717)
- Ustawa z dnia 25 marca 2011 r. o zmianie niektórych ustaw związanych z funkcjonowaniem systemu ubezpieczeń społecznych (Dz. U. 2011 nr 75 poz. 398)
- Ustawa z dnia 19 grudnia 2008 r. o emeryturach pomostowych (Dz. U. 2008 Nr 237 poz. 1656 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o pracowniczych programach emerytalnych (Dz. U. 2004 Nr 116 poz. 1207 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o indywidualnych kontaktach emerytalnych oraz indywidualnych kontaktach zabezpieczenia emerytalnego (Dz. U. 2004 Nr 116 poz. 1205 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. 1998 Nr 162 poz. 1118 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 28 sierpnia 1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (Dz. U. 1997 nr 139 poz. 934 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, (Dz. U. 1998 Nr 137 poz. 887 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 14 grudnia 1982r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, (Dz.U. nr 40 poz. 267)
- Ustawa z dnia 28 marca 1933 roku o ubezpieczeniu społecznym (Dz.U. nr 51 poz. 396)
- Ustawa z dnia 19 maja 1920 r. o obowiązkowym ubezpieczeniu na wypadek choroby (Dz. U. Nr 44, poz. 272)
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983r. w sprawie wieku emerytalnego oraz wzrostu emerytur i rent inwalidzkich dla pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz.U. nr 8 poz. 43)
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (stan prawny na dzień: 1.01.1999r)
- Dekret z dnia 25 czerwca 1954r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz. U. nr 30 poz. 116)
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. o zmianie ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o ubezpieczeniu społecznemu (Dz. U. Nr 95, poz. 855)
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. o organizacji i funkcjonowaniu instytucji ubezpieczeń społecznych (Dz. U. Nr 81, poz. 635)
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 listopada 1927r. o ubezpieczeniach pracowników umysłowych (Dz.U. nr 106 poz. 911)
- Komunikat Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 27 marca 2018 r. w sprawie tablicy średniego dalszego trwania życia kobiet i mężczyzn

Komunikat prezesa GUS z dnia 15 maja 2018 r. (M. P. z 2018 r., poz. 476)

Komunikat prezesa GUS z dnia 15 maja 2017 r. (M. P. z 2017 r., poz. 448)

Komunikat prezesa GUS z dnia 13 maja 2016 r. (M. P. z 2016 r., poz. 449)

Komunikat prezesa GUS z dnia 15 maja 2015 r. (M. P. z 2015 r., poz. 404)

Źródła internetowe

Active Ageing, Special Eurobarometr 378, IX-XI 2011, European Commission 2012
(http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_378_en.pdf)

Adekwatność i stabilność świadczeń emerytalnych, European Comission,
(https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_adequacy-sustainability-pensions_pl.pdf), dostęp: 13.02.2019 r.

Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej w 2017 r., Główny Urząd Statystyczny 2018, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/beneficjenci-srodowiskowej-pomocy-spoecznej-w-2017-roku,6,8.html>), dostęp: 01.03.2019 r.

Biuletyn kwartalny. Rynek OFE IV kwartał 2018, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego 2019, (https://www.knf.gov.pl/aktualnosci?articleId=64652&p_id=18), dostęp: 16.03.2019 r.

Borysiuk M., *Minimalna emerytura 2017/2018 - zmiany*,
(https://kadry.infor.pl/kadry/ubezpieczenia/emerytury_i_renty/756802,Minimalna-emerytura-20172018-zmiany.html), dostęp: 13.04.2019 r.

Budżety gospodarstw domowych w 2017 r., (www.stat.gov.pl), dostęp: 01.04.2019 r.

Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2016 r., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rolnictwo-lesnictwo/rolnictwo/charakterystyka-gospodarstw-rolnych-w-2016-r-,5,5.html>), dostęp: 01.03.2019 r.

Co kupuje i ile wydaje senior, Strefa Biznesu.pl 2017 (<https://strefabiznesu.pl/co-kupuje-i-ile-wydaje-senior/ar/12395107>), dostęp: 01.03.2019 r.

Description of New Zealand's Current Retirement Income Policies, 2003, Ministry of Social Development, (<https://treasury.govt.nz/sites/default/files/2007-11/prg-msd-dnzcif.pdf>), dostęp: 5.03.2019 r.

Emerytura obywatelska. Bezpieczna starość, wyższe płace. Związek Przedsiębiorców i Pracodawców, Warszawa 2018, (<http://zpp.net.pl/wp-content/uploads/2018/09/Emerytura-obywatelska.-Bezpieczna-starosc-wyzsze-place-2.pdf>), dostęp: 12.03.2019 r.

Emerytura rolnicza, (<https://www.krus.gov.pl/zadania-krus/swiadczenia/swiadczenia-z-ubezpieczenia-emerytalno-rentowego/emerytura-rolnicza/>), dostęp: 13.04.2019 r.

Emerytury i renty w 2017 r., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2018, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-zatrudnieni>

wynagrodzenia-koszty-pracy/emerytury-i-renty-w-2017-r-,10,9.html), dostęp: 12.04.2019 r.

Emerytury Polaków coraz niższe. Smutna prawda o reformie PiS,
<https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/emerytury/wysokosc-emerytur-polakow-w-2018-r/4pxdhqk>, dostęp: 01.03.2019 r.

Emerytury w Polsce i na świecie, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, 2016, (www.zus.pl)
dostęp: 17.03.2019 r.

Encyklopedia PWN, hasło: *Ochrona zdrowia*,
(<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/ochrona-zdrowia;3949681.html>), dostęp: 01.03.2019 r.

Euro Health Consumer Index 2018, Health Consumer Powerhouse
(<https://healthpowerhouse.com/media/EHCI-2018/EHCI-2018-report.pdf>), dostęp: 01.03.2019r.

Eurostat, *Record high old- age dependency ratio in the UE, 2018*,
(<https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20180508-1?inheritRedirect=true>), dostęp: 01.03.2019 r.

Eurostat: Employment rate of older workers, age group 55-64,
(<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tesem050>), dostęp: 16.03.2019 r.

Fang H., Feng J., *The Chinese pension system*, „NBER Working Paper Series” 2018,
Working Paper 25088, (<https://www.nber.org/papers/w25088.pdf>), dostęp: 01.03.2019 r.

Główny Urząd Statystyczny, *Informacja Ministra Zdrowia na temat wpływu zmian demograficznych i starzenia się społeczeństwa na organizację systemu ochrony zdrowia i Narodowy Program Zdrowia*, 2016,
(https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5468/24/1/1/1/udnosc_w_wieku_60._struktura_demograficzna_i_zdrowie.pdf), dostęp: 01.03.2019 r.

Główny Urząd Statystyczny, *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2012 roku*, 2013,
(http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/L_podst_inf_o_rozwoju_dem_pl_do_2012.pdf),
dostęp: 01.03.2019 r.

Główny Urząd Statystyczny, *Prognoza ludności gmin na lata 2017-2030*, Warszawa 2017
(https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5469/10/1/1/prognoza_ludnosci_gmin_2017_2030.docx)

Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik Demograficzny 2011*, Warszawa 2011

Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik Demograficzny 2017*, Warszawa 2018
(https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5515/3/11/1/rocznic_demograficzny_2017.pdf), dostęp: 01.03.2019 r.

<https://www.mojeppk.pl/informacje-ogolne.html>, dostęp: 7.03.2019 r.

Indywidualne Konta Emerytalne oraz Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego w I połowie 2018 r., Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2018,

(https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Oprac_IKE_IKZE_06_2018_www_kor022019.pdf), dostęp: 10.03.2019 r.

Informacja o poziomie minimum egzystencji w 2017 r., Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2018, (<https://www.ipiss.com.pl/wp-content/plugins/download-monitor/download.php?id=2548>), dostęp: 8.03.2019 r.

Informacja o poziomie minimum socjalnego w 2017 r., Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2018, (<https://www.ipiss.com.pl/wp-content/plugins/download-monitor/download.php?id=2546>), dostęp: 8.03.2019 r.

Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za rok 2017, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (<https://www.gov.pl/web/rodzina/informacja-o-sytuacji-osob-starszych-za-rok-2017>), dostęp: 12.04.2019 r.

Jak wygląda wiek emerytalny w Europie, (https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/emerytury/jak-wyglada-wiek-emerytalny-w-europie/0f8xx61?utm_source=pl.wikipedia.org_viasg_businessinsider&utm_medium=referral&utm_campaign=leo_automatic&srcc=ucs&utm_v=2), dostęp: 25.03.2019 r.

Jakie auto najlepsze dla seniora?, Warszawa 2016, (<https://www.aaaauto.pl/pl/informacje-prasowe/jakie-auto-najlepsze-dla-seniora/article.html?id=41313>), dostęp: 01.03.2019 r.

Jarosz D., *Emeryci w przestrzeni społecznej Polski Gomułkowskiej*, 2013, (http://rcin.org.pl/Content/59723/WA303_78832_B155-Polska-T-11-2013_Jarosz.pdf), dostęp: 01.03.2019 r.

Jeziorska M., *Wpływ starzenia się społeczeństwa na organizację systemu ochrony zdrowia w Polsce*, (http://repozytorium.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/22339/%5B51%5D-64_Jeziorska_Wp%C5%82yw%20starzenia%20si%C4%99.pdf?sequence=1&isAllowed=y), dostęp 01.03.2019 r.

Kłós B., *Wiek emerytalny kobiet i mężczyzn*, Biuro Analiz Sejmowych, ISSN 1896-6559, nr 3(27)([http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/D8FD27CD446CB5DDC12573E800318FA1/\\$file/infos_027.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/D8FD27CD446CB5DDC12573E800318FA1/$file/infos_027.pdf)), dostęp: 01.03.2019 r.

Komunikat Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 9 lutego 2018r. w sprawie przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2017 r., Główny Urząd Statystyczny, (<https://stat.gov.pl/sygnalne/komunikaty-i-obwieszczenia/lista-komunikatow-i-obwieszczen/komunikat-w-sprawie-przecietnego-wynagrodzenia-w-gospodarce-narodowej-w-2017-roku,273,5.html>), dostęp: 13.04.2019 r.

Komunikat w sprawie przekazania części aktywów OFE do ZUS, KNF 2014 (<https://finanse-arch.mf.gov.pl/documents/766655/2446897/Komunikat+w+sprawie+przekazania+cz%C4%99%C5%9Bci+aktyw%C3%B3w+OFE+do+ZUS.pdf>), dostęp: 27.02.2019 r.

Krzemień K., *Historia polskich emerytur, Oszczędzanie na emeryturę*, 22.03.2017, (<https://goldenmark.com/pl/mysaver/historia-polskich-emerytur/>), dostęp 15.02.2019 r.

- Krzyszowski J., *Pomoc społeczna wobec starzenia się społeczeństwa polskiego*, (<http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/5395/Przeg%20Soc%202013%20Krzyszowski.pdf?sequence=1>), dostęp: 01.03.2019 r.
- Kwartalna informacja o rynku pracy w czwartym kwartale 2017 roku (dane wstępne)*, Główny Urząd Statystyczny, 2018, (www.stat.gov.pl) dostęp: 27.02.2019 r.
- Minimalna emerytura i renta w 2018 r.*, <https://www.infor.pl/prawo/emerytury/emerytury-2018/774583,Minimalna-emerytura-i-renta-w-2018-r.html>, dostęp: 01.03.2019 r.
- Minimalna emerytura w 2019 r. - komu przysługuje, wysokość*, (https://kadry.infor.pl/kadry/ubezpieczenia/emerytury_i_renty/2714286,Minimalna-emerytura-w-2019-r-komu-przysluguje-wysokosc.html), dostęp: 8.03.2019 r.
- Narodowy Rachunek Zdrowia*, Główny Urząd Statystyczny 2018, (http://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5513/4/9/1/narodowy_rachunek_zdrowia_za_2016_r..pdf), dostęp: 1.03.2019 r.
- Nowotwory w liczbach. Coraz więcej chorych na raka*, medonet.pl 2018, (<http://www.medonet.pl/zdrowie,nowotwory-w-liczbach--coraz-wiecej-chorych-na-raka,artykul,1724523.html>), dostęp: 01.03.2019 r.
- O minimum socjalnym i minimum egzystencji*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, (<https://www.ipiss.com.pl/?zaklady=minimum-socjalne-oraz-minimum-egzystencji>), dostęp: 8.03.2019 r.
- Opinie o obniżeniu wieku emerytalnego*, Komunikat z badań CBOS, 2016, nr 140, ISSN 2353-5822 (https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_140_16.PDF), dostęp: 01.03.2019 r.
- Organisation for Economic Co-operation and Development, *Ageing and Employment Policies, Statistics on average effective age of retirement*, 2017, (<http://www.oecd.org/els/emp/average-effective-age-of-retirement.htm>), dostęp: 16.03.2019 r.
- Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2017/18*, Główny Urząd Statystyczny 2018, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/oswiata-i-wychowanie-w-roku-szkolnym-20172018,1,13.html>), dostęp: 01.03.2019 r.
- Pension at glance 2017: OECD and G20 Indicators*, OECD Publishing 2017 (https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/pension_glance-2017-en.pdf?expires=1552685409&id=id&accname=guest&checksum=69F6B58C79DA4217D856C783063DDCBF), dostęp: 01.03.2019 r.
- Pensions at a Glance 2015: OECD and G20 Indicators*, OECD Publishing 2015 (https://doi.org/10.1787/pension_glance-2015-en), dostęp: 01.03.2019 r.
- Pensions at a Glance 2017: OECD and G20 Indicators*, OECD Publishing 2017 (https://doi.org/10.1787/pension_glance-2017-en), dostęp: 01.03.2019 r.
- Po co seniorom kultura? Badania kulturalnych aktywności osób starszych*, Poznań 2012, (http://www.wpek.pl/pi/91036_1.pdf), dostęp: 01.03.2019 r.

- Polscy seniorzy zadłużeni na 7,3 mld zł*, money.pl, (<https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artykul/polscy-seniorzy-zadluzeni-na-7-3-mld-zlotych,211,0,2417363.html>), dostęp: 01.03.2019 r.
- Polska w demograficznych tarapatach*
(<https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artykul/polska-demografia-dzieci-emeryci-eurostat,81,0,2405201.html>), dostęp: 7.03.2019 r.
- Polska w liczbach 2018*, Główny Urząd Statystyczny 2018, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/inne-opracowania-zbiorcze/polska-w-liczbach-2018,14,11.html>), dostęp: 01.03.2019 r.
- Pomoc społeczna i opieka nad dzieckiem i rodziną w 2017 r.*, Główny Urząd Statystyczny 2018, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/pomoc-spoeczna-i-opieka-nad-dzieckiem-i-rodzina-w-2017-roku,10,9.html>), dostęp: 01.03.2019 r.
- Population ages 65 and above (% of total)*, The World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO.ZS?end=2017&locations=CN-PL&start=2015>, dostęp: 01.03.2019 r.
- PPK w pigułce*, <https://serwisemerytalny.rp.pl/ppk-w-pigulce-czesc-i/>, dostęp: 7.03.2019 r.
- Pracownicze Programy Emerytalne*, Rzecznik Finansowy, (https://rf.gov.pl/vademecum-klienta/abc-ubezpiezen/Pracownicze_programy_emerytalne__1297), dostęp: 13.02.2019 r.
- Proces starzenia się społeczeństwa odbija się na rynku nieruchomości*, The Epoch Times 2018, (<https://epochtimes.pl/proces-starzenia-sie-spoeczenstwa-odbije-sie-na-ryнку-nieruchomosci/>), dostęp: 01.03.2019 r.
- Prognoza wpływów i wydatków funduszu emerytalnego do roku 2060*, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Warszawa 2016, (<https://www.zus.pl/documents/10182/167761/Prognoza+FUS+do+2060+roku/40081ba6-175c-4b44-80f7-b4580542cff8>), dostęp: 01.03.2019 r.
- Prognoza wpływów i wydatków funduszu emerytalnego do roku 2060*, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Warszawa 2016, (<https://www.zus.pl/documents/10182/167761/Prognoza+FUS+do+2060+roku/40081ba6-175c-4b44-80f7-b4580542cff8>), dostęp: 01.03.2019 r.
- Prospekt Informacyjny Aviva Otwartego Funduszu Emerytalnego Aviva Santander, sporządzony w Warszawie 8 maja 2018 roku*
(<https://www.aviva.pl/emerytura/ofe/prospekt-informacyjny-aviva-ofe>), dostęp: 10.03.2019 r.
- Przeciętna wysokość świadczenia wypłacanego przez ZER MSWiA w latach 2005-2018*, (<http://zer.mswia.gov.pl/zer/informacje/statystyki/11021,Przecietna-wysokosc-swiadczenia-wypłacanego-przez-ZER-MSWiA-w-latach-2005-2018.html>), dostęp: 13.04.2019 r.
- Przegląd emerytalny. Bezpieczeństwo dzięki odpowiedzialności*, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, 2016, (www.zus.pl) dostęp: 26.02.2019 r.

- Raport BIK Kredyt Trendy 2017*, (www.media.bik.pl), dostęp: 01.04.2019 r.
- Raport InfoSenior*, Związek Banków Polskich 2018,
(https://zbp.pl/public/repozytorium/wydarzenia/images/styczen_2018/ZBP_InfoSenior_18.01_f.pdf), dostęp: 01.03.2019 r.
- Retirement*, Ministry of Business, Innovation and Employment,
(<https://www.newzealandnow.govt.nz/living-in-nz/money-tax/retirement-saving-income>), dostęp: 5.03.2019 r.
- Rocznik Demograficzny GUS 2013, Demographic Yearbook of Poland*, Warszawa 2013,
<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2013,3,7.html>, dostęp: 16.03.2019 r.
- Rocznik Demograficzny GUS 2018, Demographic Yearbook of Poland*, Warszawa 2018,
<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2018,3,12.html>, dostęp: 16.03.2019 r.
- Rocznik statystyczny przemysłu 2017*, Warszawa 2017
(https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5515/5/11/1/rocznik_statystyczny_przemyslu_2017.pdf), dostęp: 01.03.2019 r.
- Rynek otwartych funduszy emerytalnych w III kwartale 2018 roku*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2018
(https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Rynek_OFE_2018_3_64039.pdf),
dostęp: 10.03.2019 r.
- Rynek otwartych funduszy emerytalnych w IV kwartale 2015 roku*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2016,
(https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Rynek_OFE_IV_2015_46777_56355.pdf),
dostęp: 15.03.2019 r.
- Rynek otwartych funduszy emerytalnych w IV kwartale 2016 roku*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2017
(https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Rynek_OFE_2016_4_www_50073_56334.pdf),
dostęp: 15.03.2019 r.
- Rynek otwartych funduszy emerytalnych w IV kwartale 2017 roku*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2018
(https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Rynek_OFE_2017_4_61291.pdf),
dostęp: 15.03.2019 r.
- Setki tysięcy nowych emerytów. Kobiety otrzymują aż o 1000 zł mniej od mężczyzn*,
<https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/emerytury/przecietne-emerytura-po-obnizeniu-wieku-emerytalnego-zus/hh4wwq0>, dostęp marzec 2019.
- Skłonność Polaków do dodatkowego oszczędzania na emeryturę – mit czy rzeczywistość?*, TNS Polska, 2016,
(<http://www.tnsglobal.pl/coslychac/files/2016/03/Sklonnosc-do-oszczedzania-na-emeryture-2016-03-04.pdf>),
dostęp: 19.03.2019 r.
- Sprawozdanie MRPiPS-03 za 2017 r.*, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej,
(<https://www.gov.pl/web/rodzina/statystyka-za-rok-2017>),
dostęp: 01.03.2019 r.

Stan wiedzy i świadomości ekonomicznej Polaków 2015, Narodowy Bank Polski, 2015, (https://www.nbportal.pl/__data/assets/pdf_file/0006/54528/Diagnoza-stanu-wiedzy-i-swiadomosci-ekonomicznej-Polakow-2015.pdf), dostęp: 19.03.2019 r.

Statut PKO BP Bankowego Otwartego Funduszu Emerytalnego (<https://www.pkopte.pl/publikacje-obowiazkowe-ofe/prospekt-informacyjny/>), dostęp: 10.03.2019 r.

Statystyki pomocy społecznej / Statystyki za rok 2017, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej 2019, (https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5487/18/2/1/zaklady_stacjonarne_pomocy_spoolecznej_w_2017_roku.pdf), dostęp: 1.03.2019 r.

Stopa zastąpienia, Słownik ubezpieczeniowy, (https://www.ubezpieczenie.com.pl/slownik_ubezpieczeniowy/stopa_zastapienia/79,0,0,102.html), dostęp: 19.02.2019 r.

Strategia Odpowiedzialnego Rozwoju- program Budowy Kapitału- Prezentacja, Ministerstwo Rozwoju, 2016, (www.mr.gov.pl) dostęp: 18.03.2019 r.

Struktura ludności według wieku w latach 1970 – 2050, Główny Urząd Statystyczny 2018 (<http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/struktura-ludnosc,16,1.html>), dostęp: 01.03.2019 r.

Struktura wysokości emerytur i rent wypłacanych przez ZUS po waloryzacji w marcu 2017 roku, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Warszawa 2016, (<https://www.zus.pl/documents/10182/39637/Struktura+wysokosci+emerytur+i+rent+wypłacanych+przez+ZUS+po+waloryzacji+i+podwyższeniu+świadczeń+najniższych+w+marcu+2017+r.pdf>), dostęp: 14.04.2019 r.

Suwak bezpieczeństwa, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, (<https://www.gov.pl/web/rodzina/system-emerytalny>), dostęp: 8.04.2019 r.

System emerytalny - system zdefiniowanej składki, (https://kadry.infor.pl/kadry/ubezpieczenia/emerytury_i_renty/680281,System-emerytalny-system-zdefiniowanej-skladki.html), dostęp: 13.02.2019 r.

System emerytalny, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityka Społecznej, (<https://www.gov.pl/web/rodzina/system-emerytalny>), dostęp: 9.03.2019 r.

Sytuacja gospodarstw domowych w 2017 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych, GUS, 2017, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosc/sytuacja-gospodarstw-domowych-w-2017-r-w-swietle-wynikow-badania-budzetow-gospodarstw-domowych,3,17.html>), dostęp: 15.03.2019 r.

Szymański D., *Smutne dane o emeryturach w Polsce. Znaleźliśmy się na szarym końcu krajów OECD*, (<https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/emerytury/emerytura-w-polsce-ranking-oecd-jestesmy-zameksykiem/v1yrh33>), dostęp: 20.02.2019 r.

- Tablica średniego dalszego trwania życia kobiet i mężczyzn, będąca podstawą przyznania emerytur*, (<http://www.wskazniki.gofin.pl/8,380,2,tablica-sredniego-dalszego-trwania-zycia-kobiet-imezczyzn.html>), dostęp: 13.02.2019 r.
- Tablica trwania życia 2017*, Główny Urząd Statystyczny, 2017, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/trwanie-zycia/trwanie-zycia-w-2017-r-,2,12.html>), dostęp: 16.03.2019 r.
- The 2018 Ageing Report*, European Commission 2017, (<https://www.age-platform.eu/publications/ageing-report-2018>), dostęp: 01.03.2019r.
- The Ageing Report Economic, Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2013-2060)*, European Economy, 3/2015, s. 358- 360, dostęp: 30.03.2019 r.
- The World Bank Data* (rok 2012 i 2017), <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SP.POP.DPND.OL&country=>, dostęp: 16.03.2019 r.
- The World Bank Pension Conceptual Framework*, Bank Światowy, 2008, (<http://documents.worldbank.org/curated/en/389011468314712045/pdf/457280BRI0Box31Concept1Sept20081pdf.pdf>), dostęp: 2.03.2019 r.
- Trwanie życia – tablice*, Główny Urząd Statystyczny 2018, (<http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/trwanie-zycia/trwanie-zycia-tablice,1,1.html>), dostęp: 01.03.2019 r.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, *Population Division (2015). World Population Prospects: The 2015 Revision, Key Findings and Advance Tables*. Working Paper No. ESA/P/WP. 241, https://esa.un.org/unpd/wpp/publications/files/key_findings_wpp_2015.pdf, dostęp: 30.03.2019 r.
- Updates of current and prospective theoretical pensions replacement rate 2006-2046*, European Commission, (<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=752&newsId=551&furtherNews=yes>), dostęp: 13.03.2019 r.
- Urodzenia i dzietność*, Główny Urząd Statystyczny 2018, (https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5468/34/1/1/urodzenia_i_dzietnosc.pdf), dostęp: 01.03.2019 r.
- Uzasadnienie do projektu ustawy o pracowniczych planach kapitałowych*, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2018, (www.sejm.gov.pl) dostęp: 15.04.2019 r.
- Wiśniewski A., *Jakie są zasady przyznawania emerytur mundurowych*, (<https://www.infor.pl/prawo/emerytury/emerytury-mundurowe/302101,Jakie-sa-zasady-przyznawania-emerytur-mundurowych.html>), dostęp: 12.04.2019 r.
- Wojewódka M., Prusik A., *Akademia PPK. Odcinek 1 - Składki i inne zasilenia*, Instytut Emerytalny, 2018 <http://www.institutemerytalny.pl/wp-content/uploads/2018/11/Akademia-PPK-Odcinek-1.pdf>, dostęp: 7.03.2019 r.

Wojewódka M., Prusik A., *Akademia PPK. Odcinek 2 - Wycofanie środków z PPK*, Instytut Emerytalny, 2018, <http://www.institutemerytalny.pl/wp-content/uploads/2018/12/Akademia-PPK-Odcinek-2.pdf>, dostęp: 07.03.2019 r.

Wojewódka M., Prusik A., *Akademia PPK. Odcinek 3 - Obowiązki pracodawcy w PPK*, Instytut Emerytalny, 2018 <http://www.institutemerytalny.pl/wp-content/uploads/2018/11/Akademia-PPK-Odcinek-3.pdf>, dostęp: 7.03.2019 r.

Wojewódka M., Prusik A., *Akademia PPK. Odcinek 7 - Dziedziczenie środków i ich podział w razie śmierci uczestnika PPK*, Instytut Emerytalny, 2019, <http://www.institutemerytalny.pl/wp-content/uploads/2018/02/Akademia-PPK-Odcinek-7.pdf>, dostęp: 07.03.2019 r.

Wynagrodzenia w Polsce według GUS, (www.wynagrodzenia.pl/gus) dostęp: 16.03.2019 r.

Zalewska H., *Co to jest właściwy wiek emerytalny?* (<http://www.zus.pl/documents/10182/874079/17+-+W%C5%82a%C5%9Bciwy+wiek+emerytalny.pdf/d186b1cd-dadb-4171-a45b-13ee4b70e317>), dostęp: 01.03.2019 r.

Zatrudnienie i wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2016 r., Główny Urząd Statystyczny 2017, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-zatrudnieni-wynagrodzenia-koszty-pracy/zatrudnienie-i-wynagrodzenia-w-gospodarce-narodowej-w-2016-r-,1,25.html>), dostęp: 01.03.2019 r.

Spis tabel

Tabela 2.1. Liczba osób w wieku nieprodukcyjnym przypadająca na 100 osób w wieku produkcyjnym w latach 2010-2017	31
Tabela 3.1. Maksymalne wartości kosztów zarządzania pokrywane przez aktywa OFE	52
Tabela 3.2. Łączna liczba członków OFE w poszczególnych latach.....	55
Tabela 3.3. Zestawienie danych dotyczących OFE na dzień 31.12.2018.....	56
Tabela 3.4. Roczne stopy zwrotu OFE.....	60
Tabela 3.5. Wskaźniki waloryzacji dla środków zgromadzonych na subkoncie w ZUS	61
Tabela 3.6. Porównanie OFE i subkonta ZUS	62
Tabela 4.1. Przeciętny wiek pobierania pierwszej emerytury	71
Tabela 4.2. Liczba pracowników przypadającej na jednego emeryta i rencistę w latach 1987-1998	72
Tabela 4.3. Stopa aktywności zawodowej wśród mężczyzn w wieku 55-64 lat w wybranych krajach.....	75
Tabela 4.4. Kształtowanie się wieku emerytalnego (w latach) mężczyzn (kobiet) w wybranych krajach Unii Europejskiej w latach 2002, 2007 oraz wiek docelowy:	77
Tabela 4.5 Prognoza salda rocznego FUS (w kwotach nominalnych) oraz wydolności FUS .	82
Tabela 5.1. Wiek emerytalny w wybranych krajach europejskich	94
Tabela 5.2. Czynniki wpływające na stopę zastąpienia	99
Tabela 6.1 Porównanie ludności w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym w Polsce, 2012-2017 r.	104
Tabela 6.2. Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 55-64 lata (%).	106
Tabela 6.3. Średni efektywny wiek przejścia na emeryturę w stosunku do normalnego wieku emerytalnego, 2012-2017	108
Tabela 7.1. Limity wpłat oraz zachęty finansowe dla uczestników PPE oraz posiadaczy IKE i IKZE.....	121
Tabela 7.2. Liczba uczestników PPE, IKE i IKZE w latach 2013-2017.....	122
Tabela 8.1. Liczba IKE i IKZE w podziale na płeć i wiek (dane na 30.06.2018 r.)	143
Tabela 8.2. Dochód a chęć przekazania składki emerytalnej na wynagrodzenie.....	152
Tabela 8.3. Dochody rozporządzalne na osobę w latach 2005-2017	154
Tabela 8.4. Nadwyżki dochodów nad wydatkami w zależności od grup społeczno-ekonomicznych (w zł).....	156
Tabela 9.1. System emerytalny w Polsce po reformie z 1999 roku.....	162
Tabela 9.2. System emerytalny w Polsce po zmianach z 2011 roku	163
Tabela 9.3. System emerytalny w Polsce po zmianach z 2014 roku	164

Tabela 9.4. Wybrane dane ilościowe z systemu emerytalnego w Polsce w latach 2010-2016	171
Tabela 10.1. Data obowiązkowego przystąpienia do PPK w zależności od liczby zatrudnianych pracowników	183
Tabela 10.2. Potrącenia i podatki związane ze zwrotem środków w ramach PPK	188
Tabela 11.1. Symulacja kosztu wypłacania emerytury obywatelskiej w wysokości minimum egzystencji dla jednoosobowego gospodarstwa emeryckiego w ujęciu miesięcznym	204
Tabela 11.2. Teoretyczny koszt wypłacania emerytury obywatelskiej w wysokości minimum egzystencji dla jednoosobowego gospodarstwa emeryckiego w ujęciu miesięcznym	205
Tabela 11.3. Symulacja wysokości emerytury obywatelskiej przy utrzymaniu poziomu wysokości wydatków państwa na świadczenia emerytalne	206

Spis rysunków

Rysunek 1.1. Struktura ludności w Polsce w 1921 roku	17
Rysunek 1.2. Struktura ludności w Polsce w 1931 roku	17
Rysunek 1.3. Przeciętna długość życia w Polsce kobiet i mężczyzn w 1931.....	18
Rysunek 1.4. Liczba ludność w Polsce w tysiącach w latach 1921 i 1931.....	19
Rysunek 1.5. Małżeństwa, urodzenia żywe, zgony, przyrost naturalny w latach 1921 i 1931	19
Rysunek 2.1. Struktura ludności według wieku w Polsce w latach 2019, 2035 i 2049 (prognoza).....	29
Rysunek 2.2 Przeciętna długość trwania życia w Polsce w latach 1950-2017.....	30
Rysunek 2.3. Wykres 2.4. Prognoza liczby ubezpieczonych (świadczenie emerytalne) i emerytów korzystających z tych świadczeń	40
Rysunek 2.5. Prognoza wydolności systemu emerytalnego w latach 2017-2060.....	41
Rysunek 4.1. Wydatki oraz wpływy ze składek FUS na przestrzeni lat 1987-1998 (w mln zł)	74
Rysunek 5.1. Uproszczona struktura systemu zabezpieczenia emerytalnego	90
Rysunek 5.2. Rysunek 2 Liczba uczestników PPE w latach 2009-2017	92
Rysunek 5.3. Rysunek 3 Odsetek zainteresowanych rezygnacją z przejścia na emeryturę i kontynuowaniem pracy zawodowej przez 2 lata w zamian za 10tys. zł rekompensaty	93
Rysunek 5.4. Kwoty stanowiące podstawę obliczenia emerytury.....	96
Rysunek 5.5. Proporcja pomiędzy wysokością świadczeń mężczyzn i kobiet	98
Rysunek 5.6. Wielkość stóp zastąpienia oraz procentowa wysokość składek emerytalnych w stosunku do dochodu w wybranych krajach.	100
Rysunek 6.1. Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi [w %].....	112
Rysunek 7.1. Częstość myślenia o życiu na emeryturze	129
Rysunek 7.2. Zależność między wiekiem a częstością myślenia o życiu na emeryturze	130
Rysunek 7.3. Status zawodowy a wiedza o wysokości składki emerytalnej.....	131
Rysunek 8.1. Wskaźnik aktywnych IKE i IKZE w 2018 roku.....	145
Rysunek 8.2. Bariery w oszczędzaniu na emeryturę Polaków.....	151
Rysunek 8.3. Udział wydatków w dochodach rozporządzalnych gospodarstw domowych w latach 2004-2017	153
Rysunek 8.4. Wydatki gospodarstw domowych w Polsce w 2017 r.....	155
Rysunek 9.1. Składka przypisana brutto z tytułu ubezpieczeń na życie w latach 2010-2016 (w mld zł).....	173
Rysunek 9.2. Wartość oszczędności gospodarstw domowych ulokowanych w aktywach finansowych w Polsce w latach 2010-2016 (w mln PLN).....	174

Rysunek 9.3. Struktura oszczędności finansowych gospodarstw domowych w Polsce w latach 2010-2016 (w mln PLN).....	175
Rysunek 10.1. Schemat finansowania wpłat w ramach PPK	186
Rysunek 10.2. Liczba uczestników programu KiviSaver w latach 2009-2018 [mln osób] ...	191
Rysunek 10.3. Odsetek rezygnacji z automatycznego zapisu do programu KiwiSaver w latach 2009-2018.....	192
Rysunek 10.4. Struktura pracowników pod względem uczestnictwa w pracowniczym programie emerytalnym w Wielkiej Brytanii, stan na maj 2018r.....	194
Rysunek 11.1. Struktura wysokości emerytur wypłacanych z ZUS.....	203

UNIWERSYTET
EKONOMICZNY
W KRAKOWIE

RISK
MANAGEMENT

KOŁO NAUKOWE UBEZPIECZEŃ

**KATEDRA
ZARZĄDZANIA
RYZYSKIEM
I UBEZPIECZEŃ**
KU.UEK.KRAKOW.PL